T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ

VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa CAN

BURSA 2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

(DOKTORA TEZİ)

Mustafa CAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

BURSA 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı'nda 711823034 numaralı Mustafa CAN'ın hazırladığı **"Saçaklızade Mehmed Efendi ve Kıraat İlmindeki Yeri"** konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 14/03/2025 Cuma günü 15.30 – 17.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin başarılı/başarısız olduğuna oy çokluğu/birliği…….ile karar verilmiştir.

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
(Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı)

Üye
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Doç. Dr. Ercan ŞEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin HAVUZ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

14/03/2025

DOKTORA İNTİHAL YAZIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tez Başlığı: **Saçaklızade Mehmed Efendi ve Kıraat İlmindeki Yeri**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, 13.02.2025 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç

2. Alıntılar hariç/dâhil

3. 5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 13.02.2025

Adı Soyadı:	Mustafa CAN
Öğrenci No:	711823034
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	TİB (Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi) Doktora
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum **Saçaklızade Mehmed Efendi ve Kıraat İlmindeki Yeri** başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usûlüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

13.02.2025

Adı Soyadı:	Mustafa CAN
Öğrenci No:	711823034
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	TİB (Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi) Doktora
Statüsü:	☐ Y.Lisans ☒ Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Mustafa CAN
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

"SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ"

Saçaklızade Mehmed Efendi olarak tanınan Muhammed b. Ebî Bekr el-Marʿaşî, 1660-1732 yılları arasında Anadolu'da yaşamış bir Osmanlı alimidir. Eğitimini Şam ve Anadolunun çeşitli şehirlerinde tamamlamıştır. Hayatı boyunca, farklı ilim dallarında çok sayıda eser telif etmenin yanı sıra, yetiştirdiği öğrencilerle de adını duyurmuştur. Osmanlı ilmiyesinin merkez teşkilatı içinde yer almamasına rağmen eser ve fikirleri yankı uyandırmış, ilmî yazışmalar vasıtasıyla, İstanbul uleması ile arasında ilmî ve kültürel bağlar kurmuştur. Dönemindeki sosyal ve kültürel değişmelere karşı ıslahçı bir tavır sergilemiştir.

Ansiklopedik bir müellif olan Saçaklızade'nin kıraat ve tecvid sahasında kaleme aldığı eserler, yazıldığı dönemde karşılık bulmuş, kıraat ilminin en üst makamını temsil eden kişilerden olumlu ya da olumsuz dönüşler almıştır. Özellikle dâd harfinin fonetiği ekseninde yaşanan tartışmalara Saçaklızade'nin de dahil olduğu görülmektedir. Bütün bu özelliklerinden dolayı, onun kıraat anlayışının akademik olarak incelenmesi, alana katkı sunacak bir çalışma olarak görülmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, Saçaklızade'nin eğitim dönemi onun ilim anlayışının temelini tespit bakımından ele alınmıştır. İkinci bölümde, kıraat ilmine bakışı ve yaptığı ilimler tasnifinde kıraat ilminin konumu hususu incelenmiştir. Üçüncü ve bölümde ise, onun kıraat ilmi ile ilgili eseri *Tehzîbü'l-kırâât,* kıraat usûlü konuları bakımından incelenmiş, müellifin kıraat usûlü konularına yaklaşımının tespiti hedeflenmiştir. Bu bağlamda, gerek onun kaynak olarak kullandığı eserler, gerekse sonraki dönemde kaleme alınan kıraat eserleri mukayese amacıyla kullanılmıştır. Saçaklızade teorik alanda özgün kıraat eserleri yazmakla yetinmemiş, aynı zamanda pratik olarak Kur'an ve kıraat eğitimine de önem vermiştir. Kıraat ve tecvid sahasında rağbet gören eserler kaleme alan Saçaklızade'nin fikirleri kendisinden sonraki alimler üzerinde etki bırakmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Saçaklızade'nin, döneminin yaygın kıraat anlayışından farklılık arzeden bakış açısı kıraat konuları üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:
Kur'an, Kıraat, Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât, Tertibu'l-Ulûm*

ABSTRACT

Name and Surname	: Mustafa CAN
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Institute of Social Sciences
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: The Science of Reading the Qu'ran and Qira'at
Degree Awarded	: PhD
Supervisor	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

"SACHAKLIZADE MEHMED EFENDI AND HIS PLACE IN THE SCIENCE OF QIRA'AT"

Muhammed b. Ebî Bekr el-Marʿaşî, known as Sachaklizade Mehmed Efendi, was an Ottoman scholar who lived in Anatolia between 1660 and 1732. He completed his education in Damascus and various cities in Anatolia. Throughout his life, in addition to authoring numerous works in different branches of science, he also made a name for himself through the students he educated. Although he was not a part of the central organization of the Ottoman scholarly community, his works and ideas made a splash, and he established scientific and cultural ties with the scholars of Istanbul through scholarly correspondence. He displayed a reformist attitude towards the social and cultural changes of his period.

The works written by Sachaklizade, an encyclopedic author, in the fields of recitation and tajweed were well-received in the period they were written, and received positive or negative feedback from people representing the highest authority in the science of recitation. It is seen that Sachaklizade was also involved in the discussions especially on the phonetics of the letter "dâd". Because of all these features, the academic examination of his understanding of recitation is seen as a study that will contribute to the field.

This study consists of three parts. In the first part, Sachaklizade's education period is discussed in terms of determining the basis of his understanding of science. In the second section, his perspective on the science of recitation and the position of the science of recitation in his classification of sciences were examined. In the third section, his work on the science of recitation, *Tehzîbü'l-kırâât*, was examined in terms of the topics it contained, and the author's approach to recitation issues was aimed to be determined. In this context, both the works he used as sources and the recitation works written in the following period were used for comparison purposes. Sachaklizade did not only write original recitation works in the theoretical field, but also gave importance to the Quran and recitation education in practice. Sachaklizade, who wrote popular works in the field of recitation and tajweed, had an impact on the scholars who came after him. Therefore, in this study, Sachaklizade's perspective, which differed from the common recitation understanding of his period, was tried to be determined through recitation issues.

Keywords:
Qur'an, Qira'at, Sachaklizade, *Tehzīb al-Qirā'āt, Tertīb al-Ulum*

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, nüzûlünden günümüze kadar üzerinde en fazla çalışma yapılan kitap olma hüviyetine sahiptir. Metin, mânâ ve lafız merkezli bu çalışmalar, zamanla gelişerek tefsir, kıraat ve tecvid gibi birer ilmî disiplin haline gelmiştir. Söz konusu ilimler İslam coğrafyasının her bölgesinde okunmuş, okutulmuş ve bu alanlara dair sayısız eserler telif edilmiştir. Anadolu toprakları da bu açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlerin doğduğu bu topraklarda, Kur'an ve Kur'an ilimleri her zaman baş tâcı edilmiştir. Bilhassa Osmanlı döneminde Kur'an çalışmaları her yönden zirveye ulaşmış, Kur'an'ın gerek kitabetinde gerekse kıraatinde bu dönemde çok önemli simalar yetişmiştir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz Saçaklızade Mehmed Efendi de, bu münbit coğrafyada 17. yüzyıl sonları ile 18 yüzyıl başlarında yaşayan velûd bir Osmanlı alimidir. Saçaklızade, farklı alanlarda çok sayıda eser telif etmiş olmakla birlikte asıl şöhretini kıraat ve tecvid sahasındaki uzmanlığı ile İslam ilimler tasnifi üzerine kaleme aldığı eseriyle elde etmiştir. Müellif pek çok ilimde, eser telif edecek seviyede derinliğe sahip olmasına rağmen, kıraat ilmini, ilimlerin en yücesi olarak görmektedir. Zîra bu ilmin gayesi, Kur'an elfazını Hz. Peygamber ve sahabenin telaffuz şekliyle nakletmek ve onu her türlü değişimden korumaktır. Müellifin bu gayeye matuf olarak kıraat ilmine dair yazdığı eserlerden biri de *Tehzîbü'l-kırâât*'tir.

Tehzîbü'l-kırâât, Osmanlı dönemi kıraat çalışmaları açısından oldukça canlı bir dönemde kaleme alınmasına rağmen, müellif, kendi zamanında bu ilme olan ilgisizlikten yakınmaktadır. Ona göre, Osmanlı kıraat tedrisi sistemi uzun bir süreç gerektirdiğinden, öğrenci bu ilme rağbet etmemiştir. Dolayısıyla o, kıraat ilminin sadeleştirmeci bir anlayışla yeniden ele alınması gerektiğini savunmaktadır. *Tehzîbü'l-kırâât*'i, bu doğrultuda kaleme aldığını ifade eden müellif, eserde tekrarlardan kaçınma ve sadeleştirme amacı güttüğünü ifade ederek naklî ve aklî izahlarla meseleleri temellendirmek suretiyle anlaşılır ve kolay kavranır bir kıraat kitabı yazdığı kanaatindedir.

Ne var ki *Tehzîbü'l-kırâât*, Osmanlı kıraat tedrisi geleneğinde yeterince ilgi görmemiştir. Bu durumun sebepleri arasında müellifin tariklere yer vermemesi, aşere içerisinde yer alan Halefü'l-Âşir'in imam olarak naklettiği vecihleri aktarmaması gösterilebilir. Ancak onun tecvid sahasında kaleme aldığı *Cühdü'l-mukıl* ve şerhi oldukça rağbet görmüş yazıldığı dönemden günümüze kadar tecvid kitaplarının temel referanslarından biri olmayı başarmıştır. Özellikle fonetik tercihleri bakımından dikkat çeken müellif, dad harfinin telaffuzu tartışmalarında başat rol oynamıştır. Kur'ân ilimleriyle hemhâl olmuş ve bu sahaya derin bir aşk ve tazimle yaklaşan Saçaklızade, yaptığı ilimler tasnifinde de kıraat ilmini oldukça özel bir yere konumlandırmaktadır. Bu çalışma tüm bu yönleriyle Saçaklızade'nin kıraat anlayışını eserleri üzerinden ele alarak akademik camiaya sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız süresince bilgi, birikim ve tecrübeleriyle rehberlik eden, yönlendirmeleriyle katkı sunan başta Prof. Dr. Remzi KAYA olmak üzere, Prof. Dr. Ahmet GÜÇ, Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ, Doç. Dr. Ercan ŞEN ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin HAVUZ hocalarımla birlikte bilhassa danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE hocama müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim. Ayrıca kendilerinden Aşere-takrib icazeti aldığım Kurra Hafız Musa COŞKUN ve Öğretim Görevlisi Mustafa DOĞAN hocalarıma ve yetişmemde katkısı bulunan tüm hocalarıma hususen teşekkür ederim. Hayatım

boyunca dualarıyla yanımda olan, maddi-manevi desteğini daima hissettiren saygıdeğer anneme ve merhum babama, özellikle tez sürecinde desteğini esirgemeyerek, her türlü fedakârlığı gösteren değerli eşime ve sevgili evlatlarıma en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Mustafa CAN

BURSA - 2025

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
DOKTORA İNTİHAL YAZIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xv**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI 1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI 2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ 4

BİRİNCİ BÖLÜM

SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. YAŞADIĞI DÖNEM 8
   1.1. Siyasi Durum 8
   1.2. Sosyal ve İktisadi Durum 10
   1.3. İlmî ve Kültürel Durum 12
2. HAYATI 16
   2.1. Adı, Ailesi ve Yetişmesi 17
   2.2. İlmi Kişiliği ve İlim Anlayışı 22
3. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ 25
   3.1. Hocaları 25
   3.1.1. Hasan Marʿaşî 25
   3.1.2. Muhammed b. Hamza Ayıntâbî (Tefsîrî Mehmed Efendi) 26
   3.1.3. Darendeli Hamza Efendi 27
   3.1.4. Abdülganî b. İsmâîl en-Nâblusî 29
   3.2. Öğrencileri 29
   3.2.1. Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Marʿaşî 30
   3.2.2. Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî 30
   3.2.3. Muhammed b. Ömer b. Osman ed-Dârendî 30
4. ESERLERİ 31
   4.1. Kıraat-Tecvid ve Tefsir 32
   4.2. Fıkıh 33
   4.3. Mantık ve Münâzara İlmi 34
   4.4. Kelam ve Felsefe 35
   4.5. Tasavvuf ve Ahlak 36
   4.6. Edebî Eserleri 37
5. SAÇAKLIZADE'NİN ÇAĞDAŞI OLAN KIRAAT ALİMLERİ 37

5.1. Ali El-Mansuri 38
5.2. Şahin el-Ermenâvî 38
5.3. İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî 38
5.4. Ahmed b. Muhammed el-Bennâ 38
5.5. Ebü'l-Hasen es-Sefâkusî 39
5.6. Süleyman Fâzıl Efendi 39
5.7. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmî Efendi 39
5.8. Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî 40

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNİN TARİHSEL SÜRECİ VE SAÇAKLIZADE'NİN İLİMLER TASNİFİNDE KIRAAT İLMİNİN KONUMU

1. TARİHSEL SÜREÇTE KIRAAT İLMİ: OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİ 42
1.1. Osmanlı Öncesi Kıraat İlmi Tarihine Kısa Bir Bakış 42
1.2. İbnü'l-Cezerî Öncesi Anadolu'da Kıraat İlminin Durumu 44
1.3. İbnü'l-Cezerî ve Osmanlı Kıraat Geleneğine Etkisi 45
1.3.1. Tahrîrât Olgusu 47
1.4. İbnü'l-Cezerî'nin Saçaklızade'ye Etkisi 48
1.5. Tarikler 50
1.5.1. Kıraatlerin Aktarımı Bakımından Tarîkler 50
1.5.1.1. Semâ Tarîki 51
1.5.1.2. Arz Tarîki 51
1.5.1.3. Edâ Tarîki 52
1.5.2. Kıraatlerin İcrâsı Bakımından Tarîkler 52
1.5.2.1. İnfirâd Tarîki 52
1.5.2.2. İndirâc Tarîki 53
1.5.3. Kıraatlerin Sayısı Bakımından Tarîkler 53
1.5.3.1. Seb'a Tarîki 53
1.5.3.2. Aşere Tarîki 53
1.5.3.3. Takrîb Tarîki 54
1.5.4. Kıraat öğretiminde Takip Edilen Kaynak Eserler Bakımından Tarîkler 54
1.5.4.1. Teysîr/İstanbul Tarîki 54
1.5.4.2. Şâtıbiyye/Mısır Tarîki 54
1.6. Meslekler 55
1.6.1. İtilâf Mesleği 55
1.6.2. Sûfî Mesleği 55
1.6.3. Mutkin Mesleği 55
1.6.4. Atâullah Mesleği 56
2. SAÇAKLIZADE'NİN İLİMLER TASNİFİNDE KIRAAT VE KUR'AN İLİMLERİ 56
2.1. Kur'an-ı Kerim'e Övgü 62
2.1.1. Kur'anın İsimleri 63
2.1.2 Kur'an'a Dair Hadislerde Yer Alan Övgüler 64
2.2. Tecvid 66
2.3. Vakf ve İbtida 68
2.4. Resmu'l-Mushaf 68

2.5. Kıraat 69
2.6. Tefsir 71
3. SAÇAKLIZADE'NİN KIRAATE DAİR ESERLERİ 75
3.1. Tehzîbü'l-kırâât 75
3.2. Cühdü'l-Mukıl 75
3.3. Beyânu Cühdi'l-Mukıl 77
3.4. Kıraatle İlgili Diğer Eserleri 77
4. SAÇAKLIZADE'NİN KAYNAKLARI 78
4.1. Kıraatle ilgili Kaynaklar 78
4.2. Kıraat Eserleri Dışındaki Kaynaklar 84
5. SAÇAKLIZADE'NİN MUHTELİF KIRAAT MESELELERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ 87
5.1. Saçaklızade'nin Kıraatleri Ele Alma Gerekçesi 87
5.1.1. Tehzîbü'l-Kırâât'te Şahıs ve Eser Yerine Kullanılan Kısaltmalar 90
5.1.2. Saçaklızade'nin, Kitabını Okuyan Kıraat Talebelerine Duası 92
5.2. Kıraat-i Aşere İmam ve Râvîleri 92
5.2.1. İmamlar 93
5.2.2. Râvîler 96
5.2.3. Tarikler 102
5.3. Kıraatin Kısımları 103
5.3.1. Manaya Tesir Etmeyen Kıraatler 103
5.3.2. Manaya Tesir Eden Kıraatler 104
5.4. Kıraatlerin Tevatürü Meselesi 104
5.5. Kıraatin Türleri 108
5.5.1. Mütevatir Kıraat 108
5.5.2. Şâz Kıraat 108
5.5.2.1. Makbul Şâz 108
5.5.2.2. Merdûd Şaz 108
5.6. Mütevatir Kıraatlerin Kur'an'dan Bir Parça Oluşu 109
5.7. Kıraatlerin Bağlayıcılığı 110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAÇAKLIZADE'NİN KIRAAT USÛLÜ KONULARINA YAKLAŞIMI

1. EDÂ VE USÛL KAVRAMI 113
1.1. Edâ Kavramı 113
1.2. Usûl Kavramı 113
2. SAÇAKLIZADE'NİN KIRAAT USÛLÜ KONULARINA DAİR GÖRÜŞLERİ 114
2.1. İstiâze ve Besmele 114
2.1.1. İstiâze 114
2.1.2. Besmele 116
2.2. Revm ve İşmâm 118
2.2.1. Revm ve İşmam 118
2.2.2. Tenvinli Mansub İsim Üzerinde Vakf 120
2.3. Med ve Kasr 121
2.3.1. Med Harfleri 122
2.3.1.1. Lafzî Sebep 122
2.3.1.2. Manevi sebep 127

2.3.2. Lîn Harfleri 127
2.3.2.1. Lîn Harflerinin Med Hükümleri 128
2.4. Hemzelerin Teshîli 129
2.4.1. İki Hemzenin Aynı Kelimede Ard Arda Gelmesi 131
2.4.1.1. Bir Kelimede İki Hemzenin Durumu 131
2.4.1.2. Müfred Hemzenin Teshili 134
2.5. İdgam ve İzhar 134
2.5.1. İdgam-ı Kebîr 135
2.5.1.1 Misleynde İdgam-ı Kebîr 136
2.5.1.2. Ayrı İki Kelimede Yan Yana Bulunan Misleynin İdgâmı 136
2.5.1.3. İdgamın Engelleri 138
2.5.1.3.1. İdgamı Engelleme Konusunda İttifak Edilen Hususlar 139
2.5.1.3.2. İdgamı Engelleme Konusunda İhtilaf Edilen Hususlar 140
2.5.2.İdgam-ı Sağîr: 142
2.6. Fetih ve İmâle 143
2.6.1. Elifin İmâlesi 146
2.6.1.1. Elifü'l-Mütetarrife'nin İmâlesi 146
2.7. 'Râ'nın Tefhîmi ve Terkîki 156
2.7.1. Harekeli Râ: 156
2.7.1.1 Verş'in Râ Harfindeki Terkîk ve İmâlesi 157
2.8. 'Lâm'ın Tağlîzi ve Terkîki 161
2.8.1. Lafzatullâh'taki Lâm ve Hükümleri 161
2.8.2. Lafzatullah Dışındaki Lâm Harfi 162
2.9. Hâ (هم) ve Cemʿi Mîm'leri 165
2.9.1. Hâ (هم) 165
2.9.2. Cem'i Mîmleri (ميم الجمع) 167
2.10. Hâü'l-Kinâye 170
2.10.1. Hâü'l Kinâyenin damme ile Okunduğu Durumlar 171
2.10.2. Hâü'l-Kinâyenin Kesre ile Okunduğu Durumlar 171
2.11. Mushaf Hattı Üzere Vakf 173
2.11.1 Hâ-i Teʾnîs Üzerinde Vakf 173
2.11.2 وَكَأَيِّنْ Kelimesinde Vakf 175
2.11.3. وَيْكَأَنَّهُ ve وَيْكَأَنَّ Kelimelerinde Vakf 176
2.11.4. فَمَالِ ve مَالِ Kelimelerinde Vakf 177
2.11.5. أَيًّا مَّا Kelimesinde Vakf 177
2.11.6. أيها Kelimesinde Vakf 178
2.11.7. وَادِ Kelimesinde Vakf 179
2.11.8. Harf-i Cêr ile Birleşen İstifham 'ما' sı Üzerinde Vakf 180
2.11.9. Ya'kûb'un Şeddeli Yâ ve Nûn Harfleri Üzerindeki Vakfı 180
2.11.10. Ruveys'in Belirli Lafızlar Üzerindeki Vakfı 181
2.11.11. Ya'kûb'un Meftûh Nûn-i Cemiʿ Üzerindeki Vakfı 182
2.11.12. Ya'kûb'un Resm-i Hatta Hazfedilen Vâv'ı Vakf Halinde İsbât Etmesi 182
2.12. İzâfet Yâ'sının Mushaf Hattındaki Durumu 183
2.12.1. Meftûh Hemzeden Önce Gelen Yâ-i İzâfe 185
2.12.2. Meksûr Hemzeden Önce Gelen Yâ-i İzâfe 186
2.12.3. Madmûm Katʿ Hemzesinden Önce Gelen Yâ-i İzâfe 188
2.12.4. Hemze-i Vasl ile Başlayan Lâm-ı Tariften Önce Gelen Yâ-i İzâfe 188

2.12.5. Lâm-ı Târif Harici Hemze-i Vasl ile Başlayan Kelimelerden Önce Gelen Yâ-i İzâfe 190
2.12.6. Diğer Harflerden Önce Gelen Yâ-i İzâfe 191
2.13. Kelime Sonlarında Resm-i HattaYazılmayan Yâ Harfleri (Zâid Yâ'lar) 193
2.14. Tekbir ve Hatim 198
2.15. Kıraatte Telfik 199
SONUÇ 201
KAYNAKÇA 204
ÖZGEÇMİŞ 219

KISALTMALAR

a	: Yazma eserlerde varağın ön yüzü
akt.	: Aktaran
b	: Yazma eserlerde varağın arka yüzü
b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
bs.	: Basım
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	:İslam Araştırmaları Merkezi
Ktp.	: Kütüphanesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
T.	: Türkçe
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vr.	: Varak

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

İlim dallarının gelişim göstermesinde, alanla ilgili meselelerin incelenmesi kadar eserlerin ve eser sahibi ilim adamlarının tespiti ve ilgili ilim dalına katkılarının ortaya çıkarılması oldukça önemlidir. Bilhassa kıraat ilmi gibi, nitelikli ilmi birikimin oldukça zengin olduğu bir alanda bu tarz çalışmalar daha da anlam kazanmaktadır. Zira İslam tarihinin her döneminde alimlerimiz kıraat ilmine son derece önem vermiş, Kur'an elfâzının öğrenim ve öğretimi üzerine titiz bir yaklaşımla kaleme alınan ilmi eserler ortaya koymuştur. Bu bakımdan bilhassa Osmanlı dönemi kıraat geleneğinin tesis ettiği tarik, meslek gibi kıraat ekollerinin yapı taşı niteliğindeki eser ve şahısların tanınması önem arzetmektedir. Nitekim ülkemizde son dönemde artış gösteren akademik kıraat çalışmalarının bir kısmı bu tarz çalışmalardan oluşmaktadır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Saçaklızade Muhammed b. Ebû Bekr el-Marʿaşî, nisbesinden de anlaşılacağı üzere Maraşlı bir Osmanlı alimidir. Mantık ve kelamdan, kıraat ve tecvide kadar geniş yelpazede eserler kaleme alan Saçaklızade, döneminin sosyal ve siyasal yapısı karşısında ıslahçı bir anlayışa sahiptir. Kimi araştırmacıların 'Osmanlı taşra alimi' olarak tavsif ettikleri Saçaklızade, her ne kadar Osmanlı İstanbul'unun ilim muhitinde bulunmamış olsa da onun söz konusu özgün fikirleri ve meselelere sıradışı yaklaşımı, İstanbul ilim havzasında akis bulmuştur. Bu durumun kıraat ve tecvid sahasına akseden tarafı ise, onun fonetik tercihleri olmuştur. Özellikle dâd harfi ekseninde oluşan hatırı sayılır literatürde, kendisine yazılan reddiyelerin önemi büyüktür. Kendisine reddiye yazanlar arasında Muhammed b. İsmail el-İzmîrî ve itilaf mesleğinin sahibi Yûsufefendizâde gibi kıraatçilerin bulunması, onun görüşlerinin, Osmanlı kurrasının önde gelenleri tarafından muhatap alındığını göstermesi yönüyle önem arzetmektedir.

Saçaklızade, yaşadığı dönemde dikkat çektiği kadar, eserleri ve görüşleriyle günümüzde de üzerinde durmayı hakeden bir alimdir. Zira tecvid konularıyla ilgili telif ettiği, *Cühdü'l-mukıl* ve *Beyânu Cühdi'l-mukıl*, kendisinden sonra yazılan tecvid kitaplarına kaynaklık etmiştir. Saçaklızade'nin, kıraat konularına münhasıran kaleme aldığı *Tehzîbü'l-kırâât* ise Osmanlı'da kıraat ilminin, meslekler yoluyla sistemleştiği bir dönemde kaleme alınması yönüyle önemli bir eserdir. Eserin yazıldığı dönem, İbnü'l-

Cezerî ile başlayan tahrirat çalışmaları üzerine odaklanan, tarik, hatta tarikin tariki düzeyine inen kitapların hazırlandığı bir dönemdir. Buna karşın, *Tehzîbü'l-kırâât* tahriratın hilâfına hazırlanmış bir eser görüntüsü çizmektedir. Zira müellif, eserin telif gayesini açıklarken, meşhur kıraat kitaplarında, özellikle *en-Neşr*'de kapalı bulunan, izaha muhtaç ifadelerin açıklanmasının yanında, sık tekrarlardan arındırılmış ve temel meselelere odaklanmış yalın bir kıraat kitabı yazmak muradında olduğunu ifade etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Saçaklızade Mehmed Efendi'nin kıraatçi yönünü tanıtmak ve onun kıraat ilmine yaklaşımını tespit etmektir. Bu amaca matuf olarak, Saçaklızade'nin kıraat anlayışını tespit imkanı veren *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eser merkeze alınmak suretiyle Saçaklızade'nin kıraatçi yönü ortaya konularak akademik kıraat çalışmaları alanına katkı sunmak hedeflenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Saçaklızade Muhammed b. Ebû Bekr el-Marʿaşî'nin kıraat anlayışını ele alan bu çalışma, giriş, üç ana bölüm ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Çalışma, nitel bir araştırma olup, tümevarım yöntemi gereği, verilerin derlenmesi, tasnif edilmesi, yorumlanması ve analiz edilmesi gibi aşamalar takip edilmiştir.

Birinci bölümde Saçaklızade'nin yaşadığı dönemin sosyal, kültürel ve siyasi yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Müellifin eğitim süreci da önemli başlıklardan biri olarak birinci bölümde yer almaktadır. Saçaklızade'nin hocaları arasında önemli simalar bulunurken aynı zamanda talebeleri arasında da eser telif etmiş önemli isimlerin bulunduğunu görmek mümkündür. Öte yandan, Saçaklızade'nin çağdaşı olan önemli bazı kıraat alimlerini tanımak, hem o dönemin hakim ilim anlayışını görmek hem de aralarındaki ilmi tartışmaları anlamak açısından önemli görülmüştür. Bu bölümde yer verilen bir başka başlık ise müellifin telif ettiği eserlerdir. Farklı ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almış bir ilim adamı olan Saçaklızade'ye nisbet edilen eserlerin sayısı, bazı kaynaklarda otuz iken, bazılarında yüz yirmi olarak ifade edilmektedir. Çalışmamızda, müellife aidiyeti kesin olan, çeşitli alanlardaki eserlere kısaca değinilmişir.

İkinci bölümde, yalnızca Saçaklızade'ye değil, bütünüyle Osmanlı kıraat geleneğine tesiri bulunan İbnü'l-Cezerî ve onun Osmanlı kıraat geleneğine etkisi, mevzu bahis edilen

konulardan birisidir. Saçaklızade'nin yaşadığı dönem, kıraat ilmi açısından zengin bir dönem kabul edilmektedir. Tariklerin oluşumundan sonra, meslekler bu dönemde ortaya çıkmış olduğundan, tarikler ve meslekler hakkında bilgi verilmiştir. Saçaklızade'nin Kur'an ilimleri hakkındaki düşüncelerini, yine kendisine ait olan ve ilimler tasnifi alanında oldukça meşhur *Tertîbü'l-ulûm* adlı kitaptaki, kıraat, tecvid, vakf ve ibtida, resmu'l-mushaf ve tefsir ilimleri başlıkları esas alınarak açıklanmıştır. Bunların yanı sıra, Saçaklızade'nin kıraat ve tecvid'e dair eserlerinin de tanıldığı ikinci bölümde, onun bu eserlerinde kullandığı kaynaklara yer verilmiştir. Son olarak Saçaklızade'nin bazı kıraat meselelerine ilişkin fikirlerine yer verilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, müellifin çoğunlukla *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eserinde dile getirdiği kıraat usulüne ait konular ele alınmıştır. Revm ve işmam, hemze ile durumlar, med bahisleri, idgam ve izhar, feth ve imâle, tağlîz, terkîk vb. gibi kıraat ıstılahına ait kavram ve meseleler, Saçaklızade'nin görüşleri merkezinde ele alınmıştır. Müellifin kıraat konularını ele alma metodunda, bu ilmin en temel eserlerini referans aldığı ancak sadece nakille yetinmediği görülmektedir. Müellif, kıraat ilminin sahih nakle dayandığını aktarmakla birlikte, bazı meselelerde dirayet metodunu kullanarak konuları temellendirme çabasında olduğu açıkça görülmektedir.

Konunun kapsamı Saçaklızade'nin kıraat ilmine yaklaşımıyla sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede çalışmada, kıraat usulüne ait meselelerin izahı, müellifin görüşleri merkeze alınarak yapılmıştır. Genel kavramsal çerçeveye dair müellifin değinmediği hususlarda, ilave açıklamalar tarafımızca yapılarak konu bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır. Saçaklızade'nin doğrudan taraf olduğu dad harfinin telaffuzu ile ilgili tartışmalara ise konunun kapsamlı çalışmalarda ele alınmış olması sebebiyle bu çalışmada yer verilmemiştir.[1]

[1] İlgili çalışmalar için bk. Remzi Ateşyürek, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî (Saçaklızade)'nin Hayatı ve Eserleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 237-252.; Mehmet Gel, "III. Ahmed Devrinde Osmanlı Kur'an Kıraati Geleneğine Bir Hicaz Pratiğini Dâhil Etme Teşebbüsü: 'Harf-i Dâd' yahut 'Velâ'd-Dâllîn' Tartışması", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 25/49 (2020/2), 55–95; Fatma Yasemin Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023); Cemil Küçük, *Kıraat İlminde Dâd Harfi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmada yararlanılan kaynaklar, biyografik eserlerden, temel kıraat ve tecvid kitaplarına kadar konuyla doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatı bulunan muhtelif alanlardaki çalışmalardan oluşmaktadır.

Birinci bölümde Saçaklızade'nin hayatı, eserleri ve ilim anlayışı üzerine bilgi elde edebilmek amacıyla, biyografik ve bibliyografik kaynaklardan istifade edilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*; Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-ʿârifîn, esmâʾü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*; Carl Brockelmann'a ait, *Gescihichte der Arabischen Litteratur*; Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-şekâ'ik fî hakkı ehli'l-hakâîk*; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar (3000 Türk ve İslam Müellifi)* gibi eserlerin yanı sıra, Saçaklızade'nin yaşadığı Maraş şehrinin tarihi üzerine kaleme alınan eserlerden de yararlanılmıştır. İbrâhîm Hâşim Albayrak, *Of ve Çevresine İslâmiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler*; Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*; Osman Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızadeler ve Eski Maraş Âlimleri*; Hâşim Albayrak, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadelerin Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkılar", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dînî Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* bu bağlamda zikredilebilecek eserlerdendir. Ayrıca, Saçaklızade'nin eserlerinin tahkiklerini yapan yabancı araştırmacıların dirase kısımlarının yanı sıra Kamil Ruhi Albayrak, Fatih Dokgöz ve Fatma Yasemin Mısırlı gibi araştırmacıların akademik çalışmalarının da bu araştırmada yol gösterici olduğunu ifade etmek gerekir.

İkinci bölümde Saçaklızade'nin ilimler tasnifine dair kaleme aldığı *Tertîbü'l-ulûm* adlı eseri, yararlandığımız bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bunun dışında Ali Öge, Mehmet Emin Maşalı, M. Atilla Akdemir, Abdülhekim Ağırbaş, Gânim Kaddûri Hamed ve Eymen Ruşdî Suveyd gibi günümüz araştırmacılarının eserleri başlıca yararlanılan kaynaklar arasında yer alırken, Saçaklızade'nin kendi eseri *Tehzîbü'l-kırâât* ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bunların dışında kadim ya da güncel çok sayıda kıraat eserinden faydalanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, yine *Tehzîbü'l-kırâât* ana kaynak olarak kullanılırken, özellikle müellifin adı geçen kitabında başlıca kaynak olarak kullandığı, İbnü'l-Cezerî'nin, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr,* Ebu Amr ed-Dânî'nin, *et-Teysîr,* Tâhir ibn Galbûn'un *Kitâbü"t-Tezkira fi'l-kırâât,* Ebu Şâme el-Makdîsî'nin, *İbrâzü'l-meânî,* es-Süyutî'nin *el-İtkân,* Ali

el-Kârî'nin *Minehu'l-fikriyye* gibi eserlerinden yararlanılmıştır. Bunların yanında, özellikle Saçaklızade döneminde yazılan bazı eserler de başvuru kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Bilhassa kıraat ilmin tedrisinde başucu kitabı mesabesindeki, *Zübdeü'l-irfân, Umdetü'l-Hullân ve İthâfu fudalâ-i beşer bi'l-kırââti'l-erbaati ʿaşer* bu eserlerin başında gelmektedir. Saçaklızade'ye reddiye olarak yazılmış olan ve el yazması olarak bulunan, genellikle küçük hacimli risaleleri de çalışmamızda kullanılan kaynaklar arasında zikretmek mümkündür.

Yazma eser kütüphanelerinde bulunan nadide nüshalar, çok daha önce yabancı araştırmacıların dikkatini çekmiş ve tahkik edilmek suretiyle neşredilmiştir. Eserleri bu şekilde neşredilenlerden biri olan Saçaklızade'nin, ülkemizde üretilen akademik literatürde yer bulmaya başlaması yakın dönemde olmuştur. Geç de olsa ülkemizde de Saçaklızade ve diğer Osmanlı alimleri üzerine çalışmaların yapıldığını görmek sevindiricidir. Saçaklızade üzerine yapılan çalışmalar, müellifin eser verdiği alanların çokluğu sebebiyle geniş bir yelpazede yer almaktadır. Felsefeden kelama, fıkıhtan tefsire kadar birçok ilmi disiplinde yer alan bu akademik çalışmalar içinde, kıraat ve tecvide dair çalışmaların sayısı oldukça azdır. Diğer alanlarda yapılan çalışmalardan istifade ettiğimizi belirtmekle beraber, bunların detaylarına yer vermek lüzumlu bulunmadığından, burada sadece, kıraat ve tecvid çalışmalarına yer verilecektir.

Çalışmamızın özgünlüğünü ortaya koyması ve bu araştırmanın alanda hangi boşluğu doldurduğunu göstermesi bakımından, Saçaklızade'nin kıraat ve tecvid anlayışı üzerine yapılan güncel akademik çalışmalardan bahsetmekte fayda görmekteyiz. Ağırlıklı olarak tecvid konuları üzerinde yoğunlaştığı anlaşılan söz konusu çalışmalar şöyledir:

Remzi Ateşyürek'in kaleme aldığı, *"Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî (Saçaklızade)'nin Hayatı ve Eserleri"* isimli makale, başlığından da anlaşılacağı üzere, Saçaklızade'nin dâd harfinin fonetiğine dair kaleme aldığı risalenin tercümesini içermekle birlikte, müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilen bir çalışmadır.[2]

Fatih Dokgöz'ün *"Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî ve Cuhdü'l-Mukıl Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri"* isimli yüksek lisans tezi, yine tecvidle ilgili bir çalışmadır. Dokgöz, Saçaklızade'nin hayatı, eğitim süreci ve müellifin eserlerinin yazma nüshaları

[2] Remzi Ateşyürek, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer'aşî (Saçaklızade)'nin Hayatı ve Eserleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 237-252.

üzerine önemli bilgiler vermenin yanı sıra *Cuhdü'l-Mukıl*'de yer alan tecvid konularını ele almıştır.[3]

Fatma Yasemin Mısırlı, *"Türkiye'de Yaygın Tilâvet Geleneği ve Fonetik Tahlili"* isimli yüksek lisans tezinde, Saçaklızade'nin fonetik tercihlerinin, günümüz anlayışındaki yerini ülkemiz açısından konumlandırmaya çalışmıştır. Mısırlı'nın tezinde vardığı "Ülkemiz topraklarında yetişmiş çok önemli bir şahsiyet olan Mar'aşî'nin fonetik seçimlerinden tilâvet tavrımız etkilenmiş, bu etki yaygın tilâvetimizde günümüze kadar devam etmiştir." şeklindeki netice oldukça önemlidir.[4]

Saçaklızade'nin fonetik anlayışı üzerine bir diğer çalışma ise yine Mısırlı'nın, *"Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri"* isimli doktora tezidir.[5]

Yukarıda zikredilen çalışmalar dışında, ilgili tezlerden üretilen makaleler de bulunmakta olup bu çalışmalar konu itibariyle benzer içeriklere sahiptir. Bunlardan farklı olarak, Dokgöz'e ait "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış" isimli makale, Saçaklızade'nin on kıraat imamı hakkındaki tutumunu ele alınmaktadır.[6]

Salim Kaddûrî Hamed'in İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği"[7] isimli tebliği, müellifin kıraat ilmindeki temel referanslarını göstermesi bakımından önemlidir.

Bütün bu incelemelerden anlaşılacağı üzere, Saçaklızade'nin tecvid konularına yaklaşımı üzerine, özellikle mahreç ve sıfatlar hakkındaki görüşleri üzerine yapılan çalışmalar, kıraat anlayışına dair yapılan çalışmalardan fazladır. Kıraat anlayışına dair mevcut iki çalışma ise Saçaklızade'nin kıraatçi yönünü tam anlamıyla göstermeyen çalışmalardır. Bu da araştırmamızın önemini ve özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

---

3 Fatih Dokgöz, *Muhammed bin Ebî Bekir el-Mar'aşî ve "Cühdü'l-Mukill" Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

4 Fatma Yasemin Mısırlı, *Türkiye'de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili* (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

5 Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri*.

6 Fatih Dokgöz, "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış", *Akif* 51/1 (Haziran 2021), 116-134.

7 Salim Kaddûrî Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu* (Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018).

BİRİNCİ BÖLÜM
SAÇAKLIZADE MEHMED EFENDİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. YAŞADIĞI DÖNEM

Saçaklızade'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin genel siyasetinde Balkanlara önem verilmesi ve bu nedenle Anadolu, hususen Maraş'ın da içinde bulunduğu doğu vilayetlerinin geri planda kalması, Şeyhulislam'ın olayların merkezinde yer aldığı Edirne vakası/isyanı, Lale devri ve bunun etkileri ve son olarak Patrona Halil isyanı Saçaklızade'nin şahit olduğu ve çeşitli şekillerde etkilendiği hadiseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu askeri ve siyasi gelişmelerin Osmanlı sosyal ve ilmi hayatına yansıması ve Saçaklızade'nin fikir dünyası üzerindeki etkilerinin anlaşılması bakımından kısaca değinilmesinde fayda görülmektedir.

1.1. Siyasi Durum

Saçaklızadenin yaşadığı 17. yüzyılın son çeyreği ve 18. yüzyılın ilk yarısı Osmanlılar açısından inişli çıkışlı bir dönem olmuştur. IV. Mehmed (salt. 1642/1687), II Süleyman (salt. 1687/1691), II. Ahmed (salt. 1691/1695), II. Mustafa (salt. 1695/1703), III. Ahmed (salt. 1703/1730) gibi padişahların hüküm sürdüğü bu dönemde devletin doğu ve batı sınırlarında varolan pek çok siyasi ve askeri sorun devam ederken içeride ise iktidar çekişmeleri yaşanmaktaydı. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle gerek gaza yoluyla gerekse antlaşmalar yoluyla bazı sorunlarda çözüme ulaşılmıştı. Bu dönemde içeride bir sükûnet ortamı sağlanmış, askeri alanda yakalanan başarı neticesinde 1663 yılında Slovakya'da Uyvar'ın fethedilmesiyle Osmanlı Devleti batıdaki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Osmanlı'nın 1656'dan sonra gazâ gücünü yeniden kazanmasıyla yükselişe geçen başarı grafiği 1683 yılına gelindiğinde inişe geçmiş ve adeta Osmanlılar için sonun başlangıcı olmuştur. Bu tarihteki Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması beraberinde başka kayıpları da getirmiştir. 1683 tarihindeki 2. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması, ardından gelecek 15 yıllık bir savaşlar-kayıplar dönemini başlatmıştır. Osmanlı askeri sistemindeki bozulma, Batı karşısında mağlubiyetlere neden olmuş nihayetinde 1699 yılında Karlofça Antlaşması imzalanmıştır.[8] Bu Antlaşma neticesinde yakın zamanda elde edilen bütün kazanımlarla birlikte 1526'dan beri fethedilen topraklar da elden çıkmıştır. Osmanlılar'ın Orta Avrupa'dan çekilişi Balkanları etkilemiş ve aslî dayanak olarak görülen balkanları

[8] Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2011), 40-49; Halil İnalcık, "Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - III (Köprülüler Devri)" (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2019), 3.

koruma refleksi, devletin doğu bölgelerine nazaran Balkan topraklarına daha çok önem verilmesine neden olmuştur.[9]

Karlofça Antlaşması'nın ardından ortaya çıkan Batı ile kısa süreli barış dönemi, diğer taraftan bazı iç karışıklıklara neden olmuştur. Bu karışıklıklar Edirne vakası ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle birlikte III. Ahmed'in saltanatının başlamasına neden olmuştur. III. Ahmed döneminde Rusya, Venedik, Avusturya ve İran ile savaşlar yapılmıştır. Bu savaşlarda elde edilen kısmî başarıya nisbetle, büyük oranda mağlubiyet ve toprak kayıplarının devam etmesi, Osmanlı devlet adamları nezdinde dış siyasette barış yanlısı bir tutum izleme politikasını kuvvetlendirmiştir.[10]

Diğer taraftan bu dönemde Batı medeniyetinin üstünlüğünün kabul edilmesi Osmanlı Devleti'nde 1718 yılı itibariyle Lale Devri'nin başlamasına neden olmuştur. Batı medeniyetinin öncelikle teknik alanda taklit edilmesi, beraberinde kültür ve zihniyet alanındaki bir değişimi de getirmiştir. Aynı zamanda bir gevşeme ve sefahat dönemi olarak görülen Lale devri, şiir ve musiki gibi alanlarda olumlu gelişmelere de yol açmıştır.[11] Fakat diğer taraftan devlet ricalinin lüks harcamaları karşısında halka yüklenen aşırı vergiler hem halkın hem de ulema sınıfının tepkisine yol açmıştır.[12] Bu tepkilerin de bir sonucu olarak, dönemin sonunda İran'a yapılan başarısız seferlerin de etkisiyle ortaya çıkan Patrona Halil isyanı hem Lale Devri'ni hem de III. Ahmed'in saltanatını sona erdirmiştir. İsyan sonucunda tahta I. Mahmud çıkmıştır.[13]

I. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda önemli başarılar elde edilmiş ve 1739 Belgrad Antlaşması akabinde Rusya ile otuz yıllık bir barış dönemine girilmiştir. Bu dönemde Batı karşısında fetihle genişleme politikası yerine diplomasi ile mevcut durumu muhafaza politikası takip edilmiştir.[14]

Sonuç olarak, Saçaklızade'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin genel siyasetinde Balkanlara önem verilmesi ve bu nedenle Anadolu, hususen Maraş'ın da içinde bulunduğu doğu vilayetlerinin geri planda kalması, Şeyhulislam'ın olayların merkezinde

---

9 Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", 40-49.
10 Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", 57.
11 İnalcık, "Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - III (Köprülüler Devri)", 6-8.
12 Abdülkadir Özcan, "Lale Devri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/83.
13 Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, ed. Halil İnalcık - Donald Quataert (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 2/765.
14 Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", 64-65.

yer aldığı Edirne vakası/isyanı, Lale devri ve bunun etkileri ve son olarak Patrona Halil isyanı Saçaklızade'nin şahit olduğu ve çeşitli şekillerde etkilendiği hadiseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Sosyal ve İktisadi Durum

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan yukarıda değinilen siyasi gelişmeler, (Karlofça antlaşması, yeniçeri isyanları, Patrona Halil ayaklanması) Osmanlı toplumununun sosyal ve iktisadi durumunu olumsuz yönde etkilemiştir. Çalışmanın bu kısmında, Osmanlı Devleti'nin 17. Yüzyıldaki sosyal ve iktisadi durumunu genel olarak resmetmek, bu çalışmanın odak noktasından uzaklaşmaya neden olacaktır. Çünkü konu edilen dönemde Osmanlı coğrafyası Balkanlardan Yemen'e Anadolu'dan Mısır'a ve Mağrib'e kadar büyük bir bölgeyi içine almaktadır. Doğal olarak sosyal ve iktisadi hayat bu bölgelerin herbirinde farklı farklıdır. Bu nedenle burada Saçaklızade'nin yakın çevresinin yani Maraş ve civarının sosyal ve iktisadi durumuna odaklanılacaktır.

Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) tarafından 16/637 yılında fethedilen, zaman zaman Bizans istilalarına maruz kalsa da kadim Müslüman şehri kimliğini koruyan Maraş'ın 17. yüzyılda genel sosyal yapısına bakıldığında, şehrin ağırlıklı olarak Türkmen nüfustan oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte az sayıda da olsa gayrimüslimlerin şehirde ikamet ettikleri kaynaklarda yer almaktadır.[15] Şehri iki kez ziyaret eden Evliya Çelebi, 42 mahalle, 10.000 ev, 70 çeşmeyle büyük bir şehir olduğunu, 39 cami, 11 medrese ve 40 sıbyan mektebinin bulunduğunu kaydetmektedir.[16]

Şehir, vakıf kültürünün ürünü olan hem cami ve zaviyeler hem de medrese ve mekteplerin faaliyetleriyle canlı bir ilmî kültürel ortama sahiptir. Yine bu dönemde şehir merkezinde biri Alauddevle Süleyman Bey Camii Kütüphanesi ve diğeri de Acemiye Mahallesi Kütüphanesi olmak üzere, bilinen iki kütüphaneye sahiptir. Bunun dışında şehirde yine han, hamam ve arasta gibi çok sayıda sosyal-ticarî mekân da yer almaktadır. Dolayısıyla

---

[15] Sadettin Paksoy vd., "Osmanlı Döneminde Kahramanmaraş'ın Ekonomik ve Ticari Hayattaki Yeri", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, 3 Cilt (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2013).

[16] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Maen-Nisâ 4/, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*, ed. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ts.), 9/346-347; Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/192-196; Paksoy vd., "Osmanlı Döneminde Kahramanmaraş'ın Ekonomik ve Ticari Hayattaki Yeri", 1/221.

şehrin sahip olduğu bu yapılarla son derece canlı bir kültür ve ticaret merkezi olduğu görülmektedir.[17]

Diğer taraftan şehrin ve bölgenin iktisadi durumuna bakıldığında aslında tarih boyunca Maraş'ın önemli bir ticaret şehri olduğu görülmektedir. Bunda şehri konumun büyük bir etkisi vardır. Zira şehir doğu-batı ticaret yollarının kavşak noktasında yer almaktadır. Bu bakımdan şehir konumu sebebiyle Yemen'den Arabistan'a Acem diyarından Mısır ve Şam bölgesine kadar çok büyük bir coğrafyanın Batı Avrupaya ve dolayısıyla Anadolu'ya bağlandığı ticaret yollarının kesişim noktasında yer almaktadır. Bu nedenle hem Selçuklular döneminde hem de Osmanlı döneminde bölgenin önemli bir merkezi konumundadır.[18]

Osmanlı'da ticari faaliyet üretip satmak ve ithal edip satmak olarak iki şekilde yürümekteydi. İlki daha çok zanaatkârların ürettikleri mamul malları satmalarından ikincisi ise tüccarların hem hububat türü tarım ürünlerini hem de başka bölgelerden getirdikleri mamul malları satmalarından ibarettir. Bu noktada Maraş'ın durumuna bakıldığında, şehrin iki tür ticaretinin de gelişmiş olduğu söylenebilir. Zira yukarıda değinildiği gibi şehir önemli bir ticari kavşak noktasında yer alıyordu ve bu, şehre her bölgeden mamul malların gelmesine imkân sağlıyordu. Diğer taraftan şehirde dokumacılığın gelişmiş olması, zanaatkârların kendi mallarını üretip sattıklarına da işaret etmektedir. Bu bakımdan kaynaklar 17. yüzyıl özelinde ittifakla Maraş'ın kendi kendine yeten bir şehir olduğunu vurgulamaktadır.[19] Ayrıca Türkmen şehirlerinin genel özelliği olan hayvancılık ve buna paralel olarak tarım da şehirde geçim kaynaklarından ikisini oluşturmaktadır. Tarım alanında hususen, Maraş bölgesi Osmanlı Devleti'nin pirinç ihtiyacını karşılayan merkezlerden birisi olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte şehirde orman ürünlerinin ticaretinin ve üretiminin yapıldığı kaynaklarda yer almaktadır.[20]

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın başlarından itibaren, askerî ve de mali açıdan oldukça külfetli seferlere girişmiştir. İran'la uzun yıllar devam eden bir savaş süreci yaşamıştır. Bu savaşlar için harcanan maddi güç ve büyük insan kaynağının önemli bir bölümü de

---

17 Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş".

18 Paksoy vd., "Osmanlı Döneminde Kahramanmaraş'ın Ekonomik ve Ticari Hayattaki Yeri", 1/221.

19 Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014).

20 Paksoy vd., "Osmanlı Döneminde Kahramanmaraş'ın Ekonomik ve Ticari Hayattaki Yeri", 1/221.

Maraş ve havalisinden karşılanmıştır.[21] Devletin karşı karşıya kaldığı dahili ve harici sorunların Maraş bölgesindeki halka yansıması, bölgenin sosyal ve iksadi yapısını da olumsuz yönde etkilemiştir. Savaşların yanı sıra ülke genelinde olduğu gibi Maraş'ta da sosyal hareketlilik oldukça fazladır. Bu hareketlilik aşiretlerin yer değiştirmeleri, eşkıya hareketleri ve seferlere bağlı olarak kendini göstermektedir.[22] Anadolu'da yönetici pozisyonundaki devlet görevlilerinin birçoğu söz konusu seferlere katıldığından, eyaletlerde meydana gelen otorite boşluğundan istifadeyle ortaya çıkan eşkıya grupları Anadolu'nun muhtelif yerlerinde güven ortamının bozulmasına yol açmıştır. Konargöçer hayatı yaşayan aşiretlerin yerleşik halkla sürekli sürtüşme içerisinde bulunması ülkede huzur ve asayişin bozulmasının diğer bir nedeni olmuştur.[23] 18. yüzyılda âyanların ortaya çıkmasıyla beraber bölgedeki karışıklıklar daha da artmış, şehir Maraşlı eski aileler ile âyanlar ile arasındaki çekişmelere sahne olmuştur. Tüm bu sebepler şehrin ekonomik açıdan gerilemesine neden olmuştur.[24]

1.3. İlmî ve Kültürel Durum

Osmanlı Devleti'nde ilmî kültürel hayat, mirasçısı olduğu İslam kültür ve medeniyetinden ayrı olarak düşünülemez. Bu bakımdan genel olarak bakıldığında Osmanlılar, tevarüs ettikleri İslâm medeniyetine, ortaya konan telifler için ciddi kütüphaneler kurma ve bu mekanların sürekliliğini sağlama, yazıya değer vererek istinsah yoluyla bilgiyi yayma, söz konusu bilgiyi başta medreseler olmak üzere eğitim kurumlarında okutarak toplumsallaştırma ve şerh ve haşiye kültürüyle de mevcut bilgiye yeni yorumlar katma şeklinde katkıda bulunmuşlardır.[25]

İhsan Fazlıoğlu, Osmanlı ilim hayatını üç döneme ayırmaktadır: Kuruluştan 1702'ye kadar süren klasik dönem. Bunalım ve arayışlar dönemi olarak adlandırdığı modern eğitim kurumlarının tesis edildiği 1702-1773 arası dönem ve 1773'ten siyasi ve idari

---

21 M. Zahit Yıldırım, "Mühîmmelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu (2012: Kahramanmaraş, Türkiye)* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2013), 3/183.

22 Yıldırım, "Mühîmmelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş", 3/183.

23 Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2007), 69-85; Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten* 54/211 (1991), 965.

24 Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", 24/192-196.

25 İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/548-556.

teşkilatın tamamen ortadan kalktığı 1923'e kadar olan yenileşme dönemi.[26] Buna göre Saçaklızade'nin yaşadığı dönem tam da klasik dönemin sonu ile bunalım ve arayışlar döneminin başlangıcına denk gelmektedir. Dolayısıyla müellifin telifâtında söz konusu buhranlı dönem için çözüm önerileri ve ıslah düşüncesine dair pek çok öneriye rastlanmaktadır.[27] Bizzat Saçaklızade tarafından ve ulemadan diğer bazı kimseler tarafından nasihatname türünde eserler kaleme alınmıştır.[28]

Diğer taraftan Saçaklızade'nin yaşadığı yıllar (1660-1732), yukarıda işaret edildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin 1683 yılındaki II. Viyana kuşatmasından başlayarak sırasıyla Batı cephelerinde ağır yenilgiler aldığı ve nihayetinde Karlofça Antlaşması'yla da büyük toprak kayıpları yaşadığı (1683-1699), Şeyhulislam'ın katliyle neticelenen 1703 Edirne vakası, Prut Savaşı (1711), modernleşme hareketleri, Lâle devri ile hakim olan dünyevîleşme temâyülleri (1718-1730) ve Patrona Halil İsyanı (1730) gibi siyasî ve sosyal olayların meydana geldiği bir döneme rastlamaktadır. Bu dönemde yaşanan buhranlar, toplumu her alanda etkilemiş ve sosyal yapının iyileştirilmesine yönelik çözüm arayışları başlamıştır. Ulema ve devlet adamlarının bazıları geri kalmışlığı kabullenip batıdan yenilik adına ne varsa alınması gerektiği düşüncesindeyken diğer bazıları ise çözümün kendi kültür ve ilim geleneğimiz içinde olduğu hususunda ısrar etmişlerdir.[29] Bu bakımdan, Saçaklızade'nin yaşadığı dönemde Osmanlı ilmî ve kültürel hayatı, devletin yıkılışına kadar sürecek son derece çalkantılı bir sürece girmiştir. Ne var ki tüm bu kaos ortamına rağmen, çözüm arayışları sebebiyle Osmanlı klasik döneminin entelektüel birkimi bu dönemde meyvelerini vermiş önemli sanat, fikir ve ilim adamları da yetişmiştir.

Osmanlılar 16. yüzyılda her alanda zirveye ulaşmış olmasına rağmen 17. yüzyılla birlikte özellikle Osmanlı müesseseleri tarafında bir deformasyon ya da çözülme sürecine girmiştir. Bu yaklaşımın ileri sürülmesinde Fatih, Yavuz veya Kanuni dönemlerindeki

---

[26] Fazlıoğlu, "Osmanlılar", 33/548-556.

[27] İskender Pala, "Nasihatnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/409-410.

[28] Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr Mar'aşî, *Nasîhatu'l-ulemâ* (Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 401).

[29] Kemal Beydilli, "Islahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/174-185.

gibi bir hızlı fütühatın ve çarpıcı zaferlerin olmaması etkili olmuştur.[30] Ancak 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı ilim ve entelektüel tarihinin durağan ve gerileyen bir halde olduğuna dair hâkim ve yaygın düşüncenin doğru olmadığı, aksine canlı ve dinamik bir fikir hayatının olduğu, ilmi ve kültürel ilerlemenin devam ettiği son yıllarda yapılan araştırmalar tarafından ortaya konulmaktadır.[31]

Bu yüzyıllarda medrese kütüphanelerinin dışında müstakil kütüphane türleri de yaygınlaşmıştır.[32] Osmanlıda ilk matbaaİbrâhîm 14/Müteferrika tarafından 1726 yılında kurulmuştur. Bu gelişmeye rağmen 18. yüzyıl yazma eser üretimi için altın bir çağdır.[33] Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere Özvar'ın belli bir örneklem üzerinden yaptığı bir araştırmaya göre, 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı coğrafyasında gerek telif ve gerekse tercüme yoluyla üretilen yazma eserlerin sayısının önceki asırdan daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.[34]

Yüzyıl	Telif Tercüme	İstinsah Sayısı	Toplam Yazma	Toplam İçindeki Payı %
15. yy	457	3619	4076	8
16. yy	767	7582	8349	16,32
17. yy	968	13281	14249	27,86
18. yy	1373	23096	24469	47,84

[30] Erol Özvar, "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVII. Yüzyıl,* ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 24.

[31] Kenan Tekin, "Cihet-i Vahde Tartışmaları Bağlamında 18. Yüzyıl Osmanlı İlim Düşüncesi", *Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler XVII. Yüzyıl*, ed. Ahmet Hamid Furat vd. (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 3/44; Özvar, "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği", 24.

[32] Özvar, "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği", 24.

[33] Özvar, "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği", 24.

[34] "Örnekleme göre, 18. yüzyıl yazma eser üretiminin altın çağıdır. Bu yüzyılda üretilen telif ve tercüme eser sayısı 15 ve 16. yüzyıllara ait telif ve tercümelerin 2 katına yakındır. Bu eğilim, Türkiye'deki yazma eserler toplamına hemen teşmil edemesek de Osmanlı dünyasında yazma eser üretiminin genel manzarası hakkında bir fikir verecek mahiyettedir. Çalışmanın odaklandığı eserlerin ait oldukları bilgi sahasına yaptığı ilmi katkının niteliği ise bu çalışmada değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu incelememiz yazma eserleri ait olduğu alanlara göre tasnif ederek zaman içinde telif ve tercüme faaliyetlerinin hangi yönde değiştiğini gösteriyor. Buna göre, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geleneksel ilimler içinde en çok fıkıh ve tasavvuf eserleri teknik sahalarda ise tıp ve tabii-tatbiki ilimler ağırlık kazanıyor. Nihayet Osmanlı müelliflerinin ilmi üretkenliğinin hacmindeki çağlar itibariyle değişmeleri tespit etmek amacıyla yazma eserler üzerinden yapmış olduğumuz örneklem, Osmanlı tarihinin askeri, siyasi, iktisadi ve ilmi olarak durgunluk ve çöküş mefhumuyla tavsif edildiği 17. ve 18. yüzyıllarda kitap neşriyatının, Avrupa ile mukayese edilecek ölçülerde olmasa da sadece geleneksel dini ilimlerde değil, tıp ve tabii-tatbiki ilimlerde de artarak devam ettiği gösteriyor." bk. Özvar, "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği", 24.

Saraybosna'dan Kilis'e Osmanlı ülkesinin birçok noktasında medrese ve kütüphanelerin bulunması ve varolanlara yenilerinin eklenmesi[35] Anadolu coğrafyasında da ilim ve kültür hayatının oldukça canlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu dönemde merkezden taşraya ya da taşradan merkeze ilmi seviyedeki muhabere de oldukça süratli ve dikkat çekicidir. Bunun en bariz göstergelerinden birisi de Saçaklızade'nin Osmanlı ilmiye teşkilatının merkezinde yer almamış bir taşra alimi olmasına rağmen, telif ettiği bir eserinin, çok kısa bir süre sonra Osmanlı ilmiye teşkilatının merkezindeki Sahn-ı Semân'da müderrislik yapmakta olan Ahmet el-Alemî'nin (ö.?)[36] reddiyesine konu olmasıdır. Alemî, Saçaklızade'nin eserinde geçen bir bahse dair reddiyesini, öğrencilerine uyarı mahiyetinde okutmuştur. Kısa zaman içinde Saçaklızade'nin bu reddiyeden haberdar olup, *Risaletü'l-cevap*[37] ismiyle bir cevabî tenkit kaleme almış olması, ulema arasındaki irtibatı göstermesi ve taşrada yazılan bir eserin kısa zamanda merkezde karşılık bulması bakımından son derece dikkat çekicidir.[38]

Diğer taraftan, yukarıda bahsedilen, Lâle devriyle birlikte yükselişe geçen dünyevileşme temayülü, ilmiyenin de dahil olduğu yüksek tabakada tüketim kültürü ve sefahat düşkünlüğü ile kendini gösterirken alt tabakada ise kahvehâne ve meyhâne sayılarının artması şeklinde tezahür etmiştir.[39] Saçaklızade, döneminde yaşanan bu olumsuz gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Yaklaşık olarak 1720'lerde yazıldığı düşünülen *Mektûb ilâ 'ulemâi'l-bilâd* ve *Nasîhatü'l-'ulemâ* başlıklı iki risalesinde Saçaklızade, mevcut durumu, dinin ve şeri'atın Osmanlı toplumsal hayatında geri plana itilmesine bağlamaktadır. Mezkûr risalelerde devrin âlimlerini, halkın dünyevî işlerini düzeltmek için gösterdikleri çabanın benzerini, din işlerini ıslâh etmek için göstermemeleri sebebiyle

---

35 İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/11-32.

36 Alemî hakkında detaylı bilgi için bk. Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiu'l-fudalâ*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2/291; 3/621. Ayrıca bk. Mehmet Gel, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı'sında Tasavvufî Bilgiyi Tartışmak: Saçaklızade ile Alemî Arasındaki Ledünnî İlim ve İlham Tartışmasına Dair Bir İnceleme", *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ekim 2018), 115-177.

37 Saçaklızade Mehmed Efendi, *İlimlerin Tertibi (Tertibu'l-ulûm)*, çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan (İstanbul: Hikemiyat, 2021); Eser İçin bk. Orhan Musahanlı, "Saçaklızade'nin Risâletü'l-cevâb'ının Tahkik ve Tercümesi", *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2018), 149-177.

38 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi (Tertibu'l-ulûm)*, Nâşirin notu.

39 Mehmet Gel, "Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını 'Islâh'a Yönelik Saçaklızade'nin İlginç Bir Önerisi: 'İlim ve Amele Davet ve İcbâr'", *Belleten* 82/293 (Nisân 2018), 218.

tenkit etmektedir.[40] Ayrıca, "şeriatı ihyâ, ümmetin dinini tecdîd ve müslüman halk arasındaki din işlerini ıslâh" görevinin ulema için bir sorumluluk olduğunu ifade etmektedir.[41]

Son olarak, Saçaklızade'nin hayatını sürdürdüğü Maraş'taki ilmî ve kültürel ortama kısaca bakmak gerekir. Buna göre şehrin ilim ve kültür düzeyinin Osmanlı toplumunun genel durumuna paralel bir çizgide olduğu söylenebilir.[42] Selçuklular ve Dulkadiroğulları döneminde tesis edilen ve Osmanlı zamanında vakıflar vasıtasıyla desteklenen pek çok medrese, mektep, medrese öncesi eğitim veren bukʿa, cami ve zaviyeleri ile buralarda ders veren âlimlerin faaliyetleri sayesinde ilim ve kültür açısından oldukça canlı bir merkez konumundadır.[43]

Evliya Çelebi'nin şehrin oldukça mamur ve hareketli bir kültür ve ticaret merkezi olduğunu ifade ettiğine yukarıda değinilmişti.[44] Maraşın ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunması ve burada düzenlenen panayır, Pazar vb. gibi ticari etkinlikler kültürel etkileşimi de artırmıştır. Halep ve Şam gibi önemli ilim havzalarına yakın olması da Maraşın ilim ve kültür hayatını olumlu yönde etkilemiştir. Bu dönemde Maraşlı pekçok ilim ve devlet adamı yetişmiştir.[45] Bunlardan birisi de hayatı hakkında aşağıda ayrıntılı bilgiler verilecek olan Saçaklızade'dir.

2. HAYATI

Osmanlı ilim ve kültür havzasında önemli bir konuma sahip olan Saçaklızade'nin hayatı hakkında bilgi veren güvenilir kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Buna karşın müellif hakkında bilgi veren menâkıbnâme türü kaynaklar ise oldukça fazladır. Bu tarz menkıbevi bilgilerin çokluğunun nedenlerine gelince ilk olarak müellifin, âlim kişiliğiyle halk tarafından sevilen ve sayılan bir zât olmasının yanı sıra sûfî meşrep kişiliğe sahip olması gösterilebilir. İkinci olarak ailesinin köklü ve saygın bir geçmişe sahip olması da bu ilginin sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde bu durum müellifin hayatına dair çeşitli ve çelişik bilgilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla

---

[40] Gel, "Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını 'Islâh'a Yönelik Saçaklızade'nin İlginç Bir Önerisi: 'İlim ve Amele Davet ve İcbâr'", 215.

[41] Gel, "Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını 'Islâh'a Yönelik Saçaklızade'nin İlginç Bir Önerisi: 'İlim ve Amele Davet ve İcbâr'", 214.

[42] Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, 136.

[43] Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, 136.

[44] Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", 24/194.

[45] Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*, 145.

müellifin hakkında vakıaya mutabık bilgilerden oluşan bir hayat hikayesi yazmak aslında başlı başına bir zorluğu barındırmaktadır. Zira yapılması gereken iş, öncelikle güvenilir tabakat kitaplarında yer alan müellif hakkındaki kısıtlı malzemeyi ortaya koymak ve ardından belirli bir düzeyde hakikat kırıntıları içeren menkıbevi bilgileri bir süzgeçten geçirmektir. Diğer taraftan Saçaklızade'nin kendi eserlerinde otobiyografik bilginin az olması, kaynaklarda yer alan onun hakkındaki bilginin teyidini imkânsız kılması da ilave bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu zorluklara rağmen, eldeki mevcut bilgiler bu başlık altında ele alınmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken müellifin hayatına dair temel kaynaklarda zikredilen bilgiler ve akademik çalışmalardan elde edilen biyografik bilgilere yer verilecektir. Menkıbevi bilgiler ise belirli bir perspektiften bakıldığında işe yarar olduğu zaman kullanılacaktır.

2.1. Adı, Ailesi ve Yetişmesi

Muhammed b. Ebî Bekr el-Marʿaşî, Saçaklızade Mehmed Efendi diye meşhur olmuştur. Asıl ismi Muhammed olup bu ismin Türkçedeki söylenişi olan Mehmed ile de anılmıştır. Babasının adı ise Ebubekir'dir. Maraş doğumlu olduğu için Marʿaşî, aile mensubiyetinden dolayı da Saçaklızade nisbeleriyle anılmıştır. Ailesi, bir rivayete göre kökenleri Hz. Ömer dönemine kadar uzanan ve günümüzde de mensupları bulunan köklü bir ailedir.[46] Müellifin bizzat Saçaklızade lakabını kullandığı kendi eserlerinden anlaşılmaktadır.[47] Bu çalışmada da müellif Saçaklızade olarak anılacaktır.

Çeşitli kaynaklarda ve hakkında yapılan çalışmalarda müellifin ismine ve lakabına bazı anlamlar yüklenmiştir. Buna göre şemsiye, gölgelik gibi anlamlara gelen "saçak" kelimesi ile Türkçesi oğul demek olan "zâde" kelimesinin birleşmesiyle oluşan terkip "alimlerin gölgesinin oğlu" anlamını taşımaktadır. Bu ifadeden "otorite, üstad, büyük alim" anlamlarını çıkarmak mümkün olup bu kullanımla Saçaklızade'nin büyük bir alim olduğu ifade edilmek istenmiştir.[48] Ne var ki bu yorum çok tutarlı görünmemektedir.

---

[46] Kadir Özdamarlar, "Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)* (İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2005), 1/44.

[47] Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, thk. Halid Abdusselam Berekat (Dımeşk: Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 2012), 71. (Nâşirin girişi).

[48] Mehmed Efendi Saçaklızade, *Tertîbu'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1988), 51-52.

"Saçaklızade" lakabının ilk kez Müellif için kullanıldığına dair rivayetler olsa da[49] bu lakab Saçaklızade Mehmed Efendi'ye mahsus değildir. Kendisinden önce yaşamış olup yine bu nisbeyle anılan başka kimseler de bulunmaktadır.[50] Ancak söz konusu yorumu Saçaklızade'nin halk tarafından çok sevildiğinin ve saygı duyulan büyük bir alim olarak görüldüğünün bir nişanesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Doğumu hakkında kesin ve net bir tarih verilememekle birlikte bazı eserlerinde geçen ifadelerden anlaşıldığına göre 1660-1670 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir.[51] Babası Ebubekir Efendi'nin Maraş vilayetinde doğduğu yine burada hayatını sürdürdüğü, şehirdeki camilerin birinde imam olarak vazife yaptığı bilinmektedir. Ebubekir Efendi'nin yaşadığı yıllar 17. Yüzyıl sonu 18 yüzyıl başları olarak ifade edilmekte ancak nerede ve ne zaman vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir.

Saçaklızade'nin babası dışındaki diğer aile fertlerine dair bilgiler genellikle menâkıb türünde ve şifâhi gelenekle zamanımıza ulaşan bilgilerden ibarettir.[52] Kardeşi[53], bir oğlu[54] ve bir kızı[55] olduğu şeklindeki bilgiler de ihtimalden öteye geçmemektedir. Ancak Saçaklızade Osman Efendi diye anılan zat ile ilgili bir parantez açmakta fayda vardır. Kaynaklarda Osman Efendi'nin eğitimini Maraş ve Kayseri'de aldığı sonrasında ise iki kardeşi ile birlikte Trabzon'un Of ilçesi ve çevresine İslam Dinini anlatmak üzere gittiği aktarılmaktadır. Osman Efendi ve beraberindekiler bu tebliğ faaliyetini gönüllü olarak yapmışlardır. Arşiv belgeleri üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında Osmanlı Devleti'nin söz konusu tebliğ faaliyeti için bir görevlendirmede bulunduğuna

---

[49] Osman Sandaloğlu, *Maraş'ta Saçaklızadeler ve Eski Maraş Alimleri*, ed. Yaşar Alparslan (Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2009), 47-48; Kamil Ruhi Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 11.

[50] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 11; Haşim Albayrak, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadelerin Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkılar", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dînî Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul, 2016), 390-392.

[51] Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, "Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî", *Mecmûʿatu'l-Havâşîl-Behiyye ʿalâ Şerhi'l-ʿAqâʾidi'n-Nesefiyye*, ed. Feracullah Zeki el-Kurdî (Mısır: Matbaʿatu Kurdistân el-ʿİlmiyye, 1329), 2/2; Muhammet Sacit Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 5-7.

[52] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 11.

[53] Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri" (1. Kahramanmaraş Sempozyumu, İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi, 2004), 1/53.

[54] İbrahim Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 31; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 4/233-234.

[55] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 12.

rastlanmamıştır.[56] Diğer taraftan bazı kaynaklarda Osman Efendi, Saçaklızade Mehmed Efendinin kardeşi olarak ifade edilse de doğum ve vefat tarihleri göz önüne alındığında aralarındaki zaman farkı neredeyse bir asır olduğundan kardeş olmaları söz konusu değildir.[57]

Osman Efendinin türbesi Çaykara ilçesine bağlı olan eski adıyla Paçan yeni adıyla Maraşlı köyünde bulunmaktadır. Diğer kardeşlerden Hasan Efendi'nin türbesi Of'a bağlı Eskipazar beldesinde bulunan Eskipazar Camiinin yanında, İlyas Efendi'nin türbesi ise Çaykara Çayıroba köyündeki Yente Camiinin içinde bulunmaktadır.[58]

Saçaklızade ilköğrenimine memleketi Maraş'ta başlamıştır. Babası Ebubekir Efendi'nin yanı sıra bilhassa Kur'an eğitimi hususunda Hasan Marʿaşî'den dersler almıştır.[59] Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarının bir kısmını Maraş'ta geçirdikten sonra Tibyan Tefsiri mütercimi Tefsiri Mehmed Efendi'den (ö. 1110/1698) ve Malatya'da Darendeli Hamza Efendi'den (ö. 1167-1753) dersler aldıktan sonra memleketine dönmüştür.[60] Saçaklızade'nin İstanbul'da bulunduğuna dair herhangi bir sahih bilgi bulunmamasına rağmen hocası olan Tibyan tefsiri mütercimi Ayıntâbî Mehmed Efendi'nin Şeyhülislam

---

[56] M. Hanefi Bostan, *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı* (Nöbetçi Yayınevi, 2012), 73-81.; "Şehirdeki yaygın bir inanışa göre Maraşlı Şeyh Osman Efendi ve kardeşleri Of ve çevresinde; Osman Efendi Paçan'da, Hasan Efendi Eskipazar'da, İlyas Efendi de Yente'de faaliyet göstererek buradaki halkı İslamlaştırmıştır. Bu kişiler muhtemelen Maraş ve çevresinden Trabzon'da zorunlu iskâna tâbi tutulan Dulkadiroğlularından bir gruba mensuptur. XV. yüzyıldan sonra bölgeye gelen pek çok boy ya da oymak gibi Dulkadirli topluluğu da Osmanlı Devleti'nin rakibi olan beyliklerden birisinin insan gücüydü. Osmanlı bunları Trabzon'a yerleştirmekle bir yandan rakiplerinin nüfusunu azaltırken diğer taraftan yeni fethettiği yerlerdeki Müslüman nüfusu artırmaktaydı. Ancak Osmanlıların bölgedeki Hristiyanları Müslümanlaştırmak gibi bir sistemi yoktu ve bunun için de birilerinin görevlendirildiğini düşünmek tarihî gerçeklere çok uymaz. Osman Efendi ve kardeşleri burada İslamiyet'i yaymayı kendisine görev olarak kabul etmiş olabilir. Ancak onların gelişinden sonra bölgedeki Hristiyanların İslamiyet'i benimsediğine dair Osmanlı belgelerine yansıyan bir kayıt yoktur. Bu sebeple Osman Efendi ve kardeşlerini bölgedeki Müslümanların inançlarını ve dini bilgilerini kuvvetlendiren kişiler olarak görmek daha uygun olur." bk. İbrahim Tellioğlu, "Of Tarihine Dair Bazı Gözlemler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 9/18 (2015), 93-111.

[57] Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/53.; Ayrıca Saçaklızade'nin Osman isimli bir kardeşi olabilir fakat tarihî nedenlerden dolayı yukarıda bahsi geçen Saçaklızade Osman Efendiyle ilgisi olmadığı açıktır. Bu Saçaklızade Osman Efendi'nin, müelifin büyük dedelerinden biri olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bilinmeyen kardeş Osman Efendi'nin Trabzon'un belirli bölgelerinde tebliğ faaliyetinde bulunmuş olsaydı, meşhur Saçaklızade Mehmet Efendi'nin hayatının bir kesiminde bu olaya ve etkilerine yönelik işaretler olması beklenirdi.

[58] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 12; Haşim Albayrak, *Of ve Çevresine İslamiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızadeler* (İstanbul: Babıali Kitaplığı, 2009), 29,36-38; Albayrak, "Kahramanmaraşlı Saçaklızadelerin Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkılar", 1/390-392.

[59] Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil* (Amman: Daru Ammar, 2001), 17. (Nâşirin girişi)

[60] Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara, 2000), 1/325.

Debbağzâde Mehmed Efendi'yle karıştırılması sonucu Saçaklızade'nin İstanbul'a gittiği ve burada Debbağzâde'den ders aldığı şeklindeki iddialar kaynaklar tarafından kabul görmemektedir.[61] Maraş'ta bir müddet kaldıktan sonra yine ilim tahsili maksadıyla bu sefer Şam'a gitmiş ve burada dönemin büyük alimlerinden kabul edilen Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731)'den dersler almıştır.[62] Abdülganî en-Nablusî tasavvufî kişiliği yanı sıra fakîh, müfessir, kelâmcı, tarihçi, edip ve şair olarak da bilinmektedir.[63] Bursalı Mehmet Tahir'in bildirdiğine göre Saçaklızade, en-Nablûsî'den tasavvufun yanı sıra Tefsir ve Hadis gibi ilimlerden de icazet almıştır. Ayrıca çeşitli kaynaklarda, Saçaklızade'nin zahirî ve batınî ilimleri ikmal ettiği, Abdulgânî en-Nablûsî'den icâzet ve hilâfet aldığı, Nakşîbendiyye ve Tarîk-ı Kadiriyye erkânı üzere yetiştiği bildirilmektedir.[64] Ardından Halep'te bulunan Şaʿbâniyye medresesinde müderris olarak vazife alıp kelâm dersleri okuttuğu kendi eserindeki ifadelerden anlaşılmaktadır.[65]

Saçaklızade'nin bir müddet Halep'te bulunduktan sonra tekrar Maraş'a döndüğü, kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır.[66] Dönünce bir camide imamlık yapmış, aynı zamanda bulunduğu camide ve yanı başındaki medresede ders vererek çok sayıda talebe yetiştirmiştir.[67] Cerîdîzâde Hasan Efendi, Mehmed b. Ömer ed-Dârendevî (ö. 1152/1739), Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî (ö. 1168/1755), Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Marʿâşî (ö. 1176/1762) ve Ahmed b. Muhammed el-Hâtib ve gibi isimler müellifin eserlerinde adını zikrettiği ya da kendileri bizzat eser telif etmiş talebelerindendir.[68] Saçaklızade

---

61 Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 16; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/55; Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması,* 32.

62 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri,* 1/325.

63 Ahmet Özel, "Nablusî, Abdülganî b. İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/268-270; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri,* 1/325.

64 Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/54; Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*, 32; Tahsin Özcan, "Saçaklızade Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/368; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 3/1016; el-Merʿaşî Saçaklızade, *Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kull Ahmed ve'l-Hayâlî*, 2/2; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 14.

65 Saçaklızade, *Hâşiye ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî ʿalâ şerhi'l-ʿAkâidi'n-Nesefiyye,* (nşr. Ferecellah Zekî el-Kürdî), el-Matbaatü'l-Kürdistanü'l-ʿİlmiyye, Mısır, H 1329, 3/2.

66 Özcan, "Saçaklızade Mehmed Efendi"; Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*.

67 İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1951), 2/322; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hattâ'l-Asri'l-Hâzır* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Segafiyyetü li't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 1988), 2/505; Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil,* 20-21; Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/55; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 14; Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, "Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî", *Mecmûʿatu'l-Havâşîl-Behiyye ʿalâ Şerhi'l-ʿAqâ'idi'n-Nesefiyye,* ed. Feracullah Zeki el-Kurdî (Mısır: Matbaʿatu Kurdistân el-ʿİlmiyye, 1329), 3/2.

68 Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 15.

burada bir taraftan ders verirken diğer taraftan da dînî ilimlerin hemen her alanıyla ilgili eser telif etmiştir.[69] Verdiği dersler dışında resmi bir görev alıp almadığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.[70]

Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiye göre, Saçaklızade Mehmed Efendi'nin zaman zaman Antep ve Kilis taraflarına seyahat etmek gibi bir âdeti vardı. Vefatının 1145/1732 yılında yine böyle bir seyahat sırasında Antep ve Maraş arasında bir yerde vuku bulduğu ve cenazesinin Maraş'a getirilip defnedildiğini Bursalı Mehmet Tahir aktarmaktadır.[71] Ancak diğer bazı kaynaklar vefatını aynı şekilde kabul etmekle birlikte cenazesinin Maraş yerine Antep'e götürüldüğünü ve oraya defnedildiğini zikretmektedir.[72] Dolayısıyla kabrinin yeri konusu ihtilaflıdır. Ancak son araştırmalar, Saçaklızade'nin kabrinin Gaziantep'te bulunduğu bilgisinin daha tutarlı olduğunu göstermektedir.[73]

Vefat tarihi de kabrinin yeri gibi bir diğer ihtilaflı konudur. *Sicilli Osmânî*'de vefat tarihi olarak 1155/1742 yılı işaret edilmekte ise de bu bilgi doğru değildir.[74] Ayrıca adı geçen eserde yer alan mezarının İstanbul/Üsküdar'da bulunduğu yönündeki bilginin yanlış olduğu Bursalı Mehmet Tahir tarafından ifade edilmiştir.[75] Saçaklızade'nin vefat tarihine dair bir yanlış bilgi de Corci Zeydan'ın verdiği 1154/1741 tarihidir.[76] Tabakat kitaplarında ve çeşitli belgelerde Saçaklızade lakabıyla öne çıkan farklı kişilerin bulunması, bu çalışmanın konusu olan Saçaklızade ile karıştırılmasına sebebiyet vermiştir. Buna bir örnek de Necmettin Gevri'nin Saçaklızade ile ilgili olarak yayınladığı bir Kâdiri icazetnamesidir. Gevri tüm diğer temel kaynaklardaki müellifin vefat tarihlerini yok sayarak kendisine verilen icazetnamenin tarihi olarak 1256/1809 yılını zikretmektedir.[77] Netice olarak yaygın kanaate göre Saçaklızade'nin vefat tarihi

---

69 Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*, 32.
70 Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/55.
71 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326.
72 Saçaklızade'nin hayatına dair gerek yazılı kaynaklarda yer bulan gerekse şifâhi olarak anlatılagelen pek çok menkıbevi bigi vardır. bk. Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası,* s. 132; Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, İslâmî Hizmetler Vakfı Yayınları, Gaziantep, 1990, s. 81.
73 Adem Akın - Remzi Demir, "Saçaklızade Muhammed İbn Ebi Bekr el-Mar'aşi ve Tertîb el-ʿUlûm Adlı Eseri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 16 (2004); Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*, 33; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1339), 129.
74 Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 1308, 3/1016.
75 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/326.
76 Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-ʿArabiyye* (Beyrut, 1983), 2/344.
77 Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*, 32.

1145/1732 yılıdır ve vefatı Antep yakınlarında vuku bulmuş ve bu şehre defnedilmiştir.[78] Yaygın kanaat bu yönde olsa da yazma eserler gün yüzüne çıkarıldıkça bazı bilgilerin güncellenmesi zorunlu hale gelmektedir. Zira tespit edilen çeşitli yazma nüshalar ve müellifin öğrencilerine verdiği icazetnameler üzerindeki tarihlerden anlaşıldığına göre müellif 1145 tarihinden sonra hayattadır.[79] Vefat tarihine ve yerine dair en net bilgi ise yine bir yazma nüshaya düşülen kayıttır.[80] Nitekim Saçaklızade üzerine yapılan son araştırmalardan biri olan, Muhammet Sacit Kurt'un yazma eserlerdeki muhtelif kayıtlardan hareketle yaptığı biyografi çalışmasında, Saçaklızade'nin talebelerinden olup aynı zamanda onun *Risâletü's-sürûr* isimli eserini istinsah eden ancak ismi bilinmeyen bir kişinin nüsha üzerine düştüğü kayıttan,[81] Saçaklızade'nin 5 Cemaziyelahir 1150 / 30 Eylül 1737 senesinde Halep'ten Maraş'a giderken Antep yakınlarında vefat ettiği anlaşılmaktadır.[82]

2.2. İlmi Kişiliği ve İlim Anlayışı

Saçaklızade Mehmed Efendi, hususen kıraat ve tecvid ilimlerine ilişkin oldukça özgün bir yaklaşıma sahip, çok yönlü bir Osmanlı âlimidir. Müellifin ilmi kişiliğinin ve ilimlere bakışının tahlili onun ilmi zihniyetini ve düşünce yapısını ortaya koymak bakımından son derece önemlidir.

Müellifin hayatına dair genel bilgileri aktardığımız önceki bölümden de anlaşılacağı üzere Saçaklızade'nin ömrünün neredeyse tamamı ilim öğrenmek ve öğretmekle geçmiştir. Yetiştirdiği talebeler de telif ettikleri eserleriyle döneminin hatırı sayılır

---

78 Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızade Mehmed Efendi ve Eserleri", 1/54.

79 Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî, *Takrîru'l-Kavânîn el-Mütedâvile min İlmî'l-Munâzara*, thk. Yûsuf 12/ Türker (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2017), 37.

80 Söz konusu yazma nüshadaki kaydın orijinal görüntüsü için bk. ek-1, ek-2.

81 Müstensih ferağ kaydını Arapça olarak yazmış ardından Türkçe ifadelerle Saçaklızade'nin vefatına dair kayıt düşmüştür:
(هذه "رسالة السرور" في حق والدا رسول الله عليه وسلم كتب هذه النسخة الشريفة من نسخة المصنف وصححت منها وقرأت عليه في حلب الشهبا في مدرسة الرضائية في ٢٠ جمازي الأول ١١٥٠)
"Rasulullah'ın anne-babası hakkındaki bu risalenin nüsha-i şerifesini, müellifin kendi el yazısıyla istinsah ettiği asıl nüshadan yazdım, tashih etti ve musannifin huzurunda Haleb-i Şehbâ'da Rızâiyye Medresesi'nde, 20 Cemâziyelevvel 1150/1737 tarihinde ona okudum."
(مرحوم مغفور ساجقلي أفندي كندودن أو قود قدن أون بش كون صكره حلبدن مرعشه كيدركن عنتابك حلبدن يا كه بر كويده مرحوم أولدي عنتابده دفن ايديلر أو يلجه معلوم أولر رحمه الله)
"Merhûm, Mağfûr Saçaklı Efendi kendisinden okuduktan on beş gün sonra Halep'ten Maraş'a giderken, Antep'in Halep tarafındaki bir köyünde vefat etti ve Antep'e defnettiler. Öylece bilinir. Allah rahmet eylesin." Bk. Mehmed Efendi Saçaklızade, *Risâletu's-sürûr ve'l-ferâh* (Ankara: Milli Kütüphane, Adana İl Halk Kütüphanesi, 01 Hk 141/12), 44a.

82 Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 25-26. Yazma nüsha için bk. Saçaklızade, *Risâletu's-sürûr ve'l-ferâh* (Adana İl Halk Kütüphanesi, 01 Hk 141/12), 44a.

alimleri arasında gösterilmektedir. Saçaklızade hocalığının yanı sıra döneminin ilim anlayışı çerçevesinde muhtelif ilmî konularda -tefsir'den fıkıh ve kelam ilmine, mantık'tan cedel ve münazaraya kadar naklî ve aklî ilimlerin çoğunda- yüzü aşkın eser telif etmiş bir müelliftir. Yazdığı eserler çağdaşı olan ulemâ tarafından kimi zaman takdir toplamış kimi zaman ise eleştiri almıştır. Bu da görüş ve fikirlerinin dönemindeki alimler nazarında akis bulduğunu göstermektedir. Müellif Osmanlı ilmiyesinin merkezi konumundaki İstanbul'dan uzak bir beldede yaşamasına rağmen, düşüncelerinin tam da merkezde yer alması tesadüf değildir. Bu durum onun iyi bir gözlemci olduğunu ve zamanının problemleri karşısında aksiyon alıp çözüm önerileri getirdiğini ortaya koymaktadır.[83] En önemli eserleri arasında ilimler tasnifine dair eseri *Tertîbü'l-'ulûm (İlimlerin Tertibi)* ile yazıldığı dönemden itibaren tecvid ilminin başucu kaynaklarından olan *Cühdü'l-Mukil* gösterilebilir.[84]

Saçaklızade'nin ilimler tasnifi hakkındaki eseri *Tertîbü'l-ulûm*'da onun fikir dünyasına dair ipuçlarını, şerʿi ilmi tarif ettiği kısımda bulmak mümkündür. Ona göre şerʿi ilim; "ancak Şârî'nin bildirmesiyle elde edilebilecek ilimdir." Diğer bir ifadeyle; "Şâri'ye mahsus ilimlere kendisi aracılığıyla ulaşılabilen ilimlerdir, yani kendisinden, Şâri'den elde edilen ilimleri elde etmenin dışında yararlanılamayan ilimlerdir." Saçaklızade usûl-i fıkh ilmini şerʿî sınıfa alırken Arapça'nın bu kapsama girmediğini, çünkü onun yalnızca şerʿi ilimlere tahsis edilmediğini ifade eder.[85]

Saçaklızade burada İbn Hacer'den alıntı yaparak kendisinin ikinci maddede Arapça ile ilgili söylediği "şerʿi değildir" ifadesinin hilafına olan "İbn Hacer'in bütün alet ilimlerini şerʿi ilimlerden kabul ettiği" görüşünü ifade eder. Ancak bu görüşe katılmadığını "Şâri bir konuda söz söylese de aklın kendisine yol bulduğu şeyler Şâri'den elde edilenler kapsamında değerlendirilemez." sözleriyle açıklar. Saçaklızade saydığı üç mananın ortak yönlere sahip olduğunu şöyle ifade eder:

---

[83] Yaşadığı dönemde İstanbul'da yaşanan başıboş köpek sorununa vakıf olup çözüm önerileri üzerinde fikir beyan etmesi konusu örnek verilebilir. bk. İslam Demirci, "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin (ö. 1145/1732) Risâle fî İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzirra Adlı Eserinin Tahkikli Neşri", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 217-240.

[84] Yasin Apaydın, "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin (v. 1145/1732) İlimlere Bakışı: Tertîbü'l-ʿUlûm Bağlamında Bir İnceleme", *Bilimname* 36/2 (2018), 189-212.

[85] Mehmed Efendi Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, çev. Zekeriya Pak - M. Âkif Özdoğan (İstanbul: Hikemiyat, 2020), 89-90.

> "Bilmiş olasın ki nahiv, sarf, maani, fıkıh ve benzeri ilimlerin isimleri yukarıda belirtilen üç mânâ içerisinde müşterek yönlere sahiptir. Bu müşterek alan, meseleler ve bunların idrak edilişi ve bu idrak edişlerin tekrarından hâsıl olan melekedir. Bu meleke, bir ilmî konunun cüz'î meselelerinden biri ile karşılaştığın anda, o ilmî konu ile ilgili küllî meseleleri hemen zihninde hazır edebilme gücüdür. Bu gücün faydası, o küllî meseleden yola çıkarak o cüz'î duruma dâir hüküm verebilmektir. Mesela "ضرب زيد" cümlesinde "Zeyd" kelimesiyle karşılaştığında; "Her fâil merfûdur." şeklindeki küllî kural zihninde hemen canlanır. Ardından bu cümlede "Zeyd"in fail konumunda olduğunu düşünür ve "Zeyd" kelimesinin merfû olduğu sonucuna varırsın. Bu melekeye "istihzâr[86] melekesi" denir. Sonra bu tür hüküm çıkarmaların tekrarı ile de "istinbat[87] melekesi" hâsıl olur. İstinbat melekesi ise yukarıdaki misalde geçtiği üzere küllî meselelerden yola çıkarak cüz'î hükümler ortaya koyabilme gücüdür."[88]

Saçaklızade'nin yukarıda kullandığı "istinbat" kavramı sözlükte "araştırmak, peşine düşmek, sonuca varmak" anlamlarına gelmekte iken, fıkıh usûlü literatüründe "ictihad ve kavrayış yoluyla naslardan hüküm çıkarmak" demektir.[89] Daha açık bir ifadeyle "hakkında nas bulunmayan bir konuda herhangi bir ictihad nevi ile hüküm çıkarmak veya illeti tesbit etmek" olarak tarif edilmektedir. Bu durumda Saçaklızade'ye göre dînî ilimler sahasında yeni hüküm bilgi ve bilgi üretmek mümkündür.[90] Bu çıkarımı destekleyen bir başka ifade ise *Tertîbü'l-ulûm*'da "Fıkıh Usûlü İlmi"ni anlattığı kısımda karşımıza çıkmaktadır. Saçaklızade özetle şunu söylemektedir: Bu ilmin amacı olan "fıkhi delillerden hareketle şer'i hüküm çıkarma" işi müctehidlere aittir. Oysa ictihad yolu da kapanmıştır. O halde bu ilimle iştigal etmenin faydası var mıdır? sorusuna cevaben "müctehidlerin elinin değmediği meseleler çıkabilir" diyerek yeni zuhur eden hadisât karşısında hüküm vermeye ancak bu ilmin sahibinin güç yetirebileceğini ifade eder.[91] Bu sözler müellifin "yeni dînî/fıkhî hükümlerin üretimine açık bir zihniyette olduğuna"[92] işaret etmektedir.

---

86 **"**Hazırlama, hazırlanma, hazır etme, hazır edilme", bk. https://www.lugatim.com/s/istihzar

87 "Sözlükte "araştırmak, peşine düşmek, sonuca varmak" gibi mânalara gelen istinbât fıkıh usulü terimi olarak "ictihad ve kavrayış yoluyla naslardan hüküm çıkarmak" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir defa geçen kelime (en-Nisâ 4/83) burada "bir işin iç yüzünü, gerçeğini anlamak, düşünmeyi gerektiren kapalı bir haberden kastedilen mânaya ulaşmak" anlamındadır." bk. Ferhat Koca, "İstinbat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Ocak 2024).

88 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 92.

89 Koca, "İstinbat".

90 Mehmet Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2023), 92.

91 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 188.

92 Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 93.

Saçaklızade'nin söz konusu yaklaşımını somutlaştıran bir örnek olarak *Risâle fî hükmi't-teğannî* isimli eserinde sûfî geleneklerinden semâya ve santranç oynamaya olumlu yaklaşımı verilebilir.[93] Öncekilerden farklı bir fıkhî çıkarımda bulunmak dönem dikkate alındığında oldukça yenilikçi bir yaklaşımdır. Zîra zamanın yaygın olan anlayışı aynı asırda yaşamış olan sûfî el-Buhârî el-Burhanbûrî el-Hindî en-Nakşibendî'nin (ö 1109/1698) ifadelerinde kendini gösterir: "Devrimizde yazmak, dağılmış olanların toplanmasından ve kullanılmış olanların yeniden inşasından ibarettir."[94] Bu açıdan bakıldığında pek çok konuda orijinal fikir beyan etmekten çekinmeyen Saçaklızade devrinin birçok aliminden farklı bir konumda bulunmaktadır.[95]

3. HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

Klasik İslam ilim anlayışında bilindiği üzere talebe, belirli bir hocadan ders-icazet almak suretiyle ilimde yol alır. Günümüz modern eğitim sisteminin aksine icazet, kurumsal bir belgeden ziyade kişisel bir belgedir. Dolayısıyla klasik gelenekte eğitim büyük oranda hoca ile talebe arasındaki bir usta-çırak ilişkisi mahiyetindedir. Dolayısıyla klasik İslam ilim anlayışının bir parçası olan Osmanlı ilim geleneğinde de bir âlimin portresini çizmek için hocaları ve talebeleri hakkında malumat sahibi olmak gereklidir. Bu bölümde öncelikle Saçaklızade Mehmet Efendi'nin ilim tahsil ettiği hocaları ve ardından talebeleri incelenecektir.

3.1. Hocaları

Saçaklızade Mehmet Efendi'nin ilmî kişiliğinin arka planını daha iyi kavramak için onun eğitim aldığı hocalar hakkında malumat sahibi olmak gereklidir. Bu bakımdan aşağıda onun eğitim aldığı hocaları, Saçaklızade'nin çocukluğundan itibaren tahsil hayatının kronolojisine göre sıralanmıştır.

3.1.1. Hasan Marʿaşî

Saçaklızade'nin kendisinden Kur'an ve kıraat okuduğu hocası Hasan Marʿaşî hakkında bizzat Saçaklızade'nin verdiği bilgi dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[93] Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, *Risale fi hükmü't-teğannî*, Milli Kütüphane, 06 Hk 1593/1 DVD Nr. 1283; Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 93.

[94] Bekrî Alaaddin, *Bir Çağın Öncüsü: Şeyh Abdülgânî Nablusî*, çev. Veysel Uysal (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995); Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 94.

[95] Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 95.

Saçaklızade *Beyânu Cühdü'l-Mukil* isimli eserinde kıraat ilmini hocası Hasan Marʿaşî'den okuduğunu ifade etmektedir. Hocasının kıraatini açık, kolay ve tekellüften uzak olarak niteleyen müellif, hocasının Kur'an-ı Kerim'i Arabî bir tarzda okuduğunu bildirmektedir. Ayrıca müellif, hocası Hasan Marʿaşî'nin kıraat silsilesine dair bir ipucu da vererek hocasının kıraat ilmini Abdülbâkî ed-Dımaşkî'den[96] ahzettiğini ifade etmektedir.[97]

Hasan Marʿaşî ile ilgili araştırma yaparken, İSAM Türkiye Kütüphaneleri Toplu Kataloğunda Hasan b. Halife el-Marʿaşî isimli bir müellife nisbetle *Kavâ'idü'l-Kur'âni'l-'Arabî ve Tecvîdü'l-Kelâmi'l-İlâhî* adında Tecvid'e dair 7 varaklık Türkçe bir esere rastlanmıştır.[98] Söz konusu eser Abdullah Emin Çimen'in *Osmanlı Dönemi Tecvîd Çalışmaları* isimli bir tebliğ metninde de zikredilmektedir. Çimen'in mezkûr eser ve müellif bilgisine yukarıda geçen katalogtan ulaştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki söz konusu yazma eserin görüntülerine ulaşıp baktığımızda katalog bilgisinde verilen müellif adının yanlış olduğu, müellifinin Hasan Marʿaşî değil Hüsâm İbnü'l-Halîfe el-Marʿaşî olduğu müşahede edilmiştir.[99] Ayrıca eserin Azerbaycan'da bulunan ve müellif nüshası olmayan bir nüshası üzerine çalışma yapılmış olup, içerikte diğer nüshaların görüldüğüne dair bir bilgi verilmemiştir.[100]

3.1.2. Muhammed b. Hamza Ayıntâbî (Tefsîrî Mehmed Efendi)

Asıl adı Muhammed b. Hamza olup tefsir ilmiyle yoğun bir şekilde meşgul olması sebebiyle Osmanlı tarihçileri ve uleması arasında Tefsîrî Mehmed Efendi (ö. 1111/1699) ismiyle tanınmıştır.[101] Uzun süre Sivas'ta yaşaması sebebiyle Sivâsî, ailesinin dericilikle

---

96 Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkī (ö. 1111/1699) el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-esser fî aʿyâni'l-karni'l-hâdî ʿaşer* (Kahire: Matbaatu'l-Vehbiyye, 1284), 2/283.

97 Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 17; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 74.

98 http://ktp.isam.org.tr/ktpgenel/recordlist.php?wKitaplar=&wYazarlar=el-Mar%27a%C5%9Fi%2C+Hasan+b.+Halife&-max=10&-find=Aramay%C4%B1+ba%C5%9Flat (18.07.2023); https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr/Documents/OSMANLI%20DONEM%C4%B0%20TECViD%20%C3%87ALI%C5%9EMALARI%20(Prof.%20Dr.%20Abdullah%20Emin%20%C3%87%C4%B0MEN).pdf s.10-11 (18.07.2023).

99 Hüsâm b. Halîfe el-Mar'aşî, *Kavâ'idü'l-Kur'âni'l-'Arabî ve Tecvîdü'l-Kelâmi'l-İlâhî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 005435), 165b. Diğer nüshaları için ayrıca bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 00188-003; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 01037; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Şeriyye, 0122/9; Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Mehemmed Füzuli Adına Elyazmalar Institutu, No: 59, B733.

100 Yûsuf 12/ Alemdar, "Manzûm ve Mahtût Hâlde Muhtasar Bir Tecvîd Örneği", *Din Araştırmaları Jurnalı* 2/7 (Aralık 2021), 317-348.

101 Recep Arpa, *Ayıntâbî Mehmed Efendi`nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı toplumundaki Yorum Değeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 18.

uğraşması nedeniyle debbağ, Hanefi fakihi olması sebebiyle de Hanefi nisbeleri bulunan Tefsiri Mehmed Efendi eserlerinde kendisini "Sivasî Muhammed Efendi et-Tefsirî ed-Debbâğ" olarak tanıtır. Antep'te doğmuştur. Ancak doğum tarihi bilinmemekle birlikte XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu bildirilmektedir.[102]

Ayıntâbî doğum yeri olan Antep'te aldığı ilk tahsilinin ardından Sivas'a giderek tahsiline orada devam etmiştir. Daha sonra başta Kahire, Şam, Âmîd (Diyarbakır) olmak üzere ilim tahsili için birçok şehir dolaşan müellif, Sivas'a dönerek müderrislik ve müftülük vazifelerinde bulunmuştur. Döneminin en yetkin tefsir alimlerinden biri olarak Şeyhülislam Minkârizade Yahya Efendi'nin (ö. 1088/1678)[103] övgüsüne mazhar olmuş ve dönemin padişahı IV. Mehmed (salt. 1648-1687) ile tanıştırılmak üzere İstanbul'a davet edilmiştir. Yedi sene kadar İstanbul'da ikamet eden müellif tekrar Sivas'a dönmüş ve ömrünün geri kalanını bu şehirde geçirmiştir. Sivas'ta Şifâiye Medresesi müderrisliği görevini yürütürken 1111/1699 yılında vefat etmiştir. Kabri Sivas Uryân-ı Müslim Mahallesinde yer alan Ali Ağa Camii haziresinde bulunmaktadır.[104]

3.1.3. Darendeli Hamza Efendi

Asıl adı Hamza olmakla birlikte doğum yerine nisbetle Darendeli, müderris olması hasebiyle de vazifesi adına eklenmiş ve Darendeli Müderris Hamza Efendi (ö. 1105/1694) olarak tanınmıştır. Bunun yanı sıra Hamza Miskîn, Hamza Hüdâî gibi isimlerle anılmaktadır. Gerek tabakat kitaplarında gerekse kendi eserlerinde hayatı hakkında yer alan malumat çok sınırlıdır. Buna göre Darende'de doğmuş olması ihtimal içeren bir bilgi iken doğum tarihi ise bilinmemektedir. Babasının adı Ahmet'tir. 1105/1694 tarihinde[105] Darende'de vefat eden Hamza Efendi'nin kabrinin, Hüseyin Paşa Hamamı'nın arka kısmında Beşir Tarlası adı verilen mevkide olduğu ancak günümüze ulaşmadığı bildirilmektedir.

---

[102] Recep Arpa, "Tibyan Tefsiri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 27 Ocak 2023); Orhan İyibilgin, *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyan Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008).

[103] Mehmet İpşirli, "Minkarizade Yahya Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/114-115.

[104] Arpa, *Ayıntâbî Mehmed Efendi`nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı toplumundaki Yorum Değeri*, 20.

[105] Hamza Miskîn'in vefat tarihine ilişkin verilen tarihlerden biri de 1251/1836 tarihidir ki doğru olması tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Bkz: Yaşar Kurt, "Câ'berî ve el-Vâdıha fî Tecvîdi'l-Fâtiha Adlı Eseri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 155.

Hamza Hüdâî, Saçaklızade Mehmed Efendi'nin de hocası olan Tefsîrî Mehmed Efendi'nin önemli talebelerindendir. Tahsilinin ardından İstanbul, Kayseri ve Darende gibi yerlerde müderrislik vazifesinde bulunmuş çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Darende'deki vazifesinin Hatûniye Medresesi'nde olduğu, ayrıca yaz aylarında Sarıçiçek Yaylasında inşa ettirdiği yazlık medresede dersler verdiği kaynaklarda zikredilmektedir.

Tecvid ilmi üzerine *Tecvîd-i Edâiyye*[106] isimli bir eseri bulunan Hamza Hüdâî, bu eserini öğrencisi Saçaklızade'nin *Cühdü'l-Mukil*'inden sonra yazmış ve mezkûr eserden oldukça istifade etmiştir. Saçaklızade'nin tecvid konusundaki fikirlerinin kaynağına işaret etmesi bakımından önemli bir eserdir. Tefsir, Fıkıh ve Kelam alanlarında telif ettiği eserler ise şunlardır: "'*Risâlei Bey ü Şirâ, Mukantarât, Hâşiyetü alâ Hâşiyeti'l-İsâm alâ Fevâidi Ziyâiyye, Hâşiyetü alâ Tefsîri Sûreti Nebe, Risâletü fî Beyâni'llahi Te'âlâ "Vâhidün ..." , Risâletün fî Kavli'l-İmâmi'l-A'zâm fi'l-Fıkhi'l-Ekber, Miftâh-ı Rûznâme, Risâletü fi'l-Mu'âmeleti'ş-Şer'iyye, Hâşiyetü alâ Hâşiyeti Mir Ebi'l-Feth alâ Şerh-i Âdâbbi'l-Azûdiyye, Kitâbü'l-Asfiyâ, Tecvîd-i Edâiyye, Dîvân-ı Hamza, , Şerh-i alâ Dibâceti'l-Halebî, Kitâbü'l-Mezâhib fi'l-İsti'âreti'l-Mukniyye."*[107]

Meşhur öğrencilerinden bazıları; İstanbul'da Gelenbevî İsmail Efendi, Kayseri'de Atik Deli Âlim Efendi, Darende'de ise Saçaklızade Mehmed Efendi, Beşir Paşa ve İsa Beyzâde Mehmed Efendi'dir.[108] Saçaklızade Mehmed Efendi *Hâşiye alâ şerhi âdâbi'l-bahs li-Taşköprülüzâde* isimli eserinde Hamza Hüdâî'ye "üstad" diye atıfta bulunur ve derkenarda bu ifadeyi "Her nerede üstad dersem, bundan üstadım ve şeyhim Darende'de yaşayan Hamza Efendi'yi kastetmekteyim" şeklinde izah eder.[109] Bu ifadeler Saçaklızade'nin bu hocasına duyduğu saygı ve sevginin nişanesi olarak anlaşılabilir.

---

[106] Hamza (Hamza Miskîn) Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye* (İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301); Hamza (Hamza Miskîn) Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1251); Mahmut Hakkı Bayır, *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri* (Konya: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 17.; Eserin yazma nüshaları için bk. Hamza Hüdâî (Hamza Miskîn), *Tecvîdi Edâiyye,* Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 386; İbrahim Efendi. 22; Hidiv İsmail, 29; Atıf Efendi, 15; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 3629.

[107] Darendeli Hamza Efendi, *Alış Veriş Kitabı (Risale-i Bey ü Şira)*, thk. Vedat Ali Tok (Ankara: Nasihat Yayınları, 2008), 29-30.

[108] Bayır, *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri*, 7-8.

[109] Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî, *Takrîru'l-Kavânîn el-Mütedâvile min İlmî'l-Munâzara*, 31-32; Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 43; Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşî, *Hâşiye alâ Şerh-i Âdâbi'l-Bahs li-Tâşköprülüzâde* (Ankara: Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmet Paşa, 18158), 69b.

3.1.4. Abdülganî b. İsmâîl en-Nâblusî

İlim erbabı bir aileye mensup olan Abdülganî b. İsmâîl en-Nâblusî (ö. 1143/1731), 1050/1641 senesinde Dimaşk'ta dünyaya gelmiştir. Necmeddin el-Gazzî, Muhammed b. Ahmed el-Üstüvânî, Nûreddin Ali b. Ali eş-Şebrâmellisî gibi âlimlerin tedrisinden geçerek Şam Emeviyye Camii'nde dersler vermiştir. Bu sırada Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Seb'în ve Afîfüddin et-Tilimsânî gibi sûfîlerin eserlerinden tasavvufa dair okumalar yapmıştır.

1075/1664-65 senesinde kadılık gibi resmi bir vazifeye atandıysa da bu görevde fazla kalmadan Emeviyye Camiindeki derslerine geri dönen Nablusî, daha önce intisap ettiği Kâdirî şeyhi Abdürrezzâk b. Şerefeddin el-Geylânî'den sonra bu sefer de Şeyh Ebû Saîd el-Belhî'den 1087/1676'da Nakşibendiyye hırkası giymiştir. Yedi yıl sürecek olan halvet dönemini Kur'an ve hüsn-i hat meşguliyeti ile geçiren müellif hac maksadıyla çıktığı seyahatte Lübnan, filistin, Mısır ve Trablus gibi beldeleri ziyaret etmiştir. Ardından Şam'da bulunan Selimiye Medresesi Müderrisliğine tayin edilen Nablusî, burada verdiği tefsir derslerinin yanında evinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-hikem* adlı eserlerini okutmuştur. Ayrıca Emeviyye Camiinde de *Sahîh-i Buhârî* okutan müellif aynı zaman telifle de meşgul olmuş ve pek çok alanda 300'ü aşkın eser kaleme almıştır. Nablusî 1143/1731 senesinde Şam'da vefat etmiş, evine defnedilmiştir.

Nablûsî'nin talebeleri arasında, Tarikat-ı Halvetiyye'nin Bekriyye kolunu tesis eden Kutbüddin Mustafa el-Bekrî, Muhammed b. İbrâhim ed-Dekdekcî, İbnü't-Tâcî olarak da bilinen Muhammed b. Abdurrahman el-Ba'lî ve Saçaklızade Mehmed Efendi, öğrencilerinden bazıları olarak zikredilebilir.[110]

3.2. Öğrencileri

Uzun seneler boyunca medreselerde dersler veren Saçaklızade şüphesiz çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan bazılarının isimleri bilinmektedir. Genellikle hocalarının eserleri üzerine çalışma yapmalarıyla maruf bu öğrencilerin yanı sıra icazetnamelerde ve yazma eserlerin içerisinde bulunan muhtelif bilgi notlarında Saçaklızade'nin öğrencisi olduğuna dair kayıt bulunan öğrencileri şunlardır:

[110] Özel, "Nablusî, Abdülganî b. İsmâil", 32/268-270; Zeliha Öteleş, *Abdülganî En-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sinde Seyr u Sülûk* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 117-119.

3.2.1. Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Marʿaşî

Hüseyin b. Haydar el-Bertezî el-Marʿaşî (ö. 1176/1762), Saçaklızade'nin *Takrîru'l-kavânîni'l mütedâvile fî ʿilmi'l-münâzara* adlı eserinin bizzat müellifi tarafından yapılan ihtisârı olan *Velediyye* üzerine yaptığı *Câmiʿu'l-künûz ve nefâ'isu't-takrîr fî şerhi'l-Velediyye* isimli şerh ile tanınan öğrencisidir.[111] Muhammet Sacit Kurt, müellifin el-Bertezî ya da el-Bertizî şeklinde kullanılan nibesinin hatalı olduğunu, *Câmiʿu'l-künûz ve nefâ'isu't-takrîr fî Şerhi'l-Velediyye*[112] adlı şerhin yazma bir nüshasında yer alan "et-Tebrîzî" ifadesinden hareketle müellifin nisbesinin hatalı olduğunu, doğrusunun et-Tebrîzî olduğunu savunmaktadır.[113]

3.2.2. Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî

Abdurrahman b. Ali el-Ayıntâbî (ö. 1168/1755'ten sonra), Saçaklızade'nin *Haşiye alâ Kul/Kavl Ahmed ve'l-Hayâlî alâ şerhi'l-akâidi'n-Nesefiyye* isimli kitabının taslağını "herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapmadan güzel bir şekilde" temize çeken öğrencisidir.[114] Saçaklızade, söz konusu eserinde bu öğrencisinden "fâzıl", "zekî", şeklinde bahsetmiş ve "Allah ona iyilik versin", "kendisine sevdiklerine ve dilediği kişilere bu ameli vesilesiyle bereket versin" şeklinde niyazda bulunmuştur.[115]

3.2.3. Muhammed b. Ömer b. Osman ed-Dârendî

Hediyyetü'l-Ârifîn'de Muhammed b. Ömer b. Osman ed-Dârendî (ö. 1152/1739), Saçaklızade'nin talebeleri arasında gösterilir. Kaynaklarda müellife ait çok sayıda telif eser ve yazma nüshaya rastlanmaktadır.[116] Bunlardan bazıları, *Şerhu'l-Hüseyniyye* ve yine bu eser üzerine yazılan *Hâşiye alâ Şerhi'l-Huseyniyye*, Osmanlı Padişahı Sultan

---

[111] Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 51; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 15; Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî, *Takrîru'l-Kavânîn el-Mütedâvile min İlmî'l-Munâzara*, 35; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ʿârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1955), 1/327.

[112] Hüseyîn b. Haydar el-Tebrîzî el-Maraşî, *Câmi'u'l-Kunûz ve Nefâ'isü't-Takrîr fî Şerhi'l-Velediyye* (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4812).

[113] Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 17.

[114] Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 50; Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 10; Saçaklızade, "Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî", 1329, 3/2; Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 21; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 15.

[115] Saçaklızade, "Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî", 1329, 3/2; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 15.

[116] Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 15. (48. Dipnot)

Ahmed'e[117] takdim edilen *Risâletü'n muteʿallıkatun bi edʿiyeti's-sefer ve'l-cihâd* adlı eserleridir.[118]

Saçaklızade'nin biyografik kaynaklarda yer alan mezkûr öğrencileri bulunduğu gibi icâzetname ve yazma nüshalarda ismi geçen bazı kişilerin de onun öğrencisi olduğu anlaşılmaktadır. Yazma eserlerdeki notlardan istifade ederek Saçaklızade'nin biyografisini yazan Muhammet Sacit Kurt'un tespit ettiği bazı öğrenciler şunlardır:

Ahmed b. Muhammed el-Hatib[119], Ceridizâde Hasan Efendi[120] Camuszâde Muhammed b. Süleyman et-Tarsûsi[121], eş-Şeyh Süleyman el-Mer'aşi[122] Seyyid b. Hasan[123], Muhammed es-Seyyid el-Hafız el-Antâli[124], el-Hafız Karamâni Muhammed el-Fâzıl[125], Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Osman el-Elmalı.[126]

4. ESERLERİ

Saçaklızade başta kıraat-tecvid ve tefsir olmak üzere mantık, kelam, fıkıh, tasavvuf, eğitim ve edebiyat sahalarında hacimli veya risale tarzında birçok eser kaleme almıştır. Onu, Osmanlı'da Molla Fenârî, Taşköprizade Ahmed Efendi, İsmail Hakkı Bursevi gibi çok yönlü âlimler arasında değerlendirmek mümkündür. Zikri geçen âlimler arasında Saçaklızade, kıraat ve tecvid sahasında verdiği eserler ile öne çıkmaktadır. Saçaklızade'nin eserlerinin listesi Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* ve Bağdatlı'nın *Hediyyetü'l-Ârifîn*'inde verilmiştir.

---

[117] Osmanlı Hanedanında Sultan I. Ahmed (slt. 1603-1617), Sultan II. Ahmed (slt. 1691-1695) ve Sultan III. Ahmed (slt. 1703-1730) olmak üzere Ahmed adında üç padişah vazife yapmıştır. Müellifin eserini hangi padişa takdim ettiğine dair bir kayıt bulunmazken, kastedilenin yaşadığı döneme denk gelen II. Ahmed veya III. Ahmed'den biri olmalıdır.

[118] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 10; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/324; Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 21; Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 15.

[119] "1112 yılında Teshîlu'l-Ferâiz adlı eseri Saçaklızade'den ders olarak okumuş ve tashih etmiştir."

[120] "Kaynaklarda Saçaklızade'den icazet aldığı belirtilmiştir. Hasan Efendi, Maraş'ta müderrislik yapmıştır.

[121] "Eserleri Saçaklızade'den okuduğu ve karşılaştırdığı kayıtlıdır. Bu durum, hocalık-talebelik ilişkisini açıkça göstermektedir."

[122] "Maen-Nisâ 4/ Kütüphanesi'ndeki *Neşru't-Tavâli* adlı eserin ferağ kaydında, Süleyman el-Mer'aşi'nin Saçaklızade'den ders aldığı yazılmıştır. Bu bilgi, hocalık ilişkisini teyit etmektedir."

[123] "Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'ndeki bir nüshanın ferağ kaydında, Seyyid b. Hasan'ın Saçaklızade'den ders aldığı ve eseri mukabele ettiği belirtilmiştir."

[124] "Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki bir icazetnamede, Saçaklızade'nin bu talebesine ders verdiği ve eserlerini okutma izni verdiği belirtilmiştir."

[125] "Maen-Nisâ 4/ Kütüphanesi'ndeki bir nüshada, Saçaklızade'den aldığı icazet açıkça kayıt altına alınmıştır. Tehzîbu'l-Kırâat adlı eseri Saçaklızade'den okuduğu ve okutma yetkisi aldığı belirtilmiştir."

[126] "Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshanın ferağ kaydında, bu talebenin Saçaklızade'den ders aldığı ve kıraat konusunda icazet aldığı yazılıdır."

Tahsin Özcan, İbrahim Çetintaş, Kâmil Ruhi Albayrak gibi günümüz araştırmacıları Saçaklızade'nin eserlerinin yazma eser kütüphanelerindeki yerlerini tespit etmişlerdir. Saçaklızade'nin eserlerinin tespiti üzerine Mehmet Gel de çalışma yapmış ve Saçaklızade'nin eserlerinin tam tespiti için daha ileri çalışmara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.[127]

Son olarak Muhammet Sacit Kurt *"Bir Müfessir Olarak Saçaklızade"* adıyla müellifin yazma eser kütüphanelerinde bulunan eserleri üzerinden bir biyografi denemesi yapmış, nüshalarda bulunan çeşitli kayıtlardan hareketle önemli ve özgün bir takım biyografik veriler elde etmiştir.[128] Burada Saçaklızade'nin son dönem eserlerinden olan *Tertîbü'l-ulûm*'undan hareketle eser verdiği disiplenlere nasıl yaklaştığına dair yorumları da dikkate alınarak onun kendi eserlerini nasıl değerlendirdiği üzerinde durulacaktır. Bu sayede bilhassa kıraat ve tecvide dair yazdığı eserlerin Saçaklızade'nin düşünce dünyasındaki yerinin daha da belirgin hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

4.1. Kıraat-Tecvid ve Tefsir

Tecvid sahasında telif ettiği, *Beyanü cühdi'l-mukill* isimli şerhiyle birlikte *Cühdü'l-Mukil* Saçaklızade'ye tecvid sahasında ün kazandıran eseridir. Kendisi de *Tertîbü'l-ulûm*'unda bilvesile *Cühdü'l-Mukil* isimli eserinin "vakf" konusundaki meseleleri bütünüyle kapsadığını söyleyerek eserin kuşatıcılığına dikkat çekmiştir.[129] Saçaklızade'nin tecvid ilmine olan ilgisini *Beyânu cuhdi'l-mukill* isimli eserindeki "bu ilmi (fen) ilimlerin en zoru olarak buldum ve gördüm ki birçok meselesinde kapalılıklar giderilmemiştir. Bu kapalılığı izah etmek ve faydanın genel olması için tâkatim yettiği ve bilgim el verdiği ölçüde kitaplardaki dağınık bilgileri topladım"[130] şeklindeki ifadeleri bu ilme, Saçaklızade'nin verdiği önemi ortaya koymaktadır. *Beyânu cuhdi'l-mukill* isimli tecvid eserinin yanı sıra *Tehzîbü'l-kırâât* isimli hacimli kıraat eserini ve *Risâle tavzihi'l-hurûfi'l-mu'cemât*[131] ve *Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd* gibi tecvid risaleleri yazan Saçaklızade

---

[127] Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 54.

[128] Detaylı inceleme için bk. Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*.

[129] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 155.

[130] Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, *Beyânu Cühdü'l-Mukill (Cühdü'l-Mukill'in Hâmişinde)* (Müessesetu Kurtuba, 2004), 9.

[131] Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî Saçaklızade, *Risâle tavzihi'l-hurûfi'l-mu'cemât*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, 137b-139a.

döneminin âlimlerinin tecvid ve kıraat ilimlerine olan ilgisizliğinden müşteki olduğunu *Tertibu'l-ulûm*'da sert bir üslupla dile getirmektedir:

> "Yüce Kur'an'ın nazmı ile ilgili olan kıraat ve tecvid ilimleri ülkemiz ve benzeri yerlerde terk edilmiş durumdadır. Başında kocaman sarık taşıyan çoğu kimselerin, kıraatler ve Kur'an'ın okunuşu ile ilgili en meşhur meseleleri bile bilmediklerini ve Kur'an'ı kadınlar ve köylüler gibi okuduklarını görürsün. Bunlar tahsilleri esnasında bu meselelerden gafil olmuşlar, baş olma sevdaları ve cakalı tutumları onları Kur'an ilimlerini öğrenmekten, tashih-i huruf için Kur'an üstadlarının önlerine oturmaktan ve Kur'an'ın kıraat vecihlerini öğrenmekten alıkoymuştur."[132]

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm*'da tefsir ilmi üzerinde genişçe durur ve bu ilmin iki temel klasiği hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ona göre Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ındaki itizal düşüncelerinden daha tehlikeli olanın Beyzâvî'nin *Tefsîr*'indeki felsefî "sokuşturmalar" olduğunu dile getirmektedir.[133] Saçaklızade Beyzâvî'nin *Tefsir*'ine olan eleştirilerini *Desîsâtü'l-Beyzâvî* isimli risalesinde dile getirmiştir.[134]

Saçaklızade sözü geçen tecvid, kıraat ve tefsir eserlerinin yanı sıra telif ettiği *Risâle fî beyâni'n-nâsihi ve'l-mensûh*,[135] *Risâle fî kavlihî Teʿâlâ fi'l-Enfâl, Tefsîru âyeti "kul lâ yaʿlemu men fi's-semâvâti ve'l-arz*" isimli kısa tefsir risalelerinin nüshalarının günümüze ulaştığı bilinmektedir.[136] Tefsir sahasında nüshalarına ulaşılamayan ve Saçaklızade'ye nispet edilen ayet ve kısa sureler tefsirlerinin isimleri şu şekildedir. *Hâşiye li-Tefsîri'l-Keşşâf ʿalâ Sûreti'l-Bakara, Aynü'l-hayât fî beyâni'l-münâsebâti fî sûreti'l-Fâtiha* ve *Gâyetü'l-burhân fî beyâni aʿzami âyât fi'l-Kurʾâni fî tefsîri Âyeti'l-kürsî.*[137]

4.2. Fıkıh

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm*'da fıkıh, usul-ı fıkıh ve feraiz ilimlerinin önemi üzerinde uzunca durmakta ve tecvid ile kıraat ilminde olduğu gibi zamanındaki âlimlerin fıkıh ilmine de gereken ihtimamı göstermediğini "fıkıh ve usul-ı fıkıh ilmin derinliklerine dalma gücüne sahip olamayan bazı kimseler; cins, fasıl, heyûlâ, sûret, devir ve teselsül

---

[132] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 162-164.
[133] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*.196
[134] Eleştiriler ve risalenin farklı isimleri için bk. Celil Kiraz, "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 322.
[135] Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, *Risâle fî beyâni'n-nâsih ve'l-mensûh* (Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt, 1714/3).
[136] Adana İl Halk Kütüphanesi, 894, 41b-49b; Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, Yazmalar, 62, 33b-40b.
[137] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 73-77; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/344; Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 69-72.

gibi konulara dalar, nefsini bunlarla tatmin eder ve ömrünü bunlarla tamamlar"[138] diyerek yermektedir. Kendisinin feraizle ilgili *Teshîlu'l-ferâiz* adıyla bir risale ve üzerine *el-Eshel* isminde bir şerh yazdığını zikretmektedir. Saçaklızade'nin *Teshîlü'l-ferâiz* ve şerhi *el-Eshel* dışında fıkhın alt dallarıyla ilgili *Hâşiye alâ Şerhi'l-Hidâye*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye*, *Risâle fî hukmi't-tegannî*, *Risâletü't-teşehhüd*, *Risâle fî ibâhati katli'l-kilâb*, *Risâletü'z-zımmiyye*, *Risâle fî tafsîli zevi'l-erhâm* ve *Şerhu'r-Risâle fî tafsîli zevi'l-erhâm* gibi isimler altında birçok fıkhi eser kaleme almıştır.

4.3. Mantık ve Münâzara İlmi

Saçaklızade'nin *Tertîbü'l-ulûm*'da Mantık ilmine bakışı Gazzâlî'nin Mantık ilmine bakışıyla neredeyse birebir aynıdır. Mantık ilmine dair nihai kararı şu şekildedir: "Mantığın değerini ancak mantıktan nasibi olmayan ahmak kişi bilmez. Daha önemli şeyleri ihmal edip bütün ilgisini mantığa yöneltmek suretiyle ona uzun zaman ayıran akıllı kimse de onun gibidir." Kâmil Ruhi Albayrak Saçaklızade'ye *Tehzibü'l-Mantık* isimli eserin nispet edildiğini ve iki nüshasının var olduğu bilgisini aktarmaktadır.[139] Ancak biz söz konusu iki nüshayı[140] incelediğimizde bunların Saçaklızade'nin *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eseri olduğunu gördük. Kanaatimizce böyle bir eser kaleme almış olsaydı, *Tertîbü'l-ulûm*'da bu eserine değinirdi. Salim Kaddûrî, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de (nr. 3965C, vr. 1-8) Saçaklızade'ye nispetle *Taʿlîkun ʿalâ Îsâgûcî li Esîriddini'l-Ebherî* isimli bir risalenin var olduğunu haber vermektedir.[141]

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm*'da zamanındaki talebelerin münazara ilmi ile ilgili yazılmış şerh ve haşiyelerle uzun zaman geçirdiklerini ve bu ilimde bir yetenek elde etmediklerini dile getirir ve bunun, bu ilim sahasında ders okumaya elverişli bir kitabın olmamasından kaynaklandığını söyler. "Münazara ilmine dair anlaşılması kolay ve kapsamlı bir esere rastlamadım. İşte bu fakir, bu ilmin bütün meselelerini *Takrîru kavânîni'l-münazara* adını verdiği risalede bir araya getirmiş, ardından da bu risaleyi özetlemiş ve bu ilmin en önemli meselelerini *Velediyye* adını verdiği risalede kısaca ele almıştır." Saçaklızade *Takrir*'ini

---

[138] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 190.
[139] Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*. 73
[140] Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazmalar, 3152; ve Süleymaniye Kütüphanesi, Harput, 271; Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 73.
[141] Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 26.

özetleyerek oluşturduğu *Velediyye* üzerine şerh, şerh üzerine hâşiye ve hâşiye üzerine de taʿlîka kaleme almıştır.[142]

Modern çalışmalarda Saçaklızade'nin *Risâletü'l-cevâb ʿan iʿtirâzi Ahmed el-ʿAlemî* başlıklı eserinin, Ahmed Alemî tarafından Saçaklızade'nin *Takrîr*'ine eleştiri mahiyetinde kaleme alındığı bilgisi yer almıştır. Ancak bu risale, Ahmed Alemî'nin, Saçaklızade'nin *Takrir*'ine değil, *Tertîbü'l-ulûm*'daki ledünnî ilim meselesiyle ilgili yaptığı eleştirilerine, Saçaklızade'nin cevabî mahiyette yazdığı bir risaledir.[143]

Bu risalelerin dışında Saçaklızade'ye *Şerhu Risâleti'l-kıyâs fi'l-mantık* ve *Hâşiye alâ Şerhi Risâleti'l-Âdâb li-Taşköprîzâde* isminde mantık ve münazara risaleleri nispet edilmiştir.

4.4. Kelam ve Felsefe

Saçaklızade'nin *Tertîbü'l-ulûm*'da kendi yazdığı Kelam eseriyle ilgili değerlendirmeleri, onun Gazzâlî sonrası felsefe ile mezcolmuş kelam geleneğine bakışının olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Beyzâvî'nin *Tavâliʿu'l-envâr*'ı üzerine yazdığı serbest şerh mahiyetinde olan *Neşrü't-Tavâliʿ* isimli eseri hakkındaki ifadeleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

> "Derim ki Gazzâlî'nin kelamı terk edişi gibi, ben de kelâmı terk ettim, kendimi ondan arındırdım ve kullarının tevbelerini kabul eden ve onların günahlarını bağışlayan Allah'a tevbe ettim. Allah'tan isteğim, kıyamet gününde beni kelamcılarla birlikte haşr etmemesidir. Kelam ile meşgul olduktan ve bu sahada *Neşru't-Tavâlîʿ* ismiyle eser telif ettikten sonra benden sâdır olan sözdür bu. Şimdi, o eserin yayılmış nüshalarının tümünü toplayıp ateşte yakmayı temenni ediyorum ki kelam alanında benden geriye iz kalmasın. Lakin ben buna güç yetiremem."[144]

Aslında Saçaklızade *Neşru't-Tavâlîʿ*i yazarken bile felsefe ile karışmış kelam kitabına şerh yazmasının amacı, felsefe eserleriyle ilgisini kesmektir. Bu konudaki ifadeleri Saçaklızade'nin yoğun bir şekilde kelâmî/felsefî eserlerle ilgilenmesine rağmen bu alanlara mesafeli duruşunun başından beri var olduğunu göstermektedir: "Her ne kadar *Mevâkıf, Makâsıd* ve *Tavâliʿ* bu kabilden [felsefe ile karışmış] olsa da bu zayıf kulun

---

[142] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 33.
[143] Gel, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı'sında Tasavvufî Bilgiyi Tartışmak: Saçaklızade ile Alemî Arasındaki Ledünnî İlim ve İlham Tartışmasına Dair Bir İnceleme".
[144] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 170.

[eseri] bir araya getirme sebebi ehven-i şer olarak talebelerin, felsefe eserleriyle ilgisini kesmektir."[145]

Saçaklızade, Celâleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502)[146] *Akâid-i Adudiyye* üzerine yazdığı şerhin içerisinde yer alan bilgilerden halkın korunması gerektiğine temas etmiş ve *Reddü'l-Celâl* diye bir risale kaleme almıştır.[147]

Bütün bunlarla birlikte Kelam sahası Saçaklızade'nin en çok telifte bulunduğu sahalardan biridir. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, *Risâle fî Tahkîki'l-îmân ve'l-küfr*, *Risâle fî tecdîdi'l-îmân*, *Risâle fî Şerhi kavli'l-Birgivî "Varlığı kendindendir, gayrından değil …"*, *Risâletü'l-Âdiliyye*, *Risâletü'l-gayb*, *Risâle fî isbâti azâbi'l-kabr*, *Risâletü't-tenzihât*[148] ve *Risâletü'-sürûr ve'l-ferah fî vâlideyi'r-resûl*[149] gibi eserleri onun Kelam ilmine olan ilgisinin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Saçaklızade'ye göre, Osmanlı'nın, Hristiyanlara karşı yenilmesinin temelinde kıraat, tecvid ve fıkıh gibi dini ilimleri küçümseyip felsefî ilimlere aşırı düşkün olmak yatmaktadır.[150]

4.5. Tasavvuf ve Ahlak

Saçaklızade'nin düşünceleri üzerinde etkisinin en çok hissedildiği âlimlerin başında Gazzâlî'nin geldiği görülür. "Gazzâlî'nin kelamı terk edişi gibi, ben de kelâmı terk ettim," şeklindeki ifadesi bunun en açık örneğidir. Ancak Saçaklızade'nin *Tertîbü'l-ulûm*'da İbnü'l-Arabî ile gelişen varlık merkezli tasavvuf anlayışına yakın durmadığını Teftâzânî'ye (ö. 792/1390) nispet ettiği *Reddü'l-Fusûs* -aslında eserin müellifi Teftâzânî'nin öğrencisi Alâeddin Buhârî'dir- isimli eserden alıntı yapması ortaya koymaktadır. Ömrünü İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışının anlaşılmasına hasretmiş Nablûsî'den tasavvuf icazeti almış bir âlim olan Saçaklızade'nin bu tutumunun araştırılması başka bir çalışmaya ihtiyaç duymaktadır.

---

[145] Yasin Apaydın, "İlimlerin Rütbelendirilmesi: Saçaklızade ve Tertîbu'l-ulûm Bağlamında Bir İnceleme", *İlimleri Sınıflamak İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi*, ed. Mustakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 341.

[146] Harun Anay, "Devvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2023).

[147] Bizzat müellifi Saçaklızade'nin tashih ettiği bir nüshası için bk.. Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşî Saçaklızade, *Reddü'l-Celâl* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, Haraççıoğlu, HO1325).

[148] Kamil Ruhi Albayrak bu eseri tahkik etmiş ve üzerine genişçe bir inceleme yazısı kaleme almıştır. Kelamla ilgili eserlerin detaylı tanıtımı için bk. Albayrak, *Saçaklızade'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*, 24.

[149] Ceyhan, Semih - Musahanlı, Orhan, *Ruhu Pak Ceddi Pak* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2023), 66.

[150] Khaled el-Rouayheb, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Bağnazlığın Zaferi' Efsanesi", çev. Tuğrul Kütükçü - Aygün Yılmaz, *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (Aralık 2019), 32-33.

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm*'da tasavvuf ilmine geniş yer ayırmasına rağmen, tasavvufla ilgili yazdığı risalelerine atıfta bulunmamıştır. Salim Güven, Saçaklızade'nin *Risâletü'r-raks*'ını tahlil ettiği eserinde *Hâşiyetü alâ şerh-i dibâceti't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, *Risâletü's-sürûr ve'l-ferah*, *Risâletü't-tegannî*, *Risâletü'z-zikir* ve *Vasiyyetü't-tâlibîn* gibi tasavvufî risalelerini tanıtmıştır. Bu risaleler, tasavvuf düşüncesinin nazarî boyutlarından ziyade tasavvufun kelâmî-fıkhî meselelerle ilişkisi düzeyinde ele alınmıştır.[151]

4.6. Edebî Eserleri

Saçaklızade'nin edebi eserleri, aklî-naklî ilimlerle yoğun olarak uğraşan bir âlimin, zihnini dinlendirmek kabilinden kaleme aldığı eserlerden oluşmaktadır. Müellif, bazılarını manzum tarzda kaleme aldığı bu eserlerde, dağları, taşları hatta arıları konuşturmaktadır. Söz konusu eserlerden bazıları şunlardır: *Mevʿızatu'n-nahl*[152], *Şikâyetü'l-hacer*,[153] *Hikâyetü'l-kalʿa*,[154] *Hitâbü'l-haşerât*.[155]

5. SAÇAKLIZADE'NİN ÇAĞDAŞI OLAN KIRAAT ALİMLERİ

Saçaklızadenin yaşadığı asır, Osmanlıda kıraat ilmi açısından gerek alimler gerekse eserler bakımından en bereketli dönem olarak ifade edilmektedir.[156] Osmanlı coğrafyasının genişliği sebebiyle yalnızca İstanbul ve Anadolu değil, Mısır, Suriye ve Irak gibi gibi bölgelerde temayüz eden bazı alimlere değinmek konu irtibatı bakımından faydalı olacaktır. Nitekim öğrencilik ve hocalık hayatında İstanbul'da bulunmamış olan Saçaklızade'nin özellikle İstanbul'da mukim alimlerle arasında ilmi yönden etkileşim olduğu dikkati çekmektedir. Çeşitli ilim dallarında cereyan eden bu etkileşim reddiye veya mektuplaşma şeklinde tezahür etmiştir.

---

151 M. Salim Güven, "Saçaklızade Mehmed Maraşî'nin Risâletü'r-Raks Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 899-952.

152 bk. Saçaklızade Mehmed Efendi, *Mevʿızatu'n-nahl* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/12).

153 bk. Mehmed Efendi Saçaklızade, *Şikâyetü'l-hacer* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/9).

154 bk. Mehmed Efendi Saçaklızade, *Hikâyetü'l-kalʿa* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/8).

155 Edebî eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 122-130; bk. Saçaklızade Mehmed Efendi, *Hitâbü'l-haşerât* (Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/6).

156 Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2015), 115.

5.1. Ali El-Mansuri

Ali b. Süleyman el-Mansuri, Kahire'de dünyaya gelmiştir.[157] Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda net bir bilgi olmamakla beraber, doksan yaşında vefat ettiği bilgisinden hareketle hicrî 1044 yılında doğduğu söylenebilir.[158] On iki yaşındayken hıfzını tamamlayan el-Mansurî, Ezher'de hadis, kıraat ve tecvid gibi ilimleri tahsil etmiştir. Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1637-1691) daveti üzerine İstanbul'a gelmiştir. Ali el-Mansûrî, İstanbul'da resmi ya da gayriresmi çok sayıda sayıda müessesede müderrislik görevinde bulunmuştur. Ali el Mansûrî, kıraat şeyhliği, şeyhülkurralık gibi vazifelerde bulunmuştur. Osmanlı kıraat geleneğindeki iki ana tarikten biri olan Mısır tarikinin kurucusu olan Ali el-Mansuri, 1134/1722 yılında vefat etmiş ve İstanbul'da defnedilmiştir.[159]

5.2. Şahin el-Ermenâvî

Kıraat ilmi başta olmak üzere birçok ilimde vukufiyet sahibi bir alim olan Şâhin el-Ermenâvî Mısır'da yaşamıştır. Saçaklızade'nin hocası en-Nablusi ile aynı dönemde Ezher'de hocalık yapmıştır. Hasan eş-Şürûnbülâlî (ö. 1069/1659), Abdurrahman el-Yemenî, eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/1676) ve Ahmed er-Rifâî ve gibi isimlerden kıraat okuyan el-Ermenâvî, Mısır'da, 1100/1689 yılında vefat etmiştir.[160]

5.3. İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî

İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî, Ezher şeyhliği görevinde bulunmuştur. Talebeleri arasında Muhammed b. Halil el-Aclûnî (ö. 1193/1779) de bulunmaktadır. 1106/1694 senesinde vefat etmiştir.[161]

5.4. Ahmed b. Muhammed el-Bennâ

ed-Dimyâtî nisbesiyle de tanınan el-Bennâ, Mısır'da doğmuştur. eş-Şebrâmellisî ve el-Mezzâhî gibi hocalardan kıraat ahzetmiştir. Ahmed el-Eskatî ise kendisinden icâzet

---

[157] Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Alim Ebu Amred Ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 44.

[158] el-Mansûrî Ali b. Süleyman, *İcazetnâme* (Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi), 97a; el-Mansûrî Ali b. Süleyman, *Şerhu Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvîhi'l-elfiyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00335), 1a.

[159] Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 67.

[160] İlyas b. Ahmed Hüseyn el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ* (Dâru'n-Nedve el-Âlemiyye, 2000), 2/143; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 95.

[161] bk. Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 95-96.

alanlar arasında bulunmaktadır. *İthâfu fudalâi beşer fî kırââti'l-erbaate ʿaşer* adlı eseri kıraat sahasında oldukça meşhurdur.[162] 1117/1705 senesinde Medine'de vefat eden el-Bennâ, Cennetü' l-Bakiʿ'de medfundur.[163]

5.5. Ebü'l-Hasen es-Sefâkusî

es-Sefâkusî 1053/1643 yılında Tunus'un Sefâkus şehrinde doğmuştur. eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/1676) hocaları arasında bulunurken, Muhammed el-Harakânî, Hüseyin es-Sûsî gibi isimler kendisinden ders almıştır. Kıraate dair en önemli eseri *Gaysü'n-nefʿ fi'l-kırââti's-sebʿ olan* es-Sefâkusî, 1117/1705 senesinde Fas'ta vefat etmiştir.[164]

5.6. Süleyman Fâzıl Efendi

Süleyman Fâzıl Efendi aralarında kıraat da olmak üzere, islami ilimler sahasında yetkin bir Osmanlı alimidir. Nûreddin eş-Şebremâllisi (ö. 1087/1676), Abdülkâdir es-Safûrî (ö. 1081/1670), Muhammed er-Rûdânî (ö. 1094/1683) gibi hocalardan dersler almış, Tefsîrîzâde Mehmet Atâullah (ö. 1129/1717), Yûsufefendizâde Abdullah Hilmî (ö. 1167/1754) gibi isimlerin hocalığını yapmıştır. 1134/1722 senesinde vefat etmiştir.[165]

5.7. Yûsufefendizâde Abdullah Hilmî Efendi

1066/1656 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen Yûsufefendizâde'nin kıraat icazet zinciri İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) ulaşmaktadır. Ali el-Mansûrî'nin talebesi olmuştur. Aynı zamanda hattat ve mutasavvıf yönü ile bilinmektedir. Öğrencileri arasında Râgıb Paşa, Mustafa İzmîrî gibi meşhur simalar bulunmaktadır. Osmanlı kıraat eğitimi geleneğinde 'İstanbul tariki'nin iki mesleğinden biri olan 'İtilaf mesleği'nin sahibi olan Yusufefendizade'nin, kıraate dair en meşhur eseri *el-İtilaf fî vücûhi'l-İhtilaf*'tır. 1167/1754 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.[166]

---

[162] Mustafa Hatipoğlu, "Dimyâtî'nin İthâfu Fuzalâi'l-Beşer Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili Ve Eserinde Kıraat İlminin Muhtelif Meselelerine Yaklaşımı", *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 235-252.

[163] el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, 2/46; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 97; Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Eylül 2023).

[164] el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*, 2/243-244; akt. Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 98.

[165] Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/434.

[166] Ali Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri" (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019), 53-95; Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Ekim 2023).

5.8. Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî

Hayatı hakkında kısıtlı bilgi bulunan Mustafa el-İzmîrî'nin Menemen'de doğduğu bildirilmektedir.[167] İstanbul'da Yusufefendizade'den kıraat tahsil etmiştir. 1154/1741 senesinde hac dönüşü uğradığı Mısır'da vefat etmiştir.[168] Eserlerinden bazıları şunlardır: *'Umdetü'l-irfân fî tahrîri evcuhi'l-Kur'an, Bedâi'ul-burhân 'alâ 'umdeti'l-irfân, Muhtasaru'n-Neşr fi'l-kıraâti'l-'aşr, Tahrîru'n-Neşr min tarîki'l-'aşr*. Mustafa el-İzmîrî'yi eserlerinin yanı sıra kıraat ilminde öne çıkaran bir diğer unsur ise onun tahrirat alanında "Medresetü'l-İzmîrî" diye de bilinen "İzmîrî ekolü"nün sahibi olmasıdır.[169]

Saçaklızade'nin çağdaşları başlığı altında zikredilen Osmanlı kıraat tedrisi geleneği içinde önemli bir yere sahip yukarıdaki isimlere ilaveten, Ahmet el-Eskatî (ö. 1159/1746), Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (ö. 1179/1765), Veliyyüddîn Cârullâh (ö. 1151/1738), Ahmed b. Ömer b. Eyyûb el-İzmîrî (ö. 1180/1766) ve Yûsuf b. Sıyâm ed-Demenhûrî (ö. 1192/1778) gibi isimleri zikretmek mümkündür. Kıraat ilmi açısından oldukça parlak bir dönemde yaşayan Saçaklızade de kıraat ilminde önemli bir konuma sahiptir.

---

[167] Tayyar Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Ekim 2023).

[168] Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa".

[169] Muhammed Hasan Boso, "İbnü'l-Cezerî Tahrirat Çalışmalarında Mustafa İzmiri Ekolü", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu 01-04 Kasım 2018, Bursa* (Bursa, 2021), 696; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrîrât: Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-'İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 51-54.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNİN TARİHSEL SÜRECİ VE SAÇAKLIZADE'NİN İLİMLER TASNİFİNDE KIRAAT İLMİNİN KONUMU

1. TARİHSEL SÜREÇTE KIRAAT İLMİ: OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİ

Kıraat ilmi ile ilgili yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların büyük çoğunluğunda kıraat ilminin tarihi serüvenine yer verildiği görülmektedir. Adeta teamül haline gelmiş olan söz konusu kısım, konu bağlantısı ve bütünlüğü açısından, bu çalışmada da kısa bir özet olarak yer almaktadır.

1.1. Osmanlı Öncesi Kıraat İlmi Tarihine Kısa Bir Bakış

Kıraat ilmi, Kurʾan-ı Kerim'i, Hz. Peygamber ve sahâbenin okuduğu şekliyle okuma ve nakletme amacı güden bir disiplindir. Kıraat kelimesi, sözlükte "tilâvet etmek, okumak" anlamlarına gelirken,[170] ıstılahta ise, "Kurʾân elfâzının edâ keyfiyetini ve bunların farklı okunuşlarını, nakledenlerine isnâd ederek bildiren ilim dalı" şeklinde tarif edilmiştir.[171] Kıraat ilmi, Kur'an lafızlarının edâ keyfiyetindeki farklılıklar ve bu lafızların nasıl okunacağı hususunda, kıraat imamlarının ihtilaflarını konu edinmektedir. Daha açık bir ifade ile tarif etmek gerekirse, kıraat ilmi; Kurʾân-ı Kerim'in nazım şekillerinden, günümüze dek tevâtür yoluyla gelmiş olan farklılıklardan ve mütevâtir olmayan rivâyetlerden bahsetmektedir.[172]

Hz. Osman zamanında istinsah ettirilen mushafların, bir öğretici eşliğinde İslam beldelerine gönderilmiş olması sayesinde bu beldelerin halkı Kurʾân kıraatini, onu bizzat Hz. Peygamber'den duymuş olan sahabîden almıştır. Medine döneminde verilen yedi harf[173] ruhsatı sebebiyle sahabenin kıraati farklılık arzmekteydi.[174] Bu durum, mushaflarda noktalama işaretlerinin bulunmaması ve lafızların yazım şekillerinin çeşitli kıraat vecihlerini mümkün kılmasıyla birleşince, söz konusu farklılığın öğreticiler tarafından ilgili beldelere aktarılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Yedi harf ruhsatına dayandırılan ve şifâhî olarak nakledilen kıraatler, kurrâdan çeşitli faziletleriyle ön plana

---

[170] Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 1/130.

[171] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-tâlibîn* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 3.

[172] İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı* (M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016), 235.

[173] "Yedi Harf" için bk. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 35.

[174] Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 162.

çıkan ve halk tarafından önder kabul edilen bazı kişilere "Asım kıraati, Hafs rivayeti" örneğindeki gibi nispet edilmeye başlanmıştır.[175]

Erken dönemde nakillerin hocadan talebeye şifahi yolla aktarılarak yayılması ve henüz kitâbî olmaması âlimleri kıraatleri kayıt altına almaya sevk etmiştir. Konuya dair bilinen ilk çalışmalar Harun b. Musa (ö. 170/786), Ebû Ubeyd b. Sellâm (ö. 224/828), Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868) ve Ebû Câfer et-Taberî (ö. 310/922) tarafından yapılmış,[176] ancak kıraat ya da imam konusunda herhangi bir sayısal sınırlamada bulunulmamıştır.[177] Kıraat uleması mevcut kıraatleri sened ve metin itibariyle bazı kıstaslara tabi tutarak, sıhhat, eksiklik ve zâfiyet hallerine göre tasnif etmişler ve genel kabul olarak bir kıraatin sıhhat şartı için üç temel esas belirlemişlerdir. Buna göre;

(i) Kıraat, sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır.

(ii) Kıraat, bir vecihle de olsa Arapça gramerine mutabık olmalıdır.

(iii) Kıraat, Hz. Osman'ın istinsâh ettirdiği mushaflardan herhangi birinin hattına takdîren de olsa uygunluk göstermelidir.[178] Bu koşulları sağlayan kıraatler sahih,[179] bu koşullardan bir ya da birkaçını sağlamayan kıraatler ise şâzz[180] kıraat olarak adlandırılır.[181]

İslam beldelerinde bazı imamların tercihleri meşhur olmuştur. Mekke'de İbn Kesîr (ö. 120/737), Medine'de Nâfiʿ (ö. 169/785), Şam'da İbn Âmîr (ö. 118/736), Basra'da Ebû

---

[175] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı,* 243-244; Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* 162-163.

[176] Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi,* 163.

[177] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâatı,* 245.

[178] Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü,* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005), 15; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâatı,* 253.

[179] Sahih kırâatler isnâdının kuvveti açısından mütevâtir ve meşhur olarak ikiye ayrılmaktadır: ***a. Mütevâtir Kırâat***: Yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşan kırâatlere *"Mütevâtir Kırâat"* denir. Senedi tevâtür derecesine yükselmiş kırâatlerdir. bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları,* 65. ***b. Meşhûr Kırâat***: Senedi sahih olmakla birlikte tevâtür derecesine ulaşamamış olan kırâatlardır. bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları,* 60.

[180] Sıhhat şartlarını ihlal durumuna göre üçe ayrılır: ***a. Âhad Kırâat:*** Senedi sahih olan ancak Hz. Osman mushafına veya Arapça gramerine uymayan ya da meşhur kırâat derecesine ulaşamamış kırâatlere denir. ***b. Müdrec Kırâat:*** Resm-i hatta uymayan, ayetlerin arasına veya sonuna tefsir kabilinden ilave edilen sözcük ya da cümlelerdir. ***c. Mevzû Kırâat:*** Hz. Osman mushafına ve Arap Dili gramerine uysa bile, tamamen uydurma olan rivayetlere denir. Şâzz olarak değerlendirilen ve muteber olmayan bu kırâatlerin Kur'ân kırâati sayılması ve namazda okunması câiz görülmemiştir. Ayrıca bk. Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar,* 226-234.

[181] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kırâatı,* 266.

Amr (ö. 154/770) ve Yakûb (ö. 205/820), Kûfe'de el-Kisâî (ö. 188/803) ve Âsım (ö. 127/744) kıraatlerinin yaygınlaşması Hicrî ikinci asrın başlarında olmuştur.

Hicrî üçüncü asra gelindiğinde İbn Mücâhid (ö. 324/935) *Kitâbu's-sebʿa* isimli eserinde kıraatleri Nâfiʿ, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi kıraatleri olarak belirlemiştir.[182] Fakat bu yedi imamın seçilmesi "yedi harf" mefhumu ile "yedi kıraat" kavramın karıştırılmasına sebep olduğu için eleştirilmiştir.[183]

Aynı dönemde Hüseyn b. Mihrân (ö. 381/992) yedili tasnife Ebû Caʿfer, Yaʿkûb ve Halefü'l-Âşir'i de ilave ederek on kıraati bir araya getirmiştir. On kıraatin kabul görüp yaygınlaşması ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr* isimli eseri sayesinde olmuştur. Böylece sahih kıraatlerin sayısı on olarak tespit edilmiş ve kıraat-i aşere olarak Müslümanlarca kabul görmüştür.[184]

Kıraat ilmine dair eserlerin yazımı erken dönemde başlamış olmakla birlikte sonraki dönemlerde artarak oldukça zengin bir literatüre ulaşmıştır. Özellikle Endülüs bölgesinde yaşayan Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî (ö. 437/1045), Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1052) ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed Firrûh eş-Şâtıbî gibi âlimlerin eserleri yol gösterici olmuş ve bu alandaki kitâbiyata kaynaklık teşkil etmiştir.[185]

1.2. İbnü'l-Cezerî Öncesi Anadolu'da Kıraat İlminin Durumu

Kıraat ilminin, Anadolu coğrafyasındaki durumuna durumuna bakıldığında ise, Osmanlı öncesinde de kıraat eğitimi faaliyetlerinin varlığı göze çarpmaktadır. Sultan I. Kılıçarslan (ö. 500/1107) dönemiyle birlikte, Anadolu'da Türkleşme ve İslâmlaşma faaliyetlerinin hız kazandığı ve vakıf eserlerinin tesis edildiği görülmektedir.[186] Eğitim, sağlık, ibadethane ve diğer sosyal kurumları kapsayan söz konusu vakıf eserleri arasında, darülkur'an ve darülhuffaz adı verilen Kur'an eğitim merkezleri de bulunmaktaydı.[187]

---

[182] Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temimi İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-Kırâât* (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1980), 11-12.

[183] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, 246.

[184] Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, 164; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, 247.

[185] Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 73; Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 20-23.

[186] Ahmet Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 26; Işın Demirkent, "Kılıçarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022).

[187] Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)", 28.

Anadolu coğrafyasının birçok bölgesine yayılan bu müesselerde, Kur'an öğretimi ve hafızlık eğitimi yapılırken, bilhassa darülhuffazlarda, ihtisas düzeyinde kıraat eğitimi verildiği nakledilmektedir.[188]

Selçuklulardan tevarüs eden, söz konusu müeesseleşme ve kültür mirası, Osmanlı'nın güçlü temeller üzerine kurulmasında pay sahibidir. İslam dünyasının önemli merkezleri olan, Türkistan, Suriye, İran, Mısır, gibi yerlerden pek çok ilim ve fikir insanı, Moğol istilası gibi siyâsî ve askerî sebepler nedeniyle Anadolu'ya gelmiştir. Bu durum, özellikle, Osmanlı başkenti Bursa'nın ilmî hayatının zenginleşmesine katkı sunmanın yanı sıra, bahsi geçen Türk İslam diyarlarıyla, ilmî ve kültürel bir bağlantı kurulmasında etkili olmuştur. Bu sebeple, Bursa, 14. asırda ilmî, kültürel ve sosyal bakımdan Anadolu'nun en canlı merkezi konumuna gelmiştir.[189] Bu dönemde, Bursa'ya gelen isimlerden biri de, meşhur kıraat alimi İbnü'l-Cezerî'dir. (ö. 833/1429)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere kıraat ilmi, Osmanlı öncesinde Anadolu'da okunup okutulmakydı. Fakat bu ilmin ivme yakalayıp yaygınlaşmasında, İbnü'l-Cezerî'nin ve onun Bursa'daki kıraat faaliyetlerinin etkisi tartışılmazdır.[190] İbnü'l-Cezerî, yalnızca Saçaklızade'ye değil, Osmanlı kıraat geleneğine tesir etmiş önemli bir kıraat alimidir. Bu yönüyle, onu ve hizmetlerini tanımak önem arzetmektedir. Bu amaca matuf olarak çeşitli yönleriyle İbnü'l-Cezerî ve Osmanlı kıraat geleneğine ve Saçaklızade'ye olan etkisi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.3. İbnü'l-Cezerî ve Osmanlı Kıraat Geleneğine Etkisi

Osmanlı'da kıraat eğitiminde köşe taşlarından biri olan İbnü'l-Cezerî, sadece Osmanlı coğrafyasında değil bütün İslam dünyasında tanınmaktadır. Yetiştirdiği öğrencilerle ve yazdığı eserlerle kıraat ilmine büyük katkı sunan İbnü'l-Cezerî'nin, Osmanlı topraklarına gelmesi, Hacı Mü'min b. Ali Muhammed er-Rûmî (ö. 799/1429) vesilesiyle olduğu ifade edilmektedir.[191] Hacı Mü᾽min b. Ali, Bursa Hüdâvendigar Camii imamı olup, kıraat

[188] Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993); Gökdemir, "Anadolu'da Osmanlı Öncesi Kur'ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)", 28.

[189] Geniş bilgi için bk. Osman Çetin, "Bir İlim Ve Kültür Merkezi Olarak Bursa" (Bursa Araştırmaları Merkezi). https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/bir-ilim-ve-kultur-merkezi-olarak-bursa/ (Erişim 22 Ağustos 2024)

[190] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 95-96.

[191] Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016), 195.

okumak için Şam'a gitmiştir. Hacı Müʾmin, burada İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi olmuş ondan kıraat-i aşere icâzeti almıştır.[192]

Hacı Müʾmin b. Ali aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinde bahsettiği bir talebesidir. Cezerî, onun mezuniyetinin ardından Bursa'ya dönüp, birçok kişiye kıraat-ı aşere okuttuğunu, kıraat ilmine ilgi duyanların onun bu bilgisinden ve ilminden faydalandığını ifade etmektedir.[193] Bursa Hatibi olarak da anılan Hacı Müʾmin b. Ali'nin *Câmiu'l-kelâm fî resmi mushafi'l-imâm* isimli bir eseri de bulunmaktadır.[194]

İbnü'l-Cezerî'nin Mısır'da kaldığı ve siyasi sebeplerle baskı altında olduğu bir dönemde, Hacı Mü'min b. Ali, onu Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'e (salt. 1389-1403), (ö. 805/1403) tanıtarak, kıraat ilmindeki vukufiyetini aktarmıştır. Bunun üzerine İbnü'l-Cezerî padişahın davetlisi olarak Bursa'ya davet edilmiştir.[195] Böylece Anadolu'dan Arap ülkelerine bireysel merak ve gayretlerle gidilerek elde edilen kıraat talimi, İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da, Bursa Ulu Camii bünyesinde kurulan dârulkurrâda yaptığı kıraat tedrisiyle kolaylaşmış ve bir sistematiğe oturmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'da kıraat taliminin Bursa'da 798/1395 yılında başladığı ifade edilmektedir.[196]

İbnü'l-Cezerî, Bursa'da bulunduğu zaman dilimi içinde, Padişah I. Bayezid'in çocukları Mustafa, Musa ve Mehmed olmak üzere çok sayıda kimseye kıraat talim ettirmiştir. İbnü'l-Cezerî, Bursa'da yedi yıl kadar kalmıştır. Bu süre zarfında talebe yetiştirmenin yanı sıra, önemli eserler kaleme almıştır. Eserlerinin yanı sıra oğullarından Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî'yi[197] de bir kıraat alimi olarak yetiştirerek, onun uzun yıllar Bursa'da kıraat okutmasına vesile olmuştur.[198]

İbnü'l-Cezerî kıraat ilminde bir şaheser olan *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-ʿaşr* isimli eserini Bursa'da telif etmiştir. Yine bu eserin nazma çekilmiş hali olan *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-*

---

[192] Yüksel, *İbn Cezeri*, 161; Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 101.

[193] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 2/119.

[194] Hacı Mü'min b. Ali er-Rûmî, *Câmiu'l-kelâm fî resmi mushafi'l-imâm* thk. Iyâd Sâlim Sâlih es-Semerrânî (İstanbul: Daru'l-Gavsâni, 2023).

[195] Yüksel, *İbn Cezeri*, 195.

[196] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 109.

[197] İbnü'l-Cezerî'nin oğlu olan Ahmed el-Cezerî, (ö. 835/1432) Babası İbnü'l-Cezerî'nin meşhur eseri *Tayyibetü'n-Neşr*'i şerhetmesi sebebiyle İbnü'n-Nâzım olarak da tanınmaktadır. Hakkında detaylı bilgi için bk. Resul Akcan, *Kıraat İlminde Tayyibe Şerh Geleneği İbnü'n-Nâzım ve Tayyibe Şerhi* (Ankara: İlahiyat Kitap, 2025).

[198] İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/248-249; Yüksel, *İbn Cezeri*, 195.

kıraâti'l aşr isimli eser de Bursa'da kaleme alınmıştır.[199] *Tayyibe,* günümüzde de kıraat eğitim ve öğretiminde başucu eserler arasında yer almaktadır.

İbnü'l-Cezerî, telif ettiği eserlerle ve yetiştirdiği talebelerle hayatta olduğu dönemde etkili olduğu kadar, sonraki dönemde de etkisini devam ettirmiş bir alimdir. Kıraat taliminde Osmanlı'da teşekkül eden tarik ve meslekler, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinin metod ve muhteva açısından yapılan tahrîrât çalışmalarına dayanmaktadır. Bu tarikler hakkında bilgi vermeden önce tahrîrât kavramına dair kısa bir açıklama yapmakta fayda görmekteyiz.

1.3.1. Tahrîrât Olgusu

Tahrîrât sözlük anlamı itibarıyla, düzene koyma, inceleme, değerlendirme ve sağlamlaştırma gibi anlamlara gelmektedir. Istılahtaki kullanımını Mehmet Emin Maşalı şöyle ifade etmektedir;

> "Tahrîrât kıraat ilminde "tarîk" diye adlandırılan isnad zincirinin, -kıraat ilminin temel eserlerine giderek- sıhhat ve tevsîkinin araştırılması, kıraatların telfik ve tahlit gibi sıkıntılardan korunarak sahih kıraat vecihlerinin ortaya çıkarılması ve sağlamlaştırılmasıdır. Başka bir ifadeyle; tahrîrât kavramı, ihtilaflı olan kıraat tarîki ve vecihlerinin kıraatin temel kaynakları ve tarîk ashabından olan ravîlerine isnad edilmesini ele alan, vecihlerden caiz olanı veya caiz olmayanı inceleyen bir alandır."[200]

Hâlid Hasan Ebü'l Cûd'un tahrîrât tanımı ise şöyledir: "*en-Neşr*'de zikri geçen kıraatların incelenmesini, tashihini ve kıraat ihtilaflarının birbirine karışmasına engel olmayı inceleme konusu yapan, bunu da kıraat tariklerine dayandırmak suretiyle gerçekleştiren ve böylece bir vechin vârit olduğu kişi veya tarikten başkasına nispet edilmemesini sağlayan bir disiplindir."[201]

Kıraatlerin güvenilirliği önemli bir konu olduğu için, kıraat âlimleri, şüphe kaynaklı olmasından değil, mütevatir ve meşhur kıraat olarak nitelenen nakillerin, nasıl ve hangi yolla ulaştığını tahrîrât olarak ifade edilen çalışmalar sayesinde ortaya koymuşlardır. Nasıl ki hadis râvileri cerh ve taʿdîl metoduyla dinî ve ilmî yönden tenkîd ediliyorsa,

---

[199] Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 103; Yüksel, *İbn Cezeri,* 167-168; İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd*, ed. Ahmed b Hamûd b Hamid Er-Rüveysî (Beyrut: Müessesetüd-Duha, 2015), 122.

[200] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,* 92.

[201] Muhammed Müetevellî, *Er-Ravdü'n-nâdir fî evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Tanta: Dârü's-Sahabe li't-Türâs, 2006), 55; akt. Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,* 92.

kıraat ilmindeki senet zincirinde yer alan tarîk ve tercihlerin alındığı eserlerin derinlemesine incelenmesini ifade eden tahrîrât da kıraat ilmi içerisinde temel uğraşılarından biri olmuştur.[202]

Maşalı, İbnü'l-Cezerî'nin, "Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve ravîlerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir" şeklindeki kıraat ilmi tanımının içinde, tahrîrât ilmini de açıkladığını ifade etmektedir.[203] Maşalı onun, *en-Neşr fi'l kırââti'l 'aşr* adlı eserinde, rivayet ve tariklerle yetinmediğini, tariklerin de tariklerine giderek derinlemesine bilgi sunmuştur.[204] Kıraat nakil vecihlerinin güvenilirliğinin ispatı mahiyetindeki tahrîrât alanı, kıraat ilminde en mühim başlıklardan biri olarak görülmektedir.[205]

1.4. İbnü'l-Cezerî'nin Saçaklızade'ye Etkisi

İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ve tecvid sahasındaki otoritesinin ispatı, bazı İslam ülkeleri ile Türkiye'de verilen kıraat-i aşere icazetlerindeki isnad zincirlerinin İbnü'l-Cezerî'ye dayanmasıdır.[206] Altıkulaç'ın ifadesiyle, "…günümüzden Hz. Peygamber'e ulaşan kıraat silsilelerinin en yoğun kesişme noktasında İbnü'l-Cezerî'nin bulunması, onun bu ilimdeki haklı otoritesiyle doğrudan ilgilidir."[207] Saçaklızade de onun bu yetkinliğine kayıtsız kalmamış, gerek kendi eserlerinin tertibinde gerekse kavramsal çerçevesinde, İbnü'l-Cezerî'den etkilenmiştir.[208]

İbnül'l-Cezerî'nin Saçaklızade üzerindeki tesiri, *Cühdü'l-mukıl*'in muhakkiki Sâlim Kaddûri el-Hamed tarafından hazırlanan ve sempozyum bildirisi olarak sunulan bir çalışmaya konu olmuştur. Hamed, söz konusu çalışmada, Saçaklızade'nin kıraat ilmi meselelerine yaklaşımında, İbnü'l-Cezerî'nin hangi ölçüde etki ettiğini, kıraat için, *en-*

---

[202] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 92.; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 83-112; Diyanet İşleri Başkanlığı, https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr.; Recep Koyuncu, "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l--Cezerî Özelinde Bir İnceleme" Tebliğ, 1-21. https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr.

[203] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 92.

[204] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 93.

[205] Recep Koyuncu Yöntem Ve Mahiyet İtibaryle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneğ: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme;

[206] Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezeri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Eylül 2024)

[207] Altıkulaç, "İbnü'l-Cezeri".

[208] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 2.

Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr ve *Tahbîru't-Teysîr ile Tehzîbü'l-kırâât*; tecvid için ise *et-Temhîd* ve *Cühdü'l-Mukil* mukayesesi üzerinden ele almıştır.[209]

Saçaklızade, tecvid ilmine dair meşhur eseri *Cühdü'l-mukıl*'i kaleme almış ardından onu şerhetmiştir. Ömrünün sonlarına doğru ise, kıraat ilmini daha anlaşılabilir ve ulaşılabilir kılmak için, gereksiz ayrıntılardan, tekrarlardan ve hatalardan arınmış bir eser yazmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda *Tehzîbü'l-kırâât* adlı eserini kaleme almıştır. Müellifin bu eserinin temel referansları arasında, İbnü'l-Cezerî'nin eserleri başı çekmektedir. Nitekim Saçaklızade, "Kıraat-i aşere üzerine yazılmış en kapsamlı ve detaylı eserlerden biri, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'idir." sözleriyle takdirini ifade ederken, onu, rivayetleri gereğinden fazla uzatarak, kaynak ve râvilerin detaylarını tekrara düşecek şekilde vermesi yönüyle eleştirmektedir.[210] Aynı durumu İbnü'l-Cezerî özeleştiri olarak da ifade etmiştir: "Kitabım *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr*'in kıymeti bilinmiş ve talebeler arasında meşhur olmuştur. Ancak içeriğindeki uzun ve detaylı anlatımlar, bazı öğrenciler için anlaşılması zor bir hâle gelmiştir. Benden bu kitabı sadeleştirmem ve kolaylaştırmam istendi."[211] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*'i bu gayeye matuf olarak kaleme alması, Saçaklızade'ye ilham kaynağı olmuştur. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*'ı kaleme alırken, *en-Neşr*'in düzenini ve temel yapısını korumuş ancak daha özlü ve okuyucunun kolay anlayabileceği bir metin oluşturmayı hedeflemiştir.[212]

Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'den nakilde bulunurken, doğrudan alıntı yapmak değil de metinleri yeniden düzenleme, açıklamalar ekleme ve bazı durumlarda metinleri sadeleştirerek daha anlaşılır bir hale getirme şeklinde bir metod izlemiştir. Bu yöntem, Saçaklızade'nin yalnızca bir nakilci değil, aynı zamanda kıraat ilmini yeniden yorumlayan bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır.[213]

Sonuç olarak Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'den hem şekil hem de muhteva bakımından oldukça etkilenmiş olmakla birlikte eseri, çeşitli kaynaklarla desteklenmiş özgün bir metindir. *Tehzîbü'l-kırâât*'ın özeti mesabesine indirgenmesi Saçaklızade'ye ve eserine

---

[209] bk. Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği".

[210] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 111.

[211] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961), 1/136.

[212] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 112; Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 11.

[213] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği".

haksızlık anlamına gelir. *en-Neşr*'in üzerine bina edilmiş olması, başlık ve bölümlerin benzer olması elbette İbnü'l-Cezerî'nin etkisini gösterir. Ancak bu durum, *Tehzîbü'l-kırâât*'ın, amacı, yöntemi ve yorum zenginliği bakımından özgün bir çalışma olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Takdirle ifade edilmesi gereken bir durum da şudur ki, Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'nin ya da diğer müelliflerinin eserlerinden aktarımda bulunurken, bilimsel dürüstlüğe riayet etmiş, faydalandığı kaynakların yazarlarını titizlikle belirtmiştir. Günümüz akademik araştırma etiği açısından büyük bir önem taşımakta olan bu yaklaşım, asırlar öncesinde Saçaklızade tarafından riayet edilen bir husus olmuştur.

1.5. Tarikler

Tarik sözcüğü, yol, takip edilen yöntem, usûl ve metod gibi anlamlara gelir.[214] Kıraat ilmi ıstılahında esasen kıraat, rivâyet ve tarik zincirinin son halkasıdır.[215] Yani imamdan alınan kıraat nakillerine rivâyet, râviden alınan nakillere ise tarik denir. Tarik kavramı, mezkur kullanımı yanında kıraat ilminin eğitim ve öğretim süreçlerindeki usûl ve metodları ifade açısından da yaygın olarak kullanılmaktadır.[216] Bu başlık altında Osmanlı kıraat geleneğinde Saçaklızade'nin yaşadığı asırda ortaya çıkan mesleklerin daha iyi anlaşılması açısından, tarik kavramının, bilhassa, İstanbul tariki, Mısır tariki gibi ülkemize özgü kullanımların izah edilmesi ve tarik kelimesinin kullanım alanlarının açıklanmasıyla, kavram kargaşasının önüne geçilmesi bakımından fayda mülahaza edilmiştir.

1.5.1. Kıraatlerin Aktarımı Bakımından Tarîkler

Kıraat ilminin aktarımı ve tahsili ilk dönemlerden itibaren daha ziyade müşâfehe yoluyla yapılmışır. Hocadan talebeye bizzat okumak suretiyle yani müşafeheye dayalı yapılan bu aktarım, sema, arz ve eda tariki olarak tasnif edilmiştir.[217]

---

[214] Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 94.
[215] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.
[216] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 97.
[217] Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 95.

1.5.1.1. Semâ Tarîki

Sözlük anlamı itibarıyla işitmek, dinlemek anlamlarına gelen semâʿ kelimesi ıstılahta ise öğrencinin dersi hocadan dinlemek suretiyle alması ve öğrenmesini ifade eder.[218] Sahabe Kur'an'ı Hz. Peygamber'den bu metodla bizzat almıştır. Sahabe, tabiîn ve sonraki dönemlerde bu yöntem takip edilmiştir. Ali el-Kârî'nin ifadesine göre bu metod mutekaddimûnun kıraat ilminde benimsediği metottur.[219] Bu yöntem sayesinde kıraat, harfler ve lafızlar açısından en doğru şekliyle fem-i muhsin'den alınmaktadır. Bu yöntem ilerleyen süreçte, talebenin kabiliyeti arttıkça hocanın her ibareyi okuması yerine gerekli gördüğü yerlerde talebenin hatasına müdahele etmesi şeklinde sürdürülmektedir.[220] Süyûtî'nin aktarımına göre İbnü'l-Cezerî'nin bu metodu kalabalık öğrenci gruplarına kendisinin okuyup ardından öğrencilerin topluca tekrar etmesi şeklindeki uygulamasından bahsedilmektedir.[221] Buradan anlaşıldığına göre bu metotta asıl maksat, talebenin hocanın telaffuzunu işitmesi ve kıraati hocasının aktardığı şekliyle öğrenmesidir.

1.5.1.2. Arz Tarîki

Kelime anlamı itibarıyla "bir şeyi izah etmek, sunmak" anlamına gelen arz, terim anlamıyla ise talebenin dersini hocasına dinletmesidir.[222] Semâ usulünde olduğu gibi bu usulün de temeli Hz. Peygambere dayanmaktadır. Süyûtî mukabele geleneğinin kaynağına atıfla Hz. Peygamberin Kur'an-ı Kerim'i her yıl ramazan ayında Hz. Cebrâil'e okumasının, arz metodunun temelini oluşturduğunu öne sürmektedir.[223] Sahabenin öğrendiği kıraati Hz. Peygamber'e arzetmesi, arz metodunun Hz. Peygamber dönemindeki uygulanmasına örnek olarak gösterilmektedir.[224] Benzer şekilde Hz.

---

[218] Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 204,205; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 94.

[219] Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye* (Dımaşk: Dâru'l-Gavsânî, 2012), 18; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 91; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 94.

[220] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 95.

[221] Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu Risâle, 2008), 211.

[222] Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 223.

[223] es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 211; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 98; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 95.

[224] İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-Kırâât*, 55; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92.

Peygamberin, Übey b. Kaʿb'a Kur'an okuması da arz metodu uygulamasına bir örnek olarak sunulabilir.[225]

1.5.1.3. Edâ Tarîki

Sözlükte "bir şeyi gerektiği şekliyle, tam olarak yerine getirmek" anlamına gelen eda kelimesi kıraat ve tecvid ıstılahında çeşitli anlamlara sahip olmakla birlikte edâ tariki kavramındaki kullanımı itibariyle "sema ve arz usullerinin birlikte kullanılması" anlamına gelmektedir. İbn Mücahid eda tarikini öğrencinin hocasından duyduğunu aynı nitelikte arz etmesi şeklinde tarif ederken[226], Ali el-Kâri ise, kıraatin hocanın ağzından duyulduğu haliyle, hocaya yine aynı keyfiyette sunulması olarak tarif etmektedir.[227]

1.5.2. Kıraatlerin İcrâsı Bakımından Tarîkler

Hicri beşinci asra kadar kıraat ilmi öğretiminde her bir imam ve ikişer râvîsi için ayrı ayrı hatim yapıldığı nakledilmektedir.[228] Bu metoda ilave olarak daha sonra bütün kıraatlerin tek bir hatimde toplanması şeklinde yeni bir metod kıraat eğitiminde kullanılmaya başlanmıştır. İnfirad ve indirac tariki olarak adlandırılan bu yöntemler başlangıçtan günümüze kadar tercihe göre kullanılagelmektedir.

1.5.2.1. İnfirâd Tarîki

Sözlükte tek olma anlamına gelen infirad, kıraat ıstılahında ise "Kur'an vecihlerinin her bir kıraat imamının veya râvînin kıraati ile müstakil olarak söz konusu kıraat ve rivayetleri birbirine karıştırmadan her biri için ayrı ayrı hatim yaparak okumak." anlamına gelmektedir.[229] Hicri beşinci asra kadar tavizsiz sürdürülen bu yöntemle her bir kıraat ve rivayet tam olarak öğrenilmekte ancak bu metodla yapılan kıraat öğretimi için uzun bir zamana ihtiyaç duyulmaktadır.[230]

---

[225] İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-Kırâât*, 55; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92.

[226] İbn Mücahid, *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-Kırâât*, 45; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 100; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92.

[227] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 117; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 99,100.

[228] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 100.

[229] es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 216; akt. Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 94.

[230] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 100; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 94.

1.5.2.2. İndirâc Tarîki

Sözlük anlamı itibarıyle cem etme, birleştirme anlamına gelen indirac kelimesi bir kıraat terimi olarak *"kıraat ve rivayet vecihlerinin tamamını -belirli bir usul çerçevesinde[231]- birleştirerek bir hatimde okumak."* anlamında kullanılmaktadır.[232] Hicri beşinci asırdan sonra ortaya çıkan indirac tariki her bir imam ve râvî münferid hatim yapma yerine bütün kıraat ve rivayetleri tek bir hatimde birleştirmek suretiyle zamandan tasarruf etme imkanı vermektedir.[233] Bu yönüyle indirac usulü günümüzde yaygın olarak uygulanamakta olan bir metottur.[234]

1.5.3. Kıraatlerin Sayısı Bakımından Tarîkler

Kıraatlerin yedili, onlu ve ondörtlü olmak üzere sayılarına göre bir tasnifi söz konusudur. Kıraat eğitim-öğretim geleneğinde bu sayı tasniflerine göre yapılan öğretim usulüne 'sebʿa tarîki', 'aşere tarîki' gibi isimler verilmiştir.

1.5.3.1. Seb'a Tarîki

İbn Mücâhid tarafından tasnif edilen yedi kıraat imamı ve bunların ikişer râvîsinin vecihlerinin detaylarıyla ele alındığı Ebû Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü't-Teysîr* isimli eseriyle, bu eseri nazma çekerek öğrenimini kolaylaştıran eş-Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî* isimli eseri esas alınarak yapılan tedrisata sebʿa tariki adı verilir. Ülkemizde uygulanmamakta olan bu usul diğer İslam ülkelerinde uygulanmaktadır.[235]

1.5.3.2. Aşere Tarîki

Kıraat-i aşere, yedili kıraat tasnifi üzerine İbnü'l-Cezerî'nin Ebû Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşîr kıraatlerini ve râvîlerini ekleyerek yaptığı on kıraat tasnifini ifade etmektedir. *Aşere tariki* kavramı ise on kıraat öğretiminin, İbnül Cezeri'nin teysir üzerine üç kıraati ekleyerek yazdığı *Tahbiru't-teysir fil kıraatil aşr* ile *Hırzu'l-emani* üzerine yine üç kıraati ilave ederek manzum tarzda kaleme aldığı *Dürretü'l-mudıyye fi kıraati'l-*

---

[231] İndirac usulünün şartları için bk.. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 101-104.

[232] es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 379; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2018), 92; Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 99; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 94.

[233] Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 94-96.

[234] Detaylı bilgi için bk.. Murat Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü", *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu* (Bursa: DİB Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı, 2018), 551-580.

[235] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 106.

seleseti'l-merdıyye isimli eserlerinin takibini esas alan usüle denir.[236] Ülkemizde aşere ve takrib şeklinde yapılan kıraat eğitiminin ilk ayağını oluşturan bu metod, Arap ülkelerinde *aşru's-suğrâ* olarak isimlendirilmektedir.[237]

1.5.3.3. Takrîb Tarîki

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr* isimli eserinde on kıraat imamının ve ikişer râvîsinin yanı sıra her bir râvî için ikişer tarike de yer vermiştir. Daha sonra bu eserini *Takrîbu'n-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr* ismiyle ihtisar etmiş, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr* ismiyle de manzum hale getirmiştir. Adı geçen eserlerin takib edilmesiyle yapılan öğretim metoduna da *Takrîb tariki* adı verilmektedir. Arap ülkerinde bu usulün adı *aşru'l-kübrâ*'dır.[238]

1.5.4. Kıraat öğretiminde Takip Edilen Kaynak Eserler Bakımından Tarîkler

1.5.4.1. Teysîr/İstanbul Tarîki

Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) döneminde, el-Mısrî'yi (ö. 1006/1597), Mısır'dan İstanbul'a davet edilip, Eyüp Sultan Camii'nde imamlığın yanı sıra kıraat tedrisinde görevlendirilmiştir. Ahmed el-Mesyerî, kıraat taliminde, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'ini ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîrü'Teysîr*'i ile *Tayyibetü'n-Neşr ve Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerini esas almıştır. Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî* isimli eseri ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudiyye* isimli eserini ise takviye olarak da okutmuştur.[239] Teysîr tariki olarak adlandırılan bu metod, günümüze kadar uygulana gelmiş ve İslambol ya da İstanbul tarîkî adıyla meşhur olmuştur.[240]

1.5.4.2. Şâtıbiyye/Mısır Tarîki

Ahmed el-Mesyerî'nin de hocası olan Nâsıruddin et-Tablavî'nin (ö. 966/1558) bir başka öğrencisi Ali el- Mansurî'nin de İstanbul'a davet edilerek, burada kıraat tedrisine başlamıştır. Onun metodu ise, Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî* isimli eseri ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudiyye*'si esas alınmış, ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'ini ve İbnü'l-Cezerî'nin *et-*

---

[236] Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 18; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 224; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 106.
[237] Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 97.
[238] Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 130; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, 224; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 106.
[239] Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 107.
[240] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 116.

Tahbîrü'Teysîr'i ise yardımcı kaynak olarak kullanılması şeklindedir. Adı geçen eserler üzerinden yapılan bu tedris metodunun adı ise Şatıbiyye ya da Mısır Tariki olarak meşhur olmuştur.[241]

1.6. Meslekler

1.6.1. Îtilâf Mesleği

İstanbul tarîkinin öğretimi, sonraki dönemlerde, Yûsufefendizâde'nin sistematize ettiği bir hâle getirilerek, İtilâf mesleği adıyla sürdürülmüştür. Bu meslek, sebʿa ve aşere tarîklerinde merâtib-i erbâa ve mertebeteyn olarak iki med ölçüsü usulünü esas alırken; takrib tarîkinde yalnızca merâtib-i erbâa usûlü uygulamaktadır.

Ayrıca bu meslekte, *en-Neşr* ve *Tayyibe*'de yer verilen tariklere de inilmesi nedeniyle azîmet yönü tercih edilmiştir.[242]

1.6.2. Sûfî Mesleği

Kurucusu Ahmed es-Sûfî'ye (ö. 1172/1758) nisbetle Sufi mesleği olarak isimlendirilen bu meslekte, sebʿa, aşere ve takrîb olmak üzere her üç tarikte de med mertebesi, merâtib-i erbâa ve mertebeteyn usullerinin ikisi de uygulanmıştır. Sûfi mesleği, İstanbul tarîki'nin ruhsat yönünü tercih etmiştir.[243]

1.6.3. Mutkin Mesleği

Kurucusu, Kettânîzâde olarak da bilinen Muhammed b. Mustafa en-Naîmî'dir. (ö. 1169/1755) Mutkîn mesleği, Mısır tarîki'nin azimet cihetini tercih etmekte olup meslek ismi, Kettânîzâde'ye ait *Mutkînü'r-rivâye fi ulûmi'l-kırâe ve'd-dirâye* isimli eserinden mülhemdir. Bu meslek, med mertebelerinde, seb'a, aşere ve takrîb aşamalarında, mertebeteyni esas almakla beraber merâtib-i erbaa usülünü de uygulamıştır.[244]

---

[241] Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 110; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 120.

[242] Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 108; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 117.

[243] Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 109; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 118.

[244] Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 123; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 122; Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 11.

1.6.4. Atâullah Mesleği

Mısır tarîki'nin ruhsat cihetini tercih etmekte olan Atâullah mesleği, Atâullah Necîb b. el-Hüseyin Efendi (ö. 1209/1794) tarafından kurulmuştur. Şeyh Ataullah, med mertebesi olarak, seb'a, aşere ve takrîb tariklerinin hepsinde de merâtib-i erbâa ve mertebeteyn usulünün her ikisini de kullanmıştır.[245]

2. SAÇAKLIZADE'NİN İLİMLER TASNİFİNDE KIRAAT VE KUR'AN İLİMLERİ

Genelde Kur'an ilimleri, özelde ise kıraat ilminin, İslam ilimler tasnifi geleneğindeki yeri, henüz üzerinde yeterince durulmamış bir alan olarak bulunmaktadır.[246] Tespit edebildiğimiz kadarıyla, konu üzerine yapılan bir yüksek lisans tezi dışında, konuyla ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.[247] Adı geçen çalışmada yer alan bir değerlendirmeye göre, ilimlerin sınıflandırılmasına dair gerek erken teliflerde gerekse yakın dönemlerde kaleme alınan bazı teliflerde, kıraat ilmine hiç yer verilmemektedir.[248] Kıraat ilmine yer veren eserlerde ise, bazılarının yüzeysel bilgi içermekte olduğu, az sayıdaki bazı eserlerin kıraat ilmine dair detaylı bilgi aktardığı görülmektedir. İki Osmanlı alimi, Bursalı Taşköprîzâde Ahmed Efendi[249] ve Maraşlı Saçaklızade Mehmed Efendi'nin eserleri, Kur'an ve kıraat ilimleri hususunda doyurucu bilgi sunan eserlerdendir. Adı geçen iki müelliften biri olan Taşköprîzâde'nin el-Cezerî şârihi olmasının, Saçaklızade'nin de kıraat ve tecvid sahasında hacimli eserlerinin bulunmasının bu durumda etkili olduğu muhakkaktır.[250]

---

[245] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 123; Öge, "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsufefendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri", 111-112.

[246] Konuyla ilgili yapılan çalışmalara örnek olarak bk. Sefanur Çeliktaş, "Taşköprülüzâde ve Kâtip Çelebi'de Kıraat ve Tefsir İlimleri Tasnifi: Mukayeseli Bir İnceleme", *İslâm Medeniyetinin Keşfî III. Uluslararası Kâtip Çelebi Sempozyumu (6-7 Ekim 2021 / İzmir)* (İzmir, 2021), 610-620; Recep Koyuncu, "Osmanlı Dönemi Kaynakça ve İlimler Tasnifinde Kıraat ve Tecvide Dair Eserler Üzerine Bir Tetkik: Kâtib Çelebi (1067/1657) Örneği", *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 317-350.

[247] bk. Şeyda Naciye Ötegen Cuma, *İlimlerin Tasnifinde Kıraat İlmînin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

[248] Cuma, *İlimlerin Tasnifinde Kıraat İlmînin Yeri*, 86.

[249] Eser için bk. Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-sa`âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû`âti'l-`ulûm* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1985); Müellif için bk. Yûsuf 12/ Şevki Yavuz, "Taşköprizâde Ahmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).

[250] Eserler için bk. Ahmed Efendi Taşköprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Medîne: Mucemme'u'l-Melik Fahd li Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 2000); Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*; Saçaklızade, *Beyânu Cühdi'l-Mukill (Cühdü'l-Mukill'in Hâmişinde)*; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*.

Saçaklızade'nin, ilimler tasnifi sistematiğini ortaya koyduğu *Tertîbü'l-ulûm* adlı eseri, Kur'an ve kıraat ilimlerine atfettiği önem bakımından dikkat çekici eserlerin başında gelmektedir. Müellif bu meşhur eserinde ilimleri tasnif etmekle kalmamış, zamanındaki ilim anlayışına dair birtakım yanlışlara da temas etmiştir. Bu yönüyle el-Gazzalî'den etkilendiği anlaşılan Saçaklızade, ilimleri faydalı olup olmamaları, şerʿî ve gayri şerʿî olmaları ve hükümleri bakımından üç farklı kategoride tasnife tabi tutmaktadır. Saçaklızade, bu tasnifinde konumuzu teşkil eden Kur'an ilimlerini, faydalı ve şerʿî ilimler arasında zikretmiş bu ilimlerin öğrenilmesini ise farz-ı kifâye hükmünde saymıştır.

Kur'an ilimleri bu tasniflerden her birinde en çok önem atfedilen ve hatta üzerine özel bahisler açılan bir alan olmuştur. Kur'an ilimlerinden tecvid, vakf ve ibtidâ, resmu'l-mushaf, kıraat ve tefsire ayrı başlıklar açan Saçaklızade, 'Kur'an'a Övgü' başlığı altında Allah Teâlâ tarafından Kur'an-ı Kerim'e verilen isimler ve hadislerde yer alan Kur'an'a dair övgüleri zikretmiştir. Özellikle 'Kur'an'a Övgü' başlıklı bölüm için, müellifin kendi döneminde Kur'an eğitim ve öğretiminin ihmal edilmesine bir tepki mahiyetinde kaleme alındığını söylemek mümkündür.[251]

Saçaklızade Kur'an öğretimini bireyin bütün bir eğitim sürecinin temeline oturttuğu anlaşılmaktadır. İlköğretimden yükseköğretime kadar her kademede Kur'an tahsilini ilk sırada konumlandırmıştır. *Tertîbü'l-ulûm*'da "Tahsil Etmek İsteyenler İçin Fenlerin Tertibini Beyan Hakkındadır" başlığı altında henüz mübtedî düzeydeki bir öğrenci için öğretim sürecinin şu şekilde olmasını tavsiye eder:

> "Yeni başlayan birisine, anlayış dercesine uygun biçimde iman telkin edilir. Sonra, eğer kişi küçük bir çocuksa, doğru okuyuşlu bir hocadan Kur'an öğrenmesi ve Kur'an'ı baştan sonuna kadar okuması istenir. Ardından, iman konusunun detaylarını, Ehlü's-Sünnet akâidini ve kendisine farz olan miktarda ahlak ve namaz bilgilerini öğrenmesi istenir. Bütün bu hususları açıklama görevini üstlenen eser, Muhammed el-Birgivî'nin Türkçe risâlesidir.[252] Bu eser Arap olmayıp yeni başlayan

[251] Apaydın, "İlimlerin Rütbelendirilmesi: Saçaklızade ve Tertîbu'l-ulûm Bağlamında Bir İnceleme", 423.

[252] Eserin adı verilmemekle birlikte, tespitimize göre bu eserin, *Risâle-i Birgivî (Vasiyyetnâme)* olması muhtemeldir. Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Halis Demir, "Birgivî'nin 'Risale-i Birgivî' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017); Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*, 188; Ayrıca bk. Hasan Hüseyin Havuz, "Balıkesirli Meşhur Alim İmam Birgivî'nin Tecvid İlmindeki Yeri", *Balıkesir'de Dinî Hayat: İz Bırakan Âlimler ve Eserleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2024.), 109-145.

> için ne kadar da güzeldir! Daha sonra eğer yeni başlayan talebe Arap olmayan birisi ise İbn Ferişte'nin lügatini[253] okuması ve ezberlemesi istenir."[254]

Saçaklızade'nin, Kur'an'ı ilk defa öğrenecek kimsenin onu "doğru okuyuşlu bir hocadan" öğrenmesini istemesi iki açıdan dikkat çekicidir. İlki; Kur'an eğitiminin, "semâ" ve "arz" usulüyle, yani hocadan dinleyerek elde edilen bilgiyi bir süre sonra aynı keyfiyette hocasına dinletme metoduyla yapılmasıdır. Zira tecvid ile nazil olan Kur'an'ın en doğru aktarımı ancak müşâfehe yoluyla mümkün olur. İkincisi ise; Kur'an öğretecek kişinin 'fem-i muhsin'[255] vasfını taşıması gerektiğidir. Arapça nâzil olan Kur'an'ın öğretimi, ona hem ses bilgisi (savtıyye/fonetik) hem de okunma kâideleri (tecvid) açısından hâkim bir öğretici nezaretinde, dinleme (semaʿ) ve tekrar etme (arz) yöntemleriyle yapılmalıdır.

Müellifin mübtedîler için diyerek ifade ettiği yukarıdaki müfredat, yaşı ne olursa olsun hiç Kur'an bilmeyen kişiler için uygulanabilir olsa da aslında Osmanlı'da eğitime başlama zamanı olan 4 yaş 4 ay 4 gün seviyesindeki çocuklar için tertip edilmiş bir müfredattır.[256]

Saçaklızade, kişinin bilişsel düzeyini dikkate alarak, ne zaman, hangi ilimlerin, ne düzeyde öğrenilmesi gerektiğine ilişkin bir fikir ortaya koymuştur. Daha açık bir ifadeyle tahsilin, öğrencinin seviyesi ve bireysel farklılıkları göz önüne alınarak, kolaydan zora ya da temel seviyelerden derine doğru, belli bir ilkeye göre kademeli bir şekilde yapılmasını tavsiye etmektedir. Bu sebeple müellifin; "Eğer ergenlik çağına ermişse, anlayış düzeyine uygun biçimde iman telkîninden sonra, Fâtiha ve kısa sûreleri öğrenmesi, sonra sözkonusu risâleyi veya onun düzeyinde yararı olacak başka eserleri okuması, sonra Kur'an'ın tümünü okuması, sonra da İbn Ferişte'nin lügatini okuyup ezberlemesi istenir."[257] ifadelerinden de anlaşılacağı üzere tefsîr ilmini öğrenmek isteyen bir öğrencinin önce sırasıyla tecvid, vakf-ibtidâ, resmü'l-mushaf ve kıraat ilimlerini tahsil etmesi gerektiğini, bu altyapıdan sonra tefsir İlmini hakkıyla öğrenebileceğini ifade

---

253 Cemal Muhtar, İki Kur'ân Sözlüğü Lugatı Firişteoğlu ve Lugatı Kanun-ı İlahi; Eser hakkında bilgi için bk. Mustafa Baktır, "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999). 20/175-176;

254 Saçaklızade, *Tertîbu'l-ulûm*, 264.

255 Mustafa Atilla Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 26-27.

256 Sıbyan mektepleri müfredatı için bk. Sevde Göleç, *Osmanlı Döneminde Okula Yeni Başlayan Çocuklar İçin Düzenlenen Törenlerin Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019), 12.

257 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 264.

etmektedir. Bir anlamda, adı geçen ilimleri "Tefsire Giriş" olarak değerlendirdiği söylenebilir.

Saçaklızade'nin ilimler tasnifinde dikkati çeken bir başka husus ise, ilimlerin tahsil mertebelerini ifade etmek için kullandığı "iktisâr", "iktisâd" ve "istiksâ" kavramlarıdır.[258] Müellif adı geçen kavramların tanımını yapmaz. Ancak bu kavramları günümüz anlayışına göre, 'başlangıç', 'orta' ve 'ileri düzey' şeklinde açıklamak mümkündür. Daha açık ifade etmek gerekirse, bu sıralama eğitim-öğretim uygulama ve içerikleri bakımından "ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim" şeklinde de anlaşılabilir.[259] *Tertibu'l-ulûm*'da Gazzâlî'den sıkça iktibaslar yapan Saçaklızade, ilimlerin tahsil mertebeleri konusunda Gazzâlî'nin görüşlerini[260] olduğu gibi aktarmaktadır:[261]

> "Her ilmin iktisâr (asgari seviye) iktisâd (orta seviye) ve istiksâ (ileri seviye) mertebeleri vardır. Biz bu mertebelere, tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm ilimleri alanında işaret edip diğerlerini bunları kıyaslayacağız. Tefsirde iktisâr mertebesi, Kur'an'ın bir katı yani hacim itibariyle onun bir misli boyutuna ulaşan bir tefsirin tahsîl edilmesidir; mesela el-Vâhidî'nin[262] *el-Vecîz*'[263]i gibi. İktisâd mertebesi için ise Kur'an'ın üç katı hacmine ulaşan bir tefsirin tahsil edilmesidir; mesela yine el-Vâhidî'nin *el-Vasît*'[264]i gibi. Bunun ötesinde olan ise istiksâ mertebesidir."[265]

Saçaklızade, Gazzâlî'nin sözlerini aktardıktan sonra onun sözlerini şerh sadedinde birtakım ilavelerde bulunmuştur. Buna göre başlangıç seviyesindeki bir öğrencinin iki cilt tutarında bir tefsir okuması kâfidir ve bu "iktisâr" düzeyini teşkil eder. Nitekim Gazzâlî'nin örnek olarak sunduğu *el-Vecîz* isimli eser iki ciltten ibarettir. "İktisâd" mertebesi için ise'nin önerdiği eser yine el-Vâhidî'nin *el-Vasît* isimli eseridir ki bu eser dört cilttir. Bu hacmin üzerinde bir de okuma yapmak ise Tefsir ilminde "istiksâ" mertebesi olarak adlandırılmıştır.[266]

---

[258] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 266.
[259] Çetintaş, 190.
[260] Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 1/40-41.
[261] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 266.
[262] el-Vâhidî hakkında bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, "el-Vâhidî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012). 42/438-439; ayrıca bk. Hadiye Ünsal, "Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yer", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇUİFD)* 13/1 (2013), 90-119.
[263] Eser için bk.: Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbûrî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, nşr. Safvan Adnan Dâvûdî, Dımeşk-Beyrut 1415/1995
[264] Eser için bk.: Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbûrî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* nşr: Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, (Beyrut: yy., 1994).
[265] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 268.
[266] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 268.

Saçaklızade ilimlerin başlangıç seviyelerini yani iktisâr düzeylerini anlatırken Gazzâlî'nin örnek verdiği tefsir, hadis, fıkıh ve kelam ilimlerini kullanmakla birlikte Gazzâlî'nin görüş bildirmediği konularda kendisi ilave açıklamalarda bulunmuştur. Bu ilimler içinde nahiv, belâgat ve mantık ve kıraat ilimleri bulunmaktadır. Kıraat ilminden bahsederken zaman zaman "Kur'an'ın nazmı" ifadesini kullanan müellif, bu ilmin öğrenme mertebelerini şöyle açıklamıştır:

> "Kur'an'ın nazmını öğrenmede iktisâr, Hafs'ın Âsım'dan rivayeti gibi, meşhur imamlardan gelen bir tek mütevâtir rivâyet üzere öğrenmektir. İktisâd, meşhur imamlardan gelen bütün mütevâtir rivâyetleri öğrenmektir. İstiksâ ise bu ikincisine şâz kıraatleri öğrenmeyi de ilâve etmektir. Bu üç mertebede de ezberlemek gerekmez; sadece derin bilgi sahibi bir hâfızın denetiminde Mushaf'ın tashîh edilmesi, kıraatleri içeren bir kitabın okunup öğrenilmesi ve bu kitabın Gazzâlî'nin hadis mertebeleri konusunda söyledikleri gibi derin bilgi sahibi birine onaylatılması yeterlidir."[267]

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığına göre kıraat ilminde temel seviyede bir eğitim, belli bir kıraat imamının iki râvisinden herhangi birine ait kıraat üzere en az bir hatim yapmakla mümkündür. Müellif her ne kadar kavram kullanmasa da burada kıraat öğretim metodlarından olan "infirâd tariki/usulü"nü[268] kastetmektedir. Kıraatlerin icrasıyla ilgili iki usûlden biri olan "infirâd tarîki" her râvî için ayrı bir hatmin tamamlanması demektir. Söz konusu usûl kıraat taliminde H 5. asra kadar uygulanmıştır.[269] Bu dönemden sonra

---

[267] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 268.

[268] Ayrıntılı bilgi için bk.: Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*. S.92; Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraât* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2016). S.381.; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*., 100-101.

[269] ADDIN ZOTERO_ITEM CSL_CITATION {"citationID":"SNUrbwZs","properties":{"formattedCitation":"Pakdil, {\\i{}Ta\\uc0\\u8217{}lim, Tecvid ve K\\uc0\\u305{}ra\\uc0\\u226{}t}.","plainCitation":"Pakdil, Ta'lim, Tecvid ve Kıraât.","dontUpdate":true,"noteIndex":269},"citationItems":[{"id":847,"uris":["http://zotero.org/users/5022550/items/SITM5VV8"],"itemData":{"id":847,"type":"book","edition":"11","event-place":"İstanbul","publisher":"Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV)","publisher-place":"İstanbul","title":"Ta'lim, Tecvid ve Kıraât","author":[{"family":"Pakdil","given":"Ramazan"}],"issued":{"date-parts":[["2016"]]}}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"} ADDIN ZOTERO_ITEM CSL_CITATION {"citationID":"C1P6Js6W","properties":{"formattedCitation":"Akdemir, {\\i{}K\\uc0\\u305{}raat \\uc0\\u304{}lmi E\\uc0\\u287{}itim ve \\uc0\\u214{}\\uc0\\u287{}retim Metotlar\\uc0\\u305{}}.","plainCitation":"Akdemir, Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları.","dontUpdate":true,"noteIndex":269},"citationItems":[{"id":848,"uris":["http://zotero.org/users/5022550/items/2CGG8BS3"],"itemData":{"id":848,"type":"book","edition":"2","publisher":"Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV)","title":"Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları","author":[{"family":"Akdemir","given":"Mustafa Atilla"}],"issued":{"date-parts":[["2015"]]}}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-

başlayıp günümüze dek uygulanmakta olan usûl ise "okunması ve öğrenilmesi hedeflenen kıraat ve rivâyetlerin bir hatimde toplanması" anlamındaki "indirâc tarîki"dir.[270] Burada dikkati çeken bir başka husus ise Saçaklızade'nin kıraat ilmini alet ilimleri kapsamında değerlendirmesidir. Dolayısıyla bu kademede bir kıraat eğitimini yalnızca bu ilimle meşgul olan kimselere değil, tefsir, hadis, kelam ve fıkıh gibi islami ilimlerin çeşitli dallarıyla uğraşan kimseler için de lüzumlu görmektedir.

Kıraat ilmi tahsilinde iktisâd mertebesi ise bütün mütevâtir kıraatlerin öğrenilmesiyle mümkündür. Ancak müellifin burada kıraatlere dair bir sayı vermemesi yedi yahut on kıraatten hangisini kastettiği sorusunu akla getirse de aynı kitabın içindeki ifadelerden Saçaklızade'nin "meşhur imam" ve "mütevâtir kıraat" kullanımlarıyla on kıraati kastettiği anlaşılmaktadır.[271] En üst mertebe olan istiksâ düzeyinde ise şâz kıraatler de öğrenilmelidir. Saçaklızade kıraatlerin sadece okunmasının yeterli olacağını, ezberlenmesine gerek olmadığını ifade etmesini müsamahakâr bir yaklaşım olarak okumak mümkündür. Zîrâ kıraat öğretim geleneğinde yer alan arz-semâ ve edâ tariklerinde hocaya ezber olarak da okunmaktadır.[272]

Bu eğitimin ancak kıraat ilmini ahzetmiş icazetli bir hocadan okunması gerektiği, ilmin belli başlı esaslarını içeren bir eserin takip edilmesi gibi şartlar da müellif tarafından zikredilmiştir. Ayrıca müellif kendi zamanındaki bir kısım ilim erbabını Kur'an-ı Kerîm'i hatalı ve eksik okumaları sebebiyle ağır sözlerle eleştirmektedir. Saçaklızade'ye göre herhangi bir kişi, alet ilmi olarak gördüğü fıkıh usulü, hadis usulü, sarf-nahiv, kelam ve tecvid gibi ilimlerin bazı temel meselelerini tam manasıyla öğrenmelidir. Akli ve nakli alet ilimlerini istiksâ mertebesinde tahsil etmeyen biri için alanında "kâmil" veya "tekmîl" sıfatını alamaz. Ancak kendi zamanında bu kurala riayet edilmediğini ve Kur'an'ı yüzünden bile okuyamayan, okuyuşlarındaki lahn-ı celî sebebiyle kıldırdıkları namaz bile sahih olmayan kimselerin "tekmîl" sıfatı ile anıldıklarını üzülerek ifade etmektedir.[273]

---

citation.json"} Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 2/195; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraât*, 381; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 101.

[270] Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 101.; Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 92.

[271] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 158-164.

[272] Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 92.

[273] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 274.

Saçaklızade "Kur'an tilâvetinin/tecvidinin (edâ) düzeltilmesi" sorumluluğunun yalnızca ilimle iştigal edenlerde değil bütün bir halkta olduğunu düşünmesi de hayli dikkat çekicidir. Müellif bu düşüncesinin sebebini, "dinin garîb olduğu bir zaman dilimi" olarak nitelediği kendi döneminde, dini kuralların dikkate alınmaması, bid'atlerin yaygınlaşması ve hatta temel ilmihal bilgilerinin bile ihmal edilmesi olarak açıklar. Bu yüzden toplumun dini yaşantısının "ıslah ve ihyâ"ya ihtiyacı bulunduğunu söyler. Bu ıslah ve ihya faaliyetinin en önemli ayağını ise, başta din görevlileri olmak üzere halkın Kur'an kültürünün arttırılması oluşturur.[274]

Netice itibarıyla, Saçaklızade, Kur'an-ı Kerim'in tüm yönleriyle öğrenilmesine son derece önem vermiş, İslami ilimlerin hangisiyle uğraşırsa uğraşsın ilim erbabının onu mükemmel bir şekilde öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Saçaklızade, bu yaklaşımıyla Kur'an ve Kur'an ilimlerine dair fikirleri üzerinde derinlemesine araştırma yapılmayı hakeder bir konumda bulunmaktadır.

2.1. Kur'an-ı Kerim'e Övgü

Saçaklızade, *Tertîbü'l-ulûm* adlı eserinde 'Kur'an-ı Kerîm'e Övgü' adıyla müstakil bir başlık açmış ve bu bölümü yazmaktaki amacını "ilim talebelerinin Kur'an'a ve onunla ilgili ilimleri tahsil etmeye karşı şevklerini artırmak" şeklinde açıklamıştır.[275] Müellif, Kur'an'ın Allahu Teâla'nın kelamı olduğunu ifade sadedinde şöyle demektedir;

"Kur'an, büyüklüğü karşısında her şeyin kendini hakir gördüğü, gücü karşısında her şeyin boyun eğdiği, kudreti karşısında her şeyin teslim olduğu, lütuf ve ihsanları ezelden ebede devam eden bir Zât'ın kelamıdır. Kur'an, onun rahmet denizlerinden ve bütün hükümranlık alanından bir iğneye bulaşmış nem ve kudret hazinelerinden bir tanedir. Öyle ki; "Eğer yeryüzünde bulunan tüm ağaçlar kalem olup, denizler mürekkep olsa, ardından yedi deniz daha onu takviye etse kelimeleri yazıp tüketemezlerdi."[276]

Müellif öncelikle Allah'ın yüceliğine ve kudretine atıfta bulunmak suretiyle Kur'an'ın önemine vurgu yapmayı murad etmiş olmalıdır ki Allah'ın bizzat Kur'an'ı övdüğü ayetlerden örnekler vermiştir. Ardından iki fasıl açarak ilkinde "Kur'an'a Allah

---

[274] Saçaklızade Muhammed b. Ebi Bekr Mar'aşî, *Nasîhatu'l-ulemâ* (Çelebi Abdullah, 401). vr. 18b-20a; Gel, "Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını 'Islâh'a Yönelik Saçaklızade'nin İlginç Bir Önerisi: 'İlim ve Amele Davet ve İcbâr'" 215.

[275] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. S.276.

[276] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. S. 276; Lokman, 31/27.

tarafından verilen isimler" zikredilmiş, ikicisinde ise "Kur'an'a dair hadislerde yer alan övgüler" başlığı altında söz konusu hadislere yer vermiştir.[277]

2.1.1. Kur'anın İsimleri

"Kur'an" kelime anlamı itibarıyla "okumak" manasına gelen "kara'e" fiilinden türetilmiş bir isimdir.[278]

Kur'an'ın terim anlamı ile ilgili olarak yapılan en kapsayıcı tanım; "Kur'an, Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır." şeklindeki tariftir.[279]

Saçaklızade, Kur'an-ı Kerîm'e bizzat Allah Teâlâ tarafından verilen bazı isim ve sıfatları zikretmekle yetinmiş, tefsir mahiyetinde herhangi bir açıklama getirmemiştir. *Tertîbü'l-ulûm* mütercimleri tarafından söz konusu isim ve sıfatların Türkçe karşılıkları verilmiştir. Ancak Kur'an'da geçtikleri sûre ve âyet bilgileri tarafımızca tespit edilmiştir. Saçaklızade'nin zikrettiği isim ve sıfatlardan bazıları şunlardır:

- علي حكيم , Yüce, Hikmetli.

"Şüphesiz Kur'an, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfuz'da sabit olup) çok yücedir, hikmetlerle doludur." (Zuhruf, 43/4)

- كتاب حكيم , "Hikmetli Kitap"

"Bunlar hikmet dolu Kitâb'ın ayetleridir." (Yûnus 10/1)

- كتاب عزيز , Çok izzetli, şerefli.

"Kur'an çok aziz bir kitaptır." (Fussılet, 41/41)

- كتاب مبارك , Bereketli, bereket kaynağı, devamlı olan ilahî hayırları, dünya ve ahiret menfaatlerini içeren, İlahî hayrın bulunduğu şey.

"Bu kitap, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." (En'âm, 6/92, 155)

---

277 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. S. 276-282.
278 Abdulhamit Birışık vd., "Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).
279 Birışık vd., "Kur'ân".

"Bu Kur'an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır." (Sâd, 38/29)

- كتاب مبين , Açık, seçik, aydınlık, belli ve yeterli, hem açıklayıcı, beyan edici, açığa çıkarıcı, ayırt edici, dili ve ifadesi gayet güzel, muradını ve maksadını gereğine göre anlatır, fasih ve beliğ, vâzıh.

"Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir." (Yûsuf 12/1; Al-i İmran, 3/3)

"İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir." (Maide, 5/15)

"Apaçık Kitab'a andolsun." (Duhan, 44/2-3)

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm* adlı eserinde Kur'an'ın isim ve sıfatları üzerinde uzun sayılabilecek derecede bir yer ayırmıştır.[280] Ancak bu çalışmada söz konusu bölüm üzerine bu kadarlık bir bilgi ile iktifa edilmesi yerinde olacaktır.

2.1.2 Kur'an'a Dair Hadislerde Yer Alan Övgüler

Müellif bu bahiste öğrencileri Kur'an'ı öğrenmeye ya da mevcut bilgilerini daha da artırmaya teşvik etme amacıyla Hadis-i şeriflerden örnekler sunmanın yanı sıra nasihat kabilinden ifadelere de yer vermektedir. Saçaklızade henüz girişte, konuyla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak isteyenler için, yazıldığı dönemden beri İslam Dünyasında rağbet görmüş bir hadis kitabı olan *Mişkâtü'l-Mesâbîh*'in[281] *"Kitâbu fedâili'l-Kur'an"* bölümünü Kur'an talebelerine tavsiye eder. Saçaklızade'nin bu eseri tavsiye etmesinde eser üzerine Ali el-Kârî'nin de *Mirkâtü'l-mefâtîh* adlı bir şerh[282] yazmış olmasının etkisi görülmektedir.[283] Bu durumda Saçaklızade'nin, bilhassa alimler arasında çok yaygın olan şerhten istifade etmiş olması muhtemeldir. Ancak Saçaklızade söz konusu şerhin adını zikretmemiştir.

---

[280] Saçaklızâde, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 276-282.

[281] Müfessir, Şafiî fakîhi ve muhaddis olan Ebû Muhammed el-Ferrâ el-Begavî'ye (ö. 516/1122) ait hadis derlemesi olan *Mesâbîhu's-sünne* üzerine el-Hatîb et-Tebrizî (ö. ?) tarafından 737/1337 yapılmış bir tehzîb çalışmasıdır. Detaylı bilgi için bk.: Selim Demirci, "el-Hatîb et-Tebrizî ve Mişkâtü'l-Mesâbîh'i Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi, (HTD)*, 12/2, 2014, 95-113.

[282] Molla Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, (nşr. Sıdkî M. Cemîl el-Attâr), Beyrut 1412/1992.

[283] Saçaklızade sık alıntı yaptığı müelliflerin isimlerini tekrar tekrar zikretmek yerine onları kastetmek istediğinde remizler kullanmıştır. Buna göre sıkça alıntı yaptığı Ali el-Kâri için قال ifadesini kullanmıştır. Bkz; Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi Saçaklızade, *Cühdü'l-Mukill* (Ürdün: Dâru Ammar, 2008). S. 107; Saçaklızade, *Beyânu Cühdü'l-Mukill (Cühdü'l-Mukill'in Hâmişinde)*. S. 12.

Saçaklızade, bahsin henüz ilk cümlesinde konu hakkında geniş malumat için başka bir esere yönlendirmekle bu hususta konuyu sınırlı tutacağının işaretini vermiştir. Müellif başlık olarak "Kur'an'a Dair Hadislerde Yer Alan Övgüler" ifadesini seçmesine rağmen sadece iki hadis zikretmiştir. Bizzat Kur'an-ı Kerîm'in, onu okumanın, öğretmenin ve dinlemenin faziletine dair çok sayıda hadis-i şerif bulumasına[284] rağmen sadece iki hadisi vermekle yetinmiştir. Saçaklızade Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Riâye* isimli eserinden naklen: "'Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretendir.'285 Hadisini zikrettikten sonra sözü ömrünün kırk yılını Kur'an öğretimine vakfeden Ebû Abdurrahman Es-Sülemî'ye (ö. 73/692) getirmiş ve onun 'beni burada tutan işte bu hadistir'" sözüyle onun motivasyonunu bu hadisten aldığını ifade etmiştir.[286] Saçaklızade'nin verdiği ikinci hadis ise "Kim Kur'an'ı ezberler de birilerinin kendisinden daha zengin olduğunu düşünürse, yüce bir şeyi küçümsemiş, küçük bir şeyi de yüceltmiştir."[287] şeklindeki hadistir.

Saçaklızade, devamında Caʿberî'den iktibasta bulunarak şunları aktarır:

"İmam Caʿberî, *Şerhu'ş-Şâtıbiyye*'de, kıraat imamlarından biri olan Hamza'nın şöyle dediğini söyler: "Uyurken, Allah'a arz olunduğum gibi bir rüya gördüm. O bana şöyle dedi: 'Ey Hamza! sana öğrettiklerimi oku!' Hemen doğrulmak üzere yerimden sıçradım. Bunun üzerine bana dedi ki: 'Otur! Ben Kur'an ehlini severim.' Ben de Yâsîn sûresine kadar okudum. Bir altın bilezik getirmelerini istedi, onu bana taktı ve dedi ki: 'Bu, Kur'an okumanın karşılığıdır.' Sonra bir kuşak getirmelerini istedi, onu bana sardı ve dedi ki: 'Bu, orucunun karşılığıdır.' Sonra bana bir taç giydirdi ve dedi ki: 'Bu da insanlara Kur'an okuttuğun içindir. Ey Hamza! Benim indirdiğimi terk etme! Çünkü onu gerçekten ben indirdim.'"[288]

Başa takılan bir aksesuar olması hasebiyle taç; daha alt seviyedeki diğer uzuvlara takılan kolye, bilezik, kemer vb. gibi takılardan daha kıymetlidir. Nitekim taç ülke yöneticileri için bir iktidar alameti olarak da kullanılmaktadır. Anlatıda Kur'an'la meşgul olmanın

---

[284] Hadisler için bk.: İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2016). 73-106.

[285] Buhârî, hadis no: 5028/6/193; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riʿâye,* 18.

[286] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 280.; Muhsin Demirci, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).; Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (29 Aralık 2018), 20-56.

[287] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 280.; Mekkî b. Ebî Tâlib, er-Riʿâye, s.18. ; Beyhakî, Şuʿabu'l-îmân, hadis no: 177-4/2352.

[288] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 280.

kıymeti vurgulanmakta ve Kur'an okutan kimsenin yaptığı bu amelinin, ibadet kabilinden olan diğer amellerinden daha faziletli olduğu mesajı verilmektedir.

Saçaklızade ilgili olduğu ve eser telif ettiği ilimler içinde kıraat ve tecvid ilimleri üzerinde son derece hassas olan bir Osmanlı düşünürüdür. Kur'an-ı Kerîm'in nâzil olduğu dönemdeki ses ve lafız özelliklerinin korunma gayreti olarak özetlenebilecek söz konusu ilimleri, kimi alimlerin tam manasıyla idrak edememiş olmalarına hayıflanan müellif, bu kişileri sert bir dille tenkit etmektedir. Zîra ilimleri kamil manada tahsil edip "tekmîl" olarak vasıflanmış bu alimler, Kur'an'ı lahn-ı celi ile okurlar ve bu da namazlarını bile ifsâd olmasına yol açar. Halbuki bu kimseler takvalı oldukları ve hakkıyla kulluk ettikleri iddiasındadırlar. Oysa iddia ettikleri bu güzel hasletler ve işgal ettikleri makam ile Kur'an bilgilerinin zayıf olması bağdaşmamaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerîm'i usulüne uygun bir biçimde okuma hususundaki eksikler mutlaka giderilmelidir.

Saçaklızade, Bazı alim sıfatlı kimselerin kibre kapılıp Kur'an'ı hakkıyla okumak için bir hocadan ders almayı reddetmelerini daha sert eleştirmektedir.[289] Onlara, Kıyâme Sûresinde geçen "Yazıklar olsun sana yazıklar. Yine yazıklar olsun sana yazıklar"[290] ayetiyle ve Araf Sûresindeki " Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracağım" ayetlerini hatırlatarak uyarıda bulunmaktadır. Aynı zamanda döneminin eğitim sistemini yakından tanıyan birisi olarak Kur'an'ı tecvidiyle okumayı öğrenmelisiniz tavsiyesi karşısında öğrencilerin, 'diğer dersleri okumaktan zaman kalmıyor' şeklinde mazeret bildirmelerini de üzülerek ifade ediyor.[291]

2.2. Tecvid

Saçaklızade, Kur'an ilimlerinden olan tefsir, kıraat ve tecvid gibi alanlara son derece hakim bir müellif olarak öne çıkmaktadır. Müellif, Kur'an'ın asırlar boyunca nâzil olduğu haliyle okunagelmesinde büyük pay sahibi olan tecvid ilmine özel önem vererek, bu ilmi tahsil etmiş ve tecvid hakkında *Cühdü'l-mukıl* isimli bir eser telif etmiştir. Ayrıca söz konusu eserine bir de şerh yazarak tecvid konularını detaylı ve anlaşılır bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.

Saçaklızade'nin tecvid ilmine verdiği önemi, onun şu sözleri ortaya koymaktadır:

---

[289] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*., 281.
[290] Kıyâme, 75/34-35.
[291] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 282.

> "Tecvid ilmi, selef ulemâsının önem verdiği ve kişiye şeref kazandıran bir ilim idi. Ancak memleketimizdeki pekçok zamane ulemâsı, tecvid kitaplarından ellerini çekerek, onları okutmak ve ilmî müzakere konusu yapmaktan vazgeçtiler ve unuttular; bunlardan ya yüz çevirdiler ya da zorlaştırdılar. Ben de müsanniflerin müsâmahasına sığınarak, kolay ibâreli ve meseleleri umûmi olarak ihtivâ eden bir risâle yazdım. Umarım (bu kitap) ona müracaat edenlerin kalplerini ferahlatır ve ilim taliplerinin gönülleri ona meyleder. Bu ilimde, birikimim az olmasına rağmen, meseleleri halletmek ve ondaki gizlilikleri açmak için gayret sarfettim. Telif etttiğim bu risâleye, *Cühdü'l-mukıl* adını verdim."[292]

Tecvid ilminin ve onun ilmi tarafıyla da meşgul olmanın önemine vurgu yapan müellif, tecvid ilminin muhtevası itibarıyla onu, kişide oluşan bir meleke olarak değerlendirmektedir.[293] Tecvidin insanda bir meleke haline gelmesini de açıklayan müellif, "Tecvid ilmi, harflerin hakkını verme konusunda, güç yetirilen bir meleke olarak da bilinebilir. Çünkü ilimlere isim; meselelerin kendisi ve bu meselelerden elde edilen idrâklar marifetiyle verilebildiği gibi, meselelerin idrâklarından hasıl olan melekeler olarak da ifade edilebilir. Burada, sıfatları ve çıkış yerleri bakımından, harfler hakkıyla ortaya konulduğu için, buna bir ilim adı verilmeyip, aksine güzel okuyanın bir sıfatı olarak "tecvid" denmiştir." ifadelerini kullanmaktadır.[294]

Saçaklızade tecvid ilminin konusuna dair alışılmışın dışında bir yaklaşım sergilemektedir. O, tecvidin konusu için, "Kur'an'ın hurufatı veya kelimâtı" diyenlere itirazda bulunarak, Arap harflerinin araştırma alanının tasrîf ilminin konusu olduğunu iddia etmektedir.[295] Nitekim tecvidin, henüz müstakil bir ilim olmadığı erken dönemde tecvid konularının Arap dili eserleri içinde yer alması bunun ispatı mahiyetindedir. Müellife göre tecvidin araştırma alanı Arap harfleri veya kelimeleri merkezli değil, Kur'an tilaveti açısından harfler ve bunlara münhasır bir takım fonetik unsurlardır. Dolayısıyla tecvid ilmi, Kur'an'ın hurufunu ve elfâzını daha iyi anlamak ve nakletmek için müstakil bir ilmi disiplin olarak sonradan teşekkül ettirilmiştir.[296]

---

[292] Saçaklızade, *Cühdü'l-Mukill,* 105-108.
[293] Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması,* 129.
[294] Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî, *Tertîbu'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1988), 129; akt. Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması,* 129.
[295] Saçaklızade, *Tertîbu'l-ulûm,* 129.
[296] el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill,* 109; el-Maraşî, *Tertîbu'l-ulûm,* 129; akt. Çetintaş, *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması,* 129.

Saçaklızade, tecvid ilminin mütekâmil hale gelebilmesi için "vakf ve ibtidâ, kıraat ve mushafların yazımı olmak üzere üç ilme daha ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.[297] Müellif, tecvid ve kıraat ilimlerinin, her ne kadar keskin çizgilerle olmasa da birbirinden farklı disiplinler olduğunu iddia etmektedir.[298] Nitekim Saçaklızade sonrasında kıraat ilmini müstakil bir kitapta ele aldığı *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eseri kaleme almıştır.

2.3. Vakf ve İbtida

Saçaklızade, vakf ve ibtida ilmini, Kur'an'daki vakf yerlerini, yani durakları ve yeniden başlama yerlerini öğreten bir ilim olarak tanımlamaktadır.[299] Ayrıca bu ilmin, Kur'an'ın tilavet keyfiyetini öğreten değerli bir ilim olduğunu da belirtmektedir. Bu sahada önemli isimlerden olan İbnü'l-Enbârî'nin "vakf ve ibtidayı öğrenmek, Kur'an'ı öğrenmenin mütemmim bir cüzüdür." sözlerini de aktaran Saçaklızade, ed-Dânî, İbnü'l-Enbârî, ve Tayfûr es-Secâvendi gibi alimlerin, bu sahada müstakil eser telif edenlerden olduğunu ifade eder.

Saçaklızade, vakf ve ibtida ilmini izah ederken özellikle İbnü'l-Cezerî, Süyûtî ve İbnu'l-Enbârî'nin görüşlerinden istifade etmektedir. Vakf ve ibtidanın kıraat ilmi açısından önemini vurgulamak için İbnü'l-Cezerî'den naklen şu bilgiyi aktarır: "Hz. Ali'ye, 'Kur'an'ı tertîl üzere oku' âyetinin mânâsı sorulduğunda, o şöyle cevap verdi: 'Tertîl, harfleri tecvid üzere okumak ve vakf yerlerini bilmektir.'" Ardından, Ali el-Kârî'den rivâyetle, "İbnü'l-Cezerî'nin, "Hz. Ali'nin bu sözü, onun, yani vakf ilminin vacib olduğuna delildir." şeklindeki değerlendirmesine yer vermektedir.[300]

Saçaklızade, vakf ve ibtidâ konusunda müstakil eserler yazılmakla birlikte, tecvid kitapları içinde de konunun teferruatlı olarak işlendiğini ifade ettikten sonra sözü kendi eserlerine getirmektedir: "Bu fakîr de vakf ve ibtidâ'ya muteallık meselelere Cühdü'l-mukıl'de eksiksiz olarak yer vermiştir."[301]

2.4. Resmu'l-Mushaf

Saçaklızade, bu ilmi, "imam mushafların yazım keyfiyetini tanıtan bir ilimdir." şeklinde tanımlamakta ve 'imam mushaf' kavramına ed-Dânî'den yaptığı nakille açıklık

[297] Saçaklızade, *Cühdü'l-Mukill*, 110.
[298] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 162.
[299] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 154.
[300] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 154.
[301] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 154.

getirmektedir: “Osman radıyallahu anh, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Saʿid b. el-Âs ve Abdurrahmân b. el-Haris'e haber saldı ve mushaflar istinsah etmelerini emretti. Onlar da bu görevi yerine getirdiler. Ardından Osman radıyallahu anh, adı geçen şahısların yazdığı bu mushaflardan her bölgeye bir mushaf gönderdi.” Hz. Osman’ın emriyle sahabenin istinsah ettiği bu mushafların imam sıfatıyla anılması, daha sonra yazılacak olan mushaflar için referans olmaları sebebiyledir.[302]

Saçaklızade, bu ilmin hükmü ile ilgili, Celâlüddîn es-Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-İtkân* adlı eserinden bir ifade aktarır: “vâv, yâ, elif ve diğerlerinin yazımında, Hz. Osman'ın mushafındaki hatta muhalefet etmek haramdır.” Saçaklızade’nin görüşü ise bu ilmin farz-ı kifâye olduğu yönündedir.[303]

2.5. Kıraat

Saçaklızade henüz kıraat ilmine dair bir kitap yazmadan önce kıraatle ilgili düşüncelerini *Tertîbü’l-ulûm*’da zikretmektedir. Burada verdiği bilgiler onun kıraat konularına vukufiyetini ve konuya hakimiyetini göstermektedir. Dolayısıyla burada adeta *Tehzib*’i özetlemektedir. Ona göre kıraat ilmi, Kur’an’ın elfâzının okunmasına dair, kıraat imamlarının tercihlerini bilme ilmidir. Kıraatlerin, Kur’an’ın birer parçası olduğunu da ifade eden müellif, “Kıraatler meşhur ve şâz olmak üzere ikiye ayrılırlar. Meşhur kıraatler, sahih ve muteber kıraatlerdir. Şâz olanlar ise zayıf kıraatlerdir. Meşhur kıraatler ile kastedilen, Peygamber’den tevâtür yoluyla nakledilen kıraatlerdir.” sözleriyle konuyu detaylandırmaktadır.[304]

İlimler tasnifi kaynaklarında karşılaşılmayacak derecede konunun teknik nüanslarına giren Saçaklızade, Halef’in imamlığı ile ilgili olarak düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

> “Halef, Hamza'nın râvisidir, onun kıraatinin yedi kıraat üzerine ilave edilmesinin anlamı nedir?" diye soracak olursan derim ki: Halef'e ait iki kıraat vardır. Birisi, Hamza'dan rivâyet ettikleri, diğeri de bizzât kendisinin tercih ettiği kıraatlerdir. Bizzât kendisinin tercih ettiği kıraatler ile kıraat imamı mertebesini elde etmiştir. Bu itibarla onun da diğer imamlar gibi ravileri vardır.”[305]

---

[302] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 156.
[303] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 156.
[304] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi (Tertibu’l-ulûm)*, 158-161.
[305] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 161.

İfadelerden anlaşılacağı üzere Saçaklızade ‘on imam’ı benimsemektedir. Tertîbü’l-ulûm’dan sonra telif ettiği *Tehzîbü’l-kırâât*’te ise Halef’i yine imam olarak kabul etmekte ancak sadece onun Hamza’nın ravisi sıfatıyla getirdiği kıraat tercihlerine yer vermektedir. Bu konu üzerinde çalışmanın ilgili bölümünde detaylı olarak durulacaktır.

Saçaklızade, mütevatir kıraatlerden herhangi birinin reddinin küfür olduğunu ifade ederek, kıraatleri bilmeyen birinin, onu reddetme ihtimalinin bulunduğunu hatırlatmakta ve bu yönüyle kıraat öğrenmenin farz-ı kifaye olduğunu bildirmektedir.[306]

Müellif, kıraat literatürü konusunda ise İbnu'l-Cezerî'ye ait, *en-Neşr fî kıraati'l-ʿaşr* ve *Takribu'n-Neşr* adlı eserlerin ‘meşhur kıraatler’ hakkında yapılan en titiz iki çalışma olduğunu ifade etmektedir.[307]

Kıraat ve tecvid ilişkisi bağlamında ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

> “Şunu da bilesin ki kıraat ilmi, tecvid ilminden farklıdır. Çünkü birincisiyle ulaşılmak istenen hedef, bizzât harfler veya onların sıfatları ile ilgili kıraat imamlarının ihtilaflarını öğrenmektir. İkincisiyle ulaşılmak istenen hedef ise ihtilafları bir tarafa bırakarak harflerin sıfatlarıyla ilgili gerçek bilgiye ulaşmaktır. Mesela tecvid ilminde "tefhîm şudur", "terkîk şudur" diye öğrenilir. Kıraatlerde ise "şu harfleri filan kişi tefhîm ile okudu, filan kişi terkîk ile okudu" şeklinde bilgi öğrenilir. Buradan hareketle şöyle denebilir: Kıraat ilmi, tecvid ilminin de konuları arasında yer alan idğâm, izhâr, med ve kasr ile tefhîm ve terkîk gibi harflerin sıfatlarına dair mevzuları içine alır. Caʿberî şöyle der: "Yedi kıraatin gelecek kuşaklara aktarılması farz-ı kifayedir. Çünkü bunlar Kur’an’ın birer parçasıdır.”[308]

Saçaklızade, bahsin sonunda kıraat öğrenmenin farz-ı kifaye olduğunu hatırlatarak kıraat eğitimine mesafeli olunmasından yakınarak, özellikle ilim adamı mesabesindeki kimselerin kıraat öğrenmekten kaçınmasını sert sözlerle eleştirmektedir:

> “Şaşılacak durum ki yüce Kur’an’ın nazmı ile ilgili olan kıraat ve tecvid ilimleri ülkemiz ve benzeri yerlerde terk edilmiş durumdadır. Başında kocaman bir sarık taşıyan çoğu kimselerin, kıraatler ve Kur’an’ın okunuşu ile ilgili en meşhur meseleleri bile bilmediklerini ve Kur’an’ı kadınlar ve köylüler gibi okuduklarını görürsün. Bunlar, tahsilleri esnasında bu meselelerden gafil olmuşlar, baş olma sevdaları ve cakalı tutumları onları Kur’an ilimlerini öğrenmekten, tashih-i hurûf için Kur’an üstadlarının önlerine oturmaktan ve Kur’an’ın kıraat vecihlerini öğrenmekten alıkoymuştur. Üstelik bunların bir kısmı, dile getirdikleri birtakım

[306] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 162.
[307] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 162.
[308] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu’l-Ulûm*, 162.

felsefi ıstılahlarla övünüyorlar. Muhtemelen bu âdet, bize Şiʿî ülkelerden ve ehl-i sünnet yolundan yüz çevirmiş filozof dostlarından gelip yerleşmiştir."[309]

2.6. Tefsir

Saçaklızade'nin tefsir ilmine dair telif ettiği eserler, bazen belli bir ayetin tefsirini içerirken bazen de herhangi bir müfessirin tefsirinde yer alan bir yorum üzerine yaptığı şerh, haşiye ya da reddiyeden ibarettir. Genellikle küçük hacimli risaleler şeklindeki söz konusu eserler, özellikle müfessirlerin "felsefî görüşlerden etkiler taşıyan yorumları"[310] barındıran ya da kelâmî mülahazalar içeren ayetleri konu edinmektedir.

Saçaklızade tefsirin tanımını, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf ʿan hakâiki't-tenzîl* isimli eserinden naklen; "Kur'an'ın manalarını açıklama ilmi"[311] şeklinde vermektedir. Saçaklızade tefsir ilminin konusunun "Kur'an'ın nazmı" olduğunu, maksadının ise "güç yettiğince Allah'ın kelamı ile ne kastettiğini kavramaktır." şeklinde açıklamaktadır.[312] Müellife göre tefsir ilmiyle uğraşacak bir kimsenin Arapça'ya dair ilimlerin (lugat, sarf, nahiv, belagat) yanı sıra fıkıh usulünü de bilmesi gerekmektedir. Beydâvî'nin 'tefsir ilmiyle meşgul olacak kimse bütün islami ilimlere vakıf olmalı'[313] şeklindeki düşüncesini aktaran müellif, bu düşünceye katılmakla birlikte, tefsir ilmini öğrenmeden önce akâid ve fıkıh ilimlerini öğrenmek gerektiğine vurgu yapar.[314] Saçaklızade kendi döneminde ehil olmayan kimselerin tefsire el attığından şikâyet eder. İlimleri tahsil ederken tedricilik konusunda çok hassas olan müellif, öğrenme ve öğretme şartlarının yerine getirilmemesi halinde ilim elde edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu görüşünü desteklemek için, iyi derecede Arapça bilgisine sahip olmayan birinin Beydâvî tefsiri ve ona benzer tefsirleri okuyup anlayabilmesinin mümkün olmadığı görüşünü serdeder. Buna göre tefsirleri okuyup anlayabilmek için ancak Zemahşerî'nin *el-Ünmûzec*[315] adlı eseri gibi Arapça gramerine dair bir eserin güzelce kavranması gerekmektedir.

---

309 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 164.
310 Gel, *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızade Muhammed el-Mar'aşî ve Fikirleri*, 69.
311 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/2.
312 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 196.
313 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/23.
314 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 196.
315 Zemahşerî'nin Arapça grameri üzerine kaleme aldığı *el-Mufassal* isimli eserin bizzat müellifi tarafından yapılmış muhtasırıdır. Nahiv konularını içeren eser *el-Enmûzec*/*el-Ünmûzec* olarak kaynaklarda

Saçaklızade *Tertîbü'l-ulûm* adlı eserinde Tefsir ilmini açıklarken bir fasıl açarak bazı tefsir kitapları ve bu eserlerin sahipleri hakkında görüşlerini bildirmiştir. Rivayet tefsirinde İbnü'l Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr*[316] isimli eserini örnek vererek onu muteber bir tefsir olarak nitelemektedir.

Ardından ez-Zemahşerî'nin e*l-Keşşâf*[317] isimli eserinden bahseden müellif, bu eserin bazı mesnetsiz bilgiler vermesi sebebiyle zaafları olduğunu söylemekle birlikte onu Arapça bilgisi ve tefsir metodu açısından faydalı bulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Saçaklızade, "ez-Zemahşerî'nin tefsiri birçok faydaları ve incelikleri içeren bir tefsirdir. Alimler arasında elden ele dolaşır. Üzerine haşiyeler yazılmıştır." demek suretiyle söz konusu eserden övgüyle bahseder. Bununla birlikte bazı alimlerin *el-Keşşâf* ile ilgili olumsuz görüşlerini de aktarmaktadır. Bu eleştirilerden bazıları, ez-Zemahşerî'nin gizli ya da açık olarak kendi ideolojik/mutezilî görüşlerini tefsirine yansıtması ve ehl-i sünnet çizgisindeki kimi insanlara hakaret etmesi üzerinedir. Bu sebeplerden dolayı *el-Keşşâf* 'ın okunmasının caiz olmadığını söyleyen alimlerin de bulunduğunu ifade etmektedir.[318] Müellifin *el-Keşşâf*'la ilgili görüşü ise; ez-Zemahşerî'nin açıkça ya da örtülü olarak ifade ettiği iʿtizâlî görüşleri farkedebilen ve bu fikirler karşısında kendi itikâdını koruyabilme yeterliliğine sahip kimseler açısından onu okumanın bir sakıncası yoktur.[319] Özetle ifade etmek gerekirse Saçaklızade, ez-Zemahşerî'nin tefsirindeki bir takım zaafların farkındadır. Ancak olumlu bulduğu yönleri sebebiyle onu beğenmektedir.

Saçaklızade'nin zikrettiği tefsirlerden biri de Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) tefsiridir. Saçaklızade bu tefsirin adını *Tefsîru'l-Beyzâvî* olarak verse de eserin tam adı *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*'dir.[320] Eser kendinden önce yazılmış tefsirlerden

---

geçmektedir. Bulak 1269; Tebriz 1275; Oslo 1859; Kahire 1289; İstanbul 1289, 1298/1880, 1308, 1323; Kazan 1897; Beyrut 1981 baskıları bulunanan eser için bk. Mustafa Öztürk - M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Nisan 2023).; İmran Arslan, *ez-Zemahşerî ve el-Unmûzec Adlı Eseri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023).

316 Eser için bk.: Ebu'l-Ferec İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422).; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984).; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l Cevzî, *Kurân-ı Kerîm Tefsiri Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2010).

317 Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ali Özek, "el-Keşşâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Kasım 2023).

318 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm* 192.; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* 1/383-385.

319 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 200.

320 Eser için bk.: ömer b. Muhammed Kâdi el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.).; Kâdî Beyzâvî, *Muhtasar Beydavi Tefsiri*, çev. Şâdi Eren (İstanbul: Selsebil

izler taşımakla birlikte büyük ölçüde *el-Keşşâf*'ın muhtasarı mahiyetindedir. *el-Keşşâf*'taki Muztezile düşüncesine dair yorumlara karşılık bu ayetleri ehl-i sünnet itikadına göre yorumlamaya çalışmıştır. Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*'de kelâmî görüş ve fikirlere bolca yer vermiştir.[321] Bu sebepten dolayı olmalıdır ki, Saçaklızade *el-Keşşâf*'ın aksine bu esere ihtiyatlı yaklaşmak gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Eserde yer alan felsefi çıkarımları, Zemahşerî'nin iʿtizâlî yorumlarından daha zararlı bulan Saçaklızade, Beyzâvî'nin tefsirini, ancak onun gizlediği felsefî yorumları anlayabilen ve zararlarından kendini koruyabilme gücüne sahip kimselerin okuması gerektiğini bildirir. Felsefe bilmeyen kimselerin bu tefsiri okumaları neticesinde, onun içindeki felsefi çıkarımları İslam akâidinden sanıp yanılgıya düşme ihtimalinden söz eder.[322] Müellif bu konuda *Desîsâtü'l-Beyzâvî*[323] isimli müstakil bir risale kaleme almıştır. Celil Kiraz, Saçaklızade'nin, İslâm filozoflarının fikirlerini tefsirine almasından dolayı Beyzâvî'ye yönelik eleştirilerini dile getirdiği risalesi üzerine *Saçaklızade Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri* başlıklı bir makale kaleme almış ve Saçaklızade'nin işaret ettiği noktaları kritize etmiştir.[324] Netice olarak Saçaklızade'ye göre *Envârü't-tenzîl,* tefsir metodu ve tefsire yardımcı diğer ilimler açısından *el-Keşşaf* gibi faydalıdır. Ancak içerdiği bir takım felsefî yorumlardan ötürü ancak felsefe ve kelama hâkim olduktan sonra okunmalıdır.

Saçaklızade, Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân* isimli eserinden de övgüyle bahsetmektedir. Onun, Kur'an ilimlerinin biraraya toplandığı bir eser olduğunu ve mutlaka her âlimin elinin altında bulunması gerektiğini ifade eder.[325] Saçaklızade'nin, Süyûti'nin kendi ifadesinden naklen verdiği bilgiye göre *el-İtkân, Mecmaʿu'l-bahreyn ve*

Yayınları, 2010).; İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 07 Ağustos 2023).

321 Hidayet Aydar, *Tarih Perspektifinden Örnek Tefsir Metinleri* (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2013). 2/83.

322 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 200.

323 Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, *Desîsâtü'l-Beyzâvî* (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççıoğlu).

324 Kiraz, "Saçaklızade Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri".; Ayrıca bk.: Celil Kiraz, "Envârü't-tenzîl Eleştirileri ve Tahlili", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*, ed. Mustakim Arıcı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 659-705.

325 Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 200.

matlaʿu'l-bedreyn[326] isimli tefsirine mukaddime olarak yazılmıştır.[327] Ayrıca müellif, Süyûtî'nin *el-İtkân*'da Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) tefsirinin kendisine itimad edilen muteber bir tefsir olduğunu, ulemanın söz konusu tefsir kitabı hakkında 'emsalsiz' nitelemesinde bulunduğunu aktarmaktadır.[328] Süyûtî ve Saçaklızade'nin adını açıkça zikretmedikleri bu tefsir, *Câmiʿu'l-beyân ʿan te'vîli ʿâyi'l-Kur'ân, Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Kurʾân, Tefsîru İbn Cerîr ve Tefsîrü't-Taberî*[329] gibi adlarla da bilinen eser, içerdiği zengin tefsir malzemesiyle ve kendisinden sonraki tefsir çalışmaları için değerli bir kaynak niteliğindedir.[330]

Saçaklızade'nin övgüyle bahsettiği bir diğer eser, "Kur'an'ın iʿrâbını ve terkiblerinin muhtelif yönlerini açıklamak maksadıyla"[331] kaleme alındığını ifade ettiği *el-Ferîd fî iʿrâbi'l-Kur'âni'l-mecîd*[332] isimli eserdir. Müellif ismi çeşitli çalışmalarda İbnü'l-Arabî ve İbnü'l ʿIrrîn olarak verilse de bu isimlerin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.[333] Zîra sözkonusu eserin müellifi Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyn b. Ebi'l-ʿİzz b. Reşîd el-Hemedânî'dir. (ö. 643/1245)[334]

---

[326] Celâleddîn Suyûtî, *et-Tehaddüs bi niʿmetillâh* (Cambridge: Cambridge Universty Press, 1975). 129.; "Süyûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Ağustos 2023).; Hidayet Aydar, "Müellifleri Tarafından Tamamlanamamış Tefsirler", *Darulfunun ilahiyat*, (Mayıs 2021), 117-145.; bk. *Mecmaʿu'l-bahreyn ve matlaʿu'l-bedreyn* Süyûtî'nin, sadece Fâtiha sûresinin ilk altı âyetini ve Kevser sûresinin tefsirini yazdığı, yarım kaldığı anlaşılan dirayet tefsiridir.

[327] es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 23.

[328] Celâluddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1974).4/244; Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. 200.

[329] Eser için bk.: İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan te'vîli ʿâyi'l-Kur'ân* (Dâru Hacer, ts.).; İbn Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996).

[330] İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993).

[331] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 200.

[332] Eser için bk.; Müntecebüddin el-Hemedânî, *el-Ferîd fî iʿrâbi'l-Kurʾâni'l-mecîd* (Medine: Dâru'z-Zamân, 2006).

[333] *Tertîbu'l ulûm*'un esas aldığımız tahkikinde (thk. Mohamad Rabei Deri, Hikemiyât Yayınları) eserin müellif ismi 'ابن العربي' olarak verilmiştir. Muhammed b. İsmail Seyyid Ahmed tarafından yapılan bir diğer tahkikte Saçaklızade, *Tertîbu'l-ulûm*. ise 'ابن العرين' olarak verilmiştir. Her iki tahkikte de ortak olan ve her iki çalışmada dipnotta yer verilen 'بكسر العين المهملة وكسر الراء و تشديده' ifadesi 'Arabî' kullanımına uymamaktadır. ʿIrrîn' kelimesine uymakla birlikte taradığımız kaynaklarda böyle bir müellifin varlığına dair bir ize rastlanmamıştır. Çetintaş doktora tezinde bu tahkikten hareketle ismi 'İbnü'l-ʿIrrîn' olarak vermiş (s.127) ancak muhakkikin dipnottaki açıklamalarını dikkate almamıştır. Muhakkik Seyyid Ahmed, dipnotta durumu açıklama yoluna giderek tabakat kaynaklarının neredeyse tamamına baktığını ancak böyle isimle karşılaşmadığını ifade ettikten sonra, eserin el-Hemedânî'ye ait olduğunu söylemiştir. (s.166-167) Ayrıca Seyyid Ahmed bu karışıklığın sebebi olarak el-Hemedânî'nin isminin içinde bulunan 'ابي العز بن....' ifadesinin yanlış anlaşılmasını göstermektedir. (s. 166-167) Ayrıca Saçaklızade'nin "طوبئ لمن ظفر بنسخة منه" / "Ne mutlu ondan bir nüsha edinmiş olana!" ifadesinden bu kitaba ait nüshaların az bulunduğu anlamı çıkarılabileceği gibi Saçaklızade'nin bu esere sahip olmadığı, bu nedenle eserin müellif adını eksik vermiş olabileceği yorumu yapılabilir.

[334] "Müntecebüddin el-Hemedânî", *Türiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Ağustos 2023).

Saçaklızade'nin aşağıdaki sözleri onun tefsir ilmine ve bu alanda çalışan alimlere bakışını özetler mahiyettedir:

> "Şunu da belirtmek gerekir ki; tefsir ilmi engin bir deniz, ışık saçan bir güneş, ilmi inceliklere vâkıf alimlerin at koşturduğu alan ve ilim yoluna baş koymuş talebelerin son durağıdır. Onlar uzunca süre ve senelerce bir ayetin ilmî yönünü tahsil etmek için çalışırlar, tefsir ilminin incelikleri hakkında bir miktar bilgi sahibi olmak için yüce emellerle çıktıkları gurbet yollarına düşerler, uzun yolculuklarda meşakkate katlanırlar."[335]

Netice itibarıyla Saçaklızade tefsir ilmine oldukça vakıf bir alimdir. Örnek olarak sunduğu şahıslar alana katkı sunmuş kimseler olup, zikrettiği eserler alanın temel eserleri hüviyetindedir. Müellif tefsir ilmi öğrenimine ancak alet ilimlerinin ve islamin ilimlerin diğer dallarının öğrenilmesinden sonra başlanacağını ifade ederek bu öğrenim sürecinin zorlu ve uzun soluklu olduğunu vurgular.

3. SAÇAKLIZADE'NİN KIRAATE DAİR ESERLERİ

3.1. Tehzîbü'l-kırâât

Saçaklızade'nin on kıraat üzerine kaleme aldığı eseridir. Kıraat usulüne ait konuların detaylı olarak ele alındığı eser, usul ve ferş bölümüyle kıraat ihtilaflarının müdekkik bir yaklaşımla ele alındığı bir çalışmadır. Yazma nüshaları oldukça yaygın olmakla birlikte tahkik edilen eserin çeşitli baskıları bulunmaktadır.[336] Eser, bu çalışmanın ana malzemesi konumunda bulunduğundan eserle ilgili detaylı bilgi çalışmanın ilgili bölümlerinde verilecektir.

3.2. Cühdü'l-Mukıl

Saçaklızade'nin tecvid ilminde temayüz ettiği eseridir. Yazıldığı dönemde oldukça ses getirmiş, erken bir dönemde matbaada basılmıştır. Yazıldığı dönemden itibaren kendisinden sonra yazılan eserlerde muhakkak referans gösterilmiştir. Özellik fonetik boyutuyla dikkat çeken eser, Arapça kaleme alınmıştır. Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmakla beraber muhtelif neşirleri de bulunmaktadır.[337] Ayrıca eserin

---

[335] Saçaklızade, *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*, 200.

[336] bk. Saçaklızade, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî, *Tehzîbü'l-Kıraât*, nşr. Halid Abdisselâm Bereket, (Şam: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012).

[337] bk. Saçaklızade, Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill (mine't-tecvîd)*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, 2. bs. (Amman: Dâru Ammâr, 2008).

Osmanlı döneminde yapılmış bir tercümesi bulunmaktadır. Mütercimi meçhul olan bu eser latinize edilerek basılmıştır.[338]

Saçaklızade'nin kitabına isim olarak verdiği *Cühdü'l-mukıl,* 'fukara hazırlığı' anlamına gelmekte olup, bir hadisten ilhamla verildiğini bizzat kendisi ifade etmektedir.[339] Buna göre Hz. Peygamber'e hangi sadakanın en faziletli oluduğu sorulmuş, O da cevaben, "en faziletli sadaka 'cühdü'l-mukıl'dir." buyurmuştur.[340]

Cühdü'l-mukıl muhteva bakımından tecvid konularına hasredilmiş bir eserdir. Bu eseri merkeze alarak, Saçaklızade'nin fonetik tercihlerini ortaya koymayı amaçlayan bir doktora çalışması hazırlayan Fatma Yasemin Mısırlı, eseri öne çıkaran hususu; "Mar'aşî'nin tecvide dair mahreç, sıfat, terkip vs. her ne mevzu varsa hepsini en ince ayrıntılarıyla Arap dili ve fonetiği açısından incelemeye tabi tutması, hükümlerin illet ve sebeplerini analiz etmesi, sese dair her inceliği değerlendirerek, konu hakkında varit olan görüşleri serdedip, gerektiğinde kıyasıya eleştiriye tabi tutmasıdır." sözleriyle ifade etmektedir.[341]

Saçaklızade'nin, eserini yazma amacı ve niyetini de kendi ifadelerinden aktarmakta fayda görmekteyiz:

> "İlmî sermayemin azlığına ve elimdeki malzemenin kıtlığına rağmen bu ilmin bütün mesâilini tamamlayabilmek ve kapalı kalan bütün hususları gün yüzüne çıkarabilmek için olanca gayretimle çalışıp, çaba gösterdim, adına *Cuhdü'l-Mukıl* dedim ki 'fukara hazırlığı' demektir. Umarım ki, kitâbının hakkıyla tilâvetini kullarına emir buyuran yüce Mevlam bu çalışmamı kullarına sevdirir, onunla silinip gitmeye yüz tutmuş bu ilmi yeniden canlandırır. Kıyamet gününe kadar bekasını nasip eder. Beni de fazl-ı rahmetiyle bu dünyada rezil-rüsva olmaktan, ahirette azaba duçar olmaktan azat eyler."[342]

---

338 Mehmed Maraşî Saçaklızade, *Tercemeli Cühdü'l-Mukıl*, çev. Bilinmiyor (Kahramanmaraş: y.y., 2018).

339 Saçaklızade, *Tercemeli Cühdü'l-Mukıl*, XI.

340 Bu hadis-i şerifin metni şöyledir: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: جُهْدُ الْمُقِلِّ .bk. Süleyman b Eş'as es-Sicistânî Ebu Dâvûd, *Sünen* (Sayda, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.). "Tefriʿ Ebvâbi'l-Vitr", 8, nr.1449.

341 Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri*, 53.

342 Saçaklızade, *Tercemeli Cühdü'l-Mukıl*, 14; akt. Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri*, 55.

3.3. Beyânu Cühdi'l-Mukıl

Saçaklızade'nin tecvid konularını ele aldığı *Cühdü'l-mukıl* isimli eseri üzerine yazdığı şerhtir. Dili Arapça olan bu şerhe ait pek çok yazma nüsha bulunmaktadır.[343] 1871 yılında Konya'da basılan[344] eserin bir başka neşri daha bulunmaktadır.[345]

Eserin önemi ise Saçaklızade'nin kıraat ve tecvid anlayışını açıkça ifade etmesidir. Onun, kıraat ve tecvid ilimlerinde sahih naklin esas olduğunu kabul etmekle birlikte meseleleri dirayet metoduyla irdelediğini, bunu yapmadan sadece şifâhen ahzi yeterli bulmayıp kadim kitaplardan deliller getirmek suretiyle meseleleri temellendirme yoluna gittiği de muhakkaktır. Müellifin kıraat ve tecvid ilimlerine yaklaşımını onun şu sözleri özetlemektedir:

> "Dikkatli olalım, bize düşen meşâyihin edasına yüzde yüz itimat etmek değil, bilakis temkinli hareket etmektir. Alimlerimizin bu ilme dair kadim naslarda bizlere emanet ettiği ne varsa, teemmül edelim, bilelim, hocalarımızdan duyduklarımızı bu kitaplarda yazılanlara arz edelim, karşılaştırma yapalım. Hakka uygun olanı alalım, yanlış olanı terk edelim. Kârînin de sadece hocasından duyduğuyla iktifa edip mücerret taklitle yetinmesi caiz olmaz. Belki hocası bir mevzuda vehmedip harflerden birini yanlış telaffuza kalkışmıştır. Yapılması gereken yazılmış ufak risalelerle yetinmeyip Riâye gibi kadim naslardan mahreç ve sıfatlar hakkında ne incelik varsa araştırıp bilmek, hakikat ortaya çıktıktan sonra da taassup göstermeyip kabul etmektir."[346]

Çalışmamızda müellifin adı geçen eserinden de istifade edilmiştir.

3.4. Kıraatle İlgili Diğer Eserleri

Saçaklızade'nin yukarıda zikredilen eserlerinin yanı sıra ufak çaplı olmak üzere, daha ziyade belli konulara odaklanarak telif ettiği risaleleri bulunmaktadır. Bu eserleri ismen

---

[343] Yazma nüshalardan bazıları için bk. Saçaklızade Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî, *Beyânu Cühdi'l-mukıl* (Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 49); (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmet Paşa, 00004-002); (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B206/5); (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00065-005); (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 00057-002).

[344] Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî Saçaklızade, *Beyân-ı Cühdi'l-Mukıl (Şerhu Cuhdi'l-Mukıl)* (Konya: Vilayet Matbaası, 1871).

[345] Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'aşî, *Beyânu Cühdi'l-Mukill (Cühdü'l-Mukill'in Hâmişinde)* (Müessesetu Kurtuba, 2004).

[346] Maraşî, *Beyân-ı Cühdi'l-Mukıl (Şerhu Cuhdi'l-Mukıl)*, 9-10; akt. Fatma Yasemin Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri* (İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 55.

zikretmek yeterli olacaktır. Dâd harfinin keyfiyeti üzerine yazdığı *Risaletu'd-dâdi'l-muʿceme, Risâletu'l-ifhâm, Risale fî mahreci'd-dâd*.[347]

4. SAÇAKLIZADE'NİN KAYNAKLARI

Bu başlık altında Saçaklızade'nin kıraat ilmini merkeze aldığı *Tehzîbü'l-kırâât* adlı eserinin kaynakları İlgili oldukları alanlara göre zikredilecektir. Saçaklızade kıraat konularını ele alırken kıraat ve tecvid ilimlerinin en temel kaynaklarının yanı sıra ulûmu'l-Kur'an kaynaklarından hadise, sarf-nahiv kaynaklarından çeşitli ilim dallarına ait kaynaklara kadar birçok eserden istifade etmiş ve bu kaynakları açık bir şekilde belirtmiştir. Saçaklızade'nin kullandığı kaynaklar arasında telifinden sonra her dönemde teveccüh edilen ve her biri sahasında başucu eser mesabesindeki kitaplar bulunmaktadır. Saçaklızade'nin *Tehzîbü'l-kırâât* adlı eserini İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli eseri üzerine bina ettiğini söylemek mümkündür.[348] Bununla birlikte en-Neşr'in de masâdiri arasında yer alan İbn Galbûn'un *et-Tezkira*'sı, Ebu Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i, Ebû Şâme'nin *İbrâzü'l-meânî*'si gibi eserler Saçaklızade'nin en sık kullandığı eserlerdendir. Söz konusu kaynaklar ilgili başlıklar altında zikredilecektir.

4.1. Kıraatle ilgili Kaynaklar

Saçaklızade'nin kıraat ilmiyle ilgili müracaat ettiği eserler, *Tehzibu'l-kırâât*'in muhakkiki Abdüsselam b. Bereket tarafından liste halinde sunulmuştur.[349] Bununla birlikte tarafımızca tespit edilen eserler de aşağıda ifade edilecektir. Yukarıda ifade edildiği üzere Saçaklızade'nin kaynakları arasında en-Neşr'in de masâdiri arasında yer alan eserler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Şâtıbiyye şerhlerinin çokluğu da dikkati çekmektedir.

Kıraat İlmi ile İlgili Kaynakları:

1- ***Kitâbü's-seb'a***: Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 324/936) tarafından telif edilmiştir. Yedi kıraat imamına dair kaleme alınan ilk müstakil eser olarak kabul edilmektedir.

2- ***et-Tezkira fi'l-kırââti's-semân***: Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısrî (ö. 399/1009) tarafından kaleme alınan bu eserde yedi kıraat

[347] Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 110-115.
[348] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 3.
[349] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 93.

imamına ilaveten Ya‘kub el-Hadramî’nin kıraatine de yer verilerek sekiz kıraat tercih edilmiştir.[350]

3- ***et-Tebsıra fi’l-kırââti’s-sebʿ*:** Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045) tarafından telif edilen eser yedi kıraati konu edinmektedir.[351]

4- ***et-Teysîr fi’l-kırââti’s-sebʿ***: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053) tarafından kıraat-i seb‘a’ya dair telif edilmiş en meşhur eserlerden biri olarak kabul edilen bu eserde, ed-Dânî, her kıraat imamı için meşhur iki râvinin rivayetlerini esas almıştır. Rivayetler arasında ihtilâf bulunduğunda râvilerin isimlerini, ihtilâf bulunmadığı durumlarda ise doğrudan imamın ismini zikretmeyi tercih etmiştir.[352]

5- ***Câmiu’l-beyân***: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî’nin kıraate dair yazdığı en hacimli eseridir. Müellif bu eserinde “kıraat ilminin usûl ve fürûunu, rivayet ve tarîklerini, sahih ve zayıf olan unsurlarını detaylı bir şekilde açıkladığını” ifade etmektedir.[353]

6- ***el-Feth ve’l-imâle***: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî tarafından kaleme alınmıştır.

7- ***İrşâdü’l-mübtedî ve tezkiratü’l-müntehî fi’l-kırââti’l-ʿaşr***: Ebü’l-ʿİzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Vâsıtî el-Kalânisî (ö. 521/1127) tarafından kırâat-i aşere üzerine kaleme alınan eser İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’inin de kaynakları arasında yer almaktadır.[354]

8- ***Hırzü’l-emânî ve vechü’t-tehânî***: Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194) tarafından Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîr fi’l-kırâati’s-sebʿ* adlı eserinin nazma çekilmiş halidir.

---

350 bk. Ebü’l-Hasen Tâhir b. Abdilmün‘im b. Ubeydullah b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi’l-Kırââti’s-semân*, thk. Sa‘îd Sâlih Ze‘îme, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1422/2001. Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bk.Tayyar Altıkulaç, “İbn Galbûn, Ebü’l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12.10.2024).

351 Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bk.Tayyar Altıkulaç, “Mekkî b. Ebû Tâlib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).

352 Müellif ve eser için bk. Abdurrahman Çetin, “Dânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024).; Abdurrahman Çetin, “et-Teysîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2024); Çetin, *Endülüslü Alim Ebu Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*.

353 M. Kemal Atik, “Câmiu’l-Beyân fi’l-Kırââti’s-Seb‘”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Kasım 2024).

354 Eser hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, “Kalânisî, Muhammed b. Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2024).

Kırâat-i sebʿa'ya dair 1173 beyitlik manzume *eş-Şâtıbiyye* diye meşhur olmakla birlikte *Kasîde-i lâmiyye* diye de anılmaktadır.[355]

9- ***Fethü'l-vasîd fî şerhi'l-Kasîd***: Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245) tarafından kaleme alınan eser, eş-Şâtıbî'nin *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî* adlı manzumesi üzerine yapılan ilk şerh olması bakımından önemli bir eserdir.[356]

10- ***Kenzü'l-meʿânî fî şerhi Hırzi'l-emânî***: Muhammed Şuʿle adıyla da bilinen Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsılî (ö. 656/1258) tarafından *Hırzü'l-emânî* üzerine yapılan şerhtir.[357]

11- ***İbrazü'l-meʿâni min Hırzi'l-emâni***: Ebû Şâme el-Makdîsî adıyla meşhur olan Ebü'l-Kasım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267) tarafından kaleme alınmış olup *eş-Şâtıbiyye* şerhidir. Saçaklızade bu eserden alıntı yaptığı zaman müellif ve kitap ismi zikretmeksizin sadece 'kâle' ifadesini kullanmaktadır.[358]

12- ***Kenzü'l-meʿânî fî şerhi Hırzi'l-emânî***: Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Caʿberî'nin (ö. 732/1332) *eş-Şatıbiyye* üzerine yazdığı şerhtir.[359]

13- ***Hulâsatü'l-ebhâs fî şerhi Nehci'l-kırââti's-selâs***: Burhânuddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Caʿberî'nin, yedi kıraat imamına ilâveten üç imamın kıraatlerine dair kaleme aldığı *Nehcü'd-dimâse fî kırââti'l-eʾimmeti's-selâse* adlı manzum eserine, yine manzum tarzda yazdığı bir şerhtir.[360]

---

[355] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2024).

[356] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "Sehâvî, Alemüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Kasım 2024); Ali Öge - Hatice Tekin, "Alemüddîn es-Sehâvî'nin Fethu'l-Vasîd İsimli Eserinde Kıraat İhtilaflarının Tefsire Etkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (Aralık 2019).

[357] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Adem Yerinde, "Muhammed Şuʿle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2024).

[358] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 113.

[359] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. M. Kemal Atik, "Caʿberî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2024).

[360] bk. Atik, "Caʿberî".

14- ***Sirâcü'l-kâriʾi'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukriʾi'l-*müntehî**: İbnü'l-Kâsıh kısa adıyla bilinen Ebü'l-Bekâ Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî (ö. 801/1399) tarafından yapılan *Hırzü'l-emânî* şerhidir.[361]

15- ***Kurretü'l-ʿayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzeyn***: İbnü'l-Kâsıh'ın yedi kıraatle ilgili eseridir.[362]

16- ***Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakfi ʿale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm***: İbnü'l-Kâsıh'ın Hamza ve Hişâm'ın hemzeli kelimeler üzerindeki vakf kaidelerine ilişkin kaleme alınmış olan eserdir.[363]

17- ***en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr***: Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429). İbnü'l-Cezerî'nin yedi kıraat üzerine Ebû Caʿfer el-Kârî, Yaʿkûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini de eklediği kitaptır. On kıraatin yaygınlaşmasında büyük pay sahibi olan bu eser[364] Saçaklızade'nin en sık kullandığı kanaklardan biridir.

18- ***Tahbîru't-Teysîr fi'l-kırââti'l-ʿaşr***: İbnü'l-Cezerî'nin, *et-Teysîr* adlı kitabı esas alarak hazırladığı bir eserdir. Müellif, yedi kıraat imamına ilâveten Ebû Caʿfer el-Kârî, Yaʿkûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini de metne dahil etmiş; ayrıca eseri çeşitli yönlerden tashih etmiş, muğlak yerleri açıklamış ve bazı eksik noktaları tamamlayarak zenginleştirmiştir.[365]

19- ***el-Mükerrer fimâ tevâtera mine'l-kırââti's-sebʿ ve teharrar***: Sirâceddîn Ömer b. Kasım b. Muhammed en-Neşşâr (ö. 938/1531) tarafından yazılan eser yedi kıraati ihtiva etmektedir.[366]

---

[361] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2024).

[362] bk. Sarı, "İbnü'l-Kâsıh".

[363] bk. Sarı, "İbnü'l-Kâsıh".

[364] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezeri"; Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2023).

[365] bk. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezeri".

[366] Müellif hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Türker, "Neşşâr, Sirâceddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Nisan 2024).

Resmü'l-Mushaf ile İlgili Kaynakları:

1- ***el-Mukniʿ fî maʿrifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*:** Ebû Amr ed-Dânî tarafından ilk mushafların imlâ özellikleri ile ilgili kaleme alınan eserdir.[367]

2- ***Akiletü etrâbi'l-kasâîd fi esne'l-mekâsıd fi resmi'l-mushaf*:** Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî tarafından ed-Dânî'nin *el-Mukniʿ* adlı eserinin nazma çekilmiş halidir.[368]

3- ***el-Vesîle ilâ keşfi'l-Akîle*:** Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245) tarafından eş-Şâtıbî'nin *Akiletü etrâbi'l-kasâîd fi esne'l-mekâsıd* isimli eseri üzerine yapılan ilk şerhtir.[369]

4- ***Câmiu'l-kelâm fî resmi'l-mushâfi'l-imâm*:** Eser, *Tehzîbü'l-Kırâât*'in muhakkiki tarafından Ebû Amr ed-Dânî'ye nisbet edilse de bu durumu teyit edecek bir bilgiye rastlanmamıştır. Adı geçen eserin İbnü'l-Cezerî'nin öğrencisi olan Hacı Mümin b. Ali (ö. 799/1396) tarfından yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.[370]

Vakf ve İbtidâ ile İlgili Kaynakları:

Kitâbü Îzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâʾ (fî Kitâbillâh): Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940) tarafından vakf ve ibtida konusuna dair kaleme alınan eserdir.[371]

---

[367] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "el-Mukni'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Nisan 2024).

[368] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Akaslan, "Resmü'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım B. Fîrruh Eş-Şâtıbî'nin ʿAkîletü Etrâbi'l-Kasâid Fî Esne'l-Mekâsıd'ı", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 255-277.

[369] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Durmuş Sert, "Alemüddin Ebu'l-Hasen es-Sehavî: Hayatı, Kıraât İlmindeki Yeri ve Eserleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1994); Altıkulaç, "Sehâvî, Alemüddin".

[370] Müellif ve eser hakkaında geniş bilgi için bk. Hacı Mü'min b. Ali er-Rûmî, , *Câmiu'l-kelâm fî resmi mushafi'l-imâm*, thk. Iyâd Sâlim Sâlih es-Semerrânî (İstanbul: Daru'l-Gavsâni, 2023). Ayrıca bk. Tez s.47; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâʾ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser (Kahire: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 1937), 2/248-249, 409; akt. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 195, 165.

[371] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Emin Işık, "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Nisan 2024).

Ulûmu'l-Kur'an ile İlgili Kaynakları:

1- ***el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*:** Bedreddin ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) tarafından Kur'an ilimleri üzerine yazılan eser kendisinden sonra kaleme alınan çalışmalara kaynak olmuş bir eserdir.[372]

2- ***el-İtkân fî ʿulûmi'l-Kur'ân*:** Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından Kur'an ilimlerine dair kaleme alınan eserdir.[373]

Tecvid ile İlgili Kaynaklar

1- ***er-Riʿâye li-tecvîdi'l-kırâʾe ve tahkîki lafzi't-tilâve*:** Ebû Muhammed Mekkî bin Ebî Tâlib Hammûş bin Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045) tarafından kaleme alınan eser, tecvîd ilmi ile ilgili günümüze ulaşan ilk çalışma olarak kabul edilmektedir.[374]

2- ***et-Temhîd fî ʿİlmi't-tecvîd*:** İbnü'l-Cezerî'nin tecvide dair mensur tarzda kaleme aldığı eserdir.[375]

3- ***el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*:** İbnü'l-Cezerî'nin tecvide dair manzum tarzda kaleme aldığı 109 beyitlik eserdir.

4- ***el-Havâşi'l-müfehhime fî şerhi'l-Mukaddime*:** Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454). İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* isimli manzum eseri üzerine müellifin oğlu Ahmed el-Cezerî tarafından yapılan şerhtir.

---

[372] Eser için bk. Bedreddin Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957); Muhsin Demirci, "el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Nisan 2024); Bilal Deliser, "el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân'ın Kaynak Değeri", *Dini Araştırmalar* 15/41 (Aralık 2012), 109-135.

[373] Eser için bk. es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*; Mehmet Ali Sarı, "el-İtkân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Nisan 2024); İbrahim Hakkı İmamoğlu, *Celâleddîn es-Süyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri – el-İtkân Örneği* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

[374] Eser için bk. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *er-Riʿâye li-tecvîdi'l-kırâʾe ve tahkîki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhât, Amman: Dârü'n-Nefâʾis, 1428/2008; Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bk.Altıkulaç, "Mekkî b. Ebû Tâlib".; Ali Öge, "er-Riʿâye li-tecvîdi'l-kırâʾe ve tahkîki lafzi't-tilâve", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 277–286.

[375] Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf el-Cezerî, *et-Temhîd fî ʿİlmi't-Tecvîd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001); İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî-ʿİlmi't-Tecvîd*, çev. Aydın Kudat (İstanbul: Sonçağ Akademi, 2021); Eser hakkında geniş bilgi için bk. Nevzat Tartı, "et-Temhîd fî ʿUlûmi't-Tevcîd Niçin Yazıldı? İbnü'l-Cezerî Üzerine Bir Niyet Okuması", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu 01–04 Kasım 2018 Bursa*, (Bursa, 2021), 841-854.

5- ***el-Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*:** Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605)

6- ***Cühdü'l-Mukil*:** Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekir el-Marʿaşî (ö. 1145/1732)

7- ***Beyânü Cühdi'l-Mukil*:** Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekir el-Marʿaşî tarafından *Cühdü'l-Mukil* üzerine bizzat yaptığı şerhtir.

4.2. Kıraat Eserleri Dışındaki Kaynaklar

Saçaklızade kıraat konularını ele alırken kıraat ve tecvid üzerine kaleme alınmış müstakil eserlerin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh ve gramer gibi muhtelif alanlarda yazılmış eserlerden de istifade etmiştir. Müellif bilhassa sarf ve nahiv kitaplarından aktardığı bilgilerle bazı kıraat konularının temellendirilmesini amaçlamıştır.

Tefsir ile İlgili Kaynaklar

1- ***Bahrü'l-ʿUlûm*:** Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'ye (ö. 860/1456) ait olan ve genel olarak rivayet metoduyla yazdığı tefsirdir.[376]

2- ***Tebsıratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebassır* (*et-Tefsîrü'l-kebîr, et-Tebsıra fi't-tefsîr*):** Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsılî (ö. 680/1281) tarafından kaleme alınan bu eser kıraatle ilgili bilgileri de içermektedir.[377]

3- ***Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*:** Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286) tarafından kaleme alınan ve dirayet tefsirleri arasında sayılan bu tefsir, kıraat vecihlerine ve belâgat inceliklerine de yer vermektedir.[378]

---

[376] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Yûnus 10/ Abdurahimoğlu, *Alaeddin Ali es-Semerkandî'nin Bahru'l-ʿUlûm'u ve Kaynakları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2020); Yavuz Albayrak, "Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin Bahrü'l-ʿUlûm İsimli Tefsirinin Özellikleri ve Yazara Aidiyeti", *Dârülhadîs İslami Araştırmalar Dergisi* 7 (Aralık 2024), 112–126; İshak Yazıcı, "Bahrü'l-ʿUlûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

[377] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Mahfuz Ata, "Kevâşî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *Usûl* 12/2 (Aralık 2009), 83–98; Mehmet Mahfuz Ata, *Kevaşî ve Kur'an Yorumu* (İstanbul: Berikan Yayınevi, 2020); Omar Nooruldeen Mahmood Mahmood, *Kevaşî'nin Tefsirinde Kıraat Olgusu* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2022).

[378] Eser hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, "Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Nisan 2024); Mehmet Bağış, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü Uygulamaları -Beydâvî Tefsîri Örnekliğinde-* (İstanbul: Kitabî Yayınevi, 2021).

4- ***Zâdü'l-mesîr*:** Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) tarafından kaleme alınan bu tefsirde rivâyet ve dirayet metotları birlikte kullanılırken kıraât ihtilaflarına da yer verilmiştir.[379]

5- ***Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân*:** Nizâmeddin en-Nîsâbûrî'nin (ö. 730/1329) tarafından kaleme alınan eserin mukaddimesinde Kur'an okumanın adabı ve fazileti, istiâze, mütevâtir kıraatler ve kıraat ihtilafları, Kur'an'ın mushaflaşma süreci, vakfın kısımları gibi bilgiler ile birlikte Kur'an'la ilgili çeşitli kavramların açıklaması yer almaktadır.[380]

6- ***el-Keşşâf ʿan hakâʾiki gavâmizi't-tenzîl ve ʿuyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-teʾvîl*:** Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) tarafından dirâyet metoduna göre yazılan bir tefsirdir.[381]

7- ***Medârikü't-tenzîl ve hakâʾiku't-teʾvîl*:** Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310) tarafından kaleme alınan bir dirayet tefsiridir.[382]

8- ***Meʿâlimü't-Tenzîl*:** Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122) tarafından yazılmış olan tefsir kıraat vecihlerinin izahına da yer vermektedir.[383]

---

[379] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birışık, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024); Öztürk, İsmail. "İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr fî ʿİlmi't-Tefsîr'inde Kıraât Olgusu". *Tokat İlmiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2022), 145–168.

[380] Eser için bk. Nizâmeddîn en-Nîsâbûrî, *Garâʾibü'l-Kurʾân ve regâibü'l-Furkân*, thk. İbrâhim Atve İvaz (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1962); Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ali Turgut, "Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

[381] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ali Özek, "el-Keşşâf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024); Lokman Yılmaz, "el-Keşşâf'ta Hz. Peygamber'e Nispet Edilen Kıraatlerin Tahlili", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 103–123; Mustafa Kılıç, *Kıraat-Tefsir İlişkisi: Zemahşerî Örneği* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015).

[382] bk. Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf 12/ Ali Bedîvî, 3 cilt, 1. bs. (Beyrut: Dârü'l-Kelimu't-Tayyib, 1998); Ayrıca bk. Mustafa Kemal Önder, *Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin Kıraattaki Yeri (Kıraat Açısından Medârik Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

[383] Ferrâ el-Begavî, *Meʿâlimü't-Tenzîl*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak – Mervân Süvâr, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1987); Saffet Bakırcı, "Meʿâlimü't-Tenzîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024); Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Begavî Tefsiri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

Hadis ile İlgili Kaynaklar

***Mesâbîhu's-sünne*:** Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî (ö. 516/1122).[384]

Gramer ile İlgili Kaynaklar:

1- ***Şerhü'ş-Şâfiye*:** Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf Çârperdî (ö. 746/1346) tarafından Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) sarfla ilgili yazdığı *eş-Şâfiye* isimli eseri üzerine yapılan şerhtir. Saçaklızade'nin en sık müracaat ettiği eserlerden biri olarak dikkat çekmektedir.[385]

2- ***el-Fevâidü'z-ziyâiyye*:** Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492) tarafından Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in nahivle ilgili kaleme aldığı *el-Kâfiye* isimli eseri üzerine yazılan şerhtir. Bu eser şârihin lakabıyla, yani Molla Câmî şeklinde meşhur olmuştur.[386]

Diğer Kaynaklar

1- Bustânü'l-ârifîn: Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ö. 373/983) tarafından vaaz ve nasihat üslubunda yazılmış olan eser günlük hayata dair çeşitli meselelerin yanı sıra tefsir, hadis ve fıkha ait ilmi konuları da içermektedir.[387]

2- ***Muhtasarü'l-Müntehâ*:** Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in fıkıh usulüne dair kaleme aldığı eserdir.[388]

---

[384] bk. Muhyissünne Ruknuddîn Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesʿûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Mesâbîhu's-sünne*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dârü'l-Maʿrife, 1987).

[385] bk. Ebü'l-Mekârim Fahreddîn Ahmed b. Hasan b. Yûsuf el-Cârberdî, *Şerhu'l-Cârberdî ʿalâ'ş-Şâfiyye fi's-sarf*, thk. Ali Kemal (Beyrut: Dârü İhyâʾi't-Türâsi'l-ʿArabî, 2014); Müellif hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Şener, "Çârperdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

[386] Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

[387] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, "Bustânü'l-Ârifîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

[388] Eser hakkında geniş bilgi için bk. Ferhat Koca, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Nisan 2024).

5. SAÇAKLIZADE'NİN MUHTELİF KIRAAT MESELELERİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ

Saçaklızade'nin tecvid konuları üzerine birden fazla eseri bulunmaktayken, kıraat konularını içeren sadece bir eseri bulunmaktadır. Bu sebeple müellifin görüşlerinin tespitinde *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eserden faydalanılmıştır. Saçaklızade, adı geçen eserde, klasik kıraat kitaplarında izlenen genel metodu benimseyerek, girişten sonra usul konularını ele almış, ardından ferşî ihtilaflara yer vermiştir. Ancak giriş bölümünde oldukça önemli ve temel meselelere değinmesi, bu bölümün ayrıca ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla usul konularına geçmeden önce müellifin mukaddimesinde bahsettiği temel bazı meseleler ele alınacaktır.

5.1. Saçaklızade'nin Kıraatleri Ele Alma Gerekçesi

Saçaklızade, 1135/1723 senesinde, on kıraat hakkında telif ettiği *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eserinin girişinde, "Meşhur kıraatler ilmi, ilimlerin en üstünü ve en büyüğüdür. İslamın kıblesidir. Tefsirin de katığıdır. Kıraat ilimlerini eksiksiz bir şekilde öğrenmek farz-ı kifayedir."[389] sözleriyle, kıraat ilminin önemine dikkati çekmektedir. Kıraat ilmi için (إدام التفسير) yani, 'tefsire katıktır.' ifadesini kullanan müellif, bu sıradışı ifadeyle, tefsirin, kıraat ilminin şerefi ve tanınırlığı sayesinde temayüz eden bir ilim olduğunu söylemektedir. Âsım Efendi, 'idâm' kelimesini, "şol zî-şân ve müteʿayyen adama denir ki, kavmi kendi sebebiyle beyne'l-enâm müteʿâref ve nâm-dâr olalar..." şeklinde tercüme etmiştir.[390] Ayrıca, kıraat ilminin İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e yorum zenginliği bakımından katkıda bulunduğunu vurgulayarak, toplumda bir kısım insanın bu ilimle meşgul olması gerektiğine işaret etmektedir.

Saçaklızade, kıraat ilmini "ilimlerin en sevimlisi, en lezzetlisi ve mümin kalpler için en hoş olanı" olarak niteleyerek, bu hazzı, ancak kıraatle meşgul olanların idrak edebileceğini ifade etmektedir. Kıraat ilmini öğrenmekten imtina edenleri ya da bu ilme küçümseyerek bakanları ise sert ifadelerle uyaran Saçaklızade, bu kişilerin gerçekte

[389] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 109.

[390] Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b Yakub b Muhammed el-Firuzâbâdi, *Kamus tercümesi = el-Okyanusü'l-basit fi tercümeti Kamusi'l-muhit.*, çev. Mütercim Asım (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1304), 4/4844; akt. Kurt, *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*, 115.

İslami ilimlerin bütününe karşı bir gaflet içinde olduklarını ve hakikate olan uzaklıklarını açıkça ortaya koyduklarını ifade etmektedir.[391]

Saçaklızade, kıraat ilmiyle ilgili eğitim-öğretim ve telifat faaliyetlerinin, özellikle Kahire ve İstanbul gibi büyük İslam şehirlerinde kesintisiz süregeldiğini ifade ettikten sonra, kıraat ve alt disiplinleri üzerine yapılan telifatın çokluğuna vurgu yapmaktadır. Alanın temel eserleri olmalarının yanı sıra, kitabında ana kaynak olarak da kullandığı bazı eserler hakkında bilgi veren Saçaklızade'ye göre alandaki en önemli ve meşhur eserlerin başında, Ebû Amr ed-Dânî'nin, yedi kıraat hakkında yazmış olduğu *et-Teysir*'i, Mekkî b. Ebû Tâlib'in *et-Tebsîra*'sı ve Şatıbî'nin *Hırzu'l-emânî* adlı kasidesi gelmektedir. Bu eserler arasında Şâtıbî'nin eseri, en meşhur ve en zor olanıdır. Saçaklızade'nin, zikrettiği bu eserlerin de temel kaynağı olan İbn Mücâhid'i ve onun *Kitabüs'-seb'a* isimli eserini anmaması dikkat çeken bir durumdur.[392]

Saçaklızade, bu eserlere ek olarak, yedi kıraatin üzerine Ya'kûb'un kıraatini de ekleyen Tâhir İbn Gâlbûn'un, sekiz kıraati içeren *et-Tezkire* adlı eserini de zikrederek, bu eserin kıraat ilimlerinin önemli kaynaklarından biri olduğunu ifade etmektedir.[393] İbnü'l-Cezerî'nin, *et-Teysîr* üzerine, Ebû Ca'fer, Ya'kub ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini eklemek suretiyle, on kıraatin tanınmasında pay sahibi olan *Tahbîrü't-Teysîr fî kırââti'l-eimmeti'l-ʿaşere* ve yine İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr* adlı eseri, Saçaklızade'nin bu eserinde bahsettiği ve ana kaynak olarak kullandığı eserlerdendir.

Saçaklızade, bahsi geçen eserlerde kimi zaman müsamahalar[394] (belirsizlikler) ve kapalılıklar olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu eserlerde yapılan tanımların bazen netlikten uzak olduğunu ve birden fazla anlama gelebilecek şekilde ifade edildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin on kıraat üzerine yazdığı *en-Neşr*'i örnek olarak veren Saçaklızade, bu eserin hakkını teslim edip kıraat ilmine katkılarını takdir etmekle birlikte,

---

391 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 110.

392 Saçaklızade İbn Mücâhid'e kitap içinde atıf yapmakta ancak önemli kitapları zikrettiği yerde onu ve kitabını anmamaktadır. bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 110.

393 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 110.

394 Müsamaha kelimesi, çeşitli sözlüklerde yer alan genel anlamı itibariyle "kolaylık göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezlikten gelmek." demektir. bk. Mustafa Çağrıcı, "Müsamaha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Şubat 2025). Saçaklızade'nin kullanımı doğrudan bu anlamları karşılamamakla birlikte; onun, müsamaha kelimesini, 'anlaşılmayan bazı ibare ve ifadelerin tam manasıyla ne anlama geldiğini açıklamadan, üstü kapalı bir şekilde geçmek' anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Kendisinin, önceki müelliflerin açıklamadan geçtikleri, ancak zihinlerde soru işareti bırakan bazı meselelerde, açıklayıcı bir üslup benimsediğini ifade etmektedir. bk. *Tehzîbü'l-kırâât,* 112.

eserin, oldukça kapsamlı ve detaylı olması, sık tekrarlar içermesi ve okuyucunun ihtiyaç duymadığı bahislerin eserde fazlaca bulunması sebebiyle okuyucuya sıkıcı geldiğini ifade etmektedir.[395] Saçaklızade'nin *en-Neşr*'le ilgili eleştirilerini bizzat İbnü'l-Cezerî'nin, kendi eseri için de yaptığı görülmektedir.[396] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'deki uzunluk ve detayların öğrenciler için zorluk oluşturabileceğini farkında olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*en-Neşr* kıymeti bilinmiş ve talebeler arasında meşhur olmuştur. Ancak içeriğindeki uzun ve detaylı anlatımlar, bazı öğrenciler için anlaşılması zor bir hâl almıştır. Benden bu kitabı sadeleştirmem ve kolaylaştırmam istendi. Bunun üzerine *Takrîbü'n-Neşr*'i kaleme aldım."[397] İbnü'l-Cezerî'nin, bu sadeleştirme çabasının ürünü olan *Takrîbü'n-Neşr*, *Tehzîbü'l-kırâât*'ı kaleme alırken Saçaklızade'ye ilham kaynağı olmuştur. *Tehzîbü'l-kırâât*'te *en-Neşr*'in konu tertibini ve temel yapısını koruyan Saçaklızade, daha özlü ve okuyucu odaklı bir metin oluşturmayı hedeflemiştir.[398]

Saçaklızade, *En-Neşr*'in yanı sıra, Sirâcüddin en-Neşşar'ın yedi kıraat üzerine yazmış olduğu *el-Mükerrer* adlı eserini, en açık ve anlaşılır teliflerden biri olmasına rağmen sıkıcı tekrarları ve kıraat usülüne ait genel ve temel bazı esasları zikretmemesi nedeniyle eleştirmektedir.[399]

Bütün bu ifadeleri, kendi telifinin yazım gerekçesi olarak sunan Saçaklızade, mevcut eserlerdeki müsamaha, kapalılık, gereksiz uzatma ve tekrarları bertaraf eden bir eser yazmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Bu amaç doğrultusunda, kıraatlerin aktarımında belirsizlikleri temizlediğini, farklılık gösteren kıraatlerde ise mushafların farklılıklarına işaret ettiğini belirtmiştir. Telif ettiği eseri, kıraat ilminin net bir şekilde sunulduğu, okuyucunun zihnini karıştıracak unsurlardan arındırılmış bir çalışma olarak tavsif etmektedir. Fakat okuyucunun ihtiyaç duyabileceği yerlerde gerekli bilgileri tekrar etmekten kaçınmadığını şu sözlerle ifade etmektedir; "Bu kitabı yazarken, kıraat ilminin taliplerinin çoğunlukla başlangıç seviyesinde olduklarını göz önünde bulundurdum. Bu sebeple, ifadelerimi mümkün olduğunca açık ve anlaşılır bir şekilde kaleme aldım. Ancak, meşhur kıraatler hakkında yanlışlık yapılmaması için kitabı tamamen tekrarlardan

[395] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 111.
[396] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/136.
[397] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/136.
[398] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 12.
[399] Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 12.

arındırmadım. Bu ilmin esaslarını doğru bir şekilde anlamaları için yer yer gerekli tekrarları eklemeyi uygun gördüm."[400]

Saçaklızade eserininin içeriğini ve ismini şu ifadelerle özetlemektedir; "Kıraat-i aşere'yi gereksiz uzatma, tekrar, karmaşıklık ve yanlışlıklardan arındırılmış, sade ve düzenli bir eserde toplamak istedim. Bu nedenle eserime *Tehzîbü'l-kırâât* adını verdim."[401]

Bir telif türü olarak tehzib kelimesi, lügat manasıyla "temizlemek, arıtmak, düzeltmek" anlamına gelirken, kitap için kullanıldığında "faydasız bilgileri ayıklayarak ihtisar etmek" anlamına gelmektedir.[402] Buradaki ihtisar, muhtasar tarzında yapılan, bir eserin özetlenmesi değil, bir ilim dalına ya da o alana ait bir mevzudaki verilerin, özlü biçimde yeniden işlenmesidir. Bu bakımdan muhtasar türüne göre hacimli eserlerdir. Ayrıca bu ihtisar işi, muhteva, dil, üslûp ve düzen bakımından özel bir gayreti ve mahareti gerektirir.[403] Farklı sahalarda çok sayıda eser telif etmiş ansiklopedik müelliflerden olan Saçaklızade'nin eser ismi seçiminde de oldukça özenli davrandığı görülmektedir. Telif ettiği *Tehzîbü'l-kırâât*'a verdiği isim de, hem tehzib tanımına uymakta hem de orjinal bir eser olarak alana katkı sunmaktadır.

5.1.1. *Tehzîbü'l-Kırâât*'te Şahıs ve Eser Yerine Kullanılan Kısaltmalar

Saçaklızade, eserlerinde sıklıkla aktarımda bulunduğu bazı müellifleri ya da eserleri, isim zikretmeksizin, belirli kalıp ifadelerle formüle etmektedir. Buna göre müellif, fail belirtmeden, yani *kale ed-Dâni*, *kale el-Cezerî* demeden sadece *kale* ifadesini kullandığında, Ebû Şâme'nin *Hırzü'l-emânî* şerhi olan *İbrâzü'l-meânî* isimli eserini kastetmektedir. Bazen de müellif ismini zikrederek onun sadece belli bir eserini ifade etmektedir. Bu kullanımın örneği ise, *kâle Ali el-Kârî* ifadesiyle, Ali el-Kârî'nin, İbnü'l-Cezerî'ye ait *el-Mukaddimetü'l-Cezerîyye adlı manzum esere yaptığı* şerh olan, *Minehu'l-fikriyye* isimli eserin kastedilmesidir.[404]

Saçaklızade kitabındaki sadeleştirmeci tutumunu elif-hemze için de sürdürmüştür. Bu yaklaşımla, kıraat ile ilgili açıklamalarda *elif* kullanıldığında bundan kastının med olan elif olduğunu, *hemze* olmadığını belirten Saçaklızade, *elif*'i lâm-ı tarif ile birlikte

[400] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 112.
[401] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 112.
[402] Ahmet Özel, "Tehzîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/325-328.
[403] Özel, "Tehzîb".
[404] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 113.

kullanması halinde ise *hemze*'yi kastettiğini belirtmektedir. Şayet *elif*, bir medde kayıtlı değilse, yani med görevi görmüyorsa *hemze* olarak ifade edilir.[405]

Saçaklızade, elif'in, resmü'l-hat ile ilgili açıklamalardaki kullanımda genellikle med harfi anlamına geldiğini ancak bazı durumlarda hemzeyi ifade etmek için de kullanılabildiğini söleyerek, bu kullanımda neyin kastedildiğinin genellikle açık olduğunu hatırlatmakta ve herhangi bir karışıklığın ortaya çıkmayacağı hususunda okuyucuya teminat vermektedir. Müellifin, kullandığı kısaltmalarla, kitabını daha anlaşılır kılmak, böylece kıraat konularını ise daha anlaşılır ve erişilir hale getirme amacını güttüğü söylenebilir.

Saçaklızadenin kitabında kullandığı bazı kısaltmalar tabloda formüle edilmiştir.

	Zikredilen	'Bâkûn' İfadesiyle Kastedilen
İmamlar	el-cemâatü الجماعة el-küllü الكل	Şatıbî'nin tercih ettiği sıralamayla yedi kıraat imamı ile râvîleri ve tarikleri
	Eş-Şatıbî'nin tercih ettiği yedi imam, râvî ve tarikler. وقرأ الباقون كذا	Yedi kıraat imamı ve râvî ve tarikleri
	Yaʿkûb'u tek olarak zikrettiği ya da onu yedi imamla birlikte andığında	Ebû Caʿfer, Yaʿkûb ve yedi imam; yani Halef hariç dokuz imam
	Ebû Caʿfer'i tek olarak zikrettiği ya da onu yedi imamla birlikte andığında	Yaʿkûb, Ebû Caʿfer ve yedi imam; yani Halef hariç dokuz imam
Râvîler	Yaʿkûb ve Ebû Caʿfer'in râvîlerinden biri zikrettikten sonra bâkûn derse	Ebû Caʿfer, Yaʿkûb ve yedi imam

[405] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 113.

Tarikler	İsmail kıraatinden sonra bâkûn derse	Museyyibî dahildir.
	Nusayr kıraatinden sonra bâkûn derse	Kuteybe dahildir.
	'Karae Ebu Bekr' dedikten sonra bâkûn derse	Yahya b. Adem
	'Karae el-A'şâ' dedikten sonra bâkûn derse	Şatıbî'nin tercih ettiği yedi imam, râvî ve tarikler

5.1.2. Saçaklızade'nin, Kitabını Okuyan Kıraat Talebelerine Duası

Saçaklızade kıraat ilmini önemsemiş ona ayrı bir değer vermiştir. Bu alana dair bıraktığı emek mahsülü eserlerle de günümüze kadar anılmayı hakeden bir alim olmuştur. Müellif *Tehzîbü'-kırâât* adlı kitabının önsözünü şu dua ile bitirmektedir:

> "Allah Teâlâ'dan, bu kitabı ilim talebelerine sevdirmesini, kıraat ilmiyle ilgilenenlere yol gösterici kılmasını ve onların bu eseri bir ders kitabı olarak okuyup anlamalarını niyaz ediyorum. Kıraat ilminin unutulduğu beldelerde bu kitap vesilesiyle ilmin tekrar canlanmasını yeniden ihya olmasını diliyorum. Allah'tan, ilim talebelerinin bu ilimde bereketlenmelerini, kitabım vesilesiyle Kur'an'ın şifa ve rahmetine nail olmalarını temenni ediyorum. Ayrıca, beni dünyanın alçaklığından ve din gününün azabından muhafaza buyurmasını ve beni kıyamet günü kurrâ sınıfında haşretmesini niyaz ediyorum. Bu duaya amin diyenlere Allah merhamet eylesin. Rabbim bu eseri hayırlı kılıp, ilim yolcuları için mübarek eylesin."[406]

5.2. Kıraat-i Aşere İmam ve Râvîleri

Saçaklızade'nin on kıraat imam ve râvîlerine bakışı geleneksel yaklaşımdan farklılık arzetmektedir. İmam ve râvî sıralamaları ve ikinin üstünde râvî zikretmesi gibi geleneğin dışında değerlendirmeler yapması dikkat çekmektedir. Müellifin bu sıradışı yaklaşımı, ilgili başlıklar altında analiz edilecektir.

Saçaklızade, tecvid konularını ele aldığı *Cühdü'l-Mukil* isimli eserinin, kıraat imamları ve râvîleri ile ilgili bölümünde 'Kıraat İmamları ve Râvîlerinin İsimleri' başlığını

[406] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.

kullanmış ve sadece yedi imamı ve bu imamların ikişer râvîsini zikretmiştir.[407] Adı geçen eserde, on imam tabirini kullanmadığı gibi, bu imamların adını da zikretmemiştir.[408] Ancak bu durum müellifin üç kıraati kabul etmediği anlamına gelmemektedir. Zîra bu üç imamın bazı uygulama ve görüşlerine eserinde yer vermektedir.[409]

Saçaklızade *Tehzîbü'l-kırâât*'te ise imamlar ve râvîleri bahsi için 'On Kıraat İmamı ve Râvileri' başlığını seçmiştir. Müellifin daha önce kaleme aldığı *Cühdü'l-Mukil*'deki yedi kıraat tercihi ile *Tehzîbü'l-kırâât*'teki on imam tercihindeki değişimin sebebi olarak *Tehzîbü'l-kırâât'*i yazarken temel referans olarak aldığı en-*Neşr* gösterilebilir.

Saçaklızade kıraat imam ve râvîleri hakkında onların muhtelif yönleriyle ilgili bilgiler sunmaktadır. Ona göre râvî ifadesi, kıraat imamından nakil yapan kişi için kullanılır. Tarik ise, râvîden nakil yapan kişiye denir. Ancak burada imam tanımı yapmamıştır. Devamında ise her imamın rivayet eden râvîleri olduğu gibi, her râvînin de farklı tarikleri (nakil yolları) bulunduğunu ifade ederek hem konuyu uzatmamak hem de okuyucuyu detaylı bir kaynağa yönlendirmek maksadıyla İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı meşhur eserinde bu silsileye ulaşılabileceğini belirtmekle yetinmiştir.[410]

5.2.1. İmamlar

Saçaklızade, on imamı, nisbet edildikleri şehir veya bölge ile birlikte zikretmektedir. Ayrıca kıraat imamlarını kimin tercihine göre listeye aldığını da belirtmektedir. Buna göre Saçaklızade, yedi kıraati eş-Şâtıbî'den, Yaʿkûb kıraatini İbn Galbûn'dan, Ebû Caʿfer ve Halef kıraatini ise İbnü'l-Cezerî'den almıştır.[411] Müellifin zikrettiği imamlar ve sıralaması şu şekildedir;

1. Nâfiʿ, el-Medenî
2. İbn Kesîr, el-Mekkî

Bu ikisi Hırmiyân veya Hıcâziyân olarak gruplanmaktadır.

3. Ebû Amr, el-Basrî

---

[407] Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 114.
[408] Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 114.
[409] Dokgöz, "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış", 126.
[410] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/99.
[411] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 110.

4. İbn Âmir, eş-Şâmî (ed-Dımeşkî)

5. Âsım, el-Kûfî

6. Hamza, el-Kûfî

7. Kisâî, el-Kûfî

8. Yaʿkûb el-Basrî (İbn Galbûn'un *et-Tezkira* adlı eserinde sekizinci sırada yer alması sebebiyle buradaki listede de sekizinci sırada gösterilmiş olmalıdır.)

9. Ebû Caʿfer, el-Medenî

10. Halefü'l-Âşir, el-Bağdâdî

Saçaklızade, İbn Galbûn'un, *et-Tezkira*'da yaptığına benzer bir yaklaşımla, imamları memleketlerine nisbetle birlikte zikretmektedir. Buna göre, ilk iki imam Nâfiʿ ve İbn Kesîr'i, Hırmiyân veya Hıcâziyân olarak,[412] Kûfelileri ise el-Kûfiyyûn olarak guruplayan Saçaklızade'nin, son üç imamı bu guruplamaya dahil etmediği görülmektedir. Örneğin Yaʿkûb'un Basralılar, Ebû Ebû Caʿfer'in de Hicazlılar gurubuna ait olduğuna dair bir kayıt düşülmemiştir. Bu durum, müellifin on kıraati kabul etmekle birlikte yedi kıraati esas olarak gördüğü ile açıklanabilir.

İmamlar bahsinde dikkati çeken bir başka nokta ise Saçaklızade'nin, yedili tasnifi ilk defa ortaya koyan İbn Mücâhid'in adını bu babta zikretmemesidir. Müellif, "Şâtıbî'nin *Hırzu'l-emânî* adlı kasidesinde tercih ettiği imamları naklettim" diyerek yedi imamı Şâtıbî'den aldığını belirtmektedir.[413] İlgili çalışmalarda bu durumun izahı olarak, eş-Şâtîbî'nin müellif üzerindeki etkisi gösterilmiştir.[414] Ancak bu çıkarım, müellifin Yâkub kıraatinin kaynak tercihi ile çelişmektedir. Çünkü söz konusu kıraati, onu, on kıraate dahil eden İbnü'l-Cezerî'den değil, İbn Galbûn'dan almıştır. Oysaki müellifin en çok etkisinde kaldığı isim İbnü'l-Cezerî'dir.[415] Söz konusu çıkarıma göre Yâkub kıraatini İbnü'l-Cezerî'den alması gerekmektedir. Ancak Saçaklızade, İbn Galbûn'un tercihini benimsemiştir.

---

[412] İmamları memleketlerine göre gruplaması İbn Galbun'dan mülhemdir. bk. Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdülmünim İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1991), 1/10; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 110.

[413] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.

[414] Dokgöz, "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış", 127.

[415] bk. Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği".

Saçaklızade'nin, Ebû Caʿfer ve Ya'kûb'un sıralamasında takdim tehire gitmesi de dikkati çeken bir başka yaklaşımdır. Nadiren de olsa sıralama farklılıklarının görüldüğü eserler olsa da ekser ulema, İbn Mücahid'in yedili tasnifi ve İbnü'l-Cezerî'nin onlu tasnifindeki sıralamayı esas almıştır. Dolayısıyla, kıraat ilmi sistematiğinde yerleşmiş olan sıralamaya göre, Ebû Ca'fer'in sekizinci, Ya'kûb'un ise dokuzuncu sırada yer alması gerekirken Saçaklızade sekizinci sırada Ya'kûb'u, dokuzuncu sırada ise Ebû Ca'fer'i göstermiştir. Yaʿkûb'u yedi kıraatin üzerine ilk defa ilave eden ve sekizli bir tasnif ortaya atan İbn Galbûn'dur. Onun, sekizli tasnife yer verdiği *et-Tezkira* isimli eseri Saçaklızade'nin ana kaynaklarından biridir. Ancak Saçaklızade'nin Yaʿkub'u sekizinci sırada zikretmiş olmasını, İbn Galbûn'a bağlamak kolay olsa da, bu durumun temel gerekçesine ulaşmak mümkün görünmemektedir. Saçaklızade'nin bu konudaki tercihini gerekçelendirmemesi bahsi geçen sıralamanın kabul görüp yaygınlaşmasına da mani bir durum teşkil etmektedir.

Saçaklızade, Ya'kûb ve Ebû Ca'fer'in kıraatlerinin usul bahislerini yedi imamla ittifak ya da ihtilaf durumuna bakmaksızın zikrettiğini, ferş bahsinde ise sadece yedi imamın kıraatlerine muhalif olduklarında bunları belirttiğini söylemektedir. Ayrıca Ya'kûb'un kıraatini sûrelerin sonlarında geçen ve yazıda hazfedilmiş olan 'yâ' harfleriyle ilgili olan yerlerde yedi imama muhalefetin sık olması sebebiyle özellikle zikretmeyi tercih etmektedir.[416]

Saçaklızade'nin, geleneksel kıraat algısıyla farklılık arzeden tutumu Halef'in imamlığı konusunda da kendini göstermektedir. Saçaklızade kitabında Halef'in imam olarak aktardığı tercihlerine yer vermemiş Hamza'nın râvîsi sıfatıyla onun nakillerine yer vermiştir. Bu tutumunda İbnü'l-Cezerî'nin etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, Halef'in kıraatlerinin Hamza'nın kıraatinden ayrılmadığını belirtmiş ve bu konuda şunları söylemiştir: "Halef'in kıraatlerini araştırdım ve gördüm ki hiçbir harfinde Kûfelilerin kıraatlerinden farklı bir tercih yapmamış."[417] Saçaklızade'nin, İbnü'l-

[416] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 116.

[417] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/192; Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 13.; Salim Kadduri, İbnü'l-Cezerî'nin açıklamasını şu şekilde nakletmektedir: "Ancak bu durumun bir istisnası bulunmaktadır. Bu da Bakara 245'teki (يبصط) kelimesidir. Bu kelimenin Halef için müstakil olarak zikredildiği görülür. İbnü'l-Cezerî bu konuda şu ifadeyi kullanır: "(يبصط) kelimesinde ve A'râf, 69'taki (بَصْطَةً) kelimesinde ihtilaf etmişlerdir. Halef, bu iki kelimeyi hem kendisi için hem de Hamza, Ebû Amr'dan Dûrî, Hişâm ve Ruveys adına 'sin' harfiyle okumuştur." (en-Neşr, 2/228). Bu rivayet yalnızca Fâris b. Ahmed tarafından aktarılmıştır. İbnü'l-

Cezerî'nin bu yaklaşımını benimsediği onun şu ifadelerinde açıkça görülmektedir: "Halef'in kıraatlerini Hamza'nınkilerle birlikte zikrettim. Çünkü İbnü'l-Cezerî'nin dediği gibi, Halef'in kıraatleri Kûfeliler'nin kıraatlerinden farklı bir tercih içermemektedir. Halef'in kendi kıraatini aslâ zikretmem. Ne zaman Halef'i zikretsem kastım onun Hamza'dan rivayet ettiği kıraatidir."[418] Saçaklızade'nin Halef kıraati ile ilgili yaklaşımı oldukça nettir. Onun imamlığını İbnü'l-Cezerî'ye hürmeten kabul etse de kitabında onun imam olarak aktardığı rivayetlere yer vermemektedir. Halef'e sadece Hamza'nın râvîsi sıfatıyla yer vermeyi tercih eden müellifin, bazı açıklamalarında 'dokuz imam'[419] kavramını kullanması Halef'in imamlığı ile ilgili müstereddit tavrının somut bir örneğidir. Saçaklızade'nin Halef'in imamlığını kabul edip, imam olarak ihtiyar ettiği kıraatleri ayrıca zikretmemesi, onun, kitabında tekrara düşme endişesiyle açıklanabilir. Bu tasarrufu, onun sadeleştirmeci tutumuyla paralellik gösterirken, Halef'i on imamdan biri olarak kabul etmesiyle çelişki arzetmektedir.

Saçaklızade'nin imamlarla ilgili nihai kanaati, on kıraatin sahihliği konusunda bir şüphesinin bulunmadığı yönündedir. Onun, yediye eklenen üç imamla ilgili tutumunu ise söz konusu üç imamın kıraatlerinin ilk yedinin içinde bulunması sebebiyle kitabını tekrarlarla uzatmamak için bu kıraatleri ayrıca zikretme gereği görmemesi olarak açıklamak mümkün görünmektedir.

5.2.2. Râvîler

Saçaklızade râviyi kıraat imamından nakil yapan kişi olarak tanımlamaktadır.[420] Kıraat ilmi metodolojisinde, bir imamın râvîleri arasında ittifak varsa doğrudan imamın ismi zikredilir. Ancak râvîler arasında ihtilaf varsa bu durumda her bir râvinin ismi ayrı ayrı belirtilir.[421] Yani kıraat ittifak halinde imama, ihtilaf durumunda ise râvîlere veya tarike nispet edilir.

Cezerî bu konuda şunları ifade eder: "Fâris b. Ahmed, Dânî'ye dayandırarak, her iki kelimenin de Halef'ten hem 'sin' hem de 'sad' harfiyle okunduğunu rivayet eden yegâne kişidir. Ancak, bu yollarla Halef'ten bunu aktaran başka birini bilmiyoruz (*en-Neşr, 228*)." Bu rivayet, İbnü'l-Cezerî'nin, Halef'in kıraatinin Hamza'nın kıraatinden ayrılmadığı yönündeki yaklaşımını muhafaza ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Maraşî'nin Halef'in kıraatini müstakil olarak zikretmemesi, İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki görüşünden etkilenmiş olduğu şeklinde değerlendirilebilir." Geniş bilgi için bk. Hamed, "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği", 13.

418 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 116.

419 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 116.

420 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.

421 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.

Saçaklızade'nin kıraat ilmini ele alma biçimi, onun geleneksel çizgiyle eleştirel bakış açısı arasında bir denge kurmaya çalıştığını göstermektedir. Bu çaba râvî tercihlerinde de kendini göstermektedir. Öyle ki Saçaklızade, temel dayanak olarak aldığı bazı alimlerin tercihlerini doğrudan kullanmamış birtakım tasarruflarda bulunmuştur. Saçaklızade'nin bu tavrının râvi tercihleri ve sıralamasına yansıması sonucu oluşan tablo ile geleneksel sıralama aşağıda gösterilmiştir:

Tablo-1 Saçaklızadenin râvî tercihleri ve sıralaması[422]

Sıra	İmam	Râvî	Alındığı kaynak
1	Nâfiʿ	Kâlûn	eş-Şâtıbî
		Verş	eş-Şâtıbî
		İsmâîl	İbn Galbûn
		Müseyyib	İbn Galbûn
2	İbn Kesîr	Kunbûl	eş-Şâtıbî
		el-Bezzî	eş-Şâtıbî
3	Ebû Amr	ed-Dûrî	eş-Şâtıbî
		es-Sûsî	eş-Şâtıbî
4	İbn Âmir	Hişâm	eş-Şâtıbî
		İbn Zekvân	eş-Şâtıbî
5	Âsım	Hafs	eş-Şâtıbî
		Ebû Bekr Şube	eş-Şâtıbî
		Mufaddal	İbn Galbûn
6	Hamza	Halef	eş-Şâtıbî
		Hallâd	eş-Şâtıbî
7	Kisâî	ed-Dûrî	eş-Şâtıbî

[422] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât,* 115.

		Ebu'l-Hâris	eş-Şâtıbî
		Nusayr	İbn Galbûn
		Kuteybe	İbn Galbûn
8	Yaʿkûb	Ravh	İbn Galbûn
		Ruveys	İbn Galbûn
9	Ebû Ebû Ca'fer	İsâ b. Verdân	İbnü'l-Cezerî
		Süleyman b. Cemmaz	İbnü'l-Cezerî
10	Halefü'l-Âşir	-	
		-	

Tablo-2 Kıraat ilmi geleneğindeki râvî tarcihleri ve sıralaması[423]

1. Nâfiʿ	a) Kâlûn	
	b) Verş	
2. İbn Kesîr	a) Bezzî	
	b) Kunbül	
3. Ebû Amr	a) Dûrî	
	b) Sûsî	
4. İbn Âmir	a) Hişâm b. Ammâr	
	b) İbn Zekvân	
5. Âsım	a) Ebû Bekir Şu'be	
	b) Hafs b. Süleyman	

[423] Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-ʿaşr*, thk. Ahmed Müflih el-Kudât (Ürdün: Dârü'l-Furkân li'n-Neşr, 2000), 105-114.; Ayrıca bk. Abdulhamit Birışık, "Kıraât", *Türkiye Diyenet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/425-432.

6. Hamza b. Habîb	a) Halef b. Hişâm	
	b) Hallâd b. Hâlid	
7. Kisâî	a) Ebü'l-Hâris	
	b) Dûrî	
8. Ebû Caʿfer	a) İbn Verdân	
	b) İbn Cemmâz	
9. Yaʿkûb el-Hadramî	a) Ruveys	
	b) Ravh b. Abdülmü'min	
10. Halef b. Hişâm	a) İshak el-Verrâk	
	b) İdrîs b. Abdülkerîm	

İki tablo mukayese edildiğinde râvî sıralamasındaki değişikler, râvî sayısının ikiden fazla olması ve Halef'in râvîlerinin zikredilmemesi olmak üzere bazı farklar dikkati çekmektedir. Saçaklızade yedi kıraat imamının râvîlerini eş-Şâtıbî'den aldığını belirtmiş olmasına rağmen Şâtıbî'nin sıralamasından farklı bir tercihte bulunmuştur. Buna göre İbn Kesîr'in birinci râvîsi olarak Kunbûl'ü, Âsım'ın birinci râvîsi olarak da Hafs'ı tercih ederken, Kisâî için ilk sıraya ed-Dûrî'yi koymuştur. Benzer sıra farklılıkları bazı eserlerde de görülmektedir. Ancak eş-Şâtıbî ve el-Cezerî gibi temel eser sahibi müelliflerin çizgisindeki bir alimin, mezkur tercihlerini gerekçelendirmemesi, müellifin tercihlerinin nedenlerini anlama çabasını sonuçsuz bırakmaktadır. Dokgöz, söz konusu durumu makalesinde şöyle ifade etmektedir;

> "Kıraat ilminde imam ve râvî sırasının önemi malumken, Marʿaşî'nin bu tercihi ne ile açıklanabilir? Bunun zühul eseri olduğunu söylemek nasıl doğru değilse sırayı önemsememek gibi bir yanlış davranış da kabul edilemez. Eserin tahkikte kullanılan değişik nüshaları arasında da bir fark olduğu muhakkik tarafından kaydedilmemiştir. Neticede, bu durumla ilgili mantıklı bir açıklama getirilememektedir. Bunu ancak Marʿaşî'nin değil; eseri istinsah edenlerin hatası olarak kabul edebiliriz ki nüshalar

arasında herhangi bir farklılığın kaydedilmemiş olması da bu ihtimali zorlaştırmaktadır."[424]

Dokgöz'ün bu açıklamaları üzerine, bir yazım yanlışı ihtimaline karşı, muhakkikin görmediği ve kullanmadığı bazı yazma nüshalara bakmanın yararlı olacağı düşüncesiyle, özellikle müellif hattı ve erken tarihli bazı yazma nüshalar üzerinde inceleme yapılmıştır.[425] Ancak söz konusu nüshalarda da durumun farklı olmadığı, müellifin râvî tercihi ve sıralamasının tahkikteki gibi olduğu görülmüştür.

Saçaklızade bu konuya, *Cühdü'l-Mukil* isimli eserinde de değinmiştir. Sadece yedi kıraat imamının râvîlerinin zikredildiği eserde müellif, *Tehzîbü'l-kırâât*'te olduğu gibi yedi kıraat imamının râvîlerini yine eş-Şatîbî'den aldığını söylemektedir. Ancak burada bir başka durum söz konusudur. Tahkikteki ifadelere göre Saçaklızade, Ebû Amr'ın râvîlerinden Sûsî'yi ilk sırada, ed-Dûrî'yi ise ikinci sırada zikretmiştir.[426] Kisâî için ise birinci sıraya ed-Dûrî'yi, ikinci sıraya Ebu'l-Harîs'i yazmıştır. *Cühdü'l-Mukil*'in tahkikinden alınan bu bilgilerin izahına ulaşmak maksadıyla eserin bizzat müellifi tarafından yapılan şerhi *Beyânu Cühdü'l-Mukıl*'e bakıldığında ise ed-Dûrî'nin birinci, es-Susî'nin ise ikinci râvî olarak yazıldığı görülmektedir.[427] Kisâî'nin râvîlerinin sıralamasında ise ed-Dûrî ve Ebu'l-Hâris sıralaması değişmemiştir. Şerhin, *Cühdü'l-Mukil*'den sonra kaleme alındığı göz önünde bulundurulduğunda müellifin fikrini değiştirdiği akla gelebilir. Ancak *Cühdü'l-Mukil*'in tahkikte kullanılmayan bazı yazma nüshaları üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde müellifin, sadece Kisâî'nin râvîleri için sıra değişikliğine gittiği görülmektedir.[428] Netice itibarıyla ortada kısmen de olsa bir tahkik hatası bulunmakta, ancak Kisâî'nin râvîleri arasındaki takdim tehir durumu, hem eş-Şâtıbî'nin sıralamasına uymaması hem de müellifin yedi kıraat imam ve râvîleri konusunda Şâtıbî'yi kaynak göstermesiyle çelişen bir görünüm arzetmektedir.

---

[424] Dokgöz, "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış", 129.

[425] İncelenen yazma nüshalar için bk. Saçaklızade Muhammed b. Ebubekir el-*Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* İstanbul: Ragıp Paşa Kütüphanesi, Ragıp Paşa Koleksiyonu, nr. 7 (müellif hattı); Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 07 830; Ankara: Millî Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 06 HK 777/3, vr. 99a; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 06 642-4, vr. 260b; Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 16 vr. 86a.

[426] Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 114.

[427] Muhammed b. Ebi Bekir Saçaklızade Maraşî, *Beyânu Cühdü'l-Mukıll: Haşiye 'alâ Risâleti "Cühdü'l-Mukıll"* (Müessesetu Kurtuba, 2004).

[428] Süleymaniye, Reşid efendi ktp. 57/3, 87a; Süleymaniye Antalya Tekelioğlu ktp. 21/2, 56a, (1124); Kütahya Vahitpaşa Ktp. 436; Bursa İnebey Ktp. Ho747/1.

Müellifin adı geçen her iki eserinde bahsetmediği fakat bu iki eserden daha sonra yazdığı *Tehzîbü'l-kırâât*'te zikrettiği üç imamla ilgili yaklaşımı da izaha muhtaçtır. Saçaklızade'nin Ya'kûb'u sekizinci sıraya yazması onun bu kıraati, Ya'kûb'u ilk defa yedinin üstüne ilave eden İbn Galbûn'dan almasıyla açıklanabilir. Benzer şekilde Ya'kûb'un râvîlerindeki sıralama yine İbn Galbûn'un tercihidir.[429] Saçaklızade'nin on kıraatle ilgili yazdığı bir eserde böyle bir tasarrufta bulunması, İbnü'l-Cezerî sonrası on kıraatin yaygınlaştığı ve öğretiminin İbnü'l-Cezerî çizgisinde yürütüldüğü bir dönem için oldukça iddialı bir çıkış olarak nitelendirilebilir.

Saçaklızade, dokuzuncu sırada yer verdiği Ebû Caʿfer'in râvîleri İbn Verdân ve İbn Cemmâz'ı, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîru't-Teysîr* isimli eserinden aldığını ifade etmektedir.[430]

Saçaklızade, "Halef el-Bağdâdî, Hamza'nın râvisi olduğu gibi kendi kıraat tercihlerini ortaya koyması nedeniyle imam olarak kabul edilmiştir."[431] ifadeleri onu yalnızca bir râvi değil, aynı zamanda müstakil bir kıraat imamı olarak gördüğünü açıklar mahiyettedir. Ancak her imamın iki râvîsini de zikredip Halef'in râvîlerine yer vermemesi, üstüne bir de dokuz imam tabirini kullanması, Halef'in imamlığını kabul etmekle birlikte bu konuda tereddüt yaşadığını göstermektedir. Netice olarak Saçaklızade'nin Halef'in imamlığına karşı yaklaşımı, onun sadeleştirmeci tutumuyla izah edilebilir ise de kıraat ilmi disiplini açısından tutarsızlıklar ve çelişkiler barındıran bir görüntü çizmektedir.[432]

Râvîler bahsinde dikkat çeken bir başka durum da yine İbn Galbûn'dan nakille zikredilen beş râvîdir. Bunlar; Nâfiʿ için İsmail ve Müseyyibî, Âsım için Mufaddal, Kisâî için ise Nusayr ve Kuteybe'dir. Saçaklızade bahsi geçen beş râvinin rivayetlerine ilişkin; "Bu beş râvinin rivayetlerinden, ne usûl meselelerinde ne de ferşü'l-huruf bahsinde herhangi bir şeyi zikretmiyorum. Ancak, bu rivayetler, dokuz imamın râvilerinin rivayetlerinden farklılık gösterdiğinde, bu durumu belirtme gereği duyuyorum."[433] ifadeleriyle açıklık getirmektedir. Hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde, kıraat öğretiminde söz

[429] İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, 1991, 1/9.
[430] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 115.
[431] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 115.
[432] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 116.; Detaylı bilgi için bk. Dokgöz, "Saçaklızade Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış".
[433] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 116.

konusu râvîlere yer verilmemişken, Saçaklızade'nin adı geçen râvîleri zikretmesi onun üzerindeki İbn Galbûn etkisi olarak yorumlanabilir.

5.2.3. Tarikler

Tarik, imam-râvî sırasıyla gelen nakil silsilesinin râvîden sonraki halkasına tarik denir.[434] Saçaklızade'nin tanımıyla tarik, râvîden nakledilen kıraate ve bu aktarımı yapan kişiye denir.[435] Her imamın râvîleri olduğu gibi her râvînin de tarikleri vardır. Yaygın gelenekte râvî ve tariklerin sayısı ikişer olarak benimsenmiştir.[436] Tarikler, aşere-takrib (aşru's-suğrâ-aşru'l-kübrâ) sırasıyla ilerleyen kıraat eğitiminin takrib safhasında işlenmektedir. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*'te bu tariklerden bazılarını zikretmiştir. İbn Galbûn'dan nakille, İmâm-ı Âsım'ın birinci râvîsi Ebu Bekr Şu'be'nin tariklerini Yahyâ b. Âdem ve el-Uleymî olarak belirtirken, bu sıralama *İthaf*'ta tam tersidir.[437] Ayrıca Şâtıbî'den naklen; Verş için el-Ezrak, Kâlûn için Ebû Neşît, Kunbül için İbn Mücâhid ve İbn Zekvân için el-Ahfeş tariklerine ismen değinmekle yetinmiş, bunların kitaplarda yazdığını söylemek suretiyle konuya son vermiştir.[438] Ancak sıralamayı yine farklı vermiştir. Saçaklızade'nin tariklerle ilgili bu tasarrufu onun kıraat eğitimindeki takrîb safhasında (aşrü'l-kübrâ) kaynak olarak kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Yukarıda adı geçen tarikler dışındaki diğer tarikleri zikretmemesi ve okuyucuyu, konuyu işleyen bir başka kitaplara muhtaç bırakması müellifin bilinçli bir tercihi olsa gerektir. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ (ö. 1117/1705) tarafından aynı dönemde telif edilen ve tariklere yer veren *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*[439] isimli eser ise Osmanlı kıraat tedrisi geleneği içinde rağbet gören bir eser olmuştur.[440]

---

434 Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 61.

435 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 114.

436 Ahmed Bennâ Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, thk. Enes Mihre (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 10.

437 Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 10.

438 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 117.

439 Eser hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Hatipoğlu, "Dimyâtî'nin *İthâfu Fużalâ'i'l-Beşer* Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili ve Eserinde Kıraat İlminin Muhtelif Meselelerine Yaklaşımı", *Rize İlahiyat Dergisi*, 27 (2024), 235–252.

440 Takrib eğitiminde, özellikle Tayyibe beyitlerinin anlaşılmasında kaynak kitaplardan biri olarak Ahmed Bennâ Dimyâtî'nin *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer* isimli eseri tercih edilmektedir. bk.https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/Documents/K%C4%B1raat%20(A%C5%9Fere-Takrib)%20Program%C4%B1%20-%202014.pdf s.21

5.3. Kıraatin Kısımları

Saçaklızade, kıraatleri, ayetlerin anlamına olan etkisi bakımından iki kısma ayırmaktadır. Bunlar, herhangi bir mana farklılığına sebep olmayan, ancak lafzın telaffuz şeklini değiştiren kıraatler ve anlamın değişmesine sebep olan kıraatlerdir.[441]

5.3.1. Manaya Tesir Etmeyen Kıraatler

Saçaklızade bu kıraatleri "Bu tür kıraatler, manada herhangi bir değişiklik meydana getirmez, ancak lafzın telaffuz biçiminde farklılık oluşturur. Bu tür farklılıklara edâ ve usûl denildiği gibi, kıraat de denir." şeklinde izah eder. Saçaklızade, mananın değişmediği, sadece ses değişikliğinin ortaya çıktığı bu durumları İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* isimli eserinden örneklendirmektedir. Buna göre; aslî medde zâid med getirilmesi veya bu ilave meddin terk edilmesi, hemzelerin *teshîli* ya da *tahkîki*, *idgam, ihfâ* ve *izhâr* gibi uygulamalar, harflerin kalın veya ince okunması (*tefhîm ve terkîk)*, *imâle* yapılması veya yapılmaması ve benzeri konular, lafzın ve nutkun farklılaştığı ama mananın farklılaşmadığı hususlardır.[442]

Saçaklızade, kaynaklarını da belirterek aktardığı bilgilerin üzerine katkı ya da açıklama mahiyetinde eklemeler yapmaktadır. Söz konusu ifadeler, 'ekûlu' ile başlayan cümlelerle açıklanmaktadır. Bu konuyla ilgili de, yukarıda İbnü'l-Cezerî'den naklen verdiği örneklere ilaveten, kelime sonundaki 'yâ' harfinin hazfi veya isbatı, feth veya iskanlı olması, 'vav' ve 'yâ'nın vasledilmesi veya harekesiz bırakılması yahut 'hâ-i kinâye'nin sabit kalması ya da terk edilmesi gibi durumların da, manayı etkilemeyen kıraat farlılıklarından olduğunu ifade etmektedir.[443] Saçaklızade zâid med ifadesine özellikle dikkat çekerek, bunun aslî medle karıştırılmaması konusunda uyarıda bulunmaktadır. Aslî meddin isbâtının ya da hazfinin anlamı değiştireceğini ifade ederek مَالِكِ ve مَلِكِ kıraatleri veya فَكِهِينَ ve فَاكِهِينَ kelimelerini bu duruma örnek olarak vermektedir. Ancak zâid meddin ilavesi veya terki durumunda anlam değişikliği olmaz, sadece ses değişimi olur. İmamların farklı ölçülerdeki uzatmaları buna örnektir.[444]

---

[441] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 117.

[442] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 118.

[443] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/29-30.

[444] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 118.

5.3.2. Manaya Tesir Eden Kıraatler

Saçaklızade, mana bakımından farklılığa yol açan farklılıkları, يَعْمَلُونَ ve تَعْمَلُونَ gibi kelimeleri gâib 'yâ'sı ile veya muhâtab 'tâ'sı ile okunması, مَالِك kelimesinin aslî med ile okunması veya aslî med terkedilerek مَلِكِ şeklinde okunması, فَاكِهِينَ kelimesinin فَكِهِينَ şeklinde medsiz olarak okunması, كِذَّابًا kelimesindeki 'zâl' harfinin teşdîd veya tahfîf ile okunması şeklinde açıklamaktadır.[445]

Saçaklızade, edâ ve kıraat kavramlarına dair, كِذَّابًا kelimesi üzerinden bir değerlendirmede bulunmaktadır. Müellife göre, كِذَّابًا kelimesindeki şeddeyi hazfetmek ya da muhafaza etmek, burada idğam ve fekk[446] anlamında değerlendirilmemektedir. Eğer bir kıraatte idğam ve fekk meselesi, kelimenin anlamını değiştirmiyor ancak yalnızca ses ve eda farklılığına yol açıyorsa, bu durum eda olarak nitelendirilmektedir. Ancak mana farklılaşmasına sebep oluyorsa, bunlar edâ olarak değil, yalnızca kıraat olarak isimlendirilmektedir.[447] Müellif, edâ ve kıraat arasında böyle bir ayrım yaparak, kıraat ilminde ses ve anlam boyutlarını birbirinden ayırmış ve bu konunun mahiyetine dair izâhatte bulunmuştur.

5.4. Kıraatlerin Tevatürü Meselesi

Sözlük anlamı itibariyle tevatür kelimesi, ard arda, birbiri peşisıra gelmek demektir.[448] Terminolojide ise mütevatir haber, yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun, kendilerine benzer diğer bir topluluktan rivayet ettikleri haber anlamında kullanılmaktadır.[449] Tevatür ya da mütevatir haber kavramı islami ilimler sahasında özellikle kelam, usûl-ü fıkıh, hadis ve kıraat gibi farklı disiplinler tarafından kullanılmaktadır. Ancak kavramın anlam evreni, her ilmi disiplin için farklılıklar arzetmektedir. Önce kelam ve fıkıh alimlerinin kullanılan tevatür kavramı, daha sonra hadisçiler tarafından kullanılmıştır. Kıraat alimlerinin söz konusu kavramla

---

445 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 118.

446 "'fekkü'l-hurûf', harflerin açıkça telaffuz edilmesini ve birbirine karıştırmaksızın mahreçlerinden yavaş ve kolayca çıkarılmasını ifade eden bir tabirdir." bk.Yavuz Fırat (ed.), *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 162.

447 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 118.

448 Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 132-133; Ebü'l-Kâsım Hüseyn el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân* (Dımaşk, Beyrut: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 2009), 511; Osman Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu* (Ankara: Gece Akademi, ts.), 34.

449 Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 132-133; Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*, 34.

tanışmaları ise hadis üzerinden olmuştur.[450] Kıraatlerin tevatürü konusu kıraat ilminin en müşkil meselelerinden birisi olarak değerlendirilmektedir.[451]

Saçaklızade, İbnü'l-Hâcib'in "yedi kıraat, edâ kabilinden olmayan şeyler dışında mütevatirdir."[452] ifadesine karşılık İbnü'l-Cezerî'nin, "Usul imamlarının hepsi bütün bunların tevatür olduğunu söylemişlerdir. İbnu'l-Hâcib'ten önce böyle birşeyin söylendiğini biz bilmiyoruz."[453] şeklindeki itirazını aktarmak suretiyle konuya giriş yapmakta ve devamında kıraatlerin tevatürü meselesi üzerine kendi düşüncelerini ifade etmektedir.[454] Müellif, İbnü'l-Hâcib'e katılmadığını, sadece yedi kıraatin değil, bilakis on kıraatin mütevatir olduğunu söyleyerek dile getirmektedir. Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'nin itirazının esasen İbnü'l-Hâcib'e bir reddiye olduğunu iddia ederek bu iddiasını, "Çünkü İbnü'l-Hâcib'in sözünün mefhumu, kıraatin eda kabilinden olan kısımlarının mütevatir olmadığını düşündürmektedir." sözleriyle gerekçelendirmektedir. Ayrıca, İbnü'l-Cezerî'nin "tümünün mütevatir olduğuna" yönelik açıklamasının, eda unsurlarının tamamının mütevatir olduğuna delalet ettiğini vurgulayarak kendi düşüncesini güçlendirmektedir. Müellif, kıraat ilminde eda kavramının usûl olarak da isimlendirildiğini, dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin "usûl imamları" ifadesiyle kastettiği şeyin aynı zamanda edâ imamları olduğunu dile getirmektedir.[455]

Saçaklızade, mütevatir olanın, kıraat ilminde zikredilen edâ türlerinin her birinin genel olarak Kur'an'da bulunması olduğu görüşündedir. Yani, Kur'an'ın bazı ayetlerinde imâle, bazı ayetlerinde hemzenin teshili, bazı yerlerinde idgam, tefhîm ya da terkîk gibi edâ türleri bulunmaktadır. Ancak bu, bu türlerin belirli ayetlerde ya da kelimelerde bulunması anlamına gelmez. Bu yüzden, bu türlerin genel olarak Kur'an'da varlığını inkâr eden kişi küfre girer. Fakat "şu kelime imâle ile okunur mu, okunmaz mı?", "bu hemze, teshil ile mi yoksa teshilsiz mi okunmalı?" ya da "bu harf terkîk ile mi, tefhîm ile mi okunur?" gibi ihtilaflı meselelerde, her iki görüş de mütevatir değildir. Bu nedenle, bu tür ihtilafların bir tarafını inkâr eden kişi küfre girmez. Bu konuda Zemahşerî örneğini veren Saçaklızade, onun Verş rivâyetinde sabit bir okuma biçimi olmasına rağmen ءَأَنذَرْتَهُمْ

[450] Bayraktutan, *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*, 81.
[451] Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 97.
[452] Cemâleddin Ebû Ömer Osman b. Ömer b. Ebî Bekir el-Mukrî İbnü'l-Hâcib, *Muhtasar Muntehâ's-su'l ve'l-emel fî 'ilmi'l-usûl ve'l-cedel*, thk. Nezîr Hammâd (Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.), 1/377.
[453] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/30.
[454] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 119.
[455] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 119.

[456] gibi kelimelerde, ikinci hemzenin elif'e çevrilmesini (uzatılmasını) inkâr ettiğini, buna rağmen Zemahşeri'nin bu görüşüyle küfre girmiş olmayacağını ifade etmektedir.[457]

Saçaklızade, özellikle *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eserinde herhangi bir konunun kapalı kalmasını istemediğinden, konuları açık ve net bir şekilde izah etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda gerek yaptığı alıntılar üzerine açıklama ekleyerek, gerekse kendi görüşlerini örneklerle destekleyerek meseleleri ele alır. Bu amaca matuf olarak, konuyla ilgili olarak yukarıda zikredilen "ihtilaflı meseleler" kavramına açıklık getirmektedir. Müellif, kıraat âlimleri arasında ihtilaf edilen konulara değinmesinin sebebini şu şekilde ifade eder: "

> "Eğer kurrâ arasında ittifak edilen edâ türleri söz konusu ise, mesela muttasıl meddeki ziyade veya bir kelime içinde aynı türden iki harfin (misleyn) harekeli bir şekilde idgam edilmesi gibi meselelerde, bu tür uygulamalar mütevatir olup bunda hiçbir şüphe yoktur. Bunu inkâr eden küfre girer. Bu durum, üzerinde ittifak edilen kıraat türlerini inkâr edenin küfre girmesine benzer. Ancak burada meddin ziyadesi üzerinde ittifak edilmiştir ve bu husus mütevatirdir. Fakat ziyade derecesi konusundaki detaylar, ihtilaf içerdiği için mütevatir değildir."[458]

Saçaklızade, bu görüşünü destekleyen bir delil olarak Suyûtî'nin *el-İtkân*[459] adlı eserinden nakille, İbn Hâcib'in, edâdan sayılan konuları, mesela *med, imâle* ve *hemzenin tahfifi* gibi meseleleri mütevatirden saymadığını, buna mukabil diğer bir grup âlimin ise, *med* ve *imâle*nin aslının mütevatir olduğu, ancak, med miktarının iki, üç ya da dört şeklinde takdir edilmesi gibi detayların, ihtilaf içerdiğinden mütevatir olmadığını savunduklarını aktarır. Ayrıca Zerkeşî'nin de ikinci görüşü benimsediğini ifade eder.[460]

Tevâtür tartışmalarında geçen *takdir* terimine de değinen Saçaklızade, *takdir* ifadesiyle kastedilenin, meddin uzatılma derecesinin veya imâlenin *imâle-i kübrâ* ya da *imâle-i suğrâ* olmasının belirlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeden anlaşıldığına göre, med ve imâle temelde tevâtürle sabittir. Ancak bu temel üzerindeki detaylarda takdir kullanılarak ortaya çıkan birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Takdir kullanımı

---

[456] el-Bakara 2/ 6.

[457] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 121.

[458] Saçaklızâde, *Tehzîbü'l-kırâât*, 120.

[459] Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnaud (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2008), 1/106.

[460] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/466; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 121.

neticesinde ortaya çıkan derece tayini, ihtilaflı bir mesele olduğu için tevâtür niteliği taşımamaktadır.[461]

Tevâtür konusunda yedi kıraat ve on kıraat ayrımına da değinen Saçaklızade, yedi imam kıraatleri içinde olup edâ kabilinden olmayan bazı kıraatlerin (vecihlerin) tevâtür derecesinde olmadığı kanaatindedir. Bu görüşünü Ebû Şâme ile destekleyen[462] müellif, tevâtür derecesinde olan kıraatlerin, yalnızca yedi imamdan nakledilen kıraatlerle sınırlı olmadığını, Ya'kûb ve Ebû Ca'fer'in kıraatlerinin çoğunun da tevâtür derecesinde olduğunu ifade etmektedir.[463] Saçaklızade, bu ifadesiyle kendisine ait olan dokuz imam kavramına bağlı kaldığını göstermekte ve kıraati tıpkı Ya'kûb ve Ebû Caʿfer gibi tevatür derecesinde sayılan Halef'i zikretmemektedir.

Saçaklızade, üzerinde ihtilaf edilen kıraatlerin sahabe döneminde ahad rivayetlerle aktarıldığını, ancak daha sonra bu kıraatlerin tevâtür derecesine ulaştığını ifade ettikten sonra kıraatleri inkar etmenin hükmü hakkında şunları söyler; "Meşhur bir kıraati inkâr eden kişi, en sahih görüşe göre tekfir edilmez; dalâletle suçlanır. Ancak, kıraat imamlarının üzerinde ittifak ettiği kıraatlere gelince, bunların tevâtür derecesinde olduğuna dair bir ihtilaf söz konusu değildir." Konuyu Fatiha Sûresindeki iki kelimeyi örnek vererek açıklayan Saçaklızade, Fâtiha sûresindeki مَلِكِ kelimesini, kurrâdan bir kısmının, mîm harfinden sonra bir elif ekleyerek okuduğunu, diğer bir kısmının ise, elifsiz olarak okunduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde, الصِّراط kelimesi de bazı kurrâ tarafından tam bir sâd harfiyle, diğerlerinin ise tam bir sîn harfiyle okuduğunu belirtir. Saçaklızade, bu kelimenin diğer bir diğer vechinin ise sâd harfine zây (ز) sesinin işmam edilmesi olduğunu söyledikten sonra, şu sözlerle konuyu bitirmektedir.

> "Dolayısıyla, bir kelimenin tüm kıraat vecihlerini inkâr eden kişinin küfründe hiçbir şüphe yoktur; çünkü bu durum, kelimenin aslını inkâra götürmektedir ve kelimenin aslı tevâtürle sabittir. Ancak, kelimenin kıraat vecihlerinin her birinin tevâtürle sabit olup olmadığı konusunda bir şüphe bulunmaktadır. Bu nedenle, bir kişinin kelimenin bazı kıraat vecihlerini inkâr edip diğerlerini kabul etmesi durumunda küfre düşüp düşmediği meselesi şüphe konusudur."[464]

[461] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 120-121.
[462] Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz,* 174.
[463] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 121.
[464] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 122.

5.5. Kıraatin Türleri

Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'nin kıraatleri, mütevâtir ve şâz olmak üzere iki ana grupta ele aldığını ifade ettikten sonra, bu kavramların açıklamasını yine İbnü'l-Cezerî'den nakille yapmaktadır.

5.5.1. Mütevatir Kıraat

"Hz. Peygamber'den, sika râvîler tarafından tevâtür yoluyla nakledilen, Arapça dil kurallarından birine uygun olan ve imam mushaflardan birinin hattına -takdîren de olsa- uygunluk gösteren kıraatlerdir." Bu tür kıraatlerle okumak caizdir, doğruluğu kesinlikle kabul edilir ve bunları inkâr eden kimse küfre girer.[465]

5.5.2. Şâz Kıraat

"Hz. Peygamber'den tevâtür yoluyla değil yalnızca âhad haber yoluyla nakledilen kıraatlerdir." Şâz kıraatler *makbul şaz* ve *merdûd şâz* olarak iki kısma ayrılmaktadır:[466]

5.5.2.1. Makbul Şâz

Saçaklızade'ye göre makbul şâz, güvenilir râvî zinciriyle nakledilmiş olup Arap dili kurallarına uygun kıraatlerdir. Bu tür kıraatler kabul görür. Ancak, bu kıraatler, mushaf hattına uygun olsa bile, arza-i ahîra'da tilaveti nesh edilmiş olduğundan, okunması caiz değildir. Bu tür kıraatleri inkâr eden kişi küfre düşmez; ancak günaha girer.[467]

5.5.2.2. Merdûd Şaz

Merdûd şâz ise, sika olmayan bir râvî tarafından nakledilen ya da güvenilir bir râvî tarafından nakledilmiş olmakla birlikte Arap dili kurallarına uymayan kıraatlerdir. Bu tür kıraatler, mushaf hattına mutabık olsa bile kabul edilmez.[468] '*Kabul edilme*'den kasıt, onunla amel etme, yani oradan çıkarılan hükümle amel etme anlamındadır.

Saçaklızade, bu tanımların ardından mushaf hattına uygunluk konusunda geçen "…takdiren mushaf hattına uygun olsa bile..." ifadesine, İbnü'l-Cezerî'nin görüşlerinin, *el-İtkân* üzerinden aktarımıyla açıklık getirmektedir: مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ifadesi, mushafların

[465] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 121.
[466] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 122.
[467] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 123.
[468] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 123; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/9,13-14; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 8.

tamamında *elif* olmadan yazılmıştır. *Elif*'in hazifli olduğu bir kıraat, mushaf hattına doğrudan uygunken; *elif*in yazılı olduğu kıraat ise mushafa, *elif*in yazılmamasının yazıdan tasarruf olarak değerlendirilmesiyle, takdiren uygun kabul edilir.[469] Saçaklızade, buna mukabil, yazıda hazfedilen eliflerin bulunduğu diğer kıraatlerin de benzer şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.[470]

5.6. Mütevatir Kıraatlerin Kur'an'dan Bir Parça Oluşu

Saçaklızade'nin, mütevatir kıraatlerin Kur'an'dan bir parça oluşu konusundaki kanaati, mütevatir kıraatlerin tamamının Kur'an'ın parçaları olması yönündedir. O, "Bu kıraatlerin tamamı Allah'ın kelamıdır ve Kur'an-ı Kerim'in birer parçasıdır. Bunların hepsi Allah Teâlâ'nın katından indirilmiş olup, Allah'ın kelamı olduklarına dair hiçbir şüphe yoktur." şeklinde serdettiği görüşünü destekler mahiyette olan ve *en-Neşr*'de ed-Dâni'den naklen geçen ifadeyi aktarmaktadır: "Kur'an tek bir kıraatle okunduğunda yahut tek bir rivayetle okunduğunda Kur'an'ın bir parçası okunmuştur. Kur'an'ın bütünü okunmamıştır."[471] Saçaklızade'nin kanatinin bu yönde olduğu, onun şu ifadelerinden de anlaşılmaktadır.

> "Kur'an-ı Kerîm'in surelerinin tamamını yalnızca tek bir kıraat veya tek bir rivayetle öğrenen kimse, aslında Kur'an'ın bir kısmını öğrenmiş, bir kısmını ise öğrenememiş demektir. Günümüzdeki ilim talebelerinde şaşılacak bir durum vardır ki, hendese, astronomi, fizik gibi ilimlerde eksik bilgiye sahip olmayı kabul etmezler ve bu durum kalplerinde bir eksiklik hissi uyandırır. Ancak, Allah'ın kitabının bir takım kıraatlerini öğrenmemiş olmaktan endişe duymazlar ve bu durumdan rahatsızlık hissetmezler."[472]

Bu bağlamda, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde ifade ettiği gibi, "Eğer tüm mütevatir kıraatler Kur'an'ın bir parçası ise, kıraat imamları ve râvîleri arasında görülen ihtilaflar da mı Kur'an'ın bir parçası olacaktır? Yani, mütevatir kıraatlerin hepsi hak olduğuna göre, bu kıraatler arasındaki ihtilafların dahi Kur'an'ın parçalarından olduğu

---

469 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/100; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/11.

470 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 123.

471 İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/30. Dani, *Camiu'l-beyan*, 1, 22.

472 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 124.

söylenebilir mi?"[473] sorusuna kıraatler ve fıkhî mezhepler mukayesesi ile cevap vermektedir:

> "Derim ki, kıraat imamlarının ihtilafı, bir kıraati kabul edip diğerini reddetmek şeklinde değildir. Çünkü bu imamların hiçbiri diğer kıraatlerin hak olduğunu inkâr etmemiştir. Onlardan her biri, farklı kıraatlerden birini tercih etmiş, bu kıraati tilavet etmeye devam etmiş, onu gözetmiş ve bu kıraatle tanınmıştır. Bu nedenle, o kıraat ondan alınmış ve ona nispet edilmiştir.
>
> Bir imamın bir kıraate nispet edilmesi, o imamın o kıraati tercih etmesi, sürekli o kıraati okuması ve onu muhafaza etmesi sebebiyledir. Ancak bu nispet, o kıraatin o imam tarafından içtihat yoluyla ihdas edildiği anlamına gelmez. Yani kıraat imamları, kıraatleri kendileri oluşturup geliştirmiş değillerdir. Onların o kıraatle anılmaları, bu kıraatleri tespit ve muhafaza etmeleriyle ilgilidir.
>
> Bu durum, fakihlerin ameli hükümlerdeki ihtilaflarından farklıdır. Çünkü fakihlerin ihtilafı, naslardan hüküm çıkarma ve bu nasları yorumlama yöntemlerindeki farklılıklardan kaynaklanır. Fakihler, naslardan hüküm çıkarırken zanna dayanır ve içtihatlarının kesin doğru olduğunu iddia etmezler. Her biri, 'Bu benim zannı galibime göre doğru bulduğum görüştür.' der. Aynı zamanda, bir fakih, kendi içtihadına muhalif olan bir başka içtihadı kabul etmez ve reddeder."[474]

Saçaklızade, son olarak fakihlerin her birinin kendi içtihadını doğru kabul etiğini, buna mukabil diğerinin içtihadını reddetme eğiliminde olduklarını ifade etmektedir. Ancak kıraat imamlarının ihtilafında böyle bir durumunun olmayacağını çünkü kıraat imamlarının kıraatlerin hepsinin hak olduğunu kabul etiğini bildirir. Dolayısıyla, kıraatler arasında bir inkâr veya reddetme söz konusu olmadığını, onların ihtilafının, kıraatlerin birini diğerine tercih etme şeklinde olduğunu ifade eder.[475]

5.7. Kıraatlerin Bağlayıcılığı

Saçaklızade, her iki kıraatin aynı anlamı ifade etmesi halinde, bu durumun farklı iki edâ şekliyle ilgili olduğunu ifade etmektedir. "Allah Teâlâ her iki kıraati birden indirmiştir; bir edâ şekliyle inzâl etmiş ve diğerine ise bir ruhsat olarak müsaade etmiştir." Müellif bu sözlerini Ali el-Kârî ve Ebû Amr ed-Dânî gibi alimlerin görüşleri üzerinden temellendirmektedir. Ali el-Kârî'nin *Şerhu Fıkh-ı ekber* adlı eserinde, "Eğer bir ayette iki farklı kıraat bulunuyorsa ve bu kıraatlerin her biri diğerinden farklı bir anlam ifade

[473] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/56.
[474] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 125.
[475] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 125.

ediyorsa, bu durumda Allah Teâlâ her iki kıraatle de konuşmuş sayılır ve bu iki kıraat iki farklı ayet hükmünde değerlendirilir. Ancak, eğer iki kıraat aynı anlamı ifade ediyorsa, bu durumda Allah Teâlâ yalnızca bir kıraatle konuşmuş, kolaylık ve ruhsat olarak diğerinin okunmasına da müsaade etmiştir."[476] şeklindeki ifadelerinin ardından şöyle der; "İndirilen eda, diğer Arap kabilelerinin değil, yalnızca Kureyş'in edasıyladır. Bu hususta ed-Dânî, *el-Mukni*ʿ adlı eserinde Osman b. Affân'dan naklen şöyle der: 'Kur'an, Kureyş'in dili üzere indirilmiştir.'"[477]

Yedi harf hadisine de değinen Saçaklızade, Tîbî'den nakille şöyle demektedir; "Bu ifadeden maksat, Kur'an'ın yedi lehçe üzere indirildiğidir. Kur'an'ın ilk olarak Kureyş lehçesiyle indirildiği ve bunun esas olduğu, daha sonra ise diğer lehçelerle okunmasına kolaylık ve ruhsat verildiği anlaşılmaktadır." Saçaklızade, lehçe ile kastedilenin, anlamı değiştirmeyen 'eda şekilleri' olduğunu belirterek, sonrasında Allah Teâlâ'nın, Kur'an'ın diğer Arap kabilelerinin edalarıyla okunmasına da ruhsat verdiğini ifade etmektedir.[478] Müellif, söz konusu lehçelerin, *en-Neşr*'de, Sakîf, Kınâne ve Temîm olarak zikredildiğini, Nisâburî'nin tefsirinde ise, Hevâzin, Yemen ve Sakîf lehçelerinin yerine Kays, Esed ve Huzâa lehçelerinin zikredildiğini ifade etmektedir.[479]

[476] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 126.
[477] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 128.
[478] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 128.; Buhârî, 4992; Müslim, 818.
[479] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 127.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SAÇAKLIZADE'NİN KIRAAT USÛLÜ KONULARINA YAKLAŞIMI

1. EDÂ VE USÛL KAVRAMI

Eda ve usul kavramları kıraat ve tecvid ıstılahındaki kullanımlarıyla geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Her iki kavramın yaygın tarifi yanında Saçaklızade'nin kavramlar hakkında görüşleri ilgili başlıklar altında verilecektir.

1.1. Edâ Kavramı

Yaygın tarifi, "Kıraatin hocadan müşafehe yoluyla alınması ve tekrar hocaya okunması" şeklinde olan edâ kavramı, bu yönüyle kıraat öğretim metodlarından biridir.[480] Bununla birlikte "kıraatin tecvidli olması," şeklinde de tarifi bulunmaktadır.[481] İbnü'l-Cezerî edâyı, "Zâid med mertebeleri gibi ortak ölçüye göre kabul edilen, meşhur ve sahih olarak gelen okuma biçimleridir. Bu ve benzer durumlar hüküm itibariyle mütevatir kıraate dahildir." şeklinde tanımlamaktadır.[482] Saçaklızade'nin tanımı ise, Cezerî'nin tanımına yakındır. O, edâ kavramını, lafızların anlamlarında bir farklılığa sebep olmayan ancak telaffuz şekillerinde farklılıklar meydana getiren usûl konularını kapsayan bir kavram olarak kullanmıştır.[483]

1.2. Usûl Kavramı

Saçaklızadeye göre usûl kavramı asl kelimesinin çoğuludur ve kâide/kural anlamına gelmektedir. Kıraat edâsına "usûl" adı verilmesinin sebebi, bu başlık altında kurrânın uyguladığı belirli bir düzene dayalı genel kuralların yer almasıdır. Bu kurallar, kıraatin detaylarına ait, med, imâle, ibdal, nakil, iskat, terkîk, tağliz, tefhîm, teshil vb. gibi çeşitli örnekleri içine alır. Ferşü'l-hurûfta zikredilen ihtilaflar ise genel bir kuraldan ziyade belirli ve özel durumlara dayalıdır. Bunların her biri, kıraat imamlarından nakledilen veya bizzat duyulan özel rivayetlere dayanır. Bununla birlikte, kurrâya ait bazı okuyuş özellikleri, ferşü'l-hurûf bölümünde yer alsa bile, usûl kaideleriyle ilişkili olabilir.[484] Usul kavramının zıddı olan *furû'* kavramı, kıraat ıstılahında daha ziyade *ferş* olarak ifade edilmektedir.[485]

---

[480] Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 58.

[481] Yavuz Fırat (ed.), *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 34.

[482] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-tâlibîn* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 81; akt. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 34.

[483] Muhammed b. Ebi Bekir Saçaklızade *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* thk. Halid Abdusselam Berekat (Dımeşk: Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 2012), 133.

[484] *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* 133.

[485] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 161.

Sonuç olarak kıraat ilmi açısından edâ kavramı, üzerinde ittifak edilen telaffuz biçimlerini, usûl kavramı ise belli bir kural çerçevesinde olmak kaydıyla farklılık arzeden uygulamaları ifade eder. Belli bir kurala uymayan vecihler ise ferş kavramıyla ifade edilmektedir. Örneğin bir kelimede harf-i medden sonra hemze gelirse ittifakla bir eliften fazla uzatılır. Bu usûl olarak ifade edilir. Ancak ziyade meddin bir eliften fazla olduğu durumlar ferşi ihtilaf olarak ifade edilir.[486]

2. SAÇAKLIZADE'NİN KIRAAT USÛLÜ KONULARINA DAİR GÖRÜŞLERİ

Kıraat ilmine dair yazılan eserler çoğunlukla usûl[487] ve ferşü'l-hurûf[488] olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Kıraat usûlü, kıraat imamlarının takip ettiği genel ve sistematik kurallar bütünüdür. İmâle, revm, işmâm, idgam, izhar, ihfâ vb. konular usûl kapsamındadır. Ferşu'l-hurûf ise, belli bir kurala bağlı olmayan kıraat farklılıklarıdır. Daha açık bir ifadeyle ferşî ihtilaflar kelime kelime ele alınan kıraat farklarıdır. Çalışmamızda usûl konuları ele alınacak olup ferşü'l-hurûf bahsi kapsam dışı bırakılmıştır.

2.1. İstiâze ve Besmele

2.1.1. İstiâze

Sözlükte 'sığınmak, yapışmak ve iltica etmek' anlamlarına gelen istiâze,[489] ıstılahta ise "İnsanı haktan alıkoyan şeylerden ve cin, insan, hayvan vb. gibi yine insana zararı dokunabilecek olan şeylerden Allah'a sığınmak" anlamında kullanılmaktadır.[490] Kur'an-ı Kerim'de, istiâze kelimesi şu ayetlerde geçmektedir:

"فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"

---

[486] Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü,* 46.

[487] Usûlle ilgili bilgi için bk. Yaşar Akaslan, "Kırâat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 43 (2017), 221-247.

[488] Ferş konusunda geniş bilgi için bk. Furkan Akbulut, *Ferşu'l-Hurûf'un Mahiyeti ve Manaya Etkisi (Yeni Bir Tasnif Denemesi)* (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021)

[489] Râgıb el-Isfehânî, *el-Müfredat fî ğarîbi'l-Kur'ân* (Lübnan: y.y., ts.), 526.

[490] Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Mısır: y.y., 1903), 1/49; Hidayet Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kıraât İlmindeki Yeri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024). İstiâze ile ilgili detaylı bilgi için bk. Muhsin Demirci, "İstiâze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001); Remzi Kaya, "Kur'ân'da İstiâze (Sığınma)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2001), 95-102; Hasan Hüseyin Havuz, "Sâbûnî'nin Revâiu'l-Beyân Adlı Tefsiri Bağlamında İstiâze ve Besmele", *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir İlmindeki Yeri,* ed. Zeki Keskin (Ankara: Grafiker Yayınları, 2022), 205-232.

“Kur’an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”[491]

"وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ"

“Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah’a sığındım.”[492]

Saçaklızade, istiâze konusunu, istiâzenin yukarıda verdiğimiz tanımlarına yer vermeksizin, istizenin sigası, kullanım yeri, cehrî ya da gizli okunması gibi daha ziyade kıraat ve tilavet açısından ele almaktadır. İstiâzenin sigasının, *en-Neşr*’den aktarımla أعوذ بالله من الشيطان الرجيم şeklinde olduğunu ifade eden müellif, bu terkibin kıraat imamlarının tamamının ittifakıyla, Hz. Peygamber’den geldiğini bildirmektedir.[493] Hamza’dan nakledilen أَسْتَعِيذُ ifadesini de açıklayan Saçaklızade, söz konusu uygulamanın, Nahl sûresi 98. ayette zikredilen فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ emrinin zahirine göre amel edilmesi anlamında, أعوذ yerine kullanıldığını, ancak, أعوذ بالله من الشيطان الرجيم terkibinin, doğrudan Hz. Peygamber’den nakledilen bir uygulama olması hasebiyle tercihe şayan olduğunu ifade etmektedir.[494]

İstiâzenin kıraatten önce yapılması gerektiğini aktaran Saçaklızade bu konuda icmâ bulunduğunu ifade ederek, فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ‘‘Kur’an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.’’ ayetini buna dayanak olarak sunmaktadır.

Saçaklızade, istiâzenin cehrî ya da gizli okunması hakkında imam ve râvîlerin tercihlerine örnek vermektedir. Buna göre, Ebû Amr ve Nâfiʿ, Kur’an’ın tamamında istiâzeyi gizli okurlar. Halef, istiâzeyi, Kur’an’ın başında açıktan, sonrasında gizli okurken, onun ikinci râvîsi Hallâd ise hem açıktan hem de gizli okumaktadır. Diğer kıraat imamlarından ise istiâze hakkında açık bir hüküm bulunmamaktadır.[495]

Saçaklızade, kıraat imam ve râvîlerinin görüşlerini aktardıktan sonra Şâtıbî’nin;

[491] En-Nahl 16/98
[492] Ed-Duhân 44/20.
[493] Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 129.
[494] Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 128.
[495] Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 130.

إِذَا مَا أَرَدْتَ الدَّهْرَ تَقْرَأُ فَاسْتَعِذْ ... جِهَاراً مِنَ الشَّيْطَانِ بِاللهِ مُسْجَلاَ [496]

"Eğer Kur'an'ı sürekli okumak istersen, istiâzeyi açıktan oku…" şeklindeki tavsiyesine, şerh sadedinde Ebû Şâme'nin "Bu, kıraat hocasının huzurunda veya kıraati dinleyen bir topluluk önünde okunduğu durumlarda geçerlidir. Ancak kişi yalnız başına veya namazda okuyorsa, istiâzeyi gizli okuması daha faziletlidir."[497] ifadelerini eklemektedir.[498]

Saçaklızade, Beyzâvî'nin, Nahl Sûresi 98. ayetindeki emrin yerine getirilmesinin, cumhura göre müstehab olduğu görüşünü[499] aktardıktan sonra, bu durumun bazı âlimlerin de istiâzenin hükmünün vacip olduğu görüşünde olduklarını göstermekte olduğu şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır.[500]

2.1.2. Besmele

Saçaklızade, istiâzede olduğu gibi, besmelenin de kavramsal anlamı üzerinde durmadan, doğrudan kıraatle ilgili teknik yönlerine odaklanmaktadır. Müellif bu konuda, Sirâcüddin en-Neşşâr'ın (ö. 938/1531) *el-Mükerrer* isimli eserinden nakille, kıraat imamlarının Tevbe sûresi hariç bütün sûrelerin evvelinde besmele çekilmesi hususunda ittifak ettiklerini, buna mukabil Tevbe Sûresinin başında ise besmelenin terk edilmesinin icma ile sabit olduğunu bildirmektedir.[501] Sûre başından değil de herhangi bir yerden başlama durumunda ise besmeleyle başlama ya da sadece istiâzeyle yetinme hususunda okuyucunun serbest olduğunu ifade etmektedir.[502]

Saçaklızade, kitaplarda, Tevbe sûresine başlama hakkında bilgi verildiğini ancak surenin başından değil de sonrasındaki herhangi bir yerinden başlanma durumunda besmelenin okunup okunmayacağı konusuna pek değinilmediğinden yakınır. Söz konusu meseleye, İbnü'l-Cezerî'nin temas ettiğini aktaran Saçaklızade, onun, Tevbe sûresinin başından değil de sonraki herhangi bir yerinden ibtidâ edilmesi halinde, usul alimlerinin ekserisi

---

[496] Kasım b. Firrûh eş-Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, ed. Eymen Ruşdî Suveyd (Dımaşk: Mektebetü İbn Cezerî, 2013), 8, 95. beyit.

[497] Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, ed. İbrâhîm Atve Avad (Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1982), 61.

[498] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 130.

[499] Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2015), 3/419.

[500] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 130.

[501] Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî, *el-Mükerrer fî mâ tevâtere mine'l-kırââti's-seb' ve Teharrar*, thk. Ahmed Mahmud Abdüssemi Şâfiî Hafeyân (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 27; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 130.

[502] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 130.

tarafından okuyucuya serbestlik tanındığı görüşünü nakletmektedir. Devamında ise yine Cezerî'nin bu konudaki yaklaşımına bir karşı görüş olarak Ebû İshâk el-Ca'berî'nin, Tevbe sûresinin başında besmele okunmadığı gibi, ortasından başlanırken de besmelenin câiz olmadığı yönündeki görüşünü aktarmaktadır.[503]

Saçaklızade, bir ayetten başka bir ayete geçişte istiâze okumaya gerek olmadığı gibi besmele çekmeye de lüzum görmemektedir. Müellif burada herhangi bir kayıt düşmese de bu hüküm yalnız aynı sure içindeki ayetler arasında geçerli olmalıdır. Çünkü sure geçişlerinde durum farklıdır. Saçaklızade, Tevbe Sûresi dışındaki sureler arası geçişlerde Verş hariç Nâfi', İbn Kesîr, Âsım ve Kisâî'nin Tevbe sûresi dışında bütün sûrelerin arasını ayırarak besmele ile okuduklarını ifade etmektedir.[504]

Saçaklızade, kıraat ricalinin, sure geçişlerindeki uygulamalarını da açıklamaktadır. Buna göre; Kıraat imamlarından Hamza, fasıla vermeksizin Tevbe Sûresi hariç Kur'an-ı Kerim'in tamamında besmele çekmeden ve sekte yapmadan (yani durup nefes almadan) vasl ederek okumaktayken, Müddessir-Kıyâme, İnfitâr-Mutaffifîn, Fecr-Beled ve Asr-Hümeze sûreleri arasında olmak üzere bu dört yerde[505], besmele ile okumuştur. [506] İbn Âmir, Ebû Amr ve Verş, Kur'an'ın tamamında sureler arasında sekt ile okumayı tercih etmektedirler. Ancak Müddessir ile Kıyâme, İnfitar ile Mutaffifîn, Fecr ile Beled, Asr ile Hümeze sureleri arasındaki geçişlerde bu uygulama terk edilir ve ara vererek besmele ile geçiş yapılır.[507]

---

[503] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/265; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 131. Bu konudaki diğer bazı görüşler şöyledir: "Palûvî Zübdetü'l-İrfân'da, Et-Tevbe 9/ sûresinin ilk âyeti dışındaki âyetlerle kıraate başlanması hâlinde bu sûrenin başına ittiba edilerek besmelesiz başlanılmasının daha evla olduğunu bildirmektedir. Ancak bu eserin şerhi Umdetu'l-Hullân'da ise, bu konuda sahih olanın Et-Tevbe 9/ sûresinin evveli hariç, bu sûrenin evâsıtında da muhayyerlik olduğu, besmele vecihlerinin alındığından bahsetmektedir." bk. Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 178; Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vucûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Âsitâne, ts.), 2-3; Molla Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân fî izâhi Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Asitâne, ts.), 12.

[504] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 131.

[505] Bu uygulama *Şâtıbiyye*'nin 103. beytinde وَبَعْضُهُمْ فِي الأَرْبِعِ الزُّهْرِ بَسْمَلَا ... وسَكْتُهُمُ الْمُخْتَارُ دُونَ تَنَفُّسِ dizeleriyle ifade edilmektedir. bu beyitte geçen 'el-erbau'z-zühr' yukarıdaki dört düre geçişini ifade etmektedir. bk. Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî,* 67.

[506] Mekkî b. Ebî Tâlib Hamza'nın uygulamasını şu açıklamayla gerekçelendirmektedir: "Hamza, yalnızca Fâtiha sûresinde besmele çekmiş ve diğer sûrelerde artık besmele çekmenin gerekmediğini söylemektedir." Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1982), 85; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 131.

[507] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 131.

Saçaklızade, *et-Teysir*'e dayandırarak verdiği bilgide, Fâtiha Sûresinin başında besmelenin okunmasında hiçbir ihtilaf olmadığını ifade etmektedir. ed-Dânî'nin bu ifadesini açıklayan Saçaklızade, Fatiha Sûresinin, ister Nâs Sûresinin sonuna bağlanarak okunsun, isterse bağımsız olarak ibtida edilsin fark etmeksizin, besmeleyle okunmasının ittifakla sabit olduğunu belirtir.[508]

2.2. Revm ve İşmâm

Saçaklızade vakf yapılması halinde kelime sonlarındaki harflerde ortaya çıkan revm ve işmam gibi durumların, kıraatle ilgili birçok konuda yer alması sebebiyle, bu bahse kitabın hemen başında yer vermiştir. Revm ve işmam ile tenvinli mansub isimlerin vakf halindeki durumlarını ayrı başlıklar altında açıklamıştır.

2.2.1. Revm ve İşmam

Sözlükte "istemek" anlamına gelen revm, kıraat terimi olarak ise vakf durumunda harekenin bir kısmını göstermek anlamına gelir.[509] Revm, vakf halinde kelimenin meksur ve dammeli son harfinin harekesinin az bir sesle telaffuz edilmesi suretiyle yapılır.[510]

İşmam ise sözlükte, birisine bir şeyi koklatmak anlamına gelirken, kıraat ıstılahında, vakf edilmesi halinde son kelimenin sükûnlu okunması ve dudakların ileriye doğru uzatılarak harekenin işaret edilmesi olarak tarif edilmiştir.[511] Damme harekeye mahsus olan işmam, fetha, kesre ve ârızî harekede ve harekesi damme olsa bile cemî mîm'inde ve tâ-i te'nîs durumlarında işmam yapılmaz.[512]

Saçaklızade *et-Tebsıra*'dan yaptığı nakille el-Mekkî'nin görüşlerini aktararak konuya giriş yapmaktadır. Mekkî, revm ve işmam konusunda aslolanın sükûn üzere vakıf yapılması olduğunu ifade eder. Çünkü vakfın anlamı hareke üzerinde durmak, yani harekeyi okumamaktır. Bunun haricinde revm ve işmam da câizdir.[513] Saçaklızade Dânî'nin konu hakkındaki görüşünü de aktarmaktadır. Dânî, kurrânın genel âdetinin, kelimenin son harflerindeki harekeye rağmen vasl halinde sükûnla vakfetmek olduğunu ifade etmektedir. Kûfe imamları Asım, Hamza ve Kisâî'nin yanı sıra Ebû Amr'ın da vakf

---

[508] Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'a*, ts., 26; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 132.
[509] Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 137; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 118-119.
[510] Fatih Çollak, "Revm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008).
[511] Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 97; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 43; Çollak, "Revm".
[512] Çollak, "Revm".
[513] Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, 104; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 136.

durumunda revm ve işmâm yapmak suretiyle harfin harekesini gösterdiklerini söyleyen Dânî, harfin harekesinin isbatının güzel bir durum olduğunu da beyan eder.[514]

Saçaklızade meselenin kavramsal çerçevesini alanın otorite isimlerinin görüşleri üzerinden aktardıktan sonra kendi düşüncesini açıklamaktadır. Ona göre revm, üzerinde vakfedilen harfin harekesinin sesinin hafifçe belirtilmesidir. Yani, harekenin büyük bir kısmı gider ve bu esnada hafif bir ses duyulur. Bu sayede, görme engelli biri bu sesi işitebilirken, işitme engelli bir kişi ise okuyucunun dudak hareketlerinden okunanı algılayabilir.[515]

Konuyla ilgili bir diğer kavram da *ihtilas*tır.[516] Saçaklızade bu kavramı revm ile karşılaştırmalı olarak açıklamaktadır. Buna göre;

> "*Revm* ve *ihtilas* harekenin zayıflatılması noktasında ortaktır. Ancak revmde sabit kalan miktar, harekenin en az kısmıdır. Yani sesin kısılan kısmı kalan kısmından fazladır. İhtilasta ise harekenin yaklaşık üçte ikisi sabit kalır. Revm vaslda değil sadece vakfta yapılır. Kesre ve damme harekede yapılırken fethada yapılmaz. İhtilas ise vakfın yanı sıra vaslda da yapılabildiği gibi harekelerin tamamında yapılır."[517]

Revmi, nahiv ve kıraat disiplinleri açısından değerlendirmeye alan Saçaklızade, Ebû Şâme'den naklen, kurra nezdinde revmin damme ve kesrede yapıldığını, nahivcilerin ise kesre ve damme üzerinde revm yapmayı, fetha üzerinde olduğu gibi herhangi bir fark gözetmeksizin caiz gördüklerini ifade etmektedir. Saçaklızade, Ebu Şâme'nin, nahivcilerin 'caizdir' ifadesinin Arap dilindeki kıyasa dayanmakta olduklarını ancak kıraatlerin, sahih nakil esas alınarak belirlendiğini salt dilbilgisi kurallarına dayanmadığı şeklindeki açıklamasına da yer verir.[518]

قَدِيرًا ve غَفُورًا gibi tenvinli mansub kelimelerde revmin caiz olmadığını *et-Tebsıra*'dan aktaran Saçaklızade, bunun sebebini, tenvinli mansub kelimelerde vakf sırasında tam bir sükûn durumu söz konusu olmadığı için revmin düşünülememesi olarak gösterir. Bu tür kelimelerde vakf sırasında hareke tamamen korunur ve tenvin, elif harfine dönüşür.[519]

---

514 ed-Dânî, *et-Teysîr*, 45; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 136.
515 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 136.
516 "Harekenin ekserisini telaffuz etmek." Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 90.
517 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.
518 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 269; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 137.
519 Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, 104; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.

Saçaklızade, Ali el-Kârî'nin işmam hakkındaki görüşlerini de aktarmaktadır:

> "İşmam, harekesi ötre olan bir harfi vakfen sakinleştirdikten sonra, dudakları hafif bir şekilde büzerek bu harekeyi görsel olarak işaret etmektir. Dudaklar hafif aralık bırakılır ve bu aralıktan bir nefes çıkarılır. Bu durum, dinleyen kişiye değil, gören kişiye yönelik bir işarettir. Zira bu bir ses değildir, duyulamaz. Ancak dudak hareketine dayalı bir işaret olduğundan, görme engelli bir kişi bunu algılayamaz; buna karşın gören bir kişi, işitme engelli olsa dahi bu hareketi anlayabilir."[520]

Saçaklızade yukarıdaki ifadelere katılmakla birlikte, şerh sadedinde eklemeler yapmaktadır. Ona göre işmam, harekesi ötre olan bir harfin iʿrab veya bina açısından ötreli olduğunu göstermek için yapılan bir işarettir. Ali el-Kârî'nin, işmamın vakf yapmak suretiyle harfin sakin hale gelmesinin ardından yapıldığını ifade etmesinin, işmamın bu bağlamda sadece sakin bir harfin telaffuzunun ardından gerçekleştirildiğine işaret ettiğini söylemektedir.[521]

Saçaklızade'nin Ali el-Kârî'den naklen aktardığı bir başka husus da revm ve işmamın, hâ-i teʾnîs, cemʿi mîm'i veya arızî hareke üzerinde uygulanmamasıdır. Aynı şekilde, müenneslik tâ'sı gibi vakf hâlinde tâ'dan hâ'ya dönüşen harekeler üzerinde de geçerli değildir. Örneğin رَحْمَةٍ ve جَنَّةٍ gibi kelimelerde bunun uygulanmadığını da belirtmektedir.[522] Müellif, bu konuya ilave olarak İbnü'l-Cezerî'nin, hâ-i teʾnîs'i yalnızca vakf hâlinde hâ (ه) olarak okunan yerlerle sınırlandırdığını, tâ (ت) olarak vakf yapılan durumlarda ise revm ve işmam yapmaya cevaz verdiğini açıklamaktadır.[523]

Saçaklızade'ye göre harekenin isbatı, *işmam*da bakana, *revm*de ise dinleyiciye yönelik bir durumdur. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'in yalnız başına okunduğu bir durumda ne revm ne de işmam yapılabilir. Ayrıca, revm işitme engelli bir kişinin huzurunda yapılmazken, işmam da görme engelli bir kişinin huzurunda yapılmaz.[524]

2.2.2. Tenvinli Mansub İsim Üzerinde Vakf

Saçaklızade, *el-İtkân*'a dayandırarak verdiği bilgide, وَإِذاً لَا يَلْبَثُونَ [525] örneğindeki إِذاً kelimesinde olduğu gibi, mansûb ve tenvinli bir ismin vakfında, tenvin yerine elif

---

[520] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 316; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.
[521] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.
[522] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 318; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.
[523] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961), 2/122.
[524] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 138.
[525] el-İsrâ 17/76

getirildiğini ifade etmektedir. Kelimenin sonunda bulunan ن harfi, vakf esnasında elif ile değiştirilir.[526]

Konuyu çok çeşitli kaynaklarla besleyen müellif, İbnü'l-Enbârî'nin "Nasb hâlindeki tenvin gibi, fiile eklenen tahfif-i nûn da aynı hükme tâbidir."[527] görüşüne yer vererek bu durumu Kur'an'da geçen iki yerle örneklendirir. وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ [528] ve لَنَسْفَعاً [529] kelimelerinin vakfında, tahfif-i nun yerine elif getirilmektedir. Saçaklızade, tüm kurrâ ve kıraat âlimlerinin bu konuda ittifak ettiğini belirtmektedir.[530]

Çârperdî'nin görüşüne de yer veren Saçaklızade, onun, "mansub ve tenvinli kelime ile kastedilenin, tâ-i te'nîs ile bitmeyen isimlerdir." dediğini aktararak, bu ifadeyi örneklendirir. رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ [531] örneğindeki kelime üzerinde vakıf yapıldığında, tenvin kaldırılır ve ة harfi yerine ه getirilir. Merfû ve mecrûr olan tenvinli kelimelerde ise tenvin, kıraat imamlarının ittifakıyla hazfedilir. Saçaklızade, bazı nahiv âlimlerinin, tenvinli merfû kelimelerdeki med vavını veya mecrûr olanlarda med yâ'sını elif-i meddiyeye dönüştürmeyi caiz gördüğünü ancak bu uygulamanın sadece şiirde caiz olduğunu, Kur'an-ı Kerim de ise asla caiz olmadığını ifade etmektedir.[532]

2.3. Med ve Kasr

Sözlükte, artırmak, ziyade etmek,[533] ve uzatmak, çekmek, yükselmek ve akmak[534] anlamlarına gelen med kelimesi bir kavram olarak kıraat ve tecvid disiplinlerinde oldukça geniş bir kullanım çeşitliliğine sahiptir. Kasr ide meddin zıddı olmakla beraber ıstılahta, mevcut meddin üzerine ziyade bir uzatma getirmemek anlamında kullanılır.

Saçaklızade, Med ve kasr konusunu tecvid cihetiyle *Beyânu Cühdü'l-Mukil*'de etraflıca ele aldığını ancak *Tehzîbü'l-kırâât*'te daha ziyade kıraat ilmi vechesiyle işlediğini ifade

---

526 Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/118; Saçaklızâde, *Tehzîbü'l-kırâât*, 142.
527 Muhammed b Kasım İbnül Enbârî, *İzâhû'l-Vakf ve'l-İbtidâ'* (Dımaşk, Suriye: Matbuâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1971), 1/358.
528 Yûsuf 12/32
529 el-Alak 96/15
530 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 142.
531 ed-Duhân 44/6
532 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 143.
533 Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 357.
534 Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b Yakub b Muhammed el-Firuzâbâdi, *Kamus tercümesi = el-Okyanusü'l-basit fi tercümeti Kamusi'l-muhit.*, çev. Mütercim Asım (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1304), 1/336.

etmektedir.[535] Konuyu med harfleri ve lin harfleri olmak üzere iki ana başlık altında inceleyen müellif, med harfleri başlığı altında özellikle zâid med kavramı etrafında düşüncelerini serdetmiş, bu ilave uzatmanın sebepleri üzerinde durmuştur.

2.3.1. Med Harfleri

Saçaklızade med ve kasr konusunun kapsamını Şâtıbî'den yaptığı nakille med, med harflerine yapılan ziyade, yani kendisinden sonra gelen hemze veya sükûn sebebiyle harflerin uzatılması olarak ifade etmektedir. Kasr ise bu artışın terk edilmesi, yani uzatılmaması anlamına gelir. Ayrıca Saçaklızade, meddin bazı durumlarda med harflerinin varlığını ifade ettiğini, kasrın ise bunların düşürülmesini ifade ettiğini açıklamaktadır. Saçaklızade, med harfinin aslına tabîî med dendiğini ve bu uzatmanın bir elif miktarı kadar olduğunu ifade ettikten sonra uzatma ölçüsü hakkında kitaplardan edindiği genel kanaatini şu şekilde aktarır: *"*Med, bir elif miktarı uzatılır ve bu uzatma ağız açıklığına göre zorlama olmadan, doğal bir şekilde yapılır. Bu ölçü, ancak mâ, bâ, fâ gibi dudak harflerinde açıkça görülebilir."[536]

Saçaklızade'ye göre tabîî medde yapılan ziyade meddin lafzî ve manevî olmak üzere iki sebebi vardır.

2.3.1.1. Lafzî Sebep

Saçaklızade, tabîî medde yapılan ziyadenin lafzî sebeplerini hemze ve sükûn olarak iki kısımda incelemektedir.

Hemze: Med harflerinden sonra kendi kelimesinde veya başka bir kelimede hemze bulunmasıdır. Hemzenin جاء, وجایۤءَ, قروُءٍ lafızlarındaki gibi kendi kelimesinde yer aldığı durumda med konusunda kurrâ arasında bir ihtilaf bulunmadığını bildiren Saçaklızade'nin kıraat ricalinin uzatma ölçülerine detaylı olarak yer vermemesi dikkat çekicidir. Müellif, Ali el-Kârî'den yaptığı nakille, kıraat imamlarının her iki türde de med harflerini uzattıklarını ve bu uzatma miktarının, tabîî med ile birlikte beş elif, tabîî med olmadan dört elif kadar olduğunu zikretmekle yetindiği görülmektedir.[537] Kıraat kitaplarındaki hakim görüş, medd-i muttasılı kıraat ricalinden, Hamza ve Verş beş elif,

[535] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 144.
[536] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât*, 144.
[537] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 145.

Âsım dört elif, İbn Âmir ve Kisâî üç elif, Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın ise iki elif uzattıkları yönündedir.[538]

Saçaklızade'ye göre hemzenin başka bir kelimede bulunması, yani med harfi bir kelimenin sonunda, hemze ise onu takip eden kelimenin başında yer alması halinde, örneğin: بِمَا أُنْزِلَ, فِي أَنْفُسِكُمْ, بِمَا آتَيْتُكُمْ lafızlarında med harfi üzerinde vakf edilirse hiçbir kıraat imamına göre med söz konusu değildir. Ancak vasl durumunda İbn Kesîr ve Sûsî kasr okur; Kâlûn ve Dûrî ise hem kasr okur hem de medle okurlar. Diğer kıraat imamları ise sadece medle okurlar.[539]

Saçaklızade'nin Şâtıbî'den naklen belirttiğine göre, kıraat imamları bu uzatma miktarında ihtilaf etmişlerdir. Verş ve Hamza tûl vechiyle; diğer okuyucular ise tevassut vechiyle okur. Tûl, asli med ile birlikte beş elif miktarıdır; onsuz ise dört eliftir. Tevassut ise, tabîî med ile birlikte üç elif miktarı, onsuz ise iki elif miktarıdır. Med harfinden sonra gelen hemze, eğer *hazf*, *ibdâl* veya *beyne beyne* şeklinde değiştirilirse, bu durumda uzatma harfi için meddi tabîî üstüne ilave ve kasr şeklinde iki uygulama söz konusudur.[540] Saçaklızade, hemze ve hemzenin kelime içindeki durumu üzerinde oldukça fazla durmaktadır. Konu hakkındaki teferruat 'Hemzenin Teshili' başlığı altında verilecektir.[541]

Sükûn: Saçaklızade lafzî sebeplerden ikincisinin sükûn olduğunu ifade etmektedir. Sükûn lâzımî ve ârızî olarak iki kısıma ayrılır.

a) Lazımî sükûn: hem vasl hem de vakf hâlinde bütün kurrâ nezdinde mevcuttur. Bunun anlamı, bu sakin harfin kurra nezdinde asl ve vaz'î (kelimenin orijinal yapısına ait) olmasıdır. Sakin harf burada iki şekilde ortaya çıkar; kelime-i müsakkal, Örneğin, وَلَا الضَّالِّينَ gibi. Kelime-i muhaffef için ise, آلْـٰٔنَ[542] kelimesi örnektir. Ayrıca, hurûf-u mukattâ'lar da bu türdendir.[543] Saçaklızade lazım sükûn sonucu ortaya çıkan bu medlerin meddi lâzım olarak ifade edildiğini, bu med türünde, kurra arasında tüm çeşitlerinde tam

[538] ed-Dânî, *et-Teysîr*, 35; Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye Matbaası, 1853), 8.
[539] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 145.
[540] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 146.
[541] bk. Tez, 143.
[542] Yûnus 10/91
[543] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 146.

ölçüde (işbaʿ) bir med yapılması konusunda ittifak olduğunu ifade etmektedir.[544] Saçaklızade toplamda on dört tane olan hurûf-u mukattâ'yı dört kategoriye ayırmaktadır:

- Medd-i tabîî üzerine ilave med olanlar:

لام، میم، سین، کاف، قاف، صاد، نون.

- Sadece medd-i tabîî içerenler:

را، ها، یا، طا، حا.

- İki yöntemi olanlar: ع medd-i tabîî ölçüsünde okunabildiği gibi, medd-i lin ölçüsüne göre de okunabilmektedir.

- Med özelliği taşımayanlar, yani herhangi bir şekilde uzatılamayan harftir; bu harf ألف 'tir.[545]

b) Arızî Sükûn: harfteki sükûn durumunun geçici olarak ortaya çıkmasını ifade eden bu durumun iki şekilde gerçekleştiğini ifade eden Saçaklızade, bu iki durumun vakf ve idgam olduğunu açıklamaktadır. Konu hakkında örnekler veren müellif, vakf durumunu مَأْكُوْل lafzıyla, idgam durumunu ise مَلِكِ الرَّحِيمِ lafzıyla örneklendirmektedir. Saçaklızade, Ebû Amr'ın idğâm-ı kebîr vechini مَلِكِ الرَّحِيمِ lafzı örneğiyle vererek, bu gibi yerlerde sükûn oluştuğunu dolayısıyla ârızî med meydana gediğini ifade eder. Aynı şekilde, Bezzî kıraatinde وَلَا تَيَمَّمُوا [546] ve عَنْهُ تَلَهَّى [547] ifadelerinde **ت** harflerinin şeddeli okunmasının sükûn durumu oluşturması sebebiyle arızî meddin ortaya çıktığını ifade etmektedir.[548]

2.3.1.1.1. Medd-i Bedel

Medd-i bedel, medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın yanında hemzenin sebep olduğu bir diğer med çeşididir. Saçaklızade medd-i bedeli, 'Hemzenin med harfinden önce gelmesi durumunda ortaya çıkan med.' şeklinde tanımlamaktadır.[549] Buradaki hemze ister tahkikli ister tahfifli olsun, ya da hemze ister kendisinden önceki sakin harfe harekesinin

[544] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 146.
[545] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 147.
[546] Bakara 2/267
[547] Abese 80/10
[548] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 148.
[549] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150.

verilmesiyle hazfedilmiş olsun isterse vâv veya yâ harfine ibdâl edilmiş olsun durum değişmez, medd-i bedelin geçerliliği devam eder.[550] Ayrıca hemzenin beyne beyne şeklinde okunması, ءَادَمَ [551] kelimesi örneğindeki gibi kelimenin başında bulunması ya da يَسْتَهْزِئُونَ [552] örneğindeki gibi kelimenin ortasında bulunması halinde de medd-i bedelin geçerliliği devam etmektedir. Ancak bu durum, يَسْتَهْزِئُونَ kelimesinde vakf yapılmadığı hallerde geçerlidir. Zira vakf yapılacak olursa med harfinden sonra gelen sükûn, med sebebi olur.[553] Bu ârızî sükûn sonucunda ise medd-i ârız ortaya çıkar.[554] Saçaklızade, medd-i bedel için İmam Nâfiʿ'in ikinci râvisi Verş'ten Ezrak tariki yoluyla medd-i tabîʿ üzerine tevassut mertebesinde bir ziyade med rivayet edildiğini bildirmektedir.[555]

Medd-i bedelin istisna tutulduğu bazı kelimelere de değinen Saçaklızade, إِسْرَائِيلَ kelimesinin geçtiği her yerde istisna olduğunu bildirmektedir.[556] İstisna kabul edilen bir başka kelime de يُؤَاخِذُ fiilidir. İlk harfinin وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ [557] lafzındaki gibi yâ ile ya da لَا تُؤَاخِذْنَا [558] lafzındaki gibi tâ ile yazılması farketmeksizin kıraat ehli, Verş kıraatinde bu kelimelerde medd-i bedel için med ziyadesi yapılmaması hususunda ittifak etmiştir. Aynı şekilde, eğer hemzeden önce illet harfi olmayan sakin bir harf gelirse, Verş kıraatinde medd-i bedel için med ziyadesi yapılmaması konusunda ittifak edildiğini bildiren Saçaklızade'nin, bu duruma örnek olarak verdiği kelimeler şunlardır: مَسْئُولًا [559], مَذْؤُماً [560], الْقُرْاٰنُ [561], الظَّمْاٰنُ. [562]

---

550 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150.

551 el-Bakara 2/ 2/31

552 el-Enʿâm 6/5

553 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150.

554 Geniş bilgi için bk. Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*, 134,163,487,496,497.

555 Muhakkik tarafından düşülen dipnotta, tahkikte esas alınan nüshalar içinde asıl nüshada Ezrak tariki ifadesinin yer almadığı, söz konusu ifadenin diğer nüshalardan alındığı belirtilmiştir. bk Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150; Medd-i Bedel ile ilgili detaylı bilgi için bk. Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde Med: Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 158-162.

556 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150.

557 en-Nahl 16/65; Fâtır 35/45

558 el-Bakara 2/286

559 el-İsrâ 17/36

560 el-A'râf 7/18

561 el-Bakara 2/185

562 Nûr 24/39; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 150.

Saçaklızade Ebû Şâme'den nakille, وَجَاءُوا [563] kelimesinde olduğu gibi, hemzeden önce gelen sakin harfin, bir med harfinin bulunması, ardından gelen hemzenin de yine bir med harfiyle birleşmesi durumunda farklı bir hükme tabi olacağını ifade etmektedir. Buna göre; eğer الْمَوْءُدَةُ [564] veya سَوْاٰتِهِمَا [565] kelimelerindeki gibi hemzeden önce gelen harf و veya ي gibi bir lîn harfi olursa, bu durumda, hemzeden sonra yer alan med harfinin, medd-i tabîî üzerine ziyadesi Verş rivayetine mahsus bir durumdur.[566] Ayrıca Saçaklızade ed-Dânî'ye dayandırarak verdiği bilgide, kelimenin aslında yer almadığı halde kelimeye sâkin harfle başlanabilmesini temin için getirilen bir hemze-i vasl söz konusuysa, medd-i tabîî üzerine yapılan ziyadenin terk edilmesi hususunda kıraat imamlarının ittifak ettiğini bildirmektedir.[567] Saçaklızade şu kelimeleri örnek olarak vermektedir: اؤْتُمِنَ ,[568] ائْتِ بِقُرْاٰنٍ ,[569] ve ائْذَنْ لِي .[570] Örneklerden de anlaşıldığı üzere, hemzeden sonra gelen vav ve yâ aslında sâkin bir hemzedir. Ancak kelimeye bu sâkin hemze ile başlanması mümkün olmadığından dolayı, ona yardımcı olmak üzere hemze-i vasl getirilmekte ve böylece sâkin hemze harekeli bir hemzeye, yani med harfine dönüşmektedir.[571] Daha açık bir ifadeyle söz konusu sâkin hemze, hemze-i vaslın harekesinin cinsine uygun bir med harfine çevrilir. Eğer hemze-i vaslın harekesi kesre ise yâ'ya, damme ise vâv'a dönüştürülür.

Verş rivayetinde medd-i bedele ziyade meddin getirilmediği istisnai durumlardan biri de Şâtıbî'nin de ifade ettiği üzere, آلْـٰٔنَ [572] kelimesidir. Kıraat âlimleri, Verş rivayetinde, آلْـٰٔنَ kelimesindeki med harfi olan elif üzerine herhangi bir artırma yapılmaması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Zira Verş, mezkûr kelimedeki hemzenin fethasını, lâm-ı tarif üzerine naklederek hemzeyi tamamen hazf etmekte ve kelimeyi böylece

563 el-A'râf 7/116

564 et-Tekvîr 81/8

565 el-A'râf 7/20

566 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 152; Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hirzi'l-emânî fî kıraati's-seb'a* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982), 117.

567 ed-Dânî, *et-Teysîr*, 35.

568 el-Bakara 2/283

569 Yûnus 10/15

570 et-Tevbe 9/, 49

571 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 151.

572 Yûnus 10/51,91

okumaktadır.[573] Aynı şekilde, عَاداً الْأُوْلٰىۙ [574] ifadesindeki vâv-ı med üzerinde de herhangi bir artırma yapılmaması hususunda icma edilmiştir. Çünkü Verş, **أُولَى** kelimesinin başındaki hemzenin dammesini, lâm-ı tarif üzerine naklederek hemzeyi tamamen hazfetmekte ve aynı zamanda tenvîni, dammeli olan lâm-ı tarif ile birleştirmektedir. Diğer kıraat imamları ise, bu bahsedilen durumların hiçbirinde hemzeden sonraki medd-i tabîî üzerine herhangi bir artış yapmamışlardır.

2.3.1.2. Manevi sebep

Saçaklızade meddin ziyadesindeki sebeplerden manayla ilgili olanının, 'nefyi vurgulamak' olduğunu söylemektedir.[575] Örneğin, medd-i taʿzim olarak لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ayetindeki لَا kelimesinin ikinci meddi kastedilir. Saçaklızade, bu meddin ashâb-ı kasr tarafından da anlam vurgusu için yapıldığını ve mübalağa meddi olarak da adlandırıldığını ifade etmektedir. Çünkü burada, Allah'tan başka ilah olmadığını şiddetle vurgulamak amaçlanmıştır.[576]

Konuyu İbnü'l-Cezerî'nin görüşleriyle güçlendiren müellif, onun, "Hamza kıraatine göre, medd-i mübalağa her لَا kelimesinde uygulanabilir. Bu, kelime-i tevhîd'de geçerli olduğu gibi, لَا رَيْبَ فِيهِ [577], لَا مُرَدَّ لَهُ [578], لَا جَرَمَ [579] vb. kelimelerde de geçerlidir."[580] Mana itibarıyla yapılan meddin ölçüsünü de belirten Saçaklızade, bu meddin mutedil derecede uzatıldığını ve işbâʿ seviyesine ulaşmadığını, anlamsal sebebin lafzî sebebe göre daha zayıf olmasıyla ilişkilendirerek ortaya koyar. Saçaklızade konuyu hem lafzî hem de manevî sebeplerin bir araya geldiği örnekleri vermek suretiyle, kıraat ricalinin tercihlerini de aktararak tamamlamaktadır.[581]

2.3.2. Lîn Harfleri

Saçaklızade'ye göre lîn harfleri dört halde bulunmaktadır. Müellif bu durumları örneklerle izah ettikten sonra kıraat ricalinin bu konudaki tercihlerine de yer vermektedir.

---

573 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 151.

574 en-Necm 53/50

575 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 153.

576 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 153.

577 el-Bakara 2/2

578 er-Rûm 30/17

579 Hûd 11/22

580 İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1/341.

581 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 153-154.

Birinci hal: Aynı kelimede harekeli bir hemzeden önce gelen lîn harfleri: شَيْءٍ

Bu durumda Verş kıraati dışında hiçbir kıraat imamı için med olmadığını ifade eden müellif, Verş kıraatinde ise, hem tûl, hem de tevassut okumanın caiz olduğunu, tûl ile tevassut arasında öncelik farkı bulunmayıp her ikisinin eşit kabul edildiğini belirtmektedir. Verş için bazı istisnalardan da sözeden Saçaklızade onun الْمَوْءُودَةُ[582] ve مَوْئِلًا kelimelerinde med yapmadığını ifade eder.[583]

İkinci hal: Farklı kelimelerde, harekeli bir hemzeden önce gelen lîn harfleri: نَبَأَ, [584] لَوْ أَنَّهُم [585] ابْنَيْ آدَمَ

Kıraat imamların hiçbiri bu durumda med yapmamaktadır.[586]

Üçüncü hal: Hem vasılda hem de vakıfta sükûn hâli sabit olan bir harften önce gelen lîn harfleri: كهيعص [587] içindeki عين kelimesi, حم عسق [588] içindeki عين kelimesi.

Saçaklızade, bu durumda, tüm kurralar için hem tûl hem de tevassutla okumanın caiz olduğunu ifade ettikten sonra, *Şâtıbîyye*'nin, 177. beytindeki "ve fî ʿayni'l-vechâni, ve't-tûlu fuddila" ifadesine göre: tûl ölçüsünün daha faziletli görüldüğünü fakat Ali el-Kâri ve diğer bazı *Şâtıbîyye* şârihlerine göre kasrla okumanın da caiz görüldüğünü aktarmaktadır.[589]

Dördüncü Hâl: Vakf nedeniyle sükûn hâli arızî olan bir harften önce gelen lîn harfleri, iki şekilde bulunur: Harekeli bir hemzeden önce: شَيْءٍ , harekeli bir hemzeden bağımsız olarak: خَوْفِ , الصَّيْفِ.

Her iki türdeki kelimelerde vakf yapıldığında ilgili harfler sükûn hâline gelir.

2.3.2.1. Lîn Harflerinin Med Hükümleri

Saçaklızade, lîn harfinden sonra gelen sâkin harfin hemze olmaması durumunda, vakf halinde kıraat imamlarının tamamı için üç mertebe bulunduğunu ifade etmektedir.

---

582 et-Tekvîr 81/8
583 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 156; Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 222.
584 el-Kasas 28/64; el-Ahzâb 33/20
585 el-Mâide 5/27
586 Saçaklızade, *Cühdü'l-mukil*, 224; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 156.
587 Meryem 19/1
588 eş-Şûrâ 42/1
589 Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 228; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 156.

1- Tûl: iki veya üç elif miktarı uzatma
2- Tevassut: bir elif miktarı uzatma
3- Kasr: Kısa okuma (med uygulanmaz)

Bu durumda, kasr tüm kıraat imamları tarafından evlâ görülmekte, ardından tevassut tercih edilmektedir.[590]

Ayrıca, bu durumda revm yapılmayacağını, çünkü revm yapılırsa hiçbir kıraat imamı için meddin mümkün olmayacağını belirtir. Saçaklızade kasr ifadesiyle zaid medden yoksun olmayı değil meddi tamamen terk etmeyi kastetmektedir.[591]

Saçaklızade'ye göre, lîn harfinden sonra gelen sâkin harfin hemze olması durumunda ise, aynı hüküm geçerli olmaktadır.

Verş'in bu konuda diğer kıraat imamlarından ayrıldığını ifade eden Saçaklızade'ye göre, Verş kıraatinde, ardından gelen hemze sâkin veya hareketli olsun, lîn harflerinde med yapılır. Med uzunluğu bakımından, Verş kıraatinde tûl ile tevassut arasında fark gözetilmez; her ikisi eşit kabul edilir.[592]

2.4. Hemzelerin Teshîli

Arap alfabesinde müstakil bir harf kabul edilip edilmeyeceği yönüyle ihtilaf bulunan hemze konusunda, sıfat ve mahreci itibariyle de kıraat âlimleri nezdinde farklı görüşlere konu olmuştur.[593] Hemze boğaz mahrecinin en alt kısmı ve göğse en yakın bölgeden, yani aksa'l-halk bölgesinden çıkar. Hemzenin ağza en uzak bir bölgeden çıkan harf olması onu hem okuyan açısından ifade zorluğu hem de dinleyen açısından telaffuzu kulağı tırmalayabilen bir harf olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.[594]

Yazımda olduğu gibi telaffuzda da farklılıklar arzeden hemze üzerine kıraat alimleri tarafından çeşitli yönlerden değerlendirmeler yapılmış, hemzenin telaffuzunun kulağı

[590] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 155.
[591] Saçaklızade, *Cühdü'l-Mukill*, 225; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 227.
[592] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 157.
[593] Nesrişah Saylan, "Kıraat İlminde Hemze İle İlgili Bazı Vecihlerin İncelenmesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 286.
[594] Fatma Yasemin Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri* (İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 210.

tırmalamayacak ve okuyucuyu tekellüfe düşürmeyecek şekilde yapılmasını amaçlayan tahkîk, ibdâl ve teshîl gibi bu harfe özel bazı uygulamalar kullanılmıştır.[595]

Saçaklızade hemzelerin teshili konusunda konunun fonetik boyutunu tecvidle ilgili eserlerinde işlemiştir.[596] Kıraat boyutunu ise *Tehzîbü'l-kırâât* isimli eserinde ayrı bir başlık altında ele alarak önce teshil kavramının kavramsal çerçevesini ortaya koymuş ardından kıraat ricâlinin uygulamalarını aktararak konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır.

Saçaklızade'ye göre hemzenin teshili ifadesiyle kastedilen, hemzenin hazf, ibdal ya da beyne beyne şeklinde okunması; yani hemze ile elif, vav veya ya harfleri arasında okunması suretiyle telaffuzun kolaylaştırılmasıdır.[597] Kelime anlamı itibarıyla teshil, ibdâl, nakl ve beyne beyne şeklinde yapılmasını kapsamakta ise de, kıraat ıstılahında özellikle beyne beyne ile özdeşleşmiştir.[598] Ayrıca Saçaklızade hemzenin ibdâl edilmesi, hazf edilmesi ve beyne beyne yapılması gibi uygulamaların "tahfîfu'l-hemze" olarak kavramlaştırıldığını ifade etmektedir.

Saçaklızade, hemzenin beyne beyne şeklindeki telaffuzunun, ancak harekeli bir hemze ile sakin bir illet harfinden mürekkep bir yapı içinde meydana gelebileceğini ifade ettikten sonra beyne beyne olarak okunan hemzenin ne tamamen harekeli ne de tamamen sakin olduğunu fakat hem hemzeden hem de sakin illet harfinden bir iz taşıdığını söylemektedir.[599]

Müellif, hemzenin beyne beyne ile okunmasının, harekenin revm ile gösterilmesini gerektirdiğini, Muhammed Şu'le ve Mekkî b. Ebî Tâlib'den naklen, İmam Nâfiʿ'in Zuhrûf sûresi 19. ayetteki uygulamasından hareketle, onun, أَأُشْهِدُوا kelimesini, önce meftûh bir hemze, sonra tahfîfli ve dammeli bir vav ile okuduğunu aktarmaktadır.[600]

---

595 Mısırlı, *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri*, 211.

596 Saçaklızade Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî, *Cühdü'l-mukil*, thk. Salim Kadduri el-Hamed (Amman: Daru Ammar, 2001), 288.

597 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât*, 158.

598 Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, ed. İbrâhîm Atve Avad (Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1982), 128; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât*, 158.

599 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât*, 158.

600 Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Bombay: Dâru's-Selefiyye, 1982), 323; Muhammed Şu'le el-Mevsîlî, *Kenzü'l-meânî fî şerhi Hırzi'l-Emânî (Şerhu Şu'le 'ale'ş-Şâtıbiyye)*, ed. Cemaluddin Muhammed Şeref (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2008), 150; *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* 159.

Saçaklızade bunun aslında dammeli bir hemzenin teshîl edilmesi anlamına geldiğini ancak en doğru telaffuzun dammeli hemze ile sakin vav arasında bir ses olması gerektiği görüşünü ortaya koymaktadır.[601]

Saçaklızade, hemzenin kelime ve cümle içindeki konumuna göre, iki başlık altında konuyu işlemektedir.

2.4.1. İki Hemzenin Aynı Kelimede Ard Arda Gelmesi

Bu bölümde, bir kelimede bir araya gelen iki hemzenin durumu ele alınmaktadır. Bu hemzeler, ya hemze-i vasıl ve hemze-i katʿ şeklinde olur ya da her iki hemze de hemze-i katʿ olur. Hemzelerin bir kelimede ya da iki ayrı kelimede bulunması şeklinde iki durumu söz konusudur.

2.4.1.1. Bir Kelimede İki Hemzenin Durumu

Bu durumda, ilk hemze ya hemze-i vasıl ya da hemze-i katʿ olabilir. Eğer ilk hemze hemze-i vasıl ise, ikinci hemze mutlaka hemze-i katʿ olur ve sakin bir halde bulunur. Örnekler:

اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا	el-En‘âm 6/71
فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ	el-Bakara 2/283
لِقَّاءَنَا ائْتِ	Yûnus 10/15
يَا صَالِحُ ائْتِنَا	el-A’râf 7/77
يَقُولُ ائْذَنْ لِي	et-Tevbe 9/49
وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا	Fussilet 41/11

Eğer vasıl hemzesi üzerinde vakf yapılır ve kıraate yeniden başlanırsa, ikinci hemze (sakin olan) hemze yerine, vasıl hemzesinin harekesine uygun bir harfe dönüştürülür. Bu durumda: Örneğin: اؤْتُمِنَ kelimesinde sakin hemzeye, harekenin uygunluğu sebebiyle bir

[601] Saçaklızade, *Tehzîbü’l-Kırâât*, 159.

vav getirilmiştir. Yerine göre diğer örneklerde ise bir *ye* ile ikame edilebilir. Kıraat imamları arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.[602]

2.4.1.1.1 Birinci Hemzenin Katʿ Hemzesi Olması Durumu

Saçaklızade, bir kelimede yan yana bulunan iki hemzeden birincisinin katʿ hemzesi olması durumunda bu hemzenin ya istifham hemzesi olacağını ya da olmayacağını ifade etmektedir. Şayet istifham hemzesi değilse, ikinci hemze Kur'ân-ı Kerîm'de daima sakin olur. Ancak yalnızca bir istisna söz konusudur ki bu da kelimesidir. Bu durumda [603] ائِمَّةَ ikinci hemze, birinci hemzenin harekesine uygun bir harfe ibdâl edilir. Bu duruma örnek olarak آادَم, إيمَان ve أُوتِي kelimeleri gösterilebilir.[604]

Şayet birinci hemze istifham hemzesi ise -ki bu hemze her zaman üstün meftûf olur- ikinci hemze katʿ hemzesi, lam-ı tarif ile birleşmiş vasıl hemzesi ve lam-ı tarif ile birleşmemiş vasıl hemzesi şeklinde olabilmektedir.[605]

2.4.1.1.2 İkinci Hemzenin Katʿ Hemzesi Olması Durumu

Eğer ikinci hemze de meftûh ise, kıraat imamlarından bazıları bu hemzeyi teshil ile okurlar. [606] ءَاَنْذَرْتَهُمْ, [607] ءَاَنْتُمْ, [608] ءَاَسْجُدُ, duruma He. mzenin teshille okunduğu bu[609] ءَامِنْتُمْ örnek olarak gösterilen bu gibi yerlerde İbn Kesîr, Kâlûn, Ebû Cafer, Ruveys, Ebû Amr ve Hişâm ikinci hemzeyi teshîl yoluyla hemze ile elif arasında bir sesle okumaktadır.[610]

Saçaklızade'nin İbn Galbûn ve İmam Suyûtî'ye dayandırarak aktardığı bilgiye göre, hemze-i müsehhele yarım elif kadar uzatılmaktadır.[611] Saçaklızade bunun sebebini, hemze-i müsehhelenin, nâkıs meftûh bir hemze ile nâkıs med harfi arasında bir yapı arz etmesi olarak açıklamaktadır.[612]

---

[602] Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdülmünim İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1991), 1/183; *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* 160.
[603] et-Tevbe 9/12
[604] Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât, 161.
[605] Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât, 161.
[606] el-Bakara 2/6; Yâsîn 36/10
[607] el-Bakara 2/140
[608] el-İsrâ 17/61
[609] el-Mülk 67/16
[610] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 161.
[611] İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, 1/158; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnaud (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2008), 1/98.
[612] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 161.

Ebû Amr, Ebû Cafer, Kâlûn ve Hişâm gibi kıraat ricalinden bazıları hemze-i müsehheleden önce bir elif eklemektedir. Bu elif medd-i hacz مد الحجز olarak isimlendirilmektedir.[613] Medd-i hacz aynı zamanda meddu'l-fâsıl olarak da isimlendirilmektedir.[614] Saçaklızade medd-i haczin ölçüsüne de değinerek herhangi bir zâid med olmaksızın onun tam bir elif miktarı olduğu hususunda ittifak bulunduğunu Suyûtî'den aktarımla ifade etmektedir. İbn Kesîr ve Ruveys ise arada elif olmaksızın okumaktadır. [615]

Verş rivayetinde hemze, tamamen elif ile değiştirilir. Bunun yanında hemze beyne beyne ile de okunur.[616] İbnü'l-Cezerî'nin, "teshilli hemzenin elif ile değiştirildiği rivayette, eğer bu eliften sonra sakin bir harf gelirse, med miktarı uzatılarak okunur. Ancak eliften sonra harekeli bir harf bulunursa, med uzatılmaz." açıklamasına göre ءَأَنْتُمْ ve ءَأَنذَرْتَهُمْ kelimelerinde eliften sonra gelen sakin nûn harfi sebebiyle ziyade med yapılır. ءَأَسْجُدُ kelimesinde eliften sonra gelen sakin sîn harfi sebebiyle de ziyade med yapılır. Ancak ءَأَمِنْتُم من في السماءِ kelimesinde ise eliften sonra gelen harf harekeli olduğu için med miktarı artırılmaz.[617] Ayrıca Verş kıraatinde iki hemze arasında, ikinci hemzeden önce elif eklenmez.[618]

İbn Zekvân, Âsım, Hamza, Kisâî, Ravh ve Hişâm (bir rivayetinde) iki hemze arasında elif eklemeden okurlar. Ancak Hişâm'ın bir diğer rivayetinde, hemzeler arasına bir elif eklenir. Saçaklızade, İbn Galbûn'dan nakille [619] ءَاَعْجَمِيٌّ, [620] ءَاٰلِهَتُنَا, [621] اَذْهَبْتُمْ, اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِيْنٌ [622] asındaverilen bu dört kelimede, kıraat imamları arasında, ikinci hemzenin teshili ve hemzeler arasına elif eklenmesi hususunda görüş ayrılıkları bulunduğunu ifade etmektedir.[623]

---

[613] Medd-i hacz: "İki şeyin arasını fasletmek manasına gelir. ءَاَنْذَرْتَهُم kelimesinde olduğu gibi. İki hemze ile başlayan kelimelerde iki hemze arasına bir elif idhal etmek suretiyle okumaktır. İki hemze arasını ayırdığı için bu medde meddu'l-hacz denilmiştir." Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 116.

[614] bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 193; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 162.

[615] Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/98.

[616] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât*, 162.

[617] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/360; Saçaklızade*, Tehzîbü'l-Kırâât,* 162.

[618] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 162; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 1/360.

[619] Fussilet 41/44

[620] ez-Zuhruf 43/58

[621] el-Ahkâf 46/20

[622] el-Kalem 68/14

[623] İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırââti's-semân*, 1/152; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 162.

Ayrıca ilgili kelimenin tek hemze ile mi, yoksa iki hemze ile mi okunacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Mezkûr ayetlerde kelime tek hemze ile haber kipinde, bazılarında ise iki hemze ile soru istifham kalıbında okunur.[624] Benzer şekilde, şu kelimelerde de kıraat imamları arasında görüş ayrılığı mevcuttur. Bazı kıraatlerde[625] اَنْ يُؤْتٰى اَحَدٌ, اٰمَنْتُمْ بِهٖ [626] kelimeleri tek hemze ile bazılarında ise iki hemze ile okunmuştur. Ancak, bu kelimelerde de iki hemze arasında elif eklenmez. Aynı durum, ءَاٰلِهَتُنَا kelimesinde de geçerlidir.[627]

Genellikle iki hemzenin ardından med harfi geliyorsa, bu iki hemze arasına elif eklenmez. Bu kaide, eş-Şâtıbiyye'de açıkça belirtilmiştir. Şâtıbî bu konuda gerekçeyi açıklamış ve med harfi bulunan yerlerde elif eklemenin uygun olmadığını ifade etmiştir. Ancak bu genel kural için bazı istisnalar da mevcuttur. Örneğin, أَنْ يُؤْتَى kelimesi istisna kabul edilmekle birlikte, burada da iki hemze ile okuyanların hiçbiri hemzeler arasına elif eklememiştir.[628]

2.4.1.2. Müfred Hemzenin Teshili

Saçaklızade, burada teshil ile kastedilenin, hemzenin iskâtı, başka bir harfe ibdâli veya beyne beyne gibi tüm teshil türleri olduğunu ifade etmektedir. *en-Neşr*'den nakille "müfred hemze, sakin veya harekeli olmak üzere iki şekilde gelir. Her biri kelimede kelimenin başlangıcında fâa'l-fiil, ortasında ayne'l-fiil ve sonunda lâme'l-fiil şeklinde yer alabilir." ifadesini aktardıktan sonra, konuyu muhtelif lafızlar üzerinden örneklendirmektedir.[629]

2.5. İdgam ve İzhar

İdgam, sözlük anlamıyla "bir şeyi başka bir şeyin içine koymak, dahil etmek anlamlarına gelmektedir."[630] Kıraat ve tecvid ıstılahında ise idgam, bir harfin başka bir harfe katılması demektir. Daha açık bir ifadeyle idgam, mahreç ve sıfatları aynı veya benzer olan iki harften ilkini, ikinci harfe katarak okumak anlamına gelir.[631]

---

624 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 163.
625 Âli İmrân 3/73
626 el-A'râf 7/123; Tâhâ 20/71; eş-Şuarâ 26/49
627 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 163.
628 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-Kırâât,* 163.
629 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*.
630 Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 85.
631 Mehmet Ali Sarı, "İdgam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).

İzhâr ise, kelime anlamı itibarıyla bir şeyi ortaya çıkarmak, açıklamak anlamına gelir.[632] demektir. Bir tecvid terimi olarak iki harfin arasını ayırmak anlamında kullanılmaktadır.[633]

Saçaklızade idgam ve izhar bahsinde yukarıdaki kavramsal açıklamalara değinmeksizin idgamın kıraat imamları açısından nasıl kullanıldığı hakkında bilgiler vermektedir. Bu doğrultuda konuya idgamın kısımlarıyla giriş yapan müellif, idgamın, idgam-ı kebîr ve idgam-ı sağîr olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirterek bu iki çeşidi de alt başlıkları ile beraber detaylı olarak açıklamaktadır.

2.5.1. İdgam-ı Kebîr

İdgam-ı kebîr, müdgam ile müdgamün fîhin her ikisinin de harekeli halde bulunması durumuna denir.[634] Saçaklızade, Ebû Şâme'den nakille idgam-ı kebîrin, mislî harfler ile mahreç ve sıfat bakımından mutekârib harfler arasında gerçekleştiğini aktarmaktadır.[635] Ardından bazı lafızlardaki idgam-ı kebîr uygulamalarına ve kıraat imamlarının tercihlerine yer vermektedir. Buna göre;

لَا تَأْمَنَّا [636] kelimesindeki idgam-ı kebîr hususunda bütün kıraat imamları ittifak etmişlerdir.[637] Ayrıca bu kelimede Ebû Caʿfer dışındaki bütün kıraat imamları işmam yapmaktadır.[638]

اَتُحَاجُّونِّي [639] ve تَأْمُرُونِّي [640] kelimelerinde, İbn Âmir ve Nâfiʿ hariç diğer imamlar bu kıraati benimsemiştir.

اَتَعِدَانِنِّي [641] kelimesinde ise bu kıraat Hişâm tarafından rivayet edilmiştir.[642]

---

632 Abdurrahman Çetin, "İzhâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001).
633 Çetin, "İzhâr".
634 Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 235.
635 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 77; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 234.
636 Yûsuf 12/11
637 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 234.
638 Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 235.
639 el-En'âm 6/80
640 ez-Zümer 39/60
641 el-Ahkâf 46/17
642 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 235.

2.5.1.1 Misleynde İdgam-ı Kebîr

Saçaklızade, İdgam-ı kebîr bahsine e*t-Teysir*'de müstakil bir bölüm olarak ele alınan Ebû Amr'ın ilgili hükümdeki uygulamalarına değinerek başlamaktadır. Müellif, Ebû Amr'ın aynı kelimede geçen iki misleynin ard arda harekeli olması durumunda sadece iki yerde idgâm yaptığını, bu türden bir idgâmın başka yerde bulunmadığını aktardıktan sonra, bu iki ayeti açıklamaktadır.[643] Bu iki yerden biri مَنَاسِكَكُمْ [644] diğeri ise مَا سَلَكَكُمْ [645] ayetleridir. Bu ikisinin dışında kalan جِبَاهُهُمْ Tevbe, 35; وُجُوهُهُمْ Âl-i İmrân, 106; بِشِرْكِكُمْ Fâtır, 14; اَتُحَاجُّونَنَا el-Bakara 2/ 139; اَتَعِدَانِنِي Ahkâf, 17 gibi yerlerde Ebû Amr, idgâm yapmayıp izhâr ile okumuştur.[646]

Saçaklızade, isim zikretmeksizin bazı şerhlerde şöyle bir sorunun sorulduğunu bildirmektedir. "Deniliyor ki, bu örneklerin her biri bir kelimedir. Ancak bunların bir kısmı isim, bir kısmı ise fiil ve zamirdir. Çünkü bunların sonlarında yer alan unsurlar zamirdir. Bu durumda nasıl olur da bu ifadeler bir kelime olarak kabul edilir?" Müellif bu soruya cevap olarak, "Zamir, kendisinden önce gelen kelimeden ayrılmadığı ve onunla birlikte aynı anlam bütünlüğünü oluşturduğu için, bu tür durumlarda zamir, kendisinden önce gelen kelimeyle birlikte bir kelime kabul edilmiştir." görüşünü ifade etmektedir.[647]

2.5.1.2. Ayrı İki Kelimede Yan Yana Bulunan Misleynin İdgâmı

Saçaklızade, iki farklı kelimede ard arda gelen aynı harfleri, bu misleynin öncesindeki harfin harekeli ya da sâkin olma durumuna göre ele almaktadır.

2.5.1.2.1. Öncesi harekeli olanlar:

İki farklı kelimede ard arda gelen aynı harflerden öncesindeki harfin harekeli olma durumuna örnek lafızlar şunlardır:

---

643 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 235; ed-Dânî, *et-Teysîr*, 28. Saçaklızade, Ed-Dânî'den iktibasla söz konusu iki yeri idgamlı olarak Ebu Amr'ın okuduğunu söylemekte ancak bazı kaynaklarda Ebû Amr'ın değil râvisi Sûsî'nin idgamlı okuduğu bildirilmektedir. bk. Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 33; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*, 20.

644 el-Bakara 2/200

645 el-Müddessir 74/42

646 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 235.

647 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 235-236.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ	el-Bakara 2/255
يَأْتِي يَوْمٌ	el-Bakara 2/254
نُودِيَ يَا مُوسَى	Tâhâ 20/11
لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ	el-Bakara 2/20
لَا أَبْرَحُ حَتَّى أَبْلُغ	el-Kehf 18/60
يَشْفَعُ عِندَهُ	el-Bakara 2/255
وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ	el-Bakara 2/213
مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ	et-Tevbe 9/99

2.5.1.2.2. Öncesi sakin olanlar:

Farklı İki kelimede yan yana gelen misleynin öncesindeki harf sâkin olduğunda bu harf, harf-i med ya da sükûnlu olmak üzere iki şekilde bulunmaktadır.

Harf-i med için örnek lafızlar:

فِيهِ هُدًى	el-Bakara 2/2
أَفَاقَ قَالَ	el-Aʿrâf 7/143

Sükûn için örnek lafızlar:

قَوْمُ مُوسَى	el-Aʿrâf 7/148
كَيْفَ فَعَلَ	el-Fecr 89/6

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ	el-A'râf 7/199
شَهْرُ رَمَضَانَ	el-Bakara 2/185

Saçaklızade, Ebû Amr'ın, bu tür yerlerde idgâmı engelleyen bir durum olmadığı sürece idgâm yaptığını, diğer kıraat imamlarının ise bu yerlerde izhâr ile okuduklarını bildirmektedir.[648] Ayrıca Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'ye dayandırarak verdiği bilgide فِيهِ هُدًى lafzında olduğu gibi, misleynin karşılaşması şartının ne yazımda ne de telaffuzda, harflerin aralarında bir ayırıcı olmaksızın yan yana gelmesi olduğunu ifade eder.[649]

Devamında ise, إِنَّهُ هُوَ örneğinde olduğu gibi yazımda bir ayırıcı bulunmayıp, telaffuzda bir fasıla bulunduğu durumların da bu kapsama girdiğini belirterek, إِنَّهُ هُوَ örneğini açıklamaktadır. Buna göre, zamirler arasında bir vâv-ı meddiye sesi vardır, ancak yazımda görünmez. Bu duruma istinaden, Ebû Amr, birinci zamirin sonundaki hâ harfini sakinleştirip idgâm eder. Öte yandan أَنَا نَذِيرُ [650] lafzında ise nûn harflerinin arasında yazımda bir fasıla olarak elif bulunduğu için Ebû Amr burada idgâm yapmaz.[651]

2.5.1.3. İdgamın Engelleri

İdgama mani olan durumlar, bir takım yazım veya telaffuz özellikleri ile alakalıdır ve bu durumlarda idgâm yapılamaz.[652] Kıraat kitaplarında idgâma mani olan hususlar genellikle, idgamı engellediği konusunda ittifak edilenler ve ihtilaf edilenler olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır.[653] Saçaklızade'nin konuya yaklaşımı da bu şekildedir.

---

[648] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 236.

[649] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 1/278; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 237-238.

[650] el-Ankebût 29/50

[651] İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1961, 1/278; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 237-238.

[652] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 238.

[653] *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* 238-239; Geniş bilgi için bk. Abdulhekim Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 213.

2.5.1.3.1. İdgamı Engelleme Konusunda İttifak Edilen Hususlar

Saçaklızade idgâmı engellediği hususunda üzerinde ittifak bulunan durumları dört başlık altında toplamaktadır.

1. İki aynı harfin (ك) birbirini takip etmesi ve bu harflerin öncesinde sakin bir nûn harfinin bulunmasıdır. Bu örnek yalnızca Lokman Sûresi 23. ayetindeki فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ lafzıdır.[654]

Saçaklızade, İbnü'l-Kâsıh'ın konu hakkında sunduğu, "Kâf harfinden önce gelen sakin nûn harfi ihfâ yapılarak okunur. Bu durumda nûn'un mahreci burna kayar ve bu yüzden nûn'dan sonra gelen harfi teşdidli okumak zorlaşır, dolayısıyla idgam yapılamaz." şeklindeki gerekçesine yer vermektedir.[655]

2. İki benzer harfin bir araya gelmesi durumunda, ilk harfin müşedded olmasıdır.

أُحِلَّ لَكُمْ	el-Bakara 2/187
مَسَّ سَقَرَ	el-Kamer 54/48

3. Benzer iki harften ilkinin tenvinli olduğu durumdur.

بِعَذَابٍ بَئِسٍ	el-A'râf 7/165
مِنْ أَنصَارٍ رَبَّنَا	Âl-i İmrân 3/192,193

4. Benzer iki harften ilkinin zamir olan ت harfi olduğu durumdur. Bu zamir hem muhataba yönelik olabilir, hem de birinci tekil şahsa ait olabilir.[656]

Muhataba yönelik:	أَفَأَنتَ تُكْرِهُ	Yûnus 10/99
Birinci tekil şahsa yönelik:	كُنتُ تُرَابًا	en-Nebe 78/40

[654] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 238.
[655] Ebu'l-Bekâ Nûreddîn ʿAlî b. ʿOsmân b. Muhammed el-ʿUzrî İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî*, ed. Muhammed Ali ed-Dabbaʾ (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954), 35; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 238.
[656] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 238.

2.5.1.3.2. İdgamı Engelleme Konusunda İhtilaf Edilen Hususlar

Saçaklızade, idgamı engelleme konusunda ihtilaf edilen hususları üç başlıkta incelemektedir.

1- İlk kelimenin sonundaki harfin illet nedeniyle hazfi:

Kelimenin sonunda düşen harf ister bir harf ister iki harf olsun, bu durum misleynin idgamına engel teşkil edebilmektedir.

- Tek harf düşmesi: وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ [657] ayetindeki يَبْتَغِ kelimesinde aslen bir ى harfi vardır, ancak cezm sebebiyle bu harf düşmüştür.

  يَخْلُ لَكُمْ [658] ifadesinde ise kelimenin aslı يخلو olup, cezm nedeniyle 'vâv' harfi hazfedilmiştir.

- İki Harfin Düşmesi: وَإِن يَكُ كَذِبًا [659] lafzında kelimenin aslı يكون olup, cezm sebebiyle önce nûn harfinin harekesi, ardından vâv ve nûn harflerinin kendisi düşmüştür.[660]

Saçaklızade bu durumun izahında ed-Dânî'nin açıklamalarına yer vermektedir:

> "Ebû Amr kıraatinde وَيَقَوْمِ مَن يَنصُرُنِي [661] ve يَاقَوْمِ مَا لِي [662] gibi yerlerde idgam konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu iki örnekte de kelimenin sonunda bir harf hazfedilmiş gibi görünse de burada farklı sebeplerden dolayı idgam ihtilafsız kabul edilmiştir; Arap dilinde nida edilen kelimelerin sonunda yer alan 'yâ' harfi, çoğu zaman sabit değildir ve yok kabul edilir. Bu tür yerlerde hazfedilen harf, kelimenin aslından değil, eklenen bir izafet harfi olduğundan, idgâmı engelleyici bir durum teşkil etmez."[663]

2- أَلَ لُوطٍ ve benzeri yerler: أَلَ لُوطٍ [664] ifadesinde bazı kıraatler Ebû Amr'ın idgâmını kabul ederken, bazıları izhâr yapmaktadır. Şâtıbî'nin de bu kelimede izhârı tercih

[657] Âl-i İmrân 3/85
[658] Yûsuf 12/9
[659] el-Mü'min (Ğâfir) 40/28
[660] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 239.
[661] Hûd 11/30
[662] el-Mü'min (Ğâfir) 40/41
[663] ed-Dânî, *et-Teysîr*, 29; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 238.
[664] el-Hicr 15/59

edenlerden[665] olduğunu ifade eden Saçaklızade, izhar okuma gerekçesini "Kelimenin aslı ءالَ olup, ortadaki vâv harfi, kendinden önceki harfin üstün harekesi nedeniyle elif harfine dönüşmüştür. Eğer kelimenin sonundaki lâm harfi idgam edilirse, kelimede iki değişiklik meydana gelecektir. Bu durum, Arap dilinde hoş karşılanmayan ve çirkin sayılan bir uygulamadır." sözleriyle ortaya koymaktadır.[666]

3- İlk misleynin vâv harfi olması ve öncesinde zamirden gelen bir dammeli hâ'nın bulunması:

- هُوَ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ Âl-i İmrân, 18.
- يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ el-A'râf 7/, 27.

Saçaklızade, İbn Mücâhid'den nakille, Ebû Amr'ın bu tür yerlerde izhâr yaptığını ve bunu tercih ettiğini aktarmaktadır. Buna karşılık bazı kıraat alimlerinin, buradaki vâv harfini idgam etmenin Arapça dil kurallarına daha uygun olduğunu ifade ettiklerini aktarmaktadır.[667] Saçaklızade'nin İbn Mücâhid'in izhâr gerekçesine dair diğer bazı kıraat alimlerinin görüşleriyle de destekleyerek yaptığı mülahazaları şöyledir:

> "Vâv harfi idgam edilmek istendiğinde sakinleştirilir. Böylece, öncesindeki harfin ötreli olması nedeniyle bu vâv harfi bir med harfi konumuna gelir. Med harfi ise, kıraat imamlarının ittifakıyla başka bir harfe idgam edilmez. Bu görüşü İbnü'l-Kasıh de teyit etmiştir. Ancak bu gerekçe, bazı durumlarla çelişmektedir. Çünkü İbn Mücâhid ve diğer kıraat imamları, Ebû Amr'ın أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ [668], ve نُودِيَ يَمُوسَىٰ [669] ayetlerindeki yâ harfini idgam ettiğinde ittifak etmişlerdir. Bu durumlarda da idgamdan önce yâ harfinin öncesindeki harf meksur olduğu için, yâ harfi sakinleştirildiğinde med harfi hâline gelir. Buna rağmen idgam kabul edilmiştir."
>
> "Fakat İbn Mücâhid'in gerekçesi şu şekilde çürütülmüştür: Med harfi, yalnızca hakikaten mevcut olduğunda idgam edilmez. Örneğin: قَالُوا وَاَقْبَلُوا [670] ayetinde olduğu gibi. Ancak burada olduğu gibi, sakinleşmeyle ortaya çıkan ve fiilî olarak telaffuz edilmeyen bir med harfi, idgama engel teşkil etmez. Bu görüşü Ebû Şâme dile getirmiştir. Yine Ebû Şâme'nin bildirdiğine göre: Burada vâv harfi

665 eş-Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, 126.
666 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 240.
667 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 240.
668 el-Bakara 2/254
669 Tâhâ 20/11
670 Yûsuf 12/71

sakinleştirildiğinde med harfi yalnızca mukadder bir durumdadır ve fiilî bir varlık arz etmez. Bu nedenle idgam yapılabilir."[671]

Saçaklızade, konuları işlerken zaman zaman soru cevap metodunu kullanmaktadır. Bu ifade tarzını özellikle kendi özgün fikirlerini serdederken daha sık kullandığı dikkat çekmektedir. Saçaklızade, "Ebû Amr, هو kelimesindeki ه harfini sakinleştirir mi?" sorusuna "Evet, sakinleştirir. Özellikle öncesinde vâv veya fâ ya da lâm harfi bulunduğunda bunu yapar ve bu uygulama birçok yerde geçer. Ancak هو kelimesindeki vâv harfinin bir başka vâv ile birleşmesi, Ebû Amr'ın kıraatinde sadece üç yerde sınırlıdır: وَهُوَ وَلِيُّهُم [672], فَهُوَ وَلِيُّهُمْ [673], وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ [674]. Bu üç yerde Ebû Amr kıraatinde idgam yapılır.[675]

2.5.2.İdgam-ı Sağîr:

Saçaklızade idgam-ı sağîr bahsine başlarken *Cühdü'l-mukıl* adlı eserine atıfla, idgamın hakikatini detaylı bir şekilde orada ele aldığını, dolayısıyla bu eserinde asıl maksadının, kıraat imamları arasında idgam konusundaki ihtilafları açıklamak olduğunu vurgulamaktadır. Ardından idgam-ı sağîr kavramının tanımını yaparak konuya başlamaktadır. Buna göre idgam-ı sağîr; müdgam'ın yani ilk harfin sakin, müdgâmun fîh'in ise harekeli olması durumunda yapılan idgama denir.[676] Bir başka ifadeyle idgam-ı sağîr, sükûn hâlindeki harflerin, mütekârib harflerle idgamında ortaya çıkan ve bu konuda kurrâ arasında ihtilaf bulunan durumları ifade eder. Sakin bir harfin, misline idgam edilmesinde herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu tür idğam kıraat ilminde idğam-ı sağîr olarak adlandırılmamaktadır.[677]

---

671 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 240; ed-Dânî, *et-Teysîr*, 29; İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî*, 38; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 58.

672 el-En'âm 6/127

673 en-Nahl 16/63

674 eş-Şûrâ 42/22

675 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 241.

676 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 77; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 259.

677 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 259; Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 87; Ağırbaş, *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*, 209-232.

2.6. Fetih ve İmâle

Fetih kavramı, sözlükte, açmak ve genişletmek anlamına gelmektedir.[678] Kıraat ıstılahında ise, öncesinde fetha bulunduğu durumlarda, elif harfini telaffuz ederken ağzı normal olarak açmak anlamında kullanılır.[679]

Saçaklızade, fetih kavramının yukarıdaki tanımlarına yer vermezken, fetih'in bu bahisteki kullanımının 'imâlenin terki' anlamında olduğunu ifade etmektedir.[680]

Saçaklızade, ele aldığı usûl konularında, bazen kavramsal tanıma yer vermeden doğrudan meselelere girmektedir.[681] Şayet tanım yapacaksa da bu tanımı genellikle Ebû Şâme'den nakille aktarmaktadır. Daha önce zikredildiği üzere, bu alıntıları yaparken Ebû Şâme'nin adını her defasında zikretmeksizin sadece 'kâle' ifadesiyle iktifa etmektedir. İmâle konusunda da bu adetini uygulamıştır. Buna göre imâle, elif, fetha ve vakıf hâlindeki hâ-i teʾnîs'te meydana gelir.[682] Saçaklızade bu ifadeyi şöyle açıklamaktadır: "Bunun manası şudur: Elifin ve hâ-i sâkine'nin imâlesi, her iki harfin de yâ harfine yakınlaştırılması, fetha'nın imâlesi ise, onun kesreye yaklaştırılmasıdır."[683]

Saçaklızade, Ebû Şâme'den, her imâle yapılan harfin aynı zamanda feth ile okunmasının caiz olduğu bilgisini aktarmaktadır. Çünkü hiçbir imâle, kıraat imamlarının ittifakıyla

---

678 Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 2/536; Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 64.

679 Recep Koyuncu, *Kırâat İlmî Takrîb Usûlü* (Konya: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 144.

680 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

681 Saçaklızade'nin tanıma yer vermediği durumlarda, konu bütünlüğü açısından kısa bir tanım tarafımızca yapılmaktadır. Feth ve imâle konusuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Ali Sarı, "İmâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000); K. Hasan Çiftçi, *Kırâat İlminde Feth, Beyne, İmâle Olgusu ve Ebû Amr ed-Dânî'nin el-Mûdıh li Mezâhibi'l-Kurrâ fi'l-Feth ve'l-İmâle Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Yakup Uzun, "Feth ve İmâle (Ebû Amr ed-Dânî'nin el-Feth ve'l-İmâle Eseri Bağlamında)", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6 (2022), 455-482; Doğan Fırıncı, "İmâle Kurallarını İnşasında Müberred'in Kullandığı Bazı Kavramlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 147-166; İbrahim Tetik, "Kur'ân Kırâatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1 (2020), 41-65; Fatih Ercanlı, "Kırâat İlminde Taklîl Kavramının Tahlîli – Necm Sûresi Bağlamında- [Analyzing The Concept of Taqlīl in The Science of Qiraat -In The Context of The Najm Verse-]", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 5/2 (2021), 224-233; Halil Murat Özer - Muhammet Yurtseven, "Kûfe Kıraatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları: Tâhâ Sûresi Örneği", *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/1 (Haziran 2024), 24-52.

682 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 205. akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

683 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

kabul edilen bir husus değildir. Ancak her feth ile okunan harfin aynı zamanda imâleli okunması caiz değildir.[684] Bununla birlikte, elifin imâlesi yapılacaksa, ondan önce gelen harfin fethasının da kesreye doğru meyletmesi zorunludur.[685]

Ayrıca, bir harfin, fethasının imâle edilmesi durumunda, ardından bir elif gelmesi hâlinde, bu elifin de imâle edilmesi gerekir. Yani, eğer elif, imâle ile okunuyorsa, önceki harfin fethası da imâleye tabi olur. Bundan dolayı, bu iki imâle türünden biri zikredildiğinde diğeri de kastedilmiş olur. Ancak, elifin imâlesi, sadece kendisinden önce bir fetha bulunması şartına bağlı değildir. Zira bazen, ardından elif gelmeksizin de fethanın imâlesi yapılabilir.[686]

Hâ-i sâkinenin imâlesi ise, kendisinden önceki harfin fethasının imâlesini gerektirmez. Aynı şekilde, fethanın imâlesi de hâ-i sâkinenin imâlesini zorunlu kılmaz. Yani hâ-i sâkinenin imâlesi, bağımsız bir mesele olarak ele alınmaktadır.[687]

İmâlenin Kısımları

Saçaklızade, imâleyle ilgili genel bilgiler verdikten sonra kıraat alimlerinin imâleyle ilgili görüşlerine yer vermektedir. Buna göre:

el-Caʿberî, imâlenin, imâle-i kübrâ ve imâle-i suğrâ olmak üzere iki kısımda incelendiğini bildirmekte ve bunları şöyle izah etmektedir:

i. İmâle-i kübrâ: 'imâle-i mahzâ (الامالة المحضة)' da denilen bu imâle çeşidi, elifin daha fazla meylettirilmesi hâlinde tam bir yâ harfine, fethanın ise tam bir kesreye dönüşeceği imâledir.[688]
ii. İmâle-i suğrâ: 'beyne beyne', 'imâle-i mutavassıta', 'beyne'l-lafzeyn' ve 'taklîl' olarak da ifade edilen bu imâle çeşidi, elifin kesreye daha az meylettirilerek tam bir elif ve fethanın da tam bir fetha olarak kalacağı imâledir.[689] Daha açık bir

[684] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 206; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

[685] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

[686] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

[687] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274.

[688] Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Halil el-Caberi, *Hulâsatül-ebhâs fî Şerh-i Nehcil-kırââati's-selâs* (Kahire: el-Fârukü'l-Hadise, 2006), 122. akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 275.

[689] el-Caberi, *Hulâsatül-ebhâs fî Şerh-i Nehcil-kırââati's-selâs*, 122.

ifadeyle; fetha harekeyi, fetha ile kesre arasında bir sesle, ancak fethaya daha yakın bir şekilde okumaktır.[690]

Saçaklızade, zikredilen imâle çeşitlerine göre, elifi imâle ile okuyan kimsenin, ister imâle-i kübrâ ister imâle-i suğrâ ile okusun, fethanın da imâlesini yaptığını, aynı şekilde, fethanın imâlesiyle de elifin imâlesini yaptığını ifade etmektedir.[691]

Saçaklızade, kıraat literatüründe, "filan kelime imâle edilir." denildiğinde, kastedilenin imâle-i kübrâ olduğunu, ancak, lügat açısından bakıldığında, imâle kelimesinin hem kübrâ hem de suğrâ için kullanıldığını ifade etmektedir. Müellife göre, fetih kavramı ise, imâle bahsinde, hem imâle-i kübrâ hem de imâle-i suğrâ'nın zıddı olarak kullanılmaktadır.[692]

Saçaklızade, kıraat imamlarının imâle tercihleriyle ilgili Süyûtî'nin, "İbn Kesîr haricinde,[693] on kıraat imamının tamamı imâle yapmıştır." ifadesine yer vemektedir.[694]

Ayrıca, Hafs'ın Hûd Sûresi'nin 41. âyetindeki مَجْرٖىٰهَا kelimesinde imâle-i kübrâ yaptığını, bunun dışında imâle yapmadığını bildirmektedir.[695]

Saçaklızade, genellikle bir meftûh harfte imâle yapıldığında kendisinden sonra bir elif geldiğini, Ancak elif bulunmadan da imâle yapılabildiğini ifade ederek, Bakara Sûresi'nin 55. âyetindeki نَرَى اللهَ kelimesindeki râ harfinin fethası ve Mürselât Sûresi'nin 32. âyetindeki بِشَرَرٍ kelimesindeki râ harfinin fethasının bazı kıraat imamları tarafından imâle ile okunduğunu örnek olarak vermiştir.[696] Saçaklızade, İmâlenin faydası konusunda ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ifade ettiği görüşlerini aktarmaktadır:

> "İmalenin faydası, kelimenin telaffuzunu kolaylaştırmasıdır. Çünkü dil, fethada yükselir, imâlede ise alçalır. Dilin alçalması yükselmesinden daha kolaydır. Bu yüzden bazı kıraat imamları imâle yapmıştır. Ancak fetha üzere okuyarak imâle

690 bk. Koyuncu, *Kırâat İlmî Takrîb Usûlü*, 144.

691 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 275.

692 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 275.

693 Ebû Cafer İbn Kesîr'e muvafakat etmektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 68.

694 Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnaud (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Naşirûn, 2008), 1/122; akt. Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, thk. Halid Abdusselam Berekat (Dımeşk: Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 2012), 276.

695 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 276.

696 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 276.

yapmayanlar, fethayı daha sağlam ya da aslî bir okuma olarak görmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir."[697]

İmâle bahsini, kıraat ilminin en uzun ve en zor bölümlerinden biri olarak tavsif eden Saçaklızade, İbnü'l-Kâsıh'ın bu konuya mahsus olmak üzere *Kurretü'l-ʿayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn* adında müstakil bir eser kaleme aldığını haber vermektedir.[698]

Saçaklızade, kıraat ricâlinin konuya yaklaşımlarına da değinmektedir. Bu çerçevede, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *et-Tebsıra* adlı eserinde söylediği "Kıraat imamları içinde imâleyi en çok uygulayanlar Hamza ve Kisâî'dir."[699] sözünü aktardıktan sonra, "Ben derim ki: (adı geçen imamlardan) sonra Ebû Amr ve Verş gelir." sözleriyle katkıda bulunmaktadır.[700]

Saçaklızade son olarak imâle edilenlerin üç türlü olduğunu şu şekilde özetlemektedir:

1. Elif: Bu durumda eliften önceki harfin fethası da zorunlu olarak imâle edilir.
2. Tâ-i teʾnîs: Bu durumda elif bulunmasa da tâ harfi imâle edilir. Ancak, bu harfi imâle edenler genellikle önceki harfin fethasını da imâle ederler.
3. Kendisinden sonra elif gelmeyen fethalı bir harf: Bu durumda üç farklı görüş bulunmaktadır.[701]

Müellif her bir maddeyi ayrı başlıklar altında teferruatlı bir şekilde açıklamaktadır.

2.6.1. Elifin İmâlesi

Saçaklızade, elif'in mütetarrif ve mütevassıt olmak üzere iki türlü imâlesi bulunduğunu ifade ederek her iki türü de ayrı başlıklar altında ele almaktadır.

2.6.1.1. Elifü'l-Mütetarrife'nin İmâlesi

Kıraat imamları arasında imâleciler olarak bilinenler, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir'dir.[702] Bu sebeple Saçaklızade de, imâle bahsinde Hamza ve Kisâî'nin imâle

---

697 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 276.

698 Kur'an-ı Kerim'de imale yapılan yerleri ayrıntılı bir şekilde ele alan bu eser için bk. Ebu'l-Bekâ Nûreddîn ʿAlî b. ʿOsmân b. Muhammed el-ʿUzrî İbnü'l-Kâsıh, *Kurretü'l-ʿayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, ed. İbrahim b Muhammed el-Cermî (Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2005); Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 276.

699 Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, 122.

700 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 276.

701 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 277.

702 Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 103.

kuralları için uzunca bir bölüm ayırmıştır. Ancak, Halefü'l-âşir de imâleciler arasında olmasına rağmen onu hiç zikretmemiştir. Bu durum, müellifin, Halefü'l-Âşir'le ilgili genel tutumunun bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Saçaklızade burada, Halefü'l-Âşir'in, Hamza'nın ravisi sıfatıyla aktardığı vechi, Hamza'yı zikretmek suretiyle aktarmış bulunmaktadır.[703] Saçaklızade, Hamza ve Kisâî'nin, mütetarrif, yani kelimenin sonunda bulunan eliflerde, dört sebepten dolayı imâle yaptıklarını ifade ettikten sonra bu sebepleri açıklamıştır.[704]

2.6.1.1.1. Elifin Aslının Yâ Harfi Olması

Saçaklızade, elif'in yâ harfinden dönüşmüş olması durumunu, isimlerde ve mazi ya da muzari fiillerde görülebildiğini belirttikten sonra, elifin aslının yâ mı yoksa vâv mı olduğunu anlamak için Mekkî b. Ebî Tâlib'in yöntemini paylaşmaktadır: "Elif'in aslının yâ mı, yoksa vâv mı olduğunu anlamak için iki yöntem vardır ki bunlar, tesniye yapma ve kelime türetmedir. (iştikâk)."[705] Yani, eğer kelimenin tesniye formunda elif yerine vâv gelirse, bu elifin aslı vâv'dır. Eğer yâ gelirse, elifin aslı yâ'dır.[706]

Örneğin; عَصا kelimesinin tesniyesi عَصَوان olduğu için buradaki elifin aslı vâvdır.

عَمى kelimesinin tesniyesi عَميان olduğu için buradaki elifin aslı ise yâdır.[707]

İştikâk konusunda örnek vermeyen Saçaklızade, kelime türetme bilgisini, dil bilginlerinin yetkisinde olan bir mesele olarak nitelemektedir.

Saçaklızade, isimlerde Mekkî b. Ebî Tâlib'in yukarıdaki iki yöntemini aktardıktan sonra, yine Mekkî'nin, fiillerde elifin aslının yâ olup olmadığını anlamaya dair üç yöntemini nakletmektedir. Bu üç yöntem şöyledir:

- Fiile tesniye zamiri eklemek.
- Fiili birinci tekil şahsa çevirmek.

---

[703] Bir imamın iki ravisi ittifak halindeyse kıraat imama yazılır. Raviler arasında ihtilaf varsa imam zikredilmez; vecih ravilere yazılır. Burada Hamza'nın ravileri Halef ve Hallâd ittifak halinde olmaları sebebiyle Hamza'nın adı zikredilmiştir.

[704] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 277.

[705] Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, 119.

[706] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 277.

[707] Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*, 119; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 277.

- Fiilin muzâri/müstakbel zamanını türetmek.

Bahsi geçen yöntemlerden herhangi biri sonucunda ortaya çıkan harf vâv olursa, elif imâleli okunmaz. Örneğin دعا fiilini yukarıdaki şablona oturtursak:

Fiilin tesniye çekimi: دَعَوَا ; fiili birinci tekil şahıs çekimi: دَعَوْتُ ; fiilin müstakbel çekimi: سيَدْعُو . Burada elif harfinin aslı vâv olduğu için imâleli okunmaz.[708]

Buna karşılık, رمى fiilinin tesniye hâli, رَمَيا ; birinci tekil şahıs çekimi, رَمَيْت , ve müstakbel çekimi ise, يَرْمِي şeklinde gelir. Bu durumda elif harfinin aslının yâ olduğu anlaşılır ve elif imâleli okunur.[709]

Saçaklızade, verilen örneklerin sülâsî mücerred fiilleri kapsadığını, eğer fiil mezîd fiil ise yani üçten daha fazla harften oluşuyorsa, o zaman fiilin üç harfli köküne bakılarak elifin aslının yâ olup olmadığının anlaşılabileceğini belirtmektedir. Bunun için اسْتَعْلَى fiilini örnek olarak veren Saçaklızade'ye göre, fiilin kökü عَلا ' dir. Fiilin çekimi ise, عَلَوَا, عَلَوْتُ , يَعْلُو şeklindedir. Burada elifin yerine vâv geldiği için, elifin aslı vâv'dır ve imâle yapılmaz.

Ancak aynı kalıptan gelen اسْتَعْلَى fiilinin elifi, resm-i hatta yâ harfiyle yazıldığı için imâleli okunmuştur.[710]

Ebû Şâme'den aktarımla bir istisnadan daha söz eden Saçaklızade, الْحَيَاةُ kelimesinin, elifinin aslı yâ olduğu söylense de imâle yapılmamasının iki sebebi olduğuna dikkat çekmektedir. Bu iki sebepten biri, elifin mushaf yazımında vâv harfiyle yazılmış olması; diğeri ise, elifin aslının yâ mı, yoksa vâv mı olduğu hususunda ihtilaf bulunmasıdır. Bu sebeple imâle terk edilmiştir.[711]

Saçaklızade, Kur'an'da elifin aslının yâ olduğu bilinen ve imâle yapılan bazı isimleri örnek olarak sunmaktadır: الهُدَى el-Bakara 2/120; التقى ; el-Bakara 2/198 (التقوى); الْعَمَى, Fussilet, 17; الهَوَى, en-Nisâ, 135; الضُّحَى ed-Duhâ, 1; المَوْلَى, el-Enfâl, 40; مَثْنَى, en-Nisâ, 3; المَأْوَى, es-Secde, 19; المثوى el-Mesvâ; المَحْيَا, el-Mahyâ; الزِّنَى, el-İsrâ, 32;

[708] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 277.

[709] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 278.

[710] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 278.

[711] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 206; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 278.

Ayrıca bazı kelimelerde elif, yâ-i izâfet sebebiyle imâle edilmiştir. Çünkü elif, yâ harfiyle yazılmıştır: تَوِيلَتِي, el-Mâide, 31; بحَسْرَتِي , ez-Zümer: 56; يَأَسَفَى , Yûsuf: 84;

Saçaklızade, Kur'an'da, elifin aslının yâ olduğu bilinen ve imâle yapılan bazı isim ve yâ-i izafelerden sonra, fiiller için de örnekler vermektedir. أَبَى , el-Bakara 2/ 34; سَعَى , el-el-Bakara 2/ 205; عَسَى , el-Aʿrâf, 129; فَسَوَّى , el-Kıyâme, 38; el-Aʿlâ, 2; يَحْيَ , Tâhâ, 74, el-Aʿlâ, 13; يَخْفَى , Âl-i İmrân, 5; تَهْوَى , el-Bakara 2/ 87; يَرْضَى , en-Nisâ, 108; يُلْقَى , el-Furkân, 8; أَسْرَى , İsrâ, 1 bu fiillerden bazılarıdır.[712]

İmale Konusundaki İstisnalar

Saçaklızade, imâle konusundaki istisnaları isimlerdeki ve fiillerdeki istisnalar olmak üzere ayrı ayrı zikrettikten sonra kıraat ricâlinin, bu istisnai kelimelerdeki tercihlerini ortaya koymaktadır. Buna göre مَحْيَاهُمْ [713] ve حَقَّ تُقَاتِهِ [714] kelimelerinde yalnızca Kisâî imâle yapmakta, Hamza bu kelimelerde imâle yapmamaktadır.[715] Buna karşılık تُقٰيةً [716] kelimesi, resm-i hatta yâ harfi ile yazıldığı için Hamza tarafından da imâle ile okunmuştur. Ancak تُقَاتِهِ [717] kelimesinin elif harfi, kendi asıl şekliyle yazıldığı için Hamza burada imâle yapmamıştır. Söz konusu örneklerden anlaşılacağı üzere Hamza, her iki kelimenin kıraatinde de resm-i hatta riayet etmiştir.[718] Saçaklızade, diğer istisnai durumları da zikrederek, ilgili lafızların imam ve râviler tarafından nasıl okunduğuna dair bilgiler vermiştir.[719]

Özetle ifade etmek gerekirse, eğer bir kelimenin sonundaki elif aslen yâ ise, Hamza ve Kisâî bunu imâle ile okur. Buradaki elifin yâ olup olmadığını anlamak için ilgili isim ya da fiilin, tesniye, birinci şahıs ve muzâri/müstakbel çekimine bakılır. Elifin aslı vâv ise, imâle yapılır; yâ ise, imâle yapılmaz. Bazı kelimeler ise, elif, yâ kökenli olmasına rağmen, mushafın yazımı veya ihtilaf sebebiyle imâle edilmemiştir.

---

712 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 289.
713 el-Câsiye 45/21
714 Âli İmrân 3/102
715 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 279.
716 Âli İmrân 3/28
717 Âli İmrân 3/102
718 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 279.
719 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 279-280.

2.6.1.1.2. Elif'in Teʾnîs İçin Bulunması

Saçaklızade'ye göre, Hamza ve Kisâî'nin, kelime sonundaki elif harfini imâle yapmalarının ikinci sebebi, elifin müenneslik için bulunmasıdır. O, Şâtıbî'den nakille, bu tür kelimelerin فعلى veznine sahip olup fethalı, dammeli ve kesreli şekilde gelebildiğini ifade etmektedir.[720] Ayrıca فعالي veznine sahip kelimeler de bulunmaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'de kesreli فِعالي vezninde bir kelime bulunmamaktadır.[721]

Fâ'nın Fethalı olduğu فَعلى Veznine Örnekler:

Saçaklızade, فَعلى veznindeki fâ'nın fethalı olduğu kelimelere şu örnekleri vermektedir:

تَرَا,[722] الْمَوْتَ, السَّلْوَى[723], التَّقْوَى[724], القَتْلَى[725], مَرْضَى[726], نَجْوَى[727], شَتَّى[728], صَرْعَى[729], طُغْوَى[730], أَسْرَى[731], أُولَى[732]. [733]

Saçaklızade, مَثْوَى, مَوْلَى, مَثْنَى, مأْوَى kelimelerinin فَعلى vezninde olmadığını bilakis مَفعَل (mefʿal) veznine sahip olduğunu, ancak elifleri yâ harfinden dönüştüğü ve yâ harfiyle yazıldığı için Hamza ve Kisâî'nin bu kelimelerde imâle yaptıklarını açıklamaktadır.[734]

Ayrıca, bazı kelimelerde elif harfi, sükûnların birleşmesi sebebiyle vasl durumunda hazfedilmekte ancak vakf hâlinde okunarak imâle yapılmaktadır.

Örneğin: مَثْوًى لَهُمْ,[735] مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ[736]

---

720 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 280; eş-Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî* 301.beyit.

721 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 280.

722 el-Mü'minûn 23/44

723 el-Bakara 2/73

724 el-Bakara 2/57

725 el-Bakara 2/197

726 el-Bakara 2/178

727 en-Nisâ 4/43

728 el-İsrâ 17/47

729 Tâhâ 20/53; el-Haşr 59/14

730 el-Hakka 69/7

731 Bu lafız örnekteki şekliyle Kur'an'da yer almamakla birlikte, Şems Sûresi 11. ayette بِطَغْوٰىهَآ olarak yer almaktadır.

732 el-Enfâl 8/67 ayette kelime isim olarak geçmektedir.

733 Âli İmrân 3/68 ayette hemze fethalı okunur.

734 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 281.

735 Muhammed 47/12

736 el-Hac 22/2

Fâ'nın Dammeli Olduğu فُعلى Veznine Örnekler:

Saçaklızade, فُعلى veznindeki fâ harfinin dammeli olduğu kelimelere şu örnekleri vermektedir:[737]

Kelime	Sure / Ayet
الرُّؤْيَا	el-İsrâ 17/60
رُيَاكَ	Yûsuf 12/5
الأُولَى	Tâhâ 20/21
السُّوأَى	er-Rûm 30/10
طُوبَى	er-Raʿd 13/29
بُشْرَى	Âl-i İmrân 3/126
الدُّنْيَا	
الْعُلْيَا	et-Tevbe 9/40
زُلْفَى	Sebe' 34/37; Zümer 39/3
الْقُرْبَى	el-Bakara 2/83
الْحُسْنَى	en-Nisâ 4/95
لِلْعُسْرٰىۗ	el-Leyl 92/10
الْيُسْرَى	el-Aʿlâ 87/7; el-Leyl 92/7
الأُخْرَى	el-Bakara 2/282
الكُبْرَى	Tâhâ 20/23
أُنْثَى	Âl-i İmrân 3/36
شُورَى	eş-Şûrâ 42/38
سُقْيَا	eş-Şems 91/13
عُقْبَى	er-Raʿd 13/22
العُزَّى	en-Necm 53/19
المُثْلَى	Tâhâ 20/63

[737] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 282.

Saçaklızade örnek lafızları zikrettikten sonra, bu bahisle ilgili istisnaları açıklamaktadır. Buna göre Kisâî, رُؤْيَا ve الدُّنْيَا kelimelerinde imâle yaparken, Hamza imâlesiz okumuştur. Ayrıca, Kisâî'nin ikinci ravisi ed-Dûrî, Kisâî'den rivayetle, رُءْيَاكَ kelimesini imâle ile okurken, birinci ravisi Ebû'l-Hâris ve Hamza bu kelimede imâle yapmamıştır.[738]

Fâ'nın Kesreli Olduğu فِعلى Veznine Örnekler:

Saçaklızade, فِعلى veznindeki fâ harfinin kesreli olduğu kelimelere şu örnekleri vermektedir: ذِكْرَى , Enʿâm, 69; إِحْدَى , Enfâl, 7; ضِيزَى , Necm, 22; سِيمَا.[739]

Saçaklızade, Ebû Şâme'nin, "Bu gruba, مُوسَى ، عيسى ، يحيى isimleri de dahildir. Kıraat âlimlerinin görüşü, bunların فُعلى وفِعلى وفَعلى vezninde olduğu yönündedir."[740] açıklamasına cevaben: "Bu kelimelerin elifleri yâ harfiyle yazılmış olup, bunlar içinden يحيى kelimesi, özel isim olarak kullanıldığında bu kurala dâhildir." İfadelerini kullanmaktadır.[741]

Fâ'nın Fethalı فَعالى Veznine Örnekler:

Saçaklızade fâ'nın فَعالى şeklindeki fethalı veznine aşağıdaki kelimeleri örnek olarak vermektedir.

Kelime	Sure / Ayet
يَتَامَى	en-Nisâ 4/127
نَصَارَى	el-Bakara 2/111
الأَيْمَى	Nûr 24/32
الحَوَايَا	el-En'âm 6/146
خَطَايَا	el-Ankebût 29/12

738 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 282.

739 Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de örnekteki formuyla geçmemekte, Fetih Sûresi 29. ayette , سِيمَاهُمْ , şeklinde ve Bakara Sûresi 273. ayetinde ise بِسِيمٰيهُمْ şeklinde geçmektedir.

740 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 208.

741 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 282.

Saçaklızade, bir istisna olarak, خَطَايَا kelimesini Kisâî'nin, her geçtiği yerde imâle ile okuduğunu, Hamza'nın ise imâlesiz okuduğunu nakletmektedir.[742]

Fâ'nın Dammeli فُعالى Veznine Örnekler:

Saçaklızade فُعالى veznine aşağıdaki kelimeleri örnek olarak vermektedir.[743]

Kelime	Sure / Ayet
كُسَالَى	en-Nisâ 4/142; et-Tevbe 9/54
أَسْرَى	el-Bakara 2/85
فُرَادَى	el-Enʿâm 6/94; Sebe' 34/46
شُكْرَى	en-Nisâ 4/43; el-Hac 22/2

2.6.1.1.3. Elifin Resm-i Hatta Yâ Harfi İle Yazılması

Saçaklızade, Hamza ve Kisâî'nin elifleri imale etme sebeplerinin üçüncüsü olarak, elifin mushaflarda yâ harfi ile yazılmış olmasını göstermektedir. Bu durumun, elifin yâ veya vâv asıllı olup olmamasına bakılmaksızın geçerli olduğunu ifade ettikten sonra, bu sebepten ötürü imâle yapılan isimler için أُمَّ الْقُرٰى ,[744] fiiller için, سَعٰى ,[745] harfler için ise بَلَى kelimesini örnek olarak vermektedir.[746]

Mushaflarda yâ harfi ile yazılan kelimeler

Genellikle aslı yâ olan mütetarrif elifler, mushaflarda yâ harfi ile yazılmıştır. Aynı şekilde teʿnîs elifleri de mushaflarda yâ ile yazılmıştır. Resm-i hatta yâ harfi ile yazılan söz konusu kelimeler, Hamza ve Kisâî tarafından imale ile okunmuştur. [747]

Kur'an-ı Kerim'de, elif yerine bazen yâ harfinin kullanıldığı yazım örneklerinden biri de وَنَا kelimesidir. Bu kelime, İsrâ Sûresi'nin 83. âyetinde ve Fussilet Sûresi'nin 51. âyetinde

[742] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 283.
[743] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 283.
[744] el-Enʿam, 92
[745] el-Bakara 2/205
[746] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 283.
[747] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 283.

bu şekilde yazılmıştır. İbn Zekvân dışındaki kıraat imamları, bu kelimedeki elif harfini hemzeden sonra getirmişlerdir. Hamza ve Kisâî bu elif harfini imâle ile okumuş, İbn Zekvân ise, diğer kıraat imamlarından farklı olarak, وناء şeklinde, elif harfini hemzeden önce getirmiştir. *et-Tahbir*'de bildrildiğine göre, Ebû Cafer, İbn Zekvân'a muvafakat etmektedir.[748] Benzer bir başka durum Necm Sûresi 5. ayetinde geçen الْقُوٰى kelimesinde de söz konusudur. Bu kelimede elifin aslının vâv olduğu bilinmesine rağmen, resm-i hatta yâ harfi ile yazıldığı için Hamza ve Kisâî tarafından imâle ile kıraat edilmiştir.[749]

Aslı Vâv olup Mushaflarda Yâ Olarak Yazılan Kelimeler

Saçaklızade, ed-Dânî'den nakille, normalde vâv ile yazılması gereken ancak mushaflarda yâ ile yazılan kelimelerin on bir yerde geçtiğini belirtmiştir. Bu kelimelerin elifleri Hamza ve Kisâî tarafından imâle ile okunmuştur.[750]

Bu kelimeler şunlardır:

Kelime	Sure / Ayet
ضُحًى	el-A'râf 7/98; Tâhâ 20/59
زَكٰى مَا	Nûr 24/21
دَحٰيهَا	en-Nâziât 79/30
وَضُحٰيهَا	eş-Şems 91/1; en-Nâziât 79/29, 46
تَلٰيهَا	eş-Şems 91/2
طَحٰيهَا	eş-Şems 91/3
وَالضُّحٰى	ed-Duhâ 93/1
سَجٰى	ed-Duhâ 93/2

[748] İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 136.

[749] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 283.

[750] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 284.

2.6.1.1.4. Üç Harfli Kelimelerin Son Harf Elif Olacak Şekilde Artması

Saçaklızade, Hamza ve Kisâî'nin elifleri imâle ile okuma sebeplerinden dördüncüsünü açıklamak üzere önce *Şâtıbiyye*'nin 298. beytini, ardından şerhlerini zikretmektedir. Eş-Şâtıbî'nin ifadeleri şöyledir:

وَكُلُّ ثُلاَثِيٍّ يَزِيْدُ فَإِنَّهُ ... مُمَالٌ كَزَكَّاهَا وَأَنْجَى مَعَ ابْتَلَى

"Ve her üç harfli kelime eğer artarsa, o imâle ile okunur; tıpkı 'زَكّٰيهَآ'[751] , 'اَنْجٰي'[752] ile 'ابْتَلٰى'[753] gibi."[754]

Saçaklızade, İbnü'l-Kâsıh'tan, eş-Şâtıbî'nin sözlerini açıklama sadedinde şu ifadeleri aktarmaktadır: "Hamza ve Kisâî, kelimenin sonundaki elifin aslen vâv harfinden dönüştüğü ve kelimenin kök harflerinin üçten fazla olduğu her durumda imâle ile okumaktadır."[755]

Saçaklızade, Ebu Şâme'den aktardığı bilgide ise, fiildeki bu artışın, muzari fiil eki veya geçişlilik eki gibi unsurlar nedeniyle meydana geldiğini bildirmektedir.[756]

Kendi görüşünü de aktaran müellif, bu gruba giren kelimelerin eliflerinin çoğunun yazımda yâ harfiyle gösterildiğini ifade etmektedir.[757]

Sonuç olarak, yukarıda zikredilen dört sebepten iki veya üçünün, aynı kelimede bir arada bulunması mümkündür. Ayrıca müellif, zikredilen bahislerin okuyucuya karmaşık gelebileceğinin farkında olarak, bu konuların öğreniminde dikkatli olmak gerektiğini hatırlatmaktadır.[758]

Saçaklızade, fetih ve imâle konusunda da diğer konularda olduğu gibi oldukça detaylı anlatımlarda bulunmuştur. Bilhassa, meseleleri sebepleriyle ortaya koymak suretiyle temellendirme gayreti dikkati çekmektedir. Ayrıca, zaman zaman usûlî meseleleri ferşî

---

[751] eş-Şems 91/9

[752] el-Ankebut 29/24

[753] el-Bakara 2/124

[754] eş-Şâtıbî, *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*. 297. beyit.

[755] İbnü'l-Kâsıh, *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî*, 106. akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 285.

[756] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 210.

[757] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 286.

[758] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 286.

bir yaklaşımla ele aldığı gibi konuları imam veya ravi odaklı işlediği de görülmektedir. Örneğin fetih ve imale konusunda Basrîyyûn, Verş, Hamza ve Kisâî ve İbn Âmir gibi kıraat ricâlinden kimselerin okuyuş özelliklerini ayrı başlıklar altında incelemektedir.[759]

2.7. 'Râ'nın Tefhîmi ve Terkîki

Saçaklızade, Ali el-Kârî'ye dayandırarak verdiği bilgide, tefhîm ile tağlîz kavramlarının aynı anlamı ifade ettiğini ancak, yaygın kullanıma göre, terkîkin zıddı olarak, *râ* harfi için tefhîm; lâm harfi için ise tağlîz kavramının kullanıldığını aktarmaktadır.[760]

Râ harfi, harekeli veya harekesiz olabilir. Harekesiz olan râ harfi ise vakf sebebiyle veya başka sebeplerle harekesiz olmak üzere iki farklı durumda bulunabilir.[761]

2.7.1. Harekeli Râ:

Saçaklızade'ye göre râ harfi, harekeli olması durumunda terkîk ve tefhîm olarak iki farklı vecihle okunur. Harekeli râ harfi, meksur, meftuh veya mazmum olmak üzere her harekeyle de gelebilir.

Meksûr râ:

Saçaklızade, râ harfi meksur olduğunda, kıraat imamları tarafından ittifakla terkîk ile, okunduğunu ifade etmektedir. Müellif, söz konusu durumun, hem رِزْقِ [762] ve وَالْعَصْرِ [763] kelimelerinde olduğu gibi kesranın lazımî olduğu durumlarda, hem de وَذَرِ الَّذِينَ [764] kelimesindeki gibi arızî olduğu durumlarda geçerlidir. Râ harfinin terkîk okunduğu bir diğer durum da *râ*nın meksûr olduğu, kendisinden sonra bir istiʿlâ harfinin geldiği durumlardır. Bu duruma örnek olarak, الرِّقَابِ [765] kelimesinde râ, ince okunur.[766]

Meftuh ve madmum râ:

---

[759] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 287-308.

[760] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 274; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 285.

[761] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 310.

[762] el-Bakara 2/60

[763] el-Asr 103/1

[764] el-Enʿâm 6/70

[765] el-Bakara 2/177

[766] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 311.

Saçaklızade, *râ* harfinin, meftuh veya mazmum olduğunda ise kıraat imamlarının ekserisi tarafından tefhîm ile okunduğunu ifade ederek, رَبِّ الْعَالَمِينَ kelimesindeki fethalı râ ve رُؤْيَاكَ [767] kelimesindeki dammeli *râ* harfini buna örnek olarak göstermektedir.[768]

Saçaklızade, gerek meksur, gerekse meftuh ve madmum olsun, her iki halde de râ'nın durumunu, 'harekenin devam etmesi'ne bağlamaktadır. Çünkü râ harfinin harekesi, vakf sırasında bir sükûn ile ortadan kalkarsa, bu durumda harfin terkîk veya tefhîm hükmü, öncesindeki harfin harekesine bağlı olacaktır.[769]

2.7.1.1 Verş'in Râ Harfindeki Terkîk ve İmâlesi

Saçaklızade, Nafiʿ'in ikinci râvîsi Verş dışındaki bütün kurrânın, meftuh ve madmum harekede, râ'nın tefhîmle okunması konusunda ittifak ettiğini belirterek, Verş'in *râ* harfinin okunuşu ile ilgili tercihlerini açıklamaktadır.

Verş, ister vakf halinde isterse vasl halinde olsun, meksur harften sonra gelen madmum *râ* harfini terkîk ile okumaktadır. Örnek: عِشْرُونَ [770] Bu durum, meksur harften sonra, bir sakin harf gelse de değişmez. Örnek: هَذَا ذِكْرُ [771]

Meksur harften sonra, sakin bir harf olmadan râ harfi doğrudan gelse yine terkîk ile okumaktadır. Örnek: اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ [772] Ayrıca, bir yâ-i sâkineden sonra gelen ötreli râ harfi de Verş tarafından terkîk ile okunur. Örnek: غَيْرُ , قَدِيرٌ [773]

Saçaklızade Ebû Şâme'den nakille, kesrenin, hemze-i vasıl sebebiyle, arızî olarak ortaya çıkması halinde, örneğin اِنِ امْرُؤٌا kelimesinde râ harfinin inceltildiğini aktarmaktadır. Ancak bu durum hemze-i vaslın hükmüne bağlıdır.[774]

---

[767] Yûsuf 12/5

[768] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 311.

[769] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 311.

[770] el-Enfâl 8/65

[771] el-Enbiyâ 21/24

[772] Sâd 38/65

[773] el-Müddessir 74/10

[774] Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hirzi'l-emânî fî kıraati's-seb'a* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982), 256; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 311.

Eğer râ harfinden önce kesre, râ harfi ile aynı kelimenin bir parçası olarak … تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ رُبَمَا [775] ayetlerindeki مُّبِينٍ kelimesi örneğindeki gibi yer alıyorsa, buradaki kesre-i lazım, vasl halinde râ harfinin terkîkini gerektirir.[776]

Şayet kesre, râ harfinden bağımsız bir kelimede yer alıyorsa, örneğin, بِرُءُوسِكُمْ [777] kelimesinde; kesre, harf-i cer sebebiyle ortaya çıkmıştır ve bağımsız bir kelimede yer almaktadır. Bu durumda da râ harfi terkîk ile okunur.[778] Ancak, sakin yâ harfi râ harfinden sonra gelirse aynı kelimede bulunsa bile tefhîm ile okunur. Örneğin فِي رُءْيَايَ [779] kelimesinde sakin yâ aynı kelimede bulunmakta fakat râ'dan sonra gelmektedir. Râ'dan önce gelen yâ ise aynı kelimede bulunmadığı için terkîk veya tefhîm açısından râ'yı etkilememektedir.[780]

Saçaklızade, dammeli râ harfinin ince okunması durumunda îmâle yapılmadığını ifade etmektedir. Çünkü dammede îmâle söz konusu değildir. Buna karşın, meftuh râ harfinin ince okunması ise, fethanın îmâlesiyle birlikte mümkündür. Râ harfi fethalı olduğunda, Verş, bazı yerlerde fethayı îmâle ederek râ'yı terkîk ile okur.[781]

İmâle

Saçaklızade, Ali el-Kârî'nin imâle tanımına yer vererek bu hususta şöyle demektedir: "İmâle, fethanın kesreye ve elif harfinin yâ'ya doğru meylettirilmesidir."[782] Terkîk ise, harfin sesinin inceltilmesi anlamına gelir. Bu nedenle, râ harfi îmâle olmaksızın ince okunabilir veya kalın okunarak îmâle edilebilir. Ancak, Verş rivayetinde, râ harfinin îmâle ile birlikte ince okunması dışında bir vecih caiz değildir. Ayrıca Saçaklızade, imâlenin, damme ve kesre ile birlikte gerçekleşmeyeceğini, sadece fethada îmâle bulunduğunu hatırlatmaktadır.[783]

---

[775] el-Hicr 1, 15/2

[776] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.

[777] el-Mâide 5/6

[778] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.

[779] Yûsuf 12/43

[780] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.

[781] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.

[782] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 143.

[783] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.

Saçaklızade, Verş'in, râ harfinin fethasını beyne beyne ile yani fetha ve îmâle-i kübrâ arasında bir sesle telaffuz ettiğini ve bu esnada râ harfini terkîk ile okuduğunu ifade etmektedir.[784] Müellif, Verş'in meftuh râ harfindeki imâlesini üç durumda açıklamaktadır:

- **Râ harfinden önce lâzımî kesre bulunması**

Verş, meftuh râ harfinden önce lâzımî bir kesre bulunması durumunda, râ harfini îmâle yaparak ince okur. Burada kesre ile râ harfinin arasında sakin bir harf bulunsun ya da bulunmasın aynı kural geçerlidir.

- Kesre ile râ arasında sâkin harfin bulunmamasına örnek: بَاسِرَةٌ , الْاٰخِرَةُ [785].

-Kesre ile râ arasında sâkin harf bulunmasına örnek: السِّحْرُ[786], اَلشِعْرَ [787]. Bu kelimelerde râ harfi beyne beyne ile okunur.

- Râ harfinden sonra elif gelirse, Verş elifi de beyn beyn ile okur. Bu durumun örnekleri ise şunlardır: الْمِحْرَابَ[788] , اِكْرَاهِهِنَّ[789] , وَالْاِكْرَامِ[790] , مِرَاءً[791] , اِصْراً[792] حِجْرًا[793]

Ancak aşağıda verilen münevven kelimeler, sonlarında tenvin bulunduğundan, sadece vakıf halinde îmâle edilir. Çünkü vakfta tenvin, elife dönüşecektir.

Örnek: إمْرًا[794] , ظَهْرًا , يُتْرًا , حِجْرًا , إِصْرًا [795]

- **Râ harfinden önce aynı kelimede yâ-i sâkine bulunması**

Verş'in, râ harfini beyne beyne ile terkîk ile okuduğu yerlerden biri de, fethalı râ harfinden önce aynı kelimede yâ-i sâkine bulunmasıdır. Bu kelimelerden, râ'nın

---

784 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 312.
785 el-Kıyâmet 75/21, 24
786 el-Bakara 2/102
787 Yâsîn 36/69
788 Âli İmrân 3/37
789 Nûr 24/33
790 er-Rahmân 55/27
791 el-Kehf 18/22
792 el-Bakara 2/286
793 el-Furkân 25/22
794 el-Kehf 18/71
795 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 313.

öncesinde fethalı harf olanlar, الخَيْرَاتِ [796] , حَيْرَانَ [797] kelimeleri iken, öncesinde kesreli harf olanlar ise, بَصِيرًا , خَبِيرًا kelimeleridir.[798] Saçaklızade, bu tür kelimelerde yalnızca râ harfinin değil, râ'dan sonra gelen elifin de beyne beyne okunduğunu ifade etmektedir. Örnek: لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى [799] , وَالْعِيرَ الَّتِي . [800]

- **Râ harfinin fethalı olarak gelmesi**

Verş, râ harfinin fethalı olarak tek başına geldiği بِشَرَرٍ [801] kelimesi örneğindeki gibi durumlarda da râ harfinde beyne beyne ile îmâle yapmaktadır.[802]

Saçaklızade, بِشَرَرٍ kelimesindeki imâlenin açıklamasını et-Teysîr'den referansla şöyle yapmaktadır:

> "Verş, بِشَرَرٍ kelimesinde beyne beyne îmâle ile birinci râ harfinin fethasını îmâle ile okumuş, yani onu inceltmiştir. Sebebi, bu râ harfinden sonra gelen ikinci râ harfinin kesreli olmasıdır. Buna karşın, أُولِي الضَّرَرِ [803] ifadesinde ise, râ harfi imâlesiz olarak fetha ile okunmuştur. Bunun sebebi, râ harfinden önce gelen ض harfinin isti'lâ sıfatına sahip olmasıdır. Bu özellik, râ harfinin ince okunmasına engel teşkil etmiştir."[804]

Saçaklızade yukarıdaki ifadelere açıklama sadedinde ilavelerde bulunmaktadır. Buna göre, isti'lâ sıfatına sahip olan ض harfinin, kendisinden sonra gelen râ harfinin îmâle edilmesine engel olduğunu ifade ederek, bunun sebebini "isti'lâ sıfatının, tefhîm ile uyum içerisinde olduğu ve îmâleye ters düştüğü" şeklinde açıklamaktadır.[805]

Bununla birlikte, Dânî'nin yukarıda zikredilen, "ikinci râ harfinin kesresi nedeniyle" ifadesini, "Eğer ikinci râ harfi sâkin hale getirilerek vakfedilirse, birinci râ harfinin îmâlesinin düşeceği" yönünde anlaşılabileceği endişesiyle düzeltme ihtiyacı hissetmektedir. Bunun doğru olmadığını, "Fakat bu doğru değildir. Zira Verş, بِشَرَرٍ kelimesindeki birinci râ harfinin fethasını, hem vasl halinde hem de vakf halinde, ister

---

796 el-Bakara 2/148

797 el-Enʾâm 6/71

798 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 313.

799 Şuarâ 26/50

800 Yûsuf 12/82

801 el-Mürselât 77/32

802 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 313.

803 en-Nisâ 4/95

804 ed-Dânî, *et-Teysîr*, 52; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 314.

805 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 314.

revm yaparak isterse sükûnlu okusun, aynı zamanda beyne beyne îmâle ile okur." şeklinde izah etmektedir.[806]

Saçaklızade diğer imamların, Verş kıraatinden farklı olarak, fethalı veya dammeli râ harfini tüm bu durumlarda müfahham olarak okuduklarını ve imâle yapmadıklarını bildirmektedir.[807]

2.8. 'Lâm'ın Tağlîzi ve Terkîki

Tağlîz kelimesi, sözlük anlamı itibariyle, "bir şeyi kaba ve kalın yapma," "sözü kaba söyleme" anlamlarına gelmektedir.[808] Kıraat ıstılahındaki anlamıyla ise tağlîz, lâm harfinin belirli ilkeler ve durumlar çerçevesinde kalın okunması anlamında kullanılmaktadır.[809] Tağlîz ve tefhîm aynı anlama gelmekte ise de tağlîz çoğunlukla lâm harfinin kalın okunmasını ifade için kullanılmaktadır.

Söz konusu kavramların zıddı olan terkîk ise, sözlükte, "sözü güzelleştirmek, bir şeyi zayıflatmak" anlamlarına gelmektedir.[810] Kıraat ıstılahında, harflerin ârızî sebeplerle ince okunması anlamında kullanılmaktadır.[811]

Saçaklızade, tağlîz ve terkîk kavramlarının, yukarıda zikredilen tanımlarına değinmeksizin doğrudan konuya giriş yapmıştır. Müellif, lâm harfinin tağlîz ve terkîk ile okunması konusunu, *Lafzatullah*'taki lâm harfi ve diğer lâm harfleri olmak üzere başlıca iki kısımda değerlendirmektedir.

2.8.1. Lafzatullâh'taki Lâm ve Hükümleri

Saçaklızade, Allah lafzında bulunan lâm harfinin, öncesinde damme gelmesi halinde, ittifakla lâm-ı muğallaza şeklinde yani kalın okunduğunu ifade etmektedir. يَدُ اللَّهِ [812] kelimesi bu duruma örnektir.[813] Lâm harfinin kalın okunduğu bir başka durum ise,

---

806 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 314.

807 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 314.

808 Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 154.

809 Ebî Asbaʿ İbn Tahhân, *Mürşîdü'l- Kârîülâ Tahkîkî Meâlimi'l-Mekârî* (Kâhire: Mektebetü't-Tâbiîn, 2007), 73-74; Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 154.

810 Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 163.

811 Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 78; Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 163.

812 el-Mâide 5/64; el-Fetih 48/10

813 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

öncesinde îmâle yapılmamış fetha bulunmasıdır. Müellif, bu duruma اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ [814] ve وَقَالَ اللَّهُ [815] ifadelerini örnek olarak göstermektedir.[816]

Saçaklızade, kalın okunan durumları zikrettikten sonra ihtilaflı durumlardan sözetmektedir. Buna göre, nasıl ki, Sûsî rivâyetinde[817] Allah lafzından önce gelen fethada, -örneğin نَرَى اللهَ [818] ifadesi- îmâle yapıldığı gibi, lâm harfinin telaffuzunda da tağlîz ve terkîk olmak üzere, iki vechin mevcut olduğunu belirtmektedir. Bunun sebebini Ebû Şâme'den nakille, "îmâle ile okunan fethanın içerisindeki bir miktar kesre mevcudiyetidir."[819] şeklinde açıklamaktadır.[820]

Lafzatullah'taki lâm'ın, beyne beyne imâleyle okunan meftûh râ'dan sonra gelmesi halinde Verş'e göre tağlîz ve terkîk olmak üzere, iki vecihle okunmasının caiz olduğunu bildiren Saçaklızade, terkîk vechinin, özellikle râ harfinden önce bir yâ-i sâkine gelmesi halinde söz konusu olduğunu ifade ederek, أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي [821] lafzını buna örnek olarak gösterir.[822]

Allah lafzının *lâm*ından önce kesre gelmesi durumunda ise, *lâm* harfi, ittifakla terkîk ile okunur. Örnek: لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ [823]

2.8.2. Lafzatullah Dışındaki Lâm Harfi

Saçaklızade, Allah lafzının dışında yer alan kelimelerde bulunan lâm harfinin, bütün kıraat imamlarına göre, her durumda yalnızca terkîk ile okunduğunu ancak Verş rivâyetinde istisnalar bulunduğunu ifade etmektedir.[824] Verş'in, lâm harfini, hulfsüz[825]

---

814 el-Bakara 2/255

815 Âli İmrân 3/55

816 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

817 Saçaklızade, "Sûsî kıraati" ifadesini kullanmaktadır.

818 el-Bakara 2/55

819 Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hirzi'l-emânî fî kıraati's-seb'a* (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982), 265; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

820 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

821 ez-Zümer 39/5

822 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

823 el-Bakara 2/284

824 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

825 Hulf, kıraat terminolojisinde, "İmam veya râvînin kendi kıraat veya rivâyetinin dışında, diğerlerine muvafakat ettiği ikinci bir vecihle okuması" anlamında kullanılmaktadır. bk Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 79; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 108.

olarak tağlîz ile okuduğunu bildiren müellif, onun lâm ile ilgili uygulamalarını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Verş, lâm harfinin meftuh olduğu ve kendisinden önce, aynı kelimede ve arada herhangi bir fâsıla olmaksızın ص , ط ve ظ harflerinden birinin meftûh ya da sâkin hâlde bulunması durumunda tağlîz ile okumaktadır.[826] Saçaklızade, Verş'in bu uygulamasının sebebini "Bu üç harf (ص، ط، ظ) istiʿlâ harflerindendir ve mahiyetleri gereği müfahhamdır. Bu sebeple, lâm harfi de onlarla uyum sağlaması için kalın okunur."[827] şeklinde açıklayarak, Verş'in uygulamasını fonetik uyuma bağlamıştır.

Saçaklızade, Verş rivayetinde lâm harfinin tağlîz edildiği bazı kelimeleri şöyle açıklamaktadır:

1. Sâd (ص) harfi nedeniyle tağlîz okunan kelimeler:

- الصَّلَوٰةَ , مُصَلًّى [828], فَيُصْلَبُ [829], يَصْلَى [830].

2. Tâ (ط) harfi nedeniyle tağlîz okunan kelimeler:

- الطَّلَاقَ [831], مُعَطَّلَةٌ [832] , بَطَلَ [833], مَطْلِعُ [834].

3. Zâ (ظ) harfi nedeniyle tağlîz okunan kelimeler:

- وَإِذَا أَظْلَمَ [835], يُظْلَمُونَ [836], بِظَلَّامٍ [837].

---

826 Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb'i'l-Meşhûra* (Ankara, Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), 1999), 1/407; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 2/111; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 132; Emin Efendi, *Umdetü'l-hallân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*, 22; el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, 12; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

827 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324.

828 el-Bakara 2/125

829 Yûsuf 12/41

830 el-A'la 87/12

831 el-Bakara 2/227

832 el-Hac 22/45

833 el-A'râf 7/118

834 el-Kadr 97/5

835 el-Bakara 2/20

836 el-Bakara 2/281

837 Âli İmrân 3/182

Saçaklızade, lâm'ın tağlîzi konusunda bir istisna olarak lâm harfinden sonra bir elif-i mümâle bulunmasını zikretmektedir. Buna göre; eğer meftûh bir lâm harfinden sonra, bir elif-i mümâle gelirse, bu durumda Verş kıraatinde tağlîz ve terkîk olmak üzere iki vecih câiz olur.[838] Ayrıca Saçaklızade, bu durumun, yalnızca ص harfi için geçerli olduğunu, çünkü Kur'an'da, lâm harfinden önce gelip de ardından imâleli bir elif gelen tek isti'lâ harfinin ص olduğunu bildirmektedir.[839] لَا يَصْلٰيهَا [840] , يَصْلٰيهَا مَذْمُوماً [841], وَيَصْلٰى سَعِيراً [842], تَصْلٰى نَاراً [843], سَيَصْلٰى نَاراً [844] kelimeleri bu duruma örnektir.

Saçaklızade, Verş rivâyetinde, yâ harfine dönüşmüş olan eliflerin imâlesi hakkında iki vecih bulunduğunu bildirmektedir. Bu iki vecih: Fetha ile tağlîz vechi ve beyne beyne ile imâle vechidir.[845]

Şayet elifte imâle yapılırsa, ondan önceki lâm harfi tağlîz ile okunmaz, bilakis terkîk ile okunur. Çünkü bir harfi kalınlaştırmak ile ondan sonra gelen elifi imâleli okumayı bir arada gerçekleştirmek tenâkuz içerir.[846] Yani, beyne harfin kalınlığını azaltan bir unsur olduğu için tağlîz ile değil terkîk vechi ile birlikte gelir.

Elifte meyledilmezse, bu durumda lâm harfi, kendisinden önce gelen sâd harfi sebebiyle tağlîz ile okunur.[847]

Saçaklızade, bu iki vechin mümkün olduğunu ancak evlâ olanın, tağlîz etmek olduğunu ifade etmektedir.[848]

Saçaklızade, lâm harfininin tağlîz ve terkîk ile okunma kaidelerinin ele alındığı bu bahsi, daha ziyade Verş üzerinden işlemektedir. Zîra mevzu ile alakalı ihtilaflı vecihler ona ve

---

838 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325.

839 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325.

840 el-Leyl 92/15

841 el-İsrâ 17/15

842 el-İnşikâk 84/12

843 el-Gâşiye 88/4

844 Tebbet 111/3

845 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325.

846 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325.

847 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325.

848 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 325. Ayrıca bk. ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb'i'l-Meşhûra*, 1/408; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 2/114; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 133.

tarîki Ezrak'a aittir. Saçaklızade tariklere değinmediği için konuyu Verş'e ait durumlarla sınırlamak kaydıyla izah etmekte ve örneklendirmektedir.[849]

2.9. Hâ (هم) ve Cemʿi Mîm'leri

Saçaklızade, هم zamirindeki bulundukları konuma göre şekillenen kıraat farklılıkları ve açısından, Saçaklızade (هم) zamirindeki hâ ve mim harflerini, vasl ve vakf hali, kendinden öncesinde gelen harf veya harekenin niteliği ve mezkûr harfin kelime içindeki konumu gibi çeşitli faktörlere göre incelemekte ve sayılan durumlar sonunda ortaya çıkan kıraat vecihlerini, kıraat ricalinin tercihleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Bu dorultuda her iki harf ayrı ayrı ele alınmak üzere iki başlık altında işlenmektedir.

2.9.1. Hâ (هم)

Saçaklızade, هم zamirindeki hâ'nın durumunu kendisinden öncesi ve kendisinden sonrası açısından ayrı ayrı ele almaktadır.

هم zamirindeki hâ'nın kendisinden öncesi açısından durumu:

Saçaklızade, Kur'an-ı Kerim'de, Hâ (هم) harfinin, بِهِمْ kelimesindeki gibi ya bir kesreden sonra, ya da فِيهِمْ، عَلَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ، لَدَيْهِمْ، مِثْلَيْهِمْ kelimelerinde olduğu gibi sâkin bir yâ harfinden sonra geldiğini, bazen de, هُمْ, لَهُمْ , وَمِنْهُمْ şeklinde geçtiğini ifade etmektedir.[850]

İlk iki durumda, yani kesreden veya sâkin yâ'dan sonra gelen hâ harfi kendilerinden sonra gelen kelimeyle ya vasledilir ya da vakfedilir. Vasl durumunda, kendilerinden sonra sâkin bir harf gelirse, Hamza ve Kisâî, hâ harfini damme ile okurlar. Diğer kıraat imamları ise, hâ harfini kesre ile okurlar.[851]

Örnek: بِهِمُ الْأَسْبَابُ [852], عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ [853], إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ.[854]

Ebû Amr, hâ harfini kesre ile okuduğu gibi mîm harfini de aynı şekilde okur. Diğer kıraat imamlarının tamamı ise *mîm*i damme ile okurlar.[855]

---

849 bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 324-329.

850 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 330.

851 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 330.

852 el-Bakara 2/166

853 el-Bakara 2/246, En-Nisâ 4/77

854 Yasin 36/14

855 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 330.

Özetle ifade etmek gerekirse, Saçaklızade'ye göre هم zamirindeki hâ harfi ve mîm harfi'nin okunuşu hakkında üç farklı kıraat şekli bulunmaktadır. Kisâî ve Hamza, hâ ve mîmi damme ile, Ebû Amr kesre ile okur. Diğer kıraat imamları ise, hâ harfini kesre, mîm harfini ise damme ile okurlar.[856]

هم kelimesinin kendisinden sonrası açısından durumu:

هم kendisinden sonra harekeli bir harf gelerek vasledilirse, bu durumda bütün kıraat imamları tarafından kesreli olarak okunur.[857] Örnek:

- عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَوَةٌ [858]
- عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ [859]
- إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ [860]
- لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ [861]
- مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ [862]

Saçaklızade, Hamza kıraatinde, عَلَيْهِمْ , إِلَيْهِمْ ve لَدَيْهِمْ kelimelerinde hâ harfinin, vakf hâlinde de vasl hâlinde de, ister kendisinden sonra sâkin isterse harekeli bir harf gelsin, her durumda damme ile okunduğunu bildirmektedir. hâ harfi, üzerinde vakf yapılması halinde, bütün kıraat imamları tarafından kesre ile okunur. Ancak Hamza kıraatinde yukarıda zikredilen üç kelime için (عَلَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ ve لَدَيْهِمْ) bu kural uygulanmaz ve hâ harfi damme ile okunur.[863]

هم zamirindeki harflerin, kesre veya sâkin yâ'dan sonra gelmemesi:

---

[856] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 330. Yakûb ve Halefü'l-Âşir'in, bu konuda bazı istisna tercihleri bulunmaktadır. Buna göre; Yakub, hâ harfinden önce kesre bulunmaı halinde Ebû Amr'a, hâ'dan önce sâkin bir yâ varsa Hamza ve Kisâî'ye muvafakat eder. Halefü'l-'Âşir ise, Hamza ve Kisâî ile aynı kıraati benimsemektedir. bk.İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 41; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 330. (Muhakkikin hâmişi, dip. 1)

[857] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 331.

[858] el-Bakara 2/7

[859] el-Fatiha 1/7

[860] el-Enfâl 8/58

[861] Âli İmrân 3/44

[862] Âli İmrân 3/13

[863] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 331.

هم zamirinin, ne kesre ne de sâkin bir yâ harfinden sonra gelmediği durumlarda, ister vakf veya vasl hâlinde olsun, isterse kendinden sonra sâkin ya da harekeli bir harf gelsin, hâ harfi, bütün kıraat imamları tarafından damme ile okunur. Örneğin;

- Meftuh bir harften sonra: لَهُمْ
- Madmum bir harften sonra: قَالَ بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ [864]
- Yâ harfi dışındaki sâkin bir harften sonra: مِنْهُمْ

Ayrıca هم kelime başında yer aldığında, yani öncesinde herhangi bir harfin olmadığı durumlarda yukarıdaki kurala tabidir ve هُمُ الَّذِينَ [865] örneğindeki gibi dammeli okunur.

هم zamirinin هما ve هنَّ şeklinde gelmesi:

هما veya هنَّ kelimeleri, لهما، لَهُنَّ، مِنْهُمَا، مِنْهُنَّ örneklerinde olduğu gibi, kendilerinden önce ne kesre ne de sâkin yâ harfi içeriyorsa;

- Vakfedildiğinde,
- Kendilerinden sonra harekeli bir harf geldiğinde,
- Kendilerinden sonra sâkin bir harf geldiğinde,

tüm kıraat imamları tarafından damme ile okunur.

Fakat, öncesinde kesre veya sâkin yâ harfi bulunuyorsa; (بِهِمَا، بِهِنَّ، فِيهِمَا، فِيهِنَّ، عَلَيْهِمَا، عَلَيْهِنَّ) bu durumda bütün kıraat imamları tarafından kesre ile okunur.[866]

Ya'kûb kıraatinde ise, kelime kendisinden önce sâkin bir yâ harfi içeriyorsa, bu durumda damme ile okunur.[867]

2.9.2. Cem'i Mîmleri (ميم الجمع)

Saçaklızade, cemʿi miminin, هم zamiriyle birlikte geldiği gibi, ت harfinden sonra (أَنْتُمْ, ضَرَبْتُمْ [868]) veya ك harfinden sonra (لَكُمْ, نَصَرَكُمْ [869]) olmak üzere farklı şekillerde de

[864] el-Enbiyâ 21/63
[865] el-Fetih 48/25; el-Münafikûn 63/7
[866] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 331.
[867] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 331.
[868] en-Nisâ 4/94
[869] Âli İmrân 3/123

gelebileceğini belirtmektedir.[870] Ardından cemʿi mîminin, müfred, tesniye ya da cemʿi bir zamire bağlandığı ve bağlanmadığı durumları izah etmektedir:

Cemʿi Mîminin Bir Zamire Bağlanması Durumu:

Bu durumda, bütün kıraat imamları, cemʿi mimini, damme ile ve ardına sâkin bir vâv harfi ekleyerek okur. Bu kural, zamir üzerinde vakf yapıldığında da, vasl halinde de geçerlidir.

Örnekler: رَأَيْتُمُوهُ,[871] اَنُلْزِمُكُمُوهَا,[872] وَجَدْتُمُوهُمْ.[873]

Eğer cemʿi mîmi üzerinde vakf yapılırsa, tüm kıraat imamlarına göre mîm cezimli olur ve ardına vâv eklenmez. Ayrıca, zamir, ancak cemʿi mîmi bir fiile bağlı olduğu takdirde cemʿi mîminden sonra gelebilir. Ancak هم zamirindeki mîm bu kurala dâhil değildir.[874]

Cemʿi Mîminin Bir Zamire Bağlanmaması Durumu:

Bu durumda, cemʿi mîmi üzerinde vakf veya vasl yapılabilir.

Vakf yapılması durumunda; cemʿi mîmi, bütün kıraat imamları tarafından cezimli okunur. Ancak revm veya işmâm yapılmaz.[875]

Vasl halinde ise; eğer cemʿi mîminin ardından harekeli bir harf gelirse, İbn Kesîr cemʿi mîmini damme ile, ve ardından sâkin bir vâv getirerek okur. Bu durum, cemʿi mîminin ardından katʿ hemzesi gelmesi hâlinde de geçerlidir.

Örnek: عَلَيْهِمُو أَنذَرْتَهُمُو أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمُو[876]

Cemʿi mîminin ardından hemze-i katʿ bulunmadığı durumlarda da aynı şekilde damme ile ve sâkin vâv ile okunur.

Örnek: وَضَرَبْتُمُو فِي سَبِيلِ اللَّهِ[879] وَمَا بِكُمُو مِنْ نِعْمَةٍ,[878] عَلَيْهِمُو غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمُو وَلَا الضَّالِّينَ,[877]

---

870 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 332.
871 Âli İmrân 3/143
872 Hûd 11/28
873 en-Nisâ 4/89; et-Tevbe 9/5
874 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 332.
875 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 332.
876 el-Bakara 2/6; Yâsîn 36/10
877 Fatiha 1/7
878 en-Nahl 16/53
879 en-Nisâ 4/94

Nafiʿin birinci râvîsi Kâlûn, bir vecihle bu kurala uyarken, diğer vechinde ise, cemʿi mîmi sükûn ile yani hulfle okur ve ardına vâv eklemez.[880]

Verş ise, eğer cemʿi mîminin ardından hemze-i katʿ geliyorsa, mîmi damme ile okur ve ardından sâkin bir vâv ekleyerek vasleder. Ancak ardından hemze-i katʿ gelmiyorsa, cemʿi mîmini sükûn ile okur.

Diğer kıraat imamları ise, hemze-i katʿ gelsin ya da gelmesin, cemʿi mîmini sâkin olarak okurlar.[881]

Cemʿi Mîminin Ardından Sâkin Bir Harf Gelmesi Durumu:

Cemʿi mîminin ardından sâkin bir harfin gelmesi durumunda, [882] لَكُمُ الْمُلْكُ kelimesindeki gibi, cemʿi mîmi damme ile okunur, ancak ardından vâv eklenmez. Bu konuda, Bezzî'nin istisnaları dışında kurrâ ittifak halindedir.[883]

Cemʿi Mîminin, Hâ Harfinden Sonra Gelmesi Durumu:

Cemʿi mîmi, kesreli veya sâkin bir yâ harfinin ardından gelen bir ه harfinden sonra bulunuyorsa; بِهِمُ الْأَسْبَابُ [884], عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ [885], إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ [886] kelimelerinde olduğu gibi, bu durumda; Ebû Amr, hâ harfini kesre ile okuduğu gibi cemʿi mîmini de kesre ile okur.[887] Diğer kıraat imamları ise, cemʿi mîmini damme ile okur.[888] Ancak cemʿi mîmi, yukarıdaki gibi, bir hâ harfinden sonra gelmezse, bütün kıraat imamları tarafından damme ile okunur.[889]

Örnek: لَكُمُ الْمُلْكُ , أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ [890] أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى [891]

---

880 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.

881 Ebû Cafer bu konuda İbn Kesîr'e muvafık hareket etmektedir. bk İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-ʿaşr*, 41; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.(Muhakkikin hâmişi, dip.1)

882 el-Mü'min 40/29

883 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.

884 el-Bakara 2/166

885 el-Bakara 2/246, en-Nisâ 4/77

886 Yâsîn 36/14

887 Hâ'nın öncesinde yâ olmadığı durumlarda Yakub, Ebu Amr'a kesreli okuma hususunda muvafakat eder. bk. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-ʿaşr*, 41.

888 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.

889 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.

890 el-Vakıa 56/68

891 ed-Duhân 44/13

Saçaklızade, Ebû Şâme'nin, "Cemʿi mîminden sonra, ancak ve ancak hemze-i vasl, sâkin olarak gelebilir. Bunun dışında cemʿi mîminden sonra sâkin bir harf gelmez." [892] sözüne itirazda bulunmaktadır: "Bizim görüşümüze göre bu bir gaflettir, zira Bezzî kıraatinde[893] cemʿi mîminden sonra sâkin olarak müşedded bir tâ harfi de gelebilir." diyerek, görüşünü örneklendirmektedir.

Örnekler: كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ,[894] فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ,[895]

Örneklerde de görüldüğü üzere, Bezzî, bu iki fiilde ت harfini, bihulfin, yani hem teşdîdli hem de tahfîfle okur.[896]

2.10. Hâü'l-Kinâye

Saçaklızade, kinâye hâ'sının tanımını Ebû Şame'den yaptığı iktibasla açıklamaktadır. Buna göre kinâye hâ'sı, müfred müzekker gâib zamiri olan ve bitişik halde bulunan ه harfidir. **بِهِ , مِنْهُ , فِيهِ , لَهُ , عَلَيْهِ** ve **قَتَلَهُ** gibi kelimelerde görülür.[897] Aynı şekilde **وَشَرَوْهُ** ,[898] وَبِدَارِهِ [899] kelimelerinde de hâü'l- kinâye bulunmaktadır.[900] Hâü'l kinâye, kendisinden sonra vakf yapılmadığı durumlarda genellikle damme ile okunur. Ancak, eğer hâü'l-kinâyeden önce kesre veya sakin bir yâ harfi bulunursa, bu durumda hâü'l kinâye, kesre ile okunur.[901]

---

892 el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, 85.

893 Kıraat ilmi terminolojisinde, imamdan nakledilenler kıraat, raviden nakledilenler ise rivayet olarak ifade edilmekteyken, Saçaklızade, bu ayrımı gözetmeksizin ravilerin nakillerini kıraat olarak ifade etmektedir.

894 Âli İmrân 3/143

895 el-Vâkıa 56/58

896 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 333.

897 el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, 105; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 337. Ayrıca Ebu Şâme, Hâ-i kinâye hükmünde kabul edilen diğer bir harfin de, هَذِهِ kelimesindeki müennes işaret ismi olan 'ه' harfi olduğunu, Bu hâ-i kinayenin de tüm kıraatlerde kesre ile okunduğunu ifade etmektedir. bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 337. Muhakkikin hâmişi, dip. 1.

898 Yûsuf 12/20

899 el-Kasas 28/81

900 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 337.

901 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*; el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, 103.

Saçaklızade, kıraat âlimlerinin hâü'l-kinâyeyi bu şekilde tanımlamalarının sebebini, "Arap dilcilerine göre bütün zamirlerin aslında birer kinâye kelimesi olması" şeklinde açıklamaktadır.[902]

2.10.1. Hâü'l Kinâyenin damme ile Okunduğu Durumlar

Saçaklızade, kinâye hâ'sının, vasl halinde hiçbir zaman fetha ile okunmadığını, bilakis, tüm kıraat imamlarına göre, kendisinden önce aşağıda belirtilecek olan hâllerin bulunması şartıyla, üç durumda damme ile okunduğunu bildirmektedir. Bu üç durum şöyledir:

i. Öncesinde fetha bulunması:

Öncesinde fetha bulunan ve kurrânın dammeli okunması hususunda ittifak ettiği kinaye hâ'sı için لَهُ , قَتَلَهُ , ve مَالَهُ أَنَّ [903] kelimeleri örnektir. Ancak يَرْضَهُ لَكُمْ [904] kelimesi istisna olup, bazı kıraat imamları burada hâ-i kinâyeyi iskân ile okumuştur.[905]

ii. Öncesinde damme bulunması:

كَانَ شَرُّهُ [906]

iii. Öncesinde ي harfi dışında sakin harf bulunması:

مِنْهُ

2.10.2. Hâü'l-Kinâyenin Kesre ile Okunduğu Durumlar

Hâü'l-kinâye, iki durumda kesre ile okunur.

i. Öncesinde kesre bulunuyorsa:

يَدِهِ

---

[902] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 337. Müellif, kastettiği diğer muttasıl zamirlerin kinaye harflerini zikretmemektedir. Bunlar; Harekeli ت harfi, tesniye ا 'i, cemaat و 'ı, muhataba ى 'sı, nisve ن 'udur. bk. Hüseyin Günday - Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi - Nahiv Bilgisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2009), 135.

[903] el-Hümeze 104/3

[904] ez-Zümer 39/7

[905] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 337. Saçaklızade, usûl bahsinde, söz konusu lafızda ihtilaf olduğunu bildirmekte, ferş bahsinde ise bu ihtilafı detaylandırmaktadır. Buna göre iskân ile okuyunlar; Sûsî, Hişâm ve bihulfin Dûrî'dir. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 711. Ebû Cafer'in ikinci ravisi İbn Cemmâz da iskân ile okumasına rağmen, müellif onu zikretmemektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 172; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 1/308.

[906] el-İnsân 76/7

ii. Öncesinde sakin bir yâ harfi bulunuyorsa:

عَلَيْهِ , فِيهِ

Ancak, Bazı kıraat imamları, hâ-i kinâyeyi kesre ile değil, damme ile okur. Örneğin:

- يَأْتِيكُمْ بِهِۦٓ ٱنْظُرْ [907] kelimesinde, Verş'in tarîkî el-Esbehânî rivayetinde hâ-i kinâye ötre ile okunmuştur.[908] Diğer kıraat imamları ise kesre ile okumuştur.
- وَمَا أَنسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ [909] Hafs rivâyetinde vakf yapılmadan okunduğunda damme ile okunurken, diğer kıraat imamları ise kesre ile okumuştur.
- بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللهَ [910] Hafs, vakf yapılmadığında damme ile okumuştur; diğer kıraat imamları kesre ile okumuştur.[911]
- لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنِّي [912] Hamza, vakf yapılmadan okunduğunda damme ile okurken; diğer kıraat imamları kesre ile okumuştur.[913]

Saçaklızade, yukarıdaki durumlar dışında, hâ-i kinâyenin, harekeli iki harf arasında bulunduğunda, bazı kıraat imamları tarafından iskân ile okunduğunu ifade etmektedir.[914]

Saçaklızade, hâü'l-kinâye konusunu, hâ zamirinin öncesi ve sonrasında gelen harfler, vakf hali, med durumu olup olmaması gibi çeşitli yönlerden ele almaktadır. Müellif, konuyu, usûlî yaklaşımla, genel kurallar çerçevesinde izah ederken, zaman zaman ferşî yaklaşımla, kelime bazlı tahliller yapmaktadır. Kimi yerlerde ise, okuyucuyu ferş bölümüne yönlendirerek, orada daha geniş açıklamalarda bulunmaktadır.

---

907 el-Enʿam 6/46

908 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 338; Ayrıca bk. Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 263.

909 el-Kehf 18/63; Saçaklızade bir önceki örnekte, يَأْتِيكُمْ بِهِۦٓ ٱنْظُرْ kelimesini Verş'in ikinci tariki olan el-Esbehânî'nin vechini zikrederken, bu örnekteki وَمَا أَنسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ kelimesinde yine Verş'in birinci tariki olan el-Ezrak'ın vecihlerini zikretmemesi dikkat çekmektedir. وَمَا أَنسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ kelimesindeki el-Ezrak vecihleri için bk. Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 369.

910 el-Fetih 48/10

911 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 338.

912 Tâhâ 20/10; el-Kasas 28/29

913 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 338.

914 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 338.

2.11. Mushaf Hattı Üzere Vakf

Kıraat ilminin usul konularından birisi de, lafızların mushaftaki yazılış biçimlerini ele alan *resmü'l-mushaf*'tır. Hz. Osman döneminde yazdırılıp, çoğaltılan mushaflara özgü olan bu yazım tarzı literatürde, '*resmü'l-mesâhifi'l-Osmânî', 'resmü'l-hat', 'resm-i Osmânî', 'mersûmü'l-hat', 'hatt-ı Osmânî', 'resm-i Osmânî', 'hicâü'l-mushaf'* vb. gibi çok sayıda terkiple yer almaktadır.[915] Aynı zamanda, bir ilim olarak nitelendirilen *resmü'l-mushaf* üzerine, erken dönemlerden itibaren çok sayıda müstakil eser kaleme alınmıştır.[916]

Saçaklızade, Ebû Şâme'den nakille, *resm* kavramının sözlükte iz, eser anlamına geldiğini, *mersûmü'l-hatt* şeklindeki terminolojik anlamın ise, 'yazmak suretiyle ortaya çıkan şekil' (ما اثَّره الخطُّ) olduğunu aktarmaktadır.[917] Mushafların yazılış şekline göre vakf konusunda, imamlar arasında ihtilaf edilen meselelere değinen müellif, bazı imamların, vakf sırasında mushafın yazı usulüne uyarak durduklarını, bazılarının ise başka bir gerekçeyle yazı usulüne uymadıklarını ifade etmektedir. Bu lafızların çoğunda, kasıtlı olarak durmanın uygun olmadığını ifade eden Saçaklızade, sebep olarak, "bu noktaların, genelde mananın tamamlandığı yerler olmamasını göstermektedir." Fakat nefesin yetmemesi gibi bir durumda vakf etmek ihtiyacı hâsıl olduğunda ise, imamların usûlünü bilmenin gerekli olduğunu hatırlatan müellif, bu başlık altındaki vakf kaidelerinin genel olmadığı, sadece mecburi bir vakf esnasındaki uygulamaları kapsadığı konusunda uyarıda bulunmaktadır.[918] Ardından on iki kelimenin, farklı yazı şekillerine göre vakıf kurallarını ve bu konudaki ihtilafları ele almaktadır.

2.11.1 Hâ-i Teʾnîs Üzerinde Vakf

Saçaklızade, *hâ-i ta'nîs*'in, vasl halinde 'te' olarak okunurken, vakf durumunda 'he' şeklinde okunduğunu ifade ettikten sonra, bu durumun sadece isim olan kelimelerde

---

915 Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 139.

916 Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Ansiklopedisi) (Erişim 24 Şubat 2024); Yûnus 10/ Emre Taşdemir - Mustafa Sağlam, "Mefkûd Ve Mevcut Eserleriyle Resmü'l-Mushaf Literatürü", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Ekim 2024), 620-658.

917 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 273; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 342.

918 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 342.

geçerli olduğunu, مُسْلِمَاتِ [919] örneğindeki gibi cemʿi müennes sâlim gibi yapıları kapsamadığını bildirmektedir. Söz konusu hâ-i ta'nîs'in mushaflardaki yazımı, bazen vakftaki hali olan 'ه' şeklindeyken, bazen de aslı olan 'ة' iledir.

Konuyla ilgili, Ali el-Kârî'nin, "Mushaflarda 'ه' şeklinde yazılmış olanlar, '*tâ-i merbûta*' olarak adlandırılır. 'ة' şeklinde yazılmış olanlar ise *'te-i mecrûra'* olarak isimlendirilir." açıklamasına yer verdikten sonra zikri geçen kavramlardan *merbûta* teriminin, yazımda iki ucun birbirine bağlı olduğu durumu ifade ettiğini; *mecrûra* teriminin ise, yazıda uzun ve açık bir şekilde yazılmış olanları ifade ettiği şeklinde izahta bulunmaktadır.[920]

Saçaklızade, konuyu, Ebu Şâme'nin şu görüşü ile detaylandırmaktadır:

> "Her hâ-i teʾnîs, vakf durumunda hâ, vasılda ise tâ olarak okunur. Bunlardan, mushaflarda 'ه' olarak yazılanlarda bütün imamlar ittifakla vakf durumunda 'hâ' olarak okurlar. Ancak, 'ة' olarak yazılanlarda ise, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî vakf halinde 'hâ' şeklinde okurlar. Çünkü 'hâ' ile vakf etmek daha fasih bir Arapça kullanımıdır. Diğer imamlar ise, yazıya uygun olarak 'tâ' ile vakf ederler. Bu durumda yazıya uymayı, daha fasih olan dilin kullanımına tercih etmişlerdir."[921]

Saçaklızade Ebû Şâme'den yaptığı aktarımın ardından, onun, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî'nin vakfta 'he' ile durduğu söylediğini, ancak bunun bazı istisnaları bulunduğunu ifade ederek bunları açıklamaktadır.[922] Söz konusu istisnalar şöyledir:

- Kisâî'nin 'he' ile, İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın diğer imamlar gibi 'te' ile vakf yaptığı yerler: مَرْضَاتِ [923], أَللَّتَ [924], وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ [925], ذَاتَ بَهْجَةٍ.[926] (ذَاتَ بَهْجَةٍ kelimesi, başka bir kelimeye izafe edilen diğer 'ذات' kelimelerinden farklıdır. ذَاتَ بَيْنِكُمْ [927] kelimesi gibi)

---

[919] et-Tahrîm 66/5

[920] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*, 299; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 343.

[921] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 274.

[922] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 343.

[923] el-Bakara 2/207

[924] en-Necm 53/19

[925] Sâd 38/3

[926] en-Neml 27/60

[927] el-Enfâl 8/1

- Kisâî ve Bezzî'nin vakfta 'he' ile, Kunbûl ve Ebû Amr'ın diğer imamlar gibi 'te' ile vakf yaptığı yere örnek: هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ[928]
- İbn Kesîr ve İbn Âmir'in vakf halinde 'he' ile, diğer imamların, hatta muvafık olarak 'te' ile vakfetmesine örnek: يَآبَهِ [929]

Saçaklızade son olarak, *hâ-i te'nîs*'le ilgili detaylı bilgi isteyenleri, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni'*[930] adlı eserine yönlendirirken, İbnü'l-Cezerî'nin de *el-Mukaddimetü'l-Cezerî*[931] isimli eserinde, ilgili konuya değindiğini haber vermektedir.[932]

2.11.2 وَكَأَيِّنْ Kelimesinde Vakf

وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَتَلَ مَعَهُ [933] ayetindeki كأين kelimesini vakf durumu açısından ele alan Saçaklızade, kelimenin aslının أيٍّ olduğunu, ancak şeddeli ve meksûr bir ي ile yazıldığını bildirir. Ayrıca kelimeye, teşbih ifade eden كاف harfi eklenmiş ve sonuna da tenvin ilave edilmiştir.[934]

Saçaklızade, kelimenin mushaflardaki yazılışına dair açıklamasını Ebu Şâme'ye dayandırmaktadır. Buna göre, kelime sonundaki tenvinin, ن harfi ile gösterilmesinin sebebi mushaftaki yazılışından kaynaklanmaktadır.[935]

Ebû Amr, bu kelimede vakf yaparken tenvini kaldırarak ي harfini sakin halde bırakmıştır. Bu durum, mecrur bir kelimenin tenvinle yazılmış haline yapılan vakf ölçüsüne uygundur.[936]

---

928 el-Mü'minûn 23/32

929 Yûsuf 12/4

930 bk. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, ed. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, ts.).

931 Eserin içeriği hakkında bilgi için bk. Osman Bostan, "Mukaddimetü'l-Cezerî'nin Muhtevası ve Metodu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2023), 185-212.

932 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 344.

933 Âli İmrân 3/146

934 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 345.

935 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 276; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 345.

936 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 345.

Diğer kıraat imamları ise vakf durumunda tenvini muhafaza ederek okumuşlardır. Tenvinin, mushaflarda ن harfi olarak yazılması, kıraat kurallarının hilafına gibi görünse de mushaflardaki yazıya (resm-i Osmânî'ye) uygun olduğu için tercih edilmiştir.[937]

Saçaklızade, bu bölümde başlıkta da ifade ettiği üzere, ilgili kelimelerin sadece vakf halindeki durumlarını ele almış, vasl durumundaki hallerini ise ferşü'l-hurûf bahsinde ele alacağını ifade etmiştir.[938]

2.11.3. وَيْكَأَنَّ ve وَيْكَأَنَّهُ Kelimelerinde Vakf

Saçaklızade, Kasas Sûresi 82. ayette ' وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ' ve ' وَيْكَأَنَّ اللَّهَ ' ifadelerinde geçen وَيْكَأَنَّهُ ve وَيْكَأَنَّ kelimelerini tefsir ve kıraat gibi çaşitli açılardan ele almaktadır.

Kelimelerin yapısı hakkında Beyzâvî'nin görüşlerine başvuran müellif, onun söz konusu kelimeler hakkındaki ifadelerini aktarır: " وَيْكَأَنَّ ifadesi, Basralı dilciler nezdinde şu şekilde açıklanmıştır: وي Taaccüp edatıdır. كأنَّ ise teşbih edatıdır."939 Saçaklızade, kelimeler hakkındaki bir diğer görüşü de aktararak kendi kanaatini serdetmektedir: ويك ifadesi ويلك (yazıklar olsun sana) anlamında olup, أن ayrı bir kelimedir. Ancak mushaf yazımında, ألف harfi bir önceki kelimeye bağlanmıştır.940

Söz konusu ifadelerde kıraat imamlarının vakf tercihleri ise şöyledir:

Kisâî, vakfı وي kelimesi üzerinde yapar. Yani, sadece وي üzerinde durur ve كأنه ifadesiyle yeni bir cümle başlatır. وي كأنه şeklinde okur.

Ebû Amr, vakfı ويك kelimesi üzerinde yapar. Yani, ويك üzerinde durur ve أنه ile cümleye devam eder. ويك أنه şeklinde okur.

Diğer kıraat imamları ise, kelimenin tamamı üzerinde vakf yapar ve kelimenin bütünlüğünü bozmadan okurlar. Yani, vakfı ويكأنه ifadesinde ه harfi üzerinde, ويكان ifadesinde ise ن harfi üzerinde yaparlar.[941]

---

937 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 345.

938 İlgili kelimelerin vasl durumunda imamların tercihleri için bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 438.

939 Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beydâvî, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2015), 4/186.

940 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 346.

941 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 346.

2.11.4. مَالِ ve فَمَالِ Kelimelerinde Vakf

Saçaklızade, مَالِ ve فَمَالِ kelimlerinin geçtiği yerleri zikrederek, bu kelimelerin *resm-i hatt*aki yazı tarzını, Ebû Amr ed-Dânî'nin el-Mukniʿ adlı eserinden nakille izah etmektedir. Buna göre, فَمَا لِهٰٓؤُلَاءِ,[942] مَا لِهٰذَا الْكِتَابِ,[943] مَا لِهٰذَا,[944] فَمَا لِالَّذِينَ,[945] olmak üzere bu dört lafızdaki فَمَالِ ve مَالِ kelimeleri, mushaflarda لامُ الجَرّ vasfıyla, kendisinden sonraki kelimeden ayrı olarak yazılmıştır. Yani, فَمَالِ ifadesi, ما ile لام arasında bir ayrılık gösterir.[946]

Ancak, فَمَا لَكُمْ,[947] مَا لَك,[948] وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ,[949] lafızlarında durum farklıdır. Bu ayetlerde لامُ الْجَرّ kendisinden sonraki kelimeye bitişik olarak yazılmıştır.[950]

Kıraat imamlarının vakıf tercihleri ise şöyledir:

Ebû Amr, ilk dört yerde vakfı ما kelimesi üzerinde yapar, لام harfi üzerinde durmaz. فَمَا لِهَؤُلَاءِ şeklinde okuyarak, لام harfini sonraki kelimeye bağlar.

Kisâî'nin ise bu dört yerde iki farklı vechi vardır: Ebû Amr gibi vakfı ما üzerinde yapar. Diğer rivayette ise لام harfi üzerinde vakf eder ve ما ile لام'ı ayırır.

Bâkûn'nun bu dört yerdeki tercihleri *resm-i Osmanî*'ye muvafık olarak, vakfın لامُ الْجَرّ harfi üzerinde yapılması şeklindedir.[951]

2.11.5. أَيًّا مَّا Kelimesinde Vakf

Saçaklızade, İsra Sûresi'nin 110. ayetinde geçen أَيًّا مَّا تَدْعُو lafzındaki أَيًّا مَّا ifadesinin أيا kelimesinin tenvinli hâline ما' nin eklenmesiyle oluştuğunu bildirmektedir. Ayrıca bu birleşimin, tıpkı حيثما ve كيفما örneklerindeki gibi bir yapı oluşturduğunu söyler.[952]

---

942 en-Nisâ 4/78
943 el-Kehf 18/49
944 el-Furkân 25/7
945 el-Meâric 70/36
946 Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, 1/75.
947 en-Nisâ 4/88
948 Yûsuf 12/11
949 el-Leyl 92/19
950 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 347.
951 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 348.
952 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 349.

Kıraat İmamlarından Hamza ve Kisâî'nin, bu ifadede أيا kelimesinin üzerine vakf ettiklerini aktaran Saçaklızade, buna sebep olarak, mushafın hattına uyum amacını göstermektedir.[953]

Diğer kıraat imamları ise, bu ifadede vakfı م kelimesi üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Bunun sebebi, أيا ما ifadesini birleşik bir kelime olarak görmeleridir.[954]

2.11.6. أيها Kelimesinde Vakf

Saçaklızade, el-Mukni'den iktibasla, Ebu Amr ed-Dânî'nin, "Kur'an'da geçen tüm أيها ifadelerindeki ه harfinin ardına bir elif eklenerek yazılmıştır. Ancak, Nur Sûresi 31. ayetteki أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ, Zuhruf Sûresi, 49. ayetteki يَّا اَيُّهَ السَّاحِرُ, ve Rahman Sûresi, 31. ayetteki أَيُّهَ الثَّقَلَانِ lafızlarındakiler olmak üzere bu üç yerde geçen ه 'ler istisnadır."[955] Bu üç yerde ه harfinin önüne elif yazılmamıştır.

Kıraat imamlarının söz konusu yerlerdeki vakf görüşlerini de açıklayan Saçaklızade, Ebu Amr, Kisâî ve Ya'kûb'un[956], bu üç yerde أيها ifadesinde vakf yaparken elifli olarak okuduklarını bildirmektedir. Bu durumun sebebini de açıklayan müellife göre, "Bu imamlar, kelimeyi vakfta dahi vasl hâlinde gibi telakki etmişlerdir. Çünkü elif vasl sırasında mevcuttur ve iki sükûnun birleşmesini önlemek için hattan hazfedilmiştir."[957]

Diğer kıraat imamları ise elifsiz olarak yani ه harfini sakin bırakmak suretiyle vakf yapmışlardır. Bunun sebebi, bu imamların, hattı esas alarak hareket etmiş olmaları ve elifin yazımda yer almaması gerekçesiyle, elifsiz bir vakfı tercih etmeleridir.[958]

---

953 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 349.

954 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 349.

955 Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, 1/20.

956 İbnü'l-Cezerî *et.Tahbir*'de Yakub'un da Ebu Amr ve Kisâî'ye muvafakat ettiğini bildirmesine rağmen Saçaklızade Yakub'u zikretmemektedir. bk. İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kıraati'l-'aşr*, 78; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 350. (Muhakkikin dipnotu)

957 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 288; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 350.

958 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 350.

2.11.7. وَادِ Kelimesinde Vakf

Saçaklızade, Neml Sûresi 18. ayette وَادِ النَّمْلِ şeklinde geçen وَادِ kelimesinin aslının وادي olduğunu bildirmektedir. Ancak kelimede birinci sakin *yâ* harfi, ikinci sakin ise *tenvin* olmak üzere iki sakin bir araya geldiği için, bu sakinlerden ilki olan *yâ*, hem lafızda hem de yazıda hazfedilmiştir.[959]

Saçaklızade, kelimenin yapısı hakkında bilgi verdikten sonra, kıraat imamlarının söz konusu kelime üzerindeki vakf uygulamalarını da açıklamaktadır. Buna göre, Kisâî bu kelimede vakf yaparken, kelimenin asıl hâlini esas alarak *yâ* harfini sabit tutmakta, dolayısıyla kelimeyi sakin *yâ* ile okumaktadır.[960]

Bâkûn ise, *resm-i hatt*a bağlı kalarak, *yâ* harfini hazfetmek suretiyle *dâl* harfi üzerinde vakf yapmaktadır.

*Tenvin*in durumuna da değinen müellif, kıraat farklılıkları ne olursa olsun vakf halinde, *tenvin*in kesin olarak düşürüldüğünü, *tenvin*li bir okuma gerçekleştirilmediğini ifade etmektedir.[961]

Saçaklızade, وَادِ kelimesindeki yâ'nın yazıdan düşürülmesi gibi, yazıda hazifli olan yâ harfi bulunan başka kelimeler de bulunduğunu ifade ederek, Ya'kûb'un söz konusu kelimelerdeki vakf tercihlerine yer vermektedir. Ya'kûb, kökeninde yâ harfi bulunan ancak bu harfin hattan düşürülmüş olduğu kelimelerde, vakf sırasında *yâ* harfini sabit tutarak sakin *yâ* ile vakf yapmıştır. Bu tür kelimelerde, *yâ* harfinin düşürülmesinin sebebi, iki sakin harfin birleşmesidir; bunlardan biri *yâ*, diğeri ise *lâm-ı tarif*teki sakin *lâm*dır. وَسَوْفَ يُؤْتِ اللهُ [962] ve إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ [963] lafızları bu yerlere örnek olarak verilebilir.[964]

Diğer kıraat imamları ise, eğer bir kelime üzerine *yâ* ile vakıf yapılacağına dair özel bir rivayet bulunmuyorsa, bu kelimeler üzerinde *yâ*'sız vakıf yapmaktadır.[965]

---

959 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 351.

960 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 351.

961 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 351.

962 en-Nisâ 4/146

963 Yâsin 36/23

964 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 352; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 78.; Yakub'un *yâ* ile vakf yaptığı diğer yerler için bk. Mâide, 3; En'âm, 57; Yûnus 10/, 103; Tâhâ, 12; Nâziât, 16; Neml, 18; Hac, 54; er-Rûm 30/ 53; Rahman, 24; Yâsîn, 23; et-Tekvîr 81/16; Kamer, 5.

965 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 352.

2.11.8. Harf-i Cêr ile Birleşen İstifham ‘ما’ sı Üzerinde Vakf

Saçaklızade, en-Neşr’den iktibasla verdiği bilgide *istifhâmî mâ*’nın, harf-i cer ile birleştiği durumların, عَمَّ , فِيمَ , بِمَ , لِمَ ve مِمَّ . olmak üzere, Kur’an-ı Kerim’de beş kelimede geçtiğini aktarmaktadır.[966]

Bu kelimeler üzerinde vakf halinde, yalnızca Bezzî ve Ya‘kûb, *mâ* kelimesine *hâ-i sekt* eklemek suretiyle vakf yapmışlardır. Bu uygulama, *istifhâmî mâ* harfi üzerindeki harekeyi belirtmek amacıyla yapılmıştır.[967] Bu yerlere örnek olarak, لِمَ تَعِظُونَ[968], فَلِمَهْ – فَلِمَ تَقْتُلُونَ - عَمَّهْ- عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ[969], بِمَهْ - بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ[970], مِمَّهْ - مِمَّ خُلِقَ[971], فِيمَهْ - فِيمَ أَنتَ[972], لِمَهْ[973] lafızları verilmiştir.[974] Bezzî ve Ya‘kûb’un bu tür kelimelerde ayrıca *bi hulfin*[975] vecihleri de bulunmaktadır. Diğer kıraat imamları ise bu kelimeler üzerinde *mîm* harfini sakin bırakarak vakf yapmışlardır. Bu tercih, mushaf hattına uygunluk gözetilerek yapılmıştır.[976]

2.11.9. Ya‘kûb’un Şeddeli *Yâ* ve *Nûn* Harfleri Üzerindeki Vakfı

Saçaklızade’nin, İbnü’l-Cezerî’den naklen aktardığı bilgiye göre Ya‘kûb, هو ve هي kelimelerinin geçtiği her yerde vakf sırasında hâ-i sekt ekler ve bu kelimeler üzerinde şu şekilde vakf yapar: هِيَهْ , هُوَهْ [977]

Ayrıca Ya‘kûb, هو ve هي kelimeleri dışında, müşeddid ve üzerinde hareke bulunan kelimelerde de hâ-i sekt eklemektedir:[978]

- عَلَيْهْ - عَلَيَّ,

---

966 İbnü’l-Cezeri, *en-Neşr fi’l-kıraati’l-aşr*, 2018, 2/153; Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 353.

967 İbn Galbûn, *et-Tezkira fi’l-kırâati’s-semân*, 1/244; Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 353.

968 el-Bakara 2/91

969 el-A’râf 7/164

970 en-Nâziât 79/43

971 et-Târık 86/5

972 en-Neml 27/35

973 en-Nebe 78/1

974 İbnü’l-Cezerî, *Tahbîrü’t-teysîr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, 78.

975 ‘bi hulfin’, yani hulüflü okumak kavramı, kıraat terminolojisinde, “bir imam ya da ravinin kendi vechi dışında, diğer ravilere muvakat ettiği ikinci vecih, hulf olarak tabir olunur.” bk. Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 79.

976 Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 353.

977 İbnü’l-Cezerî, *Tahbîrü’t-teysîr fi’l-kırâati’l-‘aşr*, 78.

978 Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 354.

- إِلَيْهْ – إِلَىَّ,
- لَدَيْهْ – لَدَى ,
- عَلَيْهِنَّهْ - عَلَيْهِنَّ ,
- مِنْهُنَّهْ – مِنْهُنَّ ,
- مِنْ كَيْدِكُنَّهْ - مِنْ كَيْدِكُنَّ. [979]

2.11.10. Ruveys'in Belirli Lafızlar Üzerindeki Vakfı

Saçaklızade, İbnü'l-Cezerî'ye dayandırarak, Ruveys'in, Ya'kûb kıraatinde hâ-i sekt ile vakf yaptığı yerlerin dışında başka kelimelerde de *hâ-i sekt* getirmek suretiyle vakf yaptığını ifade etmektedir.[980] Bu kelimeler şunlardır:

Mushaftaki yazılışı	Ruveys'in vakf şekli
يَا وَيْلَتَي [981]	يَا وَيْلَتَاه
يَا أَسَفَى [982]	يا أَسفاه
يَا حَسْرَ تَي [983]	يَا حَسْرَتَاه
ثَمَّ [984]	ثَمَّهْ [985]

[979] Yûsuf 12/28

[980] İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 79.

[981] Kelimenin geçtiği yerler: Geçtiği yerler: Mâide, 31; Hûd, 72; Furkân, 32.

[982] Yûsuf 12/84

[983] ez-Zümer 39/56

[984] el-İnsân 76/20

[985] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 355.

Ruveys dışında kalan diğer kıraat imamları, bu kelimeler üzerine vakf yaparken *hâ-i sekt* eklemezler**.** Bunun sebebi, bu uygulamanın mushaf hattına muvafık olmamasıdır. Onlar bu kelimelerde, hatta muvafık olarak *hâ-i sekt* eklemeksizin vakf yaparlar. [986]

2.11.11. Ya‘kûb’un Meftûh Nûn-i Cemiʿ Üzerindeki Vakfı

Saçaklızade, Ebû Şâme’nin bir başka eserden nakille; “Ya‘kûb, meftûh nûn-ı cemiʿ üzerine vakf yaparken hâ-i sekt eklerdi. Örneğin: الْعَالَمِينَ kelimesini, الْعَالَمِينَه şeklinde, الَّذِينَ kelimesini ise الَّذِينَه şeklinde vakf yapardı.” ifadesini aktarmaktadır.[987] Bu vecih, Ya‘kûb’un kıraatindeki bir özelliktir ve aynı tatbik diğer kıraat imamlarında görülmemektedir.

Ya‘kûb dışındaki diğer kıraat imamları, *nûn-ı cemi*ʿ üzerinde vakf yaparken *hâ-i sükûn* eklemeden, doğrudan nûn-u sakin ile dururlar. Bunun sebebi, *hatt-ı mersûm*a tam bir uyum göstermektir. الْعَالَمِينَ ve الَّذِينَ kelimeleri bu duruma örnektir.

2.11.12. Ya‘kûb’un Resm-i Hatta Hazfedilen Vâv’ı Vakf Halinde İsbât Etmesi

Saçaklızade, İbn Galbûn’un *et-Tezkira*’da ifade ettiği, “Ya‘kûb’un, mushaf yazısında hazfedilen ve telaffuzda da iki sâkinin bir araya gelmesinden dolayı hazfedilen *vâv* harfini vakf hâlinde isbât ettiği nakledilmiştir.” şeklindeki sözlerine yer vermektedir.[988] Bu ifadelerin ardından söz konusu durum için geçerli olan dört yeri açıklamaktadır. Bu dört yer şu şekildedir:

1. وَيَدْعُ الإِنسَانُ بِالشَّرِّ... [989]

   Burada, aslı وَيَدْعُوا olan kelimede *vâv* hazfedilmiştir.

2. ...وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَطِلَ [990]

   Burada, aslı وَيَمْحُوا olan kelimede *vâv* hazfedilmiştir.

3. ...يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ [991]

---

[986] Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 355.

[987] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi’l-emânî fi’l-kırââti’s-seb‘*, 281.

[988] İbn Galbûn, *et-Tezkira fi’l-kırâati’s-semân*, 1991, 2/225; Saçaklızade, *Tehzîbü’l-kırâât*, 357.

[989] el-İsrâ 17/11

[990] eş-Şûrâ 42/24

[991] el-Kamer 54/6

Burada, aslı يَدْعُوا olan kelimede *vâv* hazfedilmiştir.

4. سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ [992]

Burada, aslı سَنَدْعُوا olan kelimede *vâv* hazf edilmiştir.[993]

Saçaklızade'ye göre, Ya'kûb, yukarıda zikredilen dört ayet üzerinde vakf yaparken *vâv* harfini isbât ederek durur. Bu uygulama, kelimelerdeki iki sâkinin bir araya gelmesi durumu (ictimâü's-sâkineyn) nedeniyle hazf edilmiş olan *vâv*'ı, vakf durumunda yeniden telaffuz etme amacını taşır. Dolayısıyla bu ayetlerde Ya'kûb'un vakf şekli şu şekildedir:

- سَنَدْعُوْا, يَدْعُوْا , وَيَمْحُوْا ,وَيَدْعُوْا

Diğer kıraat imamları ise, *resm-i mushaf*ı esas alarak, *vâv* harfini telaffuz etmeksizin şu şekilde vakf ederler:

- سَنَدْعُ , يَدْعُ , وَيَمْحُ , وَيَدْعُ .

Ya'kûb'un, *vâv* isbât ederek okuduğu bu dört ayet dışında, *vâv*'ın yazımda hazfedilmediği ancak telaffuzda düşürüldüğü kelimelerde tüm kıraat imamları *vâv*'ı vakf hâlinde isbât eder. Örneğin:

- يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ [994]
- فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ [995]

2.12. İzâfet Yâ'sının Mushaf Hattındaki Durumu

Yâ-i Mütekellim olarak da bilinen bu zaid yâ, *yâ-i mütekkellim vahdeh*'i, yani birinci şahıs kipini gösteren zaid yâ harfleri için kullanılmaktadır.[996]

Saçaklızade, kendisinden önce gelen kelimeye hem anlam hem de telaffuz yönünden bağlı olan izafet yâ'larının, isimle, fiille ve harfle bağlantılı olabileceğini bildirmektedir.

---

992 el-Alak 96/18

993 İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, 1991, 2/225; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 357.

994 er-Ra'd 13/39

995 el-Mü'min 40/14.Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 357.

996 Recep Koyuncu, "Aşere Kaideleri (Mısır Tariki)" (Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Eylül 2023), 72.

لِيَبْلُوَنِي, عَذَابِي, إِنِّي kelimelerini örnek olarak verdikten sonra, bu *yâ*ların mushaflarda, resm-i hatta bulunanlar ve bulunmayanlar olmak üzere iki kısma ayrıldığını ifade etmektedir.[997]

Saçaklızade, vakf hâlinde, mushaflarda yazımı bulunan izâfet yâ'larını, tüm kurrânın sakin olarak okuma konusunda ittifak ettiklerini aktarmaktadır.[998]

Vasl durumunda ise, *yâ* harfleri okunuş bakımından üç gruba ayrılmaktadır:

- İttifakla sakin okunanlar
- İttifakla fetha ile okunanlar
- İhtilaflı olanlar

Saçaklızade, söz konusu ihtilafın, bazı kurranın sakin okuması, bazılarının ise fetha ile okumasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ancak Zuhruf Sûresi 68. ayetindeki يَا عِبَادِ lafzında, kelimenin özel durumu sebebiyle, tamamen hazf söz konusudur.İbrâhîm 14/Sûresi 22. ayetinde geçen بِمُصْرِخِيَّ lafzında ise, kesra vechi de bulunmaktadır. Saçaklızade, bu iki özel kelimenin detaylarının açıklanmasını ferş bölümüne bırakmıştır.[999]

بني *Kelimesi*

Yûsuf 12/ Sûresi, 67 ve 87 ayetlerde. يَا بَنِيَّ , Saffat Sûresi, 102. ayette يَا بُنَيَّ olarak geçen lafzı etraflıca inceleyen müellif, kelimenin yapısına ve resm-i hattaki yazımına açıklık getirmektedir.

Kelimenin Yapısı

يَا بَنِيَّ lafzında bulunan yâ-i izâfe, kelimenin yapısında bulunmasına rağmen mushaflarda yazılmamıştır. Bunun nedeni, kelimenin aslen bir tasgîr siygası olan بنيّيْ şeklinden türetilmiş olmasıdır.: بني kelimesi, çift *yâ* ile yazılmıştır. Birinci *yâ*, tasgîr anlamı için, ikincisi ise *yâ-i izâfe* olarak eklenmiştir.

İlk *yâ*, kesralı ve şeddeli; ardından gelen *yâ* ise sakin ve med harfidir.

---

997 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 358.

998 Saçaklızade, bir istisna olarak, يَا عِبَادِ (ez-Zuhruf 43/68) kelimesinin yazımı hususunda ihtilaf bulunduğunu ifade etmektedir. bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 358.

999 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 359.

Bu durumda, ikinci *yâ* (yâ-i izâfe) kelimenin aslında yer alsa da, resm-i Osmânî'de hazfedilmiştir.[1000]

Kıraat İhtilafları

Kesre ile okunması: İlk yâ, kesreli bir şekilde telaffuz edilir ve izâfe yâ'sı görünmez hâle gelir.

Fetha ile okunması**:** İlk yâ, fetha ile okunarak, uzatmaya dönüşür. *Yâ-i izâfenin* mushaflarda gösterilmeme sebebi budur.

Ayrıca mezkûr kelimenin bir başka yönü de, bu kelimenin aslının بنين şeklinde olup, *yâ-i izâfe*nin eklenmesiyle, çoğul eki olan nûn, *yâ-i izâfe*ye eklenmeden önce hazfedilmiş ve iki *yâ*nın birbirine idgam edilmiş olmasıdır.[1001]

İzâfet yâ'sı ile ilgili geniş açıklamalarda bulunan Saçaklızade, bu kapsamdaki *yâ*ları, mushaflarda yazılıp yazılmamaları yönüyle altı farklı kategoride ele almaktadır.

2.12.1. Meftûh Hemzeden Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Kıraat imamları arasında ittifakla, hemze-i katʿ'ın fetha ile geldiği dört kelimedeki *yâ-i izâfe*, vasl durumunda *iskan*lı[1002] bırakılmıştır. Bu kelimeler şunlardır:

- اَرِنِۡي اَنۡظُرۡ [1003]
- وَلَا تَفۡتِنِّيۡٓ اَلَا فِي الۡفِتۡنَةِ [1004]
- فَاتَّبِعۡنِيۡٓ اَهۡدِكَ [1005]
- وَتَرۡحَمۡنِيۡ اَكُنۡ [1006]

Saçaklızade, Tâhâ Sûresi 30 ve 31. ayetlerde geçen اَخِيۡٓ اُشۡدُدۡ ifadesini de değerlendirerek, kıraat ricalinin ilgili yerdeki tercihlerini açıklamaktadır, Buna göre, İbn Âmir, اَخِيۡٓ اَشۡدُدۡ

1000 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 359.

1001 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 359.

1002 İskân, harfi harekeden uzaklaştırmak anlamına gelmektedir. bk. Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 93.

1003 el-A'râf 7/143

1004 Et-Tevbe 9/49

1005 Meryem 19/43

1006 Hûd, 47.

şeklinde, hemze-i katʿ'ı açıkça fetha ile okumuş ve fiili mutekellim siygasında değerlendirerek *yâ*yı sakin olarak bırakmıştır.

Bâkûn ise, hemzeyi damme ile okumuş ve vasl durumunda değerlendirmiştir. Bu durumda fiil, emir siygasında kabul edilmiştir.[1007]

Saçaklızade, kendisinden sonra, fethalı *elif* veya sakin *yâ* harfi gelen *yâ-i izafe*nin,

Fethalı okunması konusunda kıraat imamlarının ittifak ettiğini bildirmektedir. Bu tür yerlere örnek olarak, عَصَايَ اَتَوَكَّؤُا [1008] قُلْ اُوْحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ [1009] lafızlarını göstermektedir.

Saçaklızade, bu kabilden olduğu için, Hafs'ın, مَعِيَ اَبَداً [1010] ve مَعِيَ اَوْ رَحِمَنَا [1011] ifadelerindeki *yâ*ları fethalı okuduğunu, ancak bu iki yer dışında kalan kelimlerdeki *yâ*ları, hem vasl hem de vakıf hâlinde iskanlı olarak okuduğunu ifade etmektedir. Müellif, Hafs'ı zikretmesine sebep olarak, onun rivayetinin, İslam beldelerinde kabul görmesini göstermiştir.[1012]

2.12.2. Meksûr Hemzeden Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Saçaklızade, kesralı hemzeden önce gelen izâfet *yâ*sının, vasl halinde *iskân*lı olması konusunda, kıraat imamlarının dokuz kelimede ittifak ettiklerini bildirmektedir. Bu dokuz kelime ve geçtikleri yerler şu şekildedir: [1013]

- يُصَدِّقُنِي اِنِّي ... [1014]

Saçaklızade, burada kastedilen *yâ*nın, يُصَدِّقُنِي kelimesindeki *yâ* olduğunu hatırlatarak, mezkûr ifadenin devamında gelen اَخَاف kelimesindeki meftûh hemze öncesindeki اِنِّي kelimesindeki *yâ* ile karıştırılmaması konusunda okuyucuyu uyarmaktadır.

- اَنْظِرْنِي اِلٰى يَوْمِ ... [1015]

1007 Saçaklızâde, *Tehzîbü'l-kırâât*, 359.
1008 Taha, 18.
1009 Cin, 1.
1010 Et-Tevbe 9/, 83.
1011 Mülk, 28.
1012 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 360.
1013 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 360.
1014 el-Kasas 28/34.
1015 el-A'râf 7/ 14; Hicr, 36; Sâd, 79.

- لَوْلَآ اَخَّرْتَنِيٓ اِلٰٓى ...[1016]
- ذُرِّيَّتِيٓۚ اِنِّي ...[1017]
- يَدْعُونَنِيٓ اِلَيْهِۚ ...[1018] Bu kelimede gâib sigası kullanılmıştır.
- تَدْعُونَنِيٓ اِلَيْهِ ...[1019] Burada ise muhatap sigası kullanılmıştır.
- وَتَدْعُونَنِيٓ اِلَى النَّارِۜ .[1020]

Med harfi olan meftûh eliften veya sakin yâ'den sonra gelen izâfet yâsının durumu:

Saçaklızade, kurranın, fethalı med harfinden sonra gelen veya sakin bir yâ'den sonra gelen yâ-i izâfelerin vaslda fetha ile okunmasında ittifak ettiklerini bildirmektedir.[1021] Aşağıdaki kelimeleri örnek olarak vermiştir.

- اَحْسَنَ مَثْوَايَۚ اِنَّهُ ...[1022]
- فَعَلَيَّ اِجْرَامِي وَاَنَا ...[1023]
- يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ ...[1024]

Saçaklızade, bu kabilden olup istisna içeren bazı kelimelere de değinerek, kıraat ricalinin tercihlerini zikretmektedir. Buna göre;İbrâhîm 14/Sûresi 22. ayette zikredilen مَّا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ lafzındaki *yâ*yı, Hamza kesre ile okur. Ebû Amr hariç diğer kurra *yâ*yı fetha ile okur. Ebû Amr ise hem kesre hem de fetha ile okumaya izin verir.[1025]

Saçaklızade, son olarak konuyla ilgili yerlerin, Hafs rivâyetindeki durumuna örnek vererek, Hafs'ın tercihlerini aktarmaktadır. Saçaklızade'nin ifadesine göre Hafs, meksûr hemzeden önce geldiğinde vasl halinde fethalı okunan izafet *yâ*larına örnek vermektedir.

1016 Münâfikûn, 10.
1017 el-Ahkâf 46/, 15.
1018 Yûsuf 12/, 33.
1019 Mümin, 43.
1020 Mümin, 41; Saçaklızâde, *Tehzîbü'l-kırâât,* 360-361.
1021 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 361.
1022 Yûsuf 12/, 23.
1023 Hûd 11/, 35.
1024 el-Bakara 2/ 132; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 361.
1025 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât,* 361.

- ... اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا [1026]
- ... يَدِيَ اِلَيْكَ [1027]
- ... وَاُمِّيَ اِلٰهَيْنِ [1028]

Hafs bu kelimeler dışındaki diğer tüm kelimelerde yâ-i izâfeyi vasl ve vakf durumunda *iskân* halinde bırakır.

2.12.3. Madmûm Katʿ Hemzesinden Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Kıraat imamları, vasl durumunda, dammeli hemzeden önce gelen *izâfet yâ*sının, *iskan*lı okunmasında aşağıdaki iki kelimede ittifak etmişlerdir. Bu iki kelime şunlardır:

- ... بِعَهْدِيٓ اُوْفِ [1029]
- ... اٰتُونِّيٓ اُفْرِغْ [1030]

Diğer yerlerde ise, *iskân*lı ve *fetha*lı okuyuşlar bulunmaktadır. Kıraat imamlarından Nâfiʿ *yâ*'yı vasıl durumunda fetha ile okurken, bâkûn ise, *yâ*yı *iskân*lı olarak okurlar.[1031]

2.12.4. Hemze-i Vasl ile Başlayan Lâm-ı Tariften Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Saçaklızade, vasl hemzesi ile başlayan lâm-ı tariften önce gelen izafet *yâ*larının okunma ilkelerini, kıraat imamlarının tercihlerini de belirterek açıklamıştır. Buna göre kurrâ, *yâ-i izâfe*nin, *sakin yâ*dan sonra gelmesi halinde vasl durumunda, fetha ile okunması hususunda ittifak etmiştir.[1032]

- . اِلَيَّ الْمَصِيرُ [1033] lafzı, *yâ* harfinden sonra gelenler için örnek olarak verilebilir.

Kıraat imamları, vasl halinde *yâ-i izafenin*, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, *yâ* harfi dışında başka bir harften sonra geldiğinde de fetha ile okunması hususunda ittifak

[1026] Yûnus 10/, 72.
[1027] el-Mâide 5/, 28.
[1028] el-Mâide 5/, 116; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 361.
[1029] el-Bakara 2/ 10.
[1030] Kehf, 96.
[1031] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 361-362.
[1032] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 362.
[1033] Lokman 31/14.

etmişlerdir. Kurrânın ittifak ettiği, söz konusu durumdaki on sekiz kelime aşağıda verilmiştir. [1034]

Lafızlar	**Geçtiği Yer**
نِعْمَتِيَ الَّتِي	el- Bakara 2/40, 47, 122
حَسْبِيَ اللّٰهُ	et-Tevbe 9/129; ez-Zümer 39/38
شُرَكَّاءِيَ الَّذِينَ	en-Nahl 16/27; el-Kehf 18/52; el-Kasas, 28/62,74
بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ	Âli İmrân 3/40
فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَّاءَ	el-Araf 7/150
وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ	el-Araf 7/188
اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ	el-Araf 7/196
مَسَّنِيَ الْكِبَرُ	el-Hicr 15/54
قُلْ اَرُونِيَ الَّذِينَ	Sebeʾ 34/27
لَمَّا جَّاءَنِيَ الْبَيِّنَاتُ	el-Müʾmin 40/66
رَبِّيَ اللّٰهُ	el-Müʾmin 40/28
قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيمُ	et-Tahrim 66/3

[1034] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 362.

Yukarıda zikredilenler dışında kalan yâ-i izâfelerde, kıraat ricali arasında fetha ve iskân ile okuma hususunda ihtilaf vardır.[1035]

Saçaklızade, adeti üzere bu konuda da Hafs'ın uygulamasını özellikle zikrederek, Hafs'ın, yukarıdaki kelimelerin tamamını fetha ile okuduğunu ifade etmektedir.[1036] Hafs rivayetindeki bir istisnayı da hatırlatan Saçaklızade, onun, Bakara Sûresi 124. ayette geçen, 'عَهْدِي الظَّالِمِينَ' lafzındaki izafet yâsını, hem vasl hem de vakf hâlinde iskânlı okuduğunu aktarmaktadır.

Saçaklızade, zaman zaman konuları soru-cevap yöntemiyle açıklamaktadır. Müellif, Arâf Sûresi, 196. ayette geçen وَلِيِّ اللَّهُ ifadesinde tek bir *yâ* yazıldığını, bu durumda, bu kelimenin neden *yâ-i izâfe* arasında zikredildiğini sormakta, kendi sorusuna: "Bu kelimede yazıda hazifli olan yâ, kelimenin kendi *yâ*sıdır**.** Çünkü burada yazılan yâ**,** yâ-i izâfedir. Bu durum, *el-Mukni*ʿ adlı eserde açıkça belirtilmiştir." ifadeleriyle, *el-Mukni*ʿ'yi de referans göstermek suretiyle cevap vermektedir.[1037]

2.12.5. Lâm-ı Târif Harici Hemze-i Vasl ile Başlayan Kelimelerden Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Saçaklızade, bu başlık altında, lâm-ı tarif bulunmayan ancak hemze-i vasl ile başlayan kelimelerden önce gelen yâ-i izâfe durumlarını ele almaktadır. Örnekler şunlardır:

- هٰرُونَ اَخِيۡ اُشۡدُدۡ.[1038]
- اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ [1039]

Bu türdeki yâ-i izâfelerin vasıl hâlinde okunmasında, kurra arasında fetha ve iskan ile okuma hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Ancak bir istisna olarak, Yûsuf 12/ Sûresi 87. ayetindeki يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا lafzındaki *yâ-i izâfe*nin vasl durumunda fetha ile okunmasında ittifak etmişlerdir.[1040]

1035 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 362.

1036 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 363.

1037 ed-Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, 1/50.

1038 Taha, 30, 31.

1039 el-A'râf 7/ 144.

1040 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 363.

Hafs'ın uygulamalarını da zikreden müellif, onun, *yâ-i izâfe*leri vasl durumunda iskân üzere okuduğunu belirterek, istisna olarak, يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا [1041] lafzındaki يَا بَنِيَّ kelimesinin sonunda bulunan *yâ-i izâfe*yi diğer imam ve ravilerle birlikte ittifakla fethalı okuduğunu hatırlatır.[1042]

2.12.6. Diğer Harflerden Önce Gelen Yâ-i İzâfe

Bu başlık altında, *yâ-i izâfe*nin, lâm-ı târif harici hemze-i vasl ya da diğer harflerden önce geldiği durumlar ele alınmaktadır. Saçaklızade, bu tür kapsamına giren *izafet yâ*larını, yâ-i sâkin ya da med harfinden sonra gelenler olmak üzere ayrı ayrı açıklamaktadır.

- *Yâ-i sâkin*den sonra gelenler: Kıraat ricâli, *yâ-i sâkin*den sonra gelen *yâ-i izâfe*lerin fetha ile okunmasında ittifak etmiştir.[1043]

  Örnekler: وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ [1044]

  يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا [1045]

  - Med harfinden sonra gelenler: Aynı şekilde, kıraat imamları, med harfinden sonra gelen *yâ-i izâfe*lerin de fetha ile okunmasında ittifak etmişlerdir.

  Örnek: هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ [1046]

Saçaklızade, bir istisna olarak, Enʿam Sûresi, 162. ayetinde geçen وَمَحْيَايَ kelimesinde fetha ve sükûn okuma hususunda ihtilaf bulunduğunu aktarmaktadır.[1047]

Saçaklızade, yukarıda belirttiği durumların dışında kalan, yani *yâ-i sâkin* ya da med harfinden sonra olmayan *yâ-i izâfe*lerin durumu hakkında da bilgi vermektedir. Müellif, bu *yâ-i izâfe*lerin *iskân* ile okunduğunu, ancak bu türde -istisna olarak- fetha ile okunduğu hususunda ittifak edilen, otuz bir kelime bulunduğunu haber vermekte ve bu kelimeleri açıklamaktadır. Söz konusu kelimeler şunlardır:

Kelime	Sure / Ayet
وَجْهِيَ لِلَّذِي	el-Enʻâm 6/79

[1041] Yûsuf 12/, 87.

[1042] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 363.

[1043] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 363.

[1044] Şuarâ, 14.

[1045] Yûsuf 12/, 67.

[1046] el-Bakara 2/38.

[1047] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 363.

صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا	el-En‘âm 6/153
وَمَمَاتِي لِلَّهِ	el-En‘âm 6/162
وَجْهِيَ لِلَّهِ	Âli İmrân 3/20; el-En‘âm 6/1
وَبَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ	el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26
بَيْتِيَ مُؤْمِناً	Nûh 71/28
اَيْنَ شُرَكَّاءِيَ قَالُوا	Fussilet 41/47
مِنْ وَرَّاءِي وَكَانَتِ	Meryem 19/5
وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ	İbrâhîm 14/22
مَالِيَ لَا	en-Neml 27/20; Yâsîn 36/22
وَلِيَ نَعْجَةٌ	Sâd 38/23
مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ	Sâd 38/69
وَلِيَ فِيهَا	Tâhâ 20/18
وَلِيَ دِينِ	el-Kâfirûn 109/6
فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي اِسْرَّاءِيلَ	el-A‘râf 7/105
مَعِيَ عُذْرًا	et-Tevbe 9/3
مَعِيَ صَبْرًا	el-Kehf 18/67, 72, 75
مَعِيَ وَذِكْرُ	el-Enbiyâ 21/24
اِنَّ مَعِيَ رَبِّي	eş-Şuarâ 26/62
وَمَن مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	eş-Şuarâ 26/118
مَعِيَ رِدْءًا	el-Kasas 28/34
وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ	el-Bakara 2/186
اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ	el-Ankebût 29/56
وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ	ed-Duhân 44/21
فَلَا تَسْتَلْنِي عَن شَيْءٍ	el-Kehf 18/7
يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ	ez-Zuhruf 43/68

Saçaklızade, *izâfet yâ*’sının mushaf hattındaki durumunu işlediği bu bölümde son olarak, konuyla ilgili Hafs’ın uygulamaları hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Buna göre Hafs, otuz iki kelimenin sonundaki *yâ* harfini fetha ile okumuştur. Bu kelimeler ve geçtikleri yerler ise şöyledir:

- بيتي , üç yerde geçmektedir. el-Bakara 2/ 125; Hac, 26; Nuh, 28.
- وجهي , iki yerde geçmektedir. Ali İmran, 20; Enâm, 79.
- لي , Yedi yerde geçmektedir.: İbrahim, 22 (iki kez); Nahl, 20; Kafirun, 6; Sâd, 23,69; Yâsin, 22; Tâhâ, 18;

- معي , Dokuz yerde geçmektedir. Kasas, 34; Şuarâ, 62, 118; Enbiya, 24; Kehf, 67, 72, 75; Tevbe, 83.
- محياي , Bir yerde: Enâm, 162.[1048]

Saçaklızade, Hafs'ın, izâfet yâsını iskân ile okuduğu kelimeleri de zikretmektedir. Hafs, يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ [1049] lafzındaki عباد kelimesinin sonunda yer alan, ancak resm-i hatta hazifli bulunan *yâ* harfini *iskân*la okumuştur.[1050]

Saçaklızade son olarak, konunun özeti mahiyetinde "Eğer *yâ-i izâfe*, bir sâkin yâ veya med harfi olan eliften sonra geliyorsa, ittifakla fetha ile okunur." hatırlatmasında bulunmaktadır. Ardından bu konuda iki istisna kelime olarakİbrâhîm 14/Sûresi, 22. ayetinde geçen بِمُصْرِخِيَّ kelimesi ile Enʿam Sûresinde geçen وَمَحْيَايَ kelimesini gösterir.[1051] Bu iki kelimenin okunuşunda ihtilaf vardır ve farklı kıraatler mevcuttur.[1052]

2.13. Kelime Sonlarında Resm-i HattaYazılmayan Yâ Harfleri (Zâid Yâ'lar)

Saçaklızade, bu bölümde, kelimenin aslından olan ancak mushaf hattında yazılmamış *yâ*'ları ele almaktadır. Müellif bu türden *yâ*ların zevâid yâsı olarak da isimlendirildiğini ifade ettikten sonra bu isimlendirmenin gerekçesini Ebû Şame'den aktarımla açıklamaktadır. Buna göre, söz konusu yâ'lar, mushaf hattında mahzûf olmalarına rağmen, tilâvette var kabul edilmiştir. Yazıda olmayıp, tilâvete eklenmeleri sebebiyle bu *yâ*'lara *zâid yâ* denilmiştir.[1053]

Saçaklızade, âdeti olduğu üzere, bir kaideyi ya da kurrânın tercihlerini sadece nakletmeyle yetinmemekte, meselenin sebebini mutlaka irdelemektedir. Bu konuda da yaklaşımı değişmemiş ve *zâid yâ*'ların mushaf hattında mahzûf olmasının sebebini açıklamıştır. Ona göre, yâ'ların mushaf hattında yazılmamış olması, ekseriyetle harekenin -bilhassa kesranın- yeterli görülmesinden kaynaklanmaktadır. Cezm veya emir gibi

---

[1048] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 365.

[1049] ez-Zuhruf 43/68

[1050] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 365.

[1051] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 365.

[1052] bk. el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, 58.

[1053] Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*, 305; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 366.

durumlarda, yâ, zaten telaffuzdan düşer; dolayısıyla böyle durumlarda *yâ*'ların zikri söz konusu değildir. Örneğin:

- لَا تُغْنِ [1054]
- وَإِنْ يَأْتِ [1055]
- وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ [1056]

Yukarıda zikredilen yerlerde hem vakfen hem de vaslen *yâ*'nın okunmaması esastır ve bunda ihtilaf bulunmamaktadır.[1057]

Saçaklızade, mahzûf *yâl*arın, ister kelimenin aslından olsun isterse *izafet yâ*sı olsun, kaideye uygun olanlar ve kaideye uygun olmayanlar şeklinde iki kısımda incelendiğini ifade etmektedir. Belli bir kurala bağlı olmayanları ferşü'l-hurûf bölümünde ele almakta, kural kapsamında olanları ise bu başlık altında incelemektedir.

Saçaklızade, *zâid yâ*ların belli bir kural dahilinde olanlarını iki kritere göre ele almaktadır. Bu iki kriterin ilkini ise, *el-Mukni* ʿ'den nakille, "herhangi bir isim, mecrûr[1058] veya merfuʿ olup tenvin ile sonlanmışsa, mushafların tamamında kelime sonundaki *yâ* harfi resm-i hatta hazfedilmiştir."[1059] şeklinde açıkladıktan sonra buna örnek olan kelimeleri zikretmiştir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır:

مُوصٍ [1060], بَاغٍ ve عَادٍ [1061], وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ [1062] ...

Saçaklızade, on kıraat imamının, yukarıda zikredilen kelimelerin sonundaki *mahfûz yâ*ların lafzen, hem vasıl hem de vakıf halinde hazfi üzerinde ittifak ettiklerini ifade ettikten sonra, dört kelimenin bu genel kurala istisna teşkil ettiğini ve buralardaki *yâ*

[1054] Yâsin 36/23

[1055] el-Ahzâb 33/20

[1056] el-Müʾmin 40/9

[1057] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 366.

[1058] Saçaklızade, ' مخفوض ' olarak verdiği bu kelime, 'mecrur' şeklinde tercüme edilmiştir. bk. https://www.almaany.com/tr/dict/artr/%D9%85%D8%AE%D9%81%D9%88%D8%B6/?c=T%C3%BCm

[1059] Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, 1/34; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 366.

[1060] el-Bakara 2/182

[1061] el-Bakara 2/173

[1062] er-Raʿd 13/7; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 366; Kelimelerin tamamı için bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 366-367.

harfinin lafzen korunmasına cevaz verildiğini bildirmektedir. Bu dört istisna kelime şöyledir: هَادٍ, وَالٍ, وَاقٍ, بَاقٍ

Saçaklızade, söz konusu kelimelerle ilgili İbnü'l-Cezerî açıklamalarına yer vermektedir. Buna göre, İbnü'l-Cezerî *et-Tahbîr* adlı eserinde, İbn Kesîr'in bu dört kelimede vakf yaparken, *yâ* harfini isbât ile okuduğunu, diğer kıraat imamlarının ise vakf halinde *yâ* harfini hazfettiklerini söylemektedir. Ayrıca Ya'kûb ve Ebû Cafer'in de bu görüşe tabi olanlar arasında bulunduğunu da aktarmaktadır.[1063] Bahsi geçen hüküm, kelimenin tenvin alıp almamasına bakılmaksızın geçerlidir. Örnek olarak aşağıdaki ayetler verilebilir:

- وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِياً [1064] ayetinde هَادٍ kelimesi mansûb olup tenvin ile geldiği için *yâ* harfi yazılmıştır.
- السَّيْرَ ۖ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ [1065] ayetinde ise, لَيَالٍ kelimesi mansûb olup tenvin almasa da yâ harfi yazılmıştır.

Dolayısıyla, kelime mansûb olduğunda *yâ* harfi hatta muhafaza edilmekte; mecrûr veya merfû olduğunda ise hazfedilmektedir.

Saçaklızade, ed-Dânî'nin *el-Mukniʿ* adlı eserinde, söz konusu kelimeleri, "mecrûr veya merfûʿ olması" şeklinde kayıtlamasının sebebini de bu bağlamda açıklamaktadır.[1066] Saçaklızade, mezkûr kelimelerin mansûb olması halinde, yâ harfinin resm-i hatta lafzen sabit kaldığını, dolayısıyla konunun dışında kaldığı için ed-Dânî'nin sadece mecrûr ve merfuʿ halleri zikrettiğini ifade etmektedir.[1067]

Saçaklızade, *el-Mukniʿ*'den referansla, *zâid yâ*ların belli bir kurala tabi olanlarının ikincisinin nidâ harfi olan *yâ* olduğunu bildirmekte ve ed-Dânî'nin, "Münâdâ olup, mütekellim tarafından izâfe edilen her isimde, mushafların ittifakıyla *yâ* harfi yazıda hazfedilmiştir." şeklindeki sözlerini aktarmaktadır.[1068] Nidâ harfinin lafızda hazfedildiği örnekler şöyledir:

[1063] İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr,* 131; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât,* 367.

[1064] el-Furkân 25/31

[1065] Sebe' 34/18

[1066] Saçaklızade, konuyla ilgili öne çıkan müellif veya eserlerden aktardığı bilgileri, sadece nakletmekle kalmayıp ilgili kaynağın değinmediği bazı hususları tamamlamak suretiyle katkıda bulunmaktadır. Bu duruma bir örnek olarak söz konusu ifadeler gösterilebilir. bk. Saçaklızâde, *Tehzîbü'l-kırâât,* 368.

[1067] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât,* 368.

[1068] Dânî, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr,* 1/34; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât,* 367.

- رَبِّ هَبْ لِي [1069]
- رَبِّ ابْنِ لِي [1070]

Nida harfinin lafızda muhafaza edildiği örnekler ise şöyledir:

- يَا رَبِّ
- يَا قَوْمِ
- يَا بُنَيَّ [1071]

Saçaklızade yukarıda zikredilen kelimeler dışında istisnaların da bulunduğunu örneklerle açıklamaktadır. Yûsuf 12/ Sûresi, 67 ve 87 ile Saffat Sûresi 102. ayette geçen يَا بَنِيَّ kelimesinde, bâ harfi fetha, nûn harfi ise kesra ile okunduğu için, yâ harfi *isbât* edilmiştir.[1072]

Bir diğer istisna ise, mushaflarda ittifakla *isbât-ı yâ* üzere yazılan kelimelerdir. Bu kelimeler şunlardır:

- يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا . [1073]
- يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ . [1074] Saçaklızade, bu lafzın bazı mushaflarda yâ harfinin isbât ile bulunduğunu, bazılarında ise mahzûf halde olduğunu açıklamaktadır.[1075]

Kıraat ricâli, yâ harfinin vasl ve vakf halinde, mushaf yazısında hazfedildiği kelimelerde, onu lafzen de düşürme konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak yukarıda da zikredildiği üzere, istisna olarak, هَادٍ, وَالٍ, وَاقٍ, بَاقٍ kelimelerinde, vakf halinde yâ harfinin isbâtına izin verilmiştir.[1076]

Saçaklızade, bu konuda kıraat imamları arasında, يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ [1077] lafzındaki عِبَادِ kelimesindeki yâ harfinin hazfi ve isbâtı hususunda ihtilaf bulunduğunu ifade etmektedir.

[1069] Âli İmrân 3/38
[1070] et-Tahrîm 66/11
[1071] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 367.
[1072] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 367.
[1073] el-Ankebût 29/5
[1074] ez-Zümer 39/53
[1075] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.
[1076] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.
[1077] ez-Zuhruf 43/68

Saçaklızade, zapt altına alınan bir kurala dâhil olmayan kelimeler hakkında şu hususların söylenebileceğini bildirmektedir:

> "Bunlardan hiçbirinde aslen yâ harfi bulunmamaktadır. Ancak, bazı kıraat imamları, bu kelimelerde vakf hâlinde, mushaf hattına tâbi olarak yâ harfini hazf etmiş, bazıları ise onu iskânlı olarak isbât etmiştir."
>
> "Aynı şekilde vasl hâlinde de bazı kıraat imamları mushaf hattına uyarak yâ harfini hazf etmiş, bazıları ise onu yine sâkin olarak isbât etmiştir. Fakat Yakûb kıraatinde, bu kelimelerde yâ harfi, her iki durumda da sâkin olarak sabit olduğu, en-Neşr adlı eserde bu durum açıkça beyan edilmiştir."[1078]

Saçaklızade, *yâ* harfinden sonra sâkin bir harf gelmesi durumunda ise, kıraat imamlarının vasl halinde *yâ* harfini hazf etme hususunda ittifak ettiklerini, ancak bu kaideye istisna teşkil eden iki kelime bulunduğunu ifade ettikten sonra söz konusu istisna iki kelimeyi e*n-Neşr*'den iktibasla açıklamaktadır.[1079] Buna göre:

Neml sûresi 36. âyetteki فَمَآ اٰتٰىنِيَ اللّٰهُ kelimesinde zâid yâ harfi, Nâfiʿ, Ebû Amr ve Hafs kıraatlerinde vasl hâlinde meftuh olarak isbât edilmiştir.[1080] Diğer kıraat ricâli ise onu hazf etmiştir.[1081]

Zümer sûresi 17 ve 18. âyetlerindeki فَبَشِّرْ عِبَادِ ۙالَّذِيْنَ kelimesinde ise, yâ harfi, sadece Sûsî kıraatinde vasl hâlinde meftuh olarak isbât edilmiştir. Diğer kıraat imamları ise bu yâ harfini hazf etmiştir.[1082]

Müellif son olarak, Nahl sûresi 27. âyetteki تُشَّاقُّوْنَ kelimesi ile Hicr sûresi 54. âyetteki تُبَشِّرُوْنَ kelimesinin istisna tutulmalarının sebebini açıklamaktadır. Saçaklızade'ye göre, bu kelimelerde yâ harfi, ancak nûn harfinin kesresiyle ortaya çıkabilecektir. Fakat söz konusu kelimelerde, nûn harfini kesreli okuyan kıraatlerden hiçbirinde, yâ harfi, ne vasl hâlinde ne de vakf hâlinde isbât kılınmamıştır.[1083]

[1078] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.

[1079] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 2/179; akt. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.

[1080] Neml Sûresi 36. âyetteki اٰتٰىنِيَ kelimesini vasl hâlinde fetha ile isbat edenler arasında Ebû Cafer ce Ruveys de bulunmaktadır. Ancak Saçaklızade bunları zikretmemiştir. bk. İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2018, 2/187-189; Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*, 155.

[1081] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.

[1082] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 368.

[1083] Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 369.

Saçaklızade, bu başlık altında, *zâid yâ*larla ilgili kıraat usûlü kapsamında değerlendirilebilecek hususlara temas etmiştir. Söz konusu kelimeleri açıklarken kural dışında kalan istisnalara da değinmiş ancak genel kaideler dışında kalan kelime bazındaki özel durumları ferşü'l-huruf bahsinde ele almak üzere bu bölümde yer vermemiştir.

2.14. Tekbir ve Hatim

Saçaklızade, klasik kıraat literatüründe özel bir başlık açılarak zikredilen tekbir bahsini oldukça kısa tutmuş, özet bilgilerle konunun özünü ifade etmiştir. Buna göre; kıraat imamlarından İbn Kesîr'in ravîsi Bezzî, ed-Duhâ sûresinin sonu ile ondan sonra gelen tüm sûrelerin sonunda, "Allahü Ekber" sîgasıyla tekbir getirilmesi gerektiğini bildirmiştir.[1084] Saçaklızade'nin yer vermediği bir bilgi olarak şu hususu aktarmakta fayda görmekteyiz. El-Bezzî, Hz. Peygamber'den, onun Übeyy b. Kaʿb'a, 'ed-Duhâ Sûresinden itibaren her surenin sonunda tekbir getirmesini emrettiği' şeklinde bir hadis rivayet etmiştir.[1085]

Saçaklızade, Kur'an hatmi ile ilgili olarak, *et-Tezkira*'dan referansla, Kur'an hatminin, Nâs sûresi okunduktan sonra tekbir ile tamamlanması gerektiğini, ardından, Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinden ilk beş ayetin okunması gerektiğini ifade etmektedir.[1086]

Saçaklızade, *Et-Tahbir*'e dayandırarak verdiği bilgide ise, hatmin tamamlanmasıyla birlikte Fatiha ve Bakara'nın ilk beş ayetinin okunmasının ardından hatim duası[1087] yapılmasınının sünnete dayandığını bildirmektedir.[1088]

Kur'an'ı sonuna kadar okuyup, yeniden başa dönerek Fatiha ve Bakara'nın ilk beş ayetini okumak, yeni bir hatme niyet anlamı taşımaktadır. Saçaklızade, *'el-hâllu'l-murtehıle'* (الحال المرتحل) olarak adlandırılan bu usulün meşhur hadis kitaplarında zikredildiğini ifade

---

1084 *Saçaklızade, Tehzîbü'l-Kırâât,* 837.

1085 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 3/344. Hadis nr. 5325; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 394.

1086 Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdülmünim İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1991), 2/656; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 838-839.

1087 İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed Cezerî, *Mukaddime* şerhi olan *Havaşi'l-mufhime* adlı eserinde, hatim duasına şöyle örnek vermektedir: "Allah'ım, bana Kur'an-ı Azîm ile merhamet eyle. Onu bana bir rehber, nur, hidayet ve rahmet kıl. Allah'ım, Ondan unuttuğumu bana hatırlat, bilmediğim yerlerini bana öğret. Gece ve gündüzün her saatinde onu okumayı bana nasip et ve beni onunla rızıklandır, ey âlemlerin Rabbi." bk. Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 838. (Muhakkikin hâmişinde)

1088 İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*, 203.

etmektedir.[1089] Saçaklızade'nin, varlığından söz ettiği ancak eserinde yer vermediği hadisin metni, muhakkik tarafından dipnotta zikredilmiştir: İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "Sahâbeden biri, Hz. Peygamber'e: Yâ Rasûlallâh! Allâh katında hangi amel daha sevimlidir? diye sormuş, O da 'hâllü'l-mürtehil'in ameli, yani, Kur'an'ı baştan sona okuyan ve her bitirdiğinde, başa dönüp tekrar başlayanın amelidir." buyurmuştur.[1090]

2.15. Kıraatte Telfik

Telfîk kelimesi sözlükte eklemek, dikmek anlamına gelir. Daha ziyade bir fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır.[1091] Kıraatler için kullanıldığında 'telfîkü'l-kıraat' şeklinde ifade edilen bu kavram, ıstılahta, "Tilavet esnasında vecih ihtilafını göstermek için, geri almaksızın kıraatler arasında geçiş yapmak."[1092] ve "Farklı kıraat vecihlerini veya rivâyetleri birbirine karıştırmak suretiyle okumak."[1093] şeklinde tanımlanmaktadır. Genellikle namaz ibadetinde kullanımı üzerinden tartışmalara konu olan kıraatte telfik konusunun caiz olup olmaması alimler arasında ihtilaf konusu olmuştur.[1094] Ancak namaz dışında, bir âyetteki farklı kıraat vecihlerini göstermek maksadıyla, geriden alıp okunabilir. Kıraat eğitiminde kullanılan ve *indirâc* olarak bilinen bu usûle, *cemʿu'l-kırâât* da denir.[1095]

Saçaklızade, Süyûtî'nin, İbnü's-Salâh ve en-Nevevî'den naklen bildirdiği görüşü aktarmak suretiyle kıraate telfik meselesine giriş yapmaktadır. Buna göre; okuyucu hangi imamın kıraatiyle okumaya başladıysa, söz konusu kıraat tamamlanana kadar o kıraate sadık kalmalıdır. Ancak, kıraat, bağlam bitimi veya ayetin sona ermesiyle tamamlanırsa, başka bir imamın kıraatine geçebilir.[1096] Bu görüşün hilafına olan durumu da bildiren Saçaklızade, "bir mecliste aynı kıraatle devam etmek daha faziletlidir. Diğer bazı âlimler

---

1089 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 838.

1090 Abdullâh b. Abdurrahmân Dârimî, *Sünen* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 4/180. Hadis nr. 3519; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 1/757. Hadis nr. 2088; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Dimeşk-Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), 5/63. Hadis nr.2948; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 839.

1091 Ebû Abdurrahmân el-Halîl b Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ʿAyn* (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 5/165.

1092 Abdullah Çakır - Fatma Çakır, "Mütevâtir Kıraatler Arası Telfîkin Namaza Etkisi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 92.

1093 İbrahim Muhammed el-Cermî, *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 104.

1094 Çakır - Çakır, "Mütevâtir Kıraatler Arası Telfîkin Namaza Etkisi".

1095 bk.Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, 54.

1096 es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 110.

ise, bir mecliste başka bir kıraate geçmenin mutlak surette yasak olduğunu ifade etmişlerdir."[1097] Müellifin, 'meclis' ifadesiyle, Kur'an tilaveti için seçilen bir ayet ya da sûre, yahut anlam bütünlüğü olan farklı farklı ayetler okumayı kastettiği anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Cezerî'nin görüşünü de aktaran müellif, onun, "eğer bir kıraat diğerinin üzerine bina edilmişse, böyle bir durumda kıraatler arasında geçiş yapmak kesinlikle haramdır." sözüne yer vererek, bunu yine Cezerî'nin sözleriyle örneklendirir: "Örneğin, bir kimsenin, "فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ"[1098] ayetini okurken, iki farklı kıraati telfik etmesi caiz değildir. İbn Kesîr, ayette geçen آدَمُ lafzını آدَمَ şeklinde mansûb okurken, كَلِمَاتٍ lafzını ise كَلِمَاتٌ şeklinde merfûʿ olarak okur. Diğer kıraat imamları ise bunun tam tersini, yani آدَمُ kelimesini merfûʿ ve كَلِمَاتٍ kelimesini meksûr olarak okurlar.[1099]

Saçaklızade, kıraatte tebarüz eden alimlerin görüşlerini zikrettikten sonra kendi kanaatini aktarmaktadır. Ona göre; bir okuyucu, bir imam veya râvînin kıraatini başka bir imam veya râvînin kıraatiyle birleştirirse bu durum iki şekilde değerlendirilir. Telfik, dil açısından doğru ise caizdir. Değilse; örneğin bir kelimenin anlamını ve dilbilgisel yapısını bozuyorsa, kesinlikle caiz değildir. Ayrıca, birleştirme sırasında başka bir râvînin kıraati gibi gösterilerek yalan bir rivayet sunuluyorsa, bu durum da haramdır.[1100]

Son olarak müellif, kıraatin birleştirilip, "bu, falanca imam veya râvîye ait bir okuyuştur." şeklinde sunulmasının, kıraat ilminde rivayet yalanı olarak değerlendirildiğini ve kesinlikle haram olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bir imamın kıraati başka bir imama isnad edilerek karıştırılmış olur. Ancak telfik, tilavetten bağımsız olarak yapıldığında ise, eğer okuyucu, telfik yaptığını söylemezse ve bu birleştirme bir cümlenin dil yapısına uygun şekilde yapılmışsa, bu caiz kabul edilir. Fakat, böyle bir uygulamayı terk etmek daha faziletli görülür. Örneğin, "الرَّحِيمِ مَلِكِ" kelimelerinde, "الرَّحِيمِ" kelimesindeki mîm'in, Ebû Amr'ın kıraatinden alınarak idgam edilmesi, "ملك" kelimesindeki elifin de başka bir kıraatten alınarak med ile okunması buna örnek teşkil etmektedir.[1101]

1097 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 838.
1098 el-Bakara 2/37.
1099 İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 1/19; Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 839.
1100 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 839.
1101 Saçaklızade, *Tehzîbü'l-kırâât*, 240.

SONUÇ

Saçaklızade Mehmed Efendi, hususen kıraat ve tecvid ilimlerine ilişkin oldukça özgün bir yaklaşıma sahip, çok yönlü bir Osmanlı âlimidir. Müellifin ilmi kişiliğinin ve ilimlere bakışının tahlili onun ilmi zihniyetini ve düşünce yapısını ortaya koymak bakımından son derece önemlidir. Ömrünün neredeyse tamamını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Saçaklızade, yetiştirdiği talebelerin yanı sıra döneminin ilim anlayışı çerçevesinde tefsirden fıkıh ve kelam ilmine, mantıktan cedel ve münazaraya kadar naklî ve aklî ilimlerin çoğunda yüzü aşkın eser telif etmiş bir müelliftir. Yazdığı eserler çağdaşı olan ulemâ tarafından kimi zaman takdir toplamış kimi zaman ise eleştiri almıştır. Bu da görüş ve fikirlerinin dönemindeki alimler nazarında akis bulduğunu göstermektedir. Müellif ayrıca tasavvufta da şeyhlik mertebesine ulaşmıştır.

Saçaklızade böylesine farklı alanlarda kalem oynatmış bir müellif iken, onun, kıraat ve tecvid ilimlerine çok büyük önem atfettiğini yine kendi döneminin âlimlerinin tecvid ve kıraat ilimlerine olan ilgisizliğinden müşteki olmasından anlaşılmaktadır. Bu durumu *Tertibu'l-ulûm*'da sert bir üslupla dile getirmektedir.

Saçaklızade'nin yaşadığı asır, kıraat ilmi ve öğretimi için, alim, eser ve müesseler bakımından oldukça zengin bir çağdır. Bu dönemin kıraat anlayışı gereği, imam-ravi-tarik silsilesine, tarikin tariki düzeyi de eklenerek, kıraat tedrisinin uzun zaman alması ve anlaşılmasının zor hale gelmesi, onun, bu ilmin eğitiminde sadeleştirmeci bir tutum takınmasını zaruri kılmıştır. Saçaklızade, kıraat eğitiminin daha kısa sürelerde ve yalın biçimde yapılması gerektiği, bu sayede daha fazla öğrencinin kıraat ilminden nasibini alabileceği görüşündedir.

Saçaklızade üzerinde İbn Galbûn'un etkisi hissedilmektedir. Saçaklızade'nin onun bilhassa sekizli kıraat tasnifinden etkilendiği anlaşılmakla birlikte Saçaklızade'nin on kıraati kabul ettiği de açıktır. Halef'in imam olarak zikrettiği vecihlerine yer vermeyip sadece Hamza'nın ravisi olarak aktardığı vecihleri zikretmesi onun sadeleştirmeci tutumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü o, telif ettiği eseri, kıraat ilimlerinin net bir şekilde sunulduğu, okuyucunun zihnini karıştıracak unsurlardan arındırılmış bir çalışma olarak tavsif etmektedir. Müellif, bu eseri kaleme alırken kıraat ilmine ilgi duyanların çoğunlukla başlangıç seviyesinde olduklarını göz önünde bulundurmuştur. Bu nedenle ifadelerini mümkün olduğunca açık ve anlaşılır bir biçimde yazmayı tercih etmiştir.

Bununla birlikte, meşhur kıraatler hakkında hata yapılmaması adına eseri tamamen tekrarlardan arındırmadığını, kıraat ilminin esaslarının doğru bir şekilde kavranabilmesi amacıyla yer yer gerekli gördüğü tekrarları da metne dahil ettiğini ifade etmektedir.

Saçaklızade, kıraat anlayışı itibariyle büyük ölçüde İbnü'l-Cezerî'den etkilenmiştir. Müstakil araştırmalara da konu olan bu etkilenme *Tehzîbü'l-Kırâât*'te hem yapısal hem de metodolojik düzeyde açık bir biçimde hissedilmektedir. Saçaklızâde, İbnü'l-Cezerî'den yaptığı nakilleri yalnızca aktarmakla kalmamış, aynı zamanda metni açıklama, eksik görülen hususları tamamlama, gereksiz tekrarları ayıklayarak metni sadeleştirme ve kapalı veya müphem ifadeleri açıklama gibi yollarla katkı koyması Saçaklızâde'nin yalnızca bir nakilci olmadığını, aynı zamanda ele aldığı metinler üzerinde aktif ve bilinçli bir ilmî işlem gerçekleştirdiğini göstermektedir. Kısacası Saçaklızade, sahih naklin esas alındığı bu ilimde, dirayet metodunu da kullanarak meseleleri temellendirmeye çalışmıştır. Müellif, bu yönüyle aktarım yaptığı kaynakların eksik bıraktığı, ya da netliğe kavuşturmadığı bazı meseleleri çeşitli açılardan ele alarak, müdellel bir şekilde aktarmayı tercih etmektedir.

Müellif, döneminin yaygın kıraat eğitimi anlayışına mesafeli bir duruş sergilemektedir. Tariklere yer vermemesi, on kıraat imamının sıralamasını farklı vermesi, Halefü'l-Âşir'in imam olarak aktardığı kıraatleri ayrıca zikretmemesi, eserin yaygınlık kazanmasına mani durumlar olarak gösterilebilir. Tüm bunlarla birlikte, kıraat eğitiminde imam ve ravilerin vecihlerini göstermede hem teoride hem de pratikte kolaylık sağlayan bir metod olan rumûzâta, yer vermemesi de dikkat çekicidir. Saçaklızade'nin kıraat eserinin hakettiği karşılığı görmemesinin bir diğer sebebi de, onun *Tehzîbü'l-kırâât*'i yazmadan önce dile getirdiği bazı görüşleri olmalıdır. Özellikle dâd harfi tartışmalarından sonra, kendisine karşı oluşan olumsuz tavrın bunda etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, Saçaklızade'nin kıraat ilmine dair kaleme aldığı eser, kıraat ilminin temel kaynakları arasında zikredilmemiştir. Ancak bu durum onun, muhtevası ve meselelere yaklaşımı açısından oldukça özgün ve bilgilendirici bir eser olduğu gerçeğini değiştirmez.

Saçaklızade'nin kıraat anlayışını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma elbette tüm yönleriyle söz konusu meseleyi ortaya koymaya yeterli gelmemektedir. Bu bakımdan, bir çalışma önerisi olarak, bilhassa Osmanlı kıraat eğitimi geleneğinde el kitabı

mesabesindeki eserlerle mukayese edilmelidir. Bu tür bir çalışmanın yeni çalışmalara kapı aralaması umulmaktadır.

Netice olarak Saçaklızade, kıraat ilminin usûl konularını ve ferşî ihtilafları müdekkik bir tarzda ele almış, alanın temel eserlerinden referanslar sunarak konuları işlemiştir. Bununla birlikte, bir takım aklî çıkarımlarla meseleleri temellendirmeye çalışmış ve orijinal bir kıraat anlayışını benimsemiştir. Müellifin son eserlerinden biri olarak, hayatının son döneminde bu eseri kaleme alması, bütün hayat tecrübesinin ve ilmi birikiminin bu esere sirayet etmesine vesile olmuştur.

Saçaklızade, kıraat ilmi ile meşguliyetini ahiret azığı olarak görmüş, öğrencilerine ve kitabının okuyucularına hayır dualarda bulunmuştur. Müellif, bu eser vesilesiyle Allah Teâlâ'dan, kitabın ilim talebeleri tarafından sevilmesini, kıraat ilmiyle meşgul olanlara yol gösterici kılınmasını ve onların bu eseri bir ders kitabı olarak okuyup anlamalarını niyaz etmektedir. Kıraat ilminin unutulduğu beldelerde bu kitap aracılığıyla ilmin yeniden canlanmasını ve ihya edilmesini dilemektedir. Ayrıca, bu vesileyle ilim talebelerinin bu ilimde bereket bulmalarını, Kur'ân-ı Kerîm'in şifa ve rahmetine mazhar olmalarını Allah'tan temenni etmektedir.

Ayrıca müellif, Allah'ın kendisini dünyanın alçaklığından ve din gününün azabından muhafaza buyurmasını; kıyamet günü kendisini kurrâ zümresiyle birlikte haşretmesini niyaz etmektedir. Bu duaya "âmîn" diyenlere Allah'ın rahmet etmesini diler ve Rabbinden, bu eseri hayırlı ve ilim yolcuları için mübarek kılmasını niyaz etmektedir. Biz de çalışmanın eksik ve kusurlarını mazur görmelerini okuyucudan rica ederken bu çalışmanın faydalı olmasını ve yeni çalışmalar için basamak teşkil etmesini Allah'tan niyaz ederiz.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.

Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.

Akaslan, Yaşar. "Resmü'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım B. Fîrruh Eş-Şâtıbî'nin ʿAkîletü Etrâbi'l-Kasâid Fî Esne'l-Mekâsıd'ı". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 255-277.

Akcan, Resul. *Kıraat İlminde Tayyibe Şerh Geleneği İbnü'n-Nâzım ve Tayyibe Şerhi*. Ankara: İlahiyat Kitap, 2025.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2. Basım, 2015.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.

Akın, Adem - Demir, Remzi. "Saçaklızade Muhammed İbn Ebi Bekr el-Mar'aşi ve Tertîb el-ʿUlûm Adlı Eseri". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 16 (2004).

Akkuş, Murat. "İbnü'l-Cezerî'de İndirac Usûlü". *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu*. 551-580. Bursa: DİB Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı, 2018.

Alaaddin, Bekrî. *Bir Çağın Öncüsü: Şeyh Abdülgânî Nablusî*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Albayrak, Haşim. "Kahramanmaraşlı Saçaklızâdelerin Of ve Çevresinin İslamlaşmasına Yaptığı Katkılar". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dînî Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 1/390-392. İstanbul, 2016.

Albayrak, Haşim. *Of ve Çevresine İslamiyeti Yayan Kahramanmaraşlı Saçaklızâdeler*. İstanbul: Babıali Kitaplığı, 3. Basım, 2009.

Albayrak, Kamil Ruhi. *Saçaklızâde'nin Risâletü't-Tenzîhât Adlı Eserinin Tahkîki ve İlahiyat Konularının Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Alemdar, Yusuf. "Manzûm ve Mahtût Hâlde Muhtasar Bir Tecvîd Örneği". *Din Araştırmaları Jurnalı* 2/7 (Aralık 2021), 317-348.

Ali b. Süleyman, el-Mansûrî. *İcazetnâme*. Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi.

Ali b. Süleyman, el-Mansûrî. *Şerhu Ferâidü'l-vefiyye bi zikri mâ lem tahvîhi'l-Elfiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00335.

Aliyyü'l-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye alâ metni'l-Cezeriyye*. Dımaşk: Dâru'l-Gavsânî, 2012.

Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/benna-ahmed-b-muhammed

Altıkulaç, Tayyar. "el-Mukni'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-mukni--dani

Altıkulaç, Tayyar. "İbn Galbûn, Ebü'l-Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-galbun-ebul-hasan

Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezeri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-cezeri

Altıkulaç, Tayyar. “İzmîrî, Mustafa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. https://islamansiklopedisi.org.tr/izmiri-mustafa

Altıkulaç, Tayyar. “Mekkî b. Ebû Tâlib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/mekki-b-ebu-talib

Altıkulaç, Tayyar. “Sehâvî, Alemüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/sehavi-alemuddin

Anay, Harun. “Devvânî”. 1994. https://islamansiklopedisi.org.tr/devvani

Apaydın, Yasin. “İlimlerin Rütbelendirilmesi: Saçaklızade ve Tertîbu’l-ulûm Bağlamında Bir İnceleme”. *İlimleri Sınıflamak İslam Düşüncesinde İlimler Tasnifi*. ed. Mustakim Arıcı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.

Apaydın, Yasin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi’nin (v. 1145/1732) İlimlere Bakışı: Tertîbü’l-ʿUlûm Bağlamında Bir İnceleme”. *Bilimname* 36/2 (2018), 189-212. https://doi.org/10.28949/bilimname.455840

Arpa, Recep. *Ayıntâbî Mehmed Efendi`nin Tibyân Tefsiri ve Osmanlı toplumundaki Yorum Değeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Arpa, Recep. “Tibyan Tefsiri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 27 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/tibyan-tefsiri

Arslan, Hasan. *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İçtimai Tarihi)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Arslan, İmran. *ez-Zemahşerî ve el-Unmûzec Adlı Eseri*. Sonçağ Akademi, 2023.

aşî, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar’. *Desîsâtü’l-Beyzâvî*. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççıoğlu.

Atalay, Besim. *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1339.

Ateşyürek, Remzi. “Dâd Harfinin Okunuş Özelliği, Muhammed Mer’aşî (Saçaklızâde)’nin Hayatı ve Eserleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 237-252.

Atik, M. Kemal. “Câmiu’l-Beyân fi’l-Kırââti’s-Seb‘”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/camiul-beyan-fil-kiraatis-seb

Atik, M. Kemal. “Caʿberî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/caberi

Ayan, Hidayet. *Muhammed b. Ahmed el-ʻAvfî ve Kıraât İlmindeki Yeri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024.

Aydar, Hidayet. “Müellifleri Tarafından Tamamlanamamış Tefsirler”. *darulfunun ilahiyat,* 117-145. https://doi.org/10.26650/di.2021.32.1.839107

Aydar, Hidayet. *Tarih Perspektifinden Örnek Tefsir Metinleri*. 3 Cilt. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2013.

Bağdâdî, İsmail Paşa el-. *Hediyyetü’l-ârifîn esmâü’l-müellifîn ve âsârü’l-musannifîn*. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü’l-ʿârifîn esmâü’l-müellifîn ve âsârü’l-musannifîn*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1955.

Baktır, Mustafa. "İbn Melek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Bayır, Mahmut Hakkı. *Hamza Hüdâi ve Tecvid-i Edâiyye İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri*. Konya: Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Bayraktutan, Osman. *Kıraatlerde Tevatür Olgusu*. Ankara: Gece Akademi, ts.

Beydâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2015.

Beydâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2015.

Beydilli, Kemal. "Islahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/174-185. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Beyzâvî, Kâdî. *Muhtasar Beydavi Tefsiri*. çev. Şâdi Eren. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2010.

Beyzâvî, ömer b. Muhammed Kâdi el-. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

Birışık, Abdulhamit. "en-Neşr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/en-nesr

Birışık, Abdulhamit. "Kırâat". *Türkiye Diyenet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/425-432. Ankara: TDV Yayınları, 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/kiraat--ilim

Birışık, Abdulhamit vd. "Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/417-422. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyn el-. *İmtâ'u'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ*. Dâru'n-Nedve el-Âlemiyye, 2000.

Boso, Muhammed Hasan. "İbnü'l-Cezerî Tahrirat Çalışmalarında Mustafa İzmiri Ekolü". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu 01-04 Kasım 2018, Bursa*. 695-734. Bursa, 2021.

Bostan, M. Hanefi. *Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı*. Nöbetçi Yayınevi, 2012.

Bostan, Osman. "Mukaddimetü'l-Cezerî'nin Muhtevası ve Metodu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2023), 185-212.

Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/543-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara, 2000.

Cermî, İbrahim Muhammed el-. *Mu'cemü 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001.

Cerrahoğlu, İsmail. "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/105-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Cerrahoğlu, İsmail. "Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl". *https://islamansiklopedisi.org.tr*. Erişim 07 Ağustos 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/envarut-tenzil-ve-esrarut-tevil

Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf el-. *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Cuma, Şeyda Naciye Ötegen. *İlimlerin Tasnifinde Kıraat İlmînin Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Çağrıcı, Mustafa. "Müsamaha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/musamaha#1

Çakır, Abdullah - Çakır, Fatma. "Mütevâtir Kıraatler Arası Telfîkin Namaza Etkisi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 85-116. https://doi.org/10.59777/ihad.1460284

Çelebi, Evliyâ. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine*. ed. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. cilt., ts.

Çeliktaş, Sefanur. "Taşköprülüzâde ve Kâtip Çelebi'de Kıraat ve Tefsir İlimleri Tasnifi: Mukayeseli Bir İnceleme". *İslâm Medeniyetinin Keşfi III. Uluslararası Kâtip Çelebi Sempozyumu (6-7 Ekim 2021 / İzmir)*. 610-620. İzmir, 2021.

Çetin, Abdurrahman. "Dânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/459-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Çetin, Abdurrahman. "el-Vâhidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/438-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çetin, Abdurrahman. *Endülüslü Alim Ebu Amred Ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Çetin, Abdurrahman. "et-Teysîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/et-teysir

Çetin, Abdurrahman. "İzhâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/506. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. https://islamansiklopedisi.org.tr/izhar--tecvid

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 7. Basım, 2009.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Çetin, Osman. "Bir İlim Ve Kültür Merkezi Olarak Bursa". Bursa Araştırmaları Merkezi. 2024. https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/bir-ilim-ve-kultur-merkezi-olarak-bursa/

Çetintaş, İbrahim. *Saçaklızade ve İlimleri Sınıflandırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Çiftçi, K. Hasan. *Kırâat İlminde Feth, Beyne, İmâle Olgusu ve Ebû Amr ed-Dânî'nin el-Mûdıh li Mezâhibi'l-Kurrâ fi'l-Feth ve'l-İmâle Adlı Eserinin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Çollak, Fatih. "eş-Şâtıbiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/es-satibiyye

Dânî, Ebû Amr ed-. *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb'i'l-Meşhûra*. Ankara, Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), 1. Basım, 1999.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*. ed. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, ts.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-. *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'a*, ts.

Dârimî, Abdullâh b. Abdurrahmân. *Sünen*. Beyrut: Dârü'lKütübi'l-İlmiyye, 2012.

Deliser, Bilal. "el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân'ın Kaynak Değeri". *Dini Araştırmalar* 15/41 (Aralık 2012), 109-135.

Demir, Halis. "Birgivî'nin 'Risale-i Birgivî' Adlı Eseri Üzerine İncelemeler". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2017).

Demirci, İslam. "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1145/1732) Risâle fî İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzirra Adlı Eserinin Tahkikli Neşri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 217-240.

Demirci, Muhsin. "Ebû Abdurrahman es-Sülemî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Ocak 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-abdurrahman-es-sulemi

Demirci, Muhsin. "el-Burhân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-burhan-fi-ulumil-kuran

Demirci, Muhsin. "İstiâze". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. https://islamansiklopedisi.org.tr/istiaze

Demirkent, Işın. "Kılıçarslan I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/396-398. Ankara: TDV Yayınları, 2022. https://islamansiklopedisi.org.tr/kilicarslan-i

Dimyâtî, Ahmed Bennâ. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbaate 'aşer*. thk. Enes Mihre. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Basım, 2011.

Dokgöz, Fatih. *Muhammed bin Ebî Bekir el-Mar'aşî ve "Cühdü'l-Mukill" Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Dokgöz, Fatih. "Saçaklızâde Maraşî (ö. 1145/1732) Bağlamında İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Sonrası Yedi Kıraat İhtiyarlarına Genel Bir Bakış". *Akif* 51/1 (Haziran 2021), 116-134. https://doi.org/10.51121/akif.2021.17

Ebu Dâvûd, Süleyman b Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. Sayda, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.

Ebû Şâme el-Makdisî, Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *İbrâzül-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb'*. ed. İbrâhîm Atve Avad. Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1982.

El-Caberi, Ebu İshak Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Halil. *Hulâsatül-ebhâs fî Şerh-i Nehcil-kırââati's-selâs*. Kahire: el-Fârukü'l-Hadise, 2006.

El-rouayheb, Khaled. "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Bağnazlığın Zaferi' Efsanesi". çev. Tuğrul Kütükçü - Aygün Yılmaz. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 293-315.

Emin Efendi, Molla Muhammed. *Umdetü'l-hallân fî izâhi Zübdeti'l-irfân*. İstanbul: Asitâne, ts.

Enbârî, Muhammed b Kasım İbnül. *İzâhû'l-Vakf ve'l-İbtidâ'*. Dımaşk, Suriye: Matbuâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1971.

Ensârî, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-. *El-Mükerrer fî mâ tevâtere mine'l-kırââti's-seb' ve Teharrar*. thk. Ahmed Mahmud Abdüssemi Şâfiî Hafeyân. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

Ercanlı, Fatih. “Kırâat İlminde Taklîl Kavramının Tahlîli –Necm Sûresi Bağlamında- [Analyzing The Concept of Taqlīl in The Science of Qiraat -In The Context of The Najm Verse-]”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 5/2 (2021), 224-233.

Erünsal, İsmail E. “Kütüphane”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/11-32. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Fazlıoğlu, İhsan. “Osmanlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/548-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Ferâhîdî, Ebû ʿAbdurraḥmân el-Ḫalîl b Aḥmed el-. *Kitâbu’l-ʿAyn*. Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988.

Fırat, Yavuz (ed.). *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Fırıncı, Doğan. “İmâle Kurallarını İnşasında Müberred’in Kullandığı Bazı Kavramlar”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 147-166.

Firuzâbâdi, Ebü’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b Yakub b Muhammed el-. *Kamus tercümesi = el-Okyanusü’l-basit fi tercümeti Kamusi’l-muhit.* çev. Mütercim Asım. İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1304.

Gel, Mehmet. “Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını ‘Islâh’a Yönelik Saçaklızâde’nin İlginç Bir Önerisi: ‘İlim ve Amele Davet ve İcbâr’”. *Belleten* LXXXII/293 (Nisan 2018), 211-239.

Gel, Mehmet. *Osmanlı Din ve İlim Hayatına Taşradan Islahçı Bir Bakış Saçaklızâde Muhammed el-Mar’aşî ve Fikirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2023.

Gel, Mehmet. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı’sında Tasavvufî Bilgiyi Tartışmak: Saçaklızâde ile Alemî Arasındaki Ledünnî İlim ve İlham Tartışmasına Dair Bir İnceleme”. *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ekim 2018), 115-177.

Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Gökdemir, Ahmet. “Anadolu’da Osmanlı Öncesi Kur’ân Kültürü (Tedrîsât/Tilâvet/Kıraat)”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7 (2019), 24-47.

Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123. https://doi.org/10.16947/fsmia.582365

Göleç, Sevde. *Osmanlı Döneminde Okula Yeni Başlayan Çocuklar İçin Düzenlenen Törenlerin Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.

Günday, Hüseyin - Şahin, Şener. *Arapça Dilbilgisi - Nahiv Bilgisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Basım, 2009.

Güven, M. Salim. “Saçaklızâde Mehmed Maraşî’nin Risâletü’r-Raks Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 899-952.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.

Hamed, Salim Kaddûrî. "İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı Âlimlerine Etkisi: Saçaklızade Mar'aşî Örneği". *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu*. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018. https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr/Documents/TEBL%C4%B0%C4%9E%20-%20PROF.%20DR.%20SAL%C4%B0M%20KADDUR%C4%B0%20HAMAD.pdf

Hamza Efendi, Darendeli. *Alış Veriş Kitabı (Risale-i Bey ü Şira)*. thk. Vedat Ali Tok. Ankara: Nasihat Yayınları, 2008.

Hatipoğlu, Mustafa. "Dimyâtî'nin İthâfu Fuzalâi'l-Beşer Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili Ve Eserinde Kıraat İlminin Muhtelif Meselelerine Yaklaşımı". *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 235-252. https://doi.org/10.32950/rid.1499796

Havuz, Hasan Hüseyin. "Balıkesirli Meşhur Alim İmam Birgivî'nin Tecvid İlmindeki Yeri". *Balıkesir'de Dinî Hayat: İz Bırakan Âlimler ve Eserleri*. 109-145. Bursa: Emin Yayınları, 2024.

Havuz, Hasan Hüseyin. "Sâbûnî'nin Revâiu'l-Beyân Adlı Tefsiri Bağlamında İstiâze ve Besmele". *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir İlmindeki Yeri*. ed. Zeki Keskin. 205-232. Ankara: Grafiker Yayınları, 2022.

Hemedânî, Müntecebüddin el-. *el-Ferîd fî iʿrâbi'l-Kurʾâni'l-mecîd*. Medine: Dâru'z-Zamân, 2006.

Hüdâî, Hamza (Hamza Miskîn). *Tecvîd-i Edâiyye*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1251.

Hüdâî, Hamza (Hamza Miskîn). *Tecvîd-i Edâiyye*. İzmir: Hafız Nuri Efendi Matbaası, 1301.

Hüsâm b. Halîfe el-Mar'aşî. *Kavâ'idü'l-Kur'âni'l-'Arabî ve Tecvîdü'l-Kelâmi'l-İlâhî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 005435.

Hüseyîn b. Haydar el-Tebrîzî el-Maraşî. *Câmi'u'l-Kunûz ve Nefâ'isü't-Takrîr fî Şerhi'l-Velediyye*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4812.

Isfehânî, Râgıb el-. *el-Müfredat fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Lübnan: y.y., ts.

Işık, Emin. "İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-enbari-ebu-bekir

İbn Galbûn, Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdülmünim. *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 2 Cilt. Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1991.

İbn Galbûn, Ebu'l-Hasan Tâhir b. Abdülmünim. *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 2 Cilt. Cidde: Cemââtü'l-Hayriyye, 1991.

İbn Mücahid, Ebu Bekr Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temimi. *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-Kırâât*. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1980.

İbn Tahhân, Ebî Asbaʿ. *Mürşîdü'l- Kârîilâ Tahkîkî Meâlimi'l-Mekârî*. Kâhire: Mektebetü't-Tâbiîn, 2007.

İbnü'l Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Kurân-ı Kerîm Tefsiri Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 6 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2010.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984.

İbnü'l-Cezerî. *Câmiu'l-esânîd*. ed. Ahmed b Hamûd b Hamid Er-Rüveysî. Beyrut: Müessesetüd-Duha, 2015.

İbnü'l-Cezerî. *et-Temhîd fi-ʿİlmi't-Tecvîd*. çev. Aydın Kudat. İstanbul: Sonçağ Akademi, 2021.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Tahbîrü't-teysîr fi'l-kırâati'l-'aşr*. thk. Ahmed Müflih el-Kudât. Ürdün: Dârü'l-Furkân li'n-Neşr, 2000.

İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr*. 2 Cilt. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf. *Gayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l-Kurrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf. *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-tâlibîn*. Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961. http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=153483&ele=&wKitaplar=takrib+&wYazarlar=cezer

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1961.

İbnü'l-Hâcib, Cemâleddin Ebû Ömer Osman b. Ömer b. Ebî Bekir el-Mukrî. *Muhtasar Muntehâ's-suʾl ve'l-emel fî ʿilmi'l-usûl ve'l-cedel*. thk. Nezîr Hammâd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, ts.

İbnü'l-Kâsıh, Ebu'l-Bekâ Nûreddîn ʿAlî b. ʿOsmân b. Muhammed el-ʿUzrî. *Kurretü'l-ʿayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*. ed. İbrahim b Muhammed el-Cermî. Ürdün: Dâru 'Ammâr, 2005.

İbnü'l-Kâsıh, Ebu'l-Bekâ Nûreddîn ʿAlî b. ʿOsmân b. Muhammed el-ʿUzrî. *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî*. ed. Muhammed Ali ed-Dabbaʾ. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954.

İmamoğlu, İbrahim Hakkı. *Celâleddîn es-Süyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri – el-İtkân Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.

İnalcık, Halil. "Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - III (Köprülüler Devri)". Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2019. 480.

İpşirli, Mehmet. "Minkarizade Yahya Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/114-115. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn el-Mufaddal er-Râgıb el-. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Dımaşk, Beyrut: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 2009.

İyibilgin, Orhan. *Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyan Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 30. Basım, 2016.

Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*. M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 5. Basım, 2016.

Kaya, Remzi. "Kur'ân'da İstiâze (Sığınma)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2001), 95-102.

Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (29 Aralık 2018), 20-56. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akid/issue/41820/467753

Kiraz, Celil. "Envârü't-tenzîl Eleştirileri ve Tahlili". *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kâdî Beyzâvî*. ed. Mustakim Arıcı. 659-705. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

Kiraz, Celil. "Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 319-367.

Koca, Ferhat. "İstinbat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. Erişim 27 Ocak 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/istinbat

Koyuncu, Recep. "Aşere Kaideleri (Mısır Tariki)". Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Eylül 2023. 184.

Koyuncu, Recep. *Kırâat İlmî Takrîb Usûlü*. Konya: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Koyuncu, Recep. *Kıraat İlminde Tahrîrât: Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-'İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.

Koyuncu, Recep. "Osmanlı Dönemi Kaynakça ve İlimler Tasnifinde Kıraat ve Tecvide Dair Eserler Üzerine Bir Tetkik: Kâtib Çelebi (1067/1657) Örneği". *İslam Telif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. 317-350. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

Kunt, Metin. "Siyasal Tarih (1600-1789)". *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2011.

Kurt, Muhammet Sacit. *Bir Müfessir Olarak Saçaklızade Muhammed Efendi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.

Kurt, Yaşar. "Câ'berî ve el-Vâdıha fî Tecvîdi'l-Fâtiha Adlı Eseri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 153-194.

Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şehabeddin Abdurrahman Ebû Şame el-. *İbrâzü'l-meânî min hirzi'l-emânî fî kıraati's-seb'a*. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1982.

http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=72361&ele=&wKitaplar=ibraz&wYazarlar=%C5%9Fame

Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.

Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.

Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Şubat 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/mushaf#1

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

McGowan, Bruce. "Ayanlar Çağı 1699-1812". *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*. ed. Halil İnalcık - Donald Quataert. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.

Mehmed Efendi, Saçaklızâde. *Mevʿızatu'n-nahl*. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/12.

Mehmed Efendi, Şeyhî. *Vekâyiu'l-fudalâ*. ed. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *et-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.

Mısırlı, Fatma Yasemin. *Fonetik Tercihleri İtibariyle Saçaklızade Mehmed Mar'aşî'nin Tecvit ve Tilâvet Geleneğindeki Yeri*. İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Mısırlı, Fatma Yasemin. *Türkiye'de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşî, Saçaklızâde. *Hâşiye alâ Şerh-i Âdâbi'l-Bahs li-Tâşköprülüzâde*. Ankara: Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmet Paşa, 18158.

Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkī (ö. 1111/1699) el-. *Hulâsatü'l-esser fî aʿyâni'l-karni'l-hâdîʿaşer*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Vehbiyye, 1284.

Musahanlı, Orhan. "Saçaklızâde'nin Risâletü'l-cevâb'ının Tahkik ve Tercümesi". *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2018), 149-177.

Müetevellî, Muhammed. *Er-Ravdü'n-nâdir fî evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*. Tanta: Dârü's-Sahabe li't-Türâs, 1. Basım, 2006.

Nüveyhiz, Adil. *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hattâ'l-Asri'l-Hâzır*. Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz es-Segafiyyetü li't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, 3. Baskı., 1988.

Öge, Ali. "18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri". İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.

Öge, Ali - Tekin, Hatice. "Alemüddîn es-Sehâvî'nin Fethu'l-Vasîd İsimli Eserinde Kıraat İhtilaflarının Tefsire Etkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (Aralık 2019).

Öteleş, Zeliha. *Abdülganî En-Nâblusî Şerhi Bağlamında İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sinde Seyr u Sülûk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

Özcan, Abdülkadir. "Lale Devri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özcan, Tahsin. "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri". C. 1. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi, 2004.

Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Özdamarlar, Kadir. "Türk Tasavvuf ve Düşünce Dünyasında Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri Üzerine Bir Deneme". *I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6-8 Mayıs 2004)*. 1/45. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2005.

Özek, Ali. "el-Keşşâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Aralık 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kessaf

Özel, Ahmet. "Müntecebüddin el-Hemedanî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 06 Ağustos 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/muntecebuddin-el-hemedani

Özel, Ahmet. "Nablusî, Abdülganî b. İsmâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/268-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özel, Ahmet. "Tehzîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/325-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. https://islamansiklopedisi.org.tr/tehzib

Özer, Halil Murat - Yurtseven, Muhammet. "Kûfe Kıraatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları: Tâhâ Sûresi Örneği". *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/1 (Haziran 2024), 24-52. https://doi.org/10.61272/duid.1435657

Özkan, Halit. "Yusufefendizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Şubat 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/yusufefendizade

Öztürk, Mustafa. "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları". *Belleten* 54/211 (1991), 965.

Öztürk, Mustafa - Mertoğlu, M. Suat. "Zemahşerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Nisan 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/zemahseri

Özvar, Erol. "Osmanlı Dünyasında Yazma Eser Üretkenliği". *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)- XVII. Yüzyıl*. ed. Hidayet Aydar - Ali Fikri Yavuz. 19-44. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim, Tecvid ve Kıraât*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 11. Basım, 2016.

Paksoy, Sadettin vd. "Osmanlı Döneminde Kahramanmaraş'ın Ekonomik ve Ticari Hayattaki Yeri". *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2013.

Pala, İskender. "Nasihatnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihatname

Paluvî, Abdülfettâh el-. *Zübdetü'l-irfân fî vucûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Âsitâne, ts.

Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh el-. *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dâru'l-Hilafeti'l-Âliyye Matbaası, 1853.

Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlminde Med: Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.

Rûmî, Hacı Mü'min b. Ali er-. *Câmiu'l-kelâm fî resmi mushafi'l-imâm*. İstanbul: Daru'l-Gavsâni, 2023.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Beyânu Cühdi'l-mukıl*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 49.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Beyânu Cühdi'l-mukıl*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmet Paşa, 00004-002, 53a-79a.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Beyânu Cühdi'l-mukıl*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, B206/5, 53a-79a.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Beyânu Cühdi'l-mukıl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00065-005, 87-155.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Beyânu Cühdi'l-mukıl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 00057-002, 36-82.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Hikâyetü'l-kalʿa*. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/8.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Hitâbü'l-haşerât*. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/6.

Saçaklızâde, Mehmed Efendi. *İlimlerin Tertibi Tertîbu'l-Ulûm*. çev. Zekeriya Pak - M. Âkif Özdoğan. İstanbul: Hikemiyat, 2020.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *İlimlerin Tertibi (Tertibu'l-ulûm)*. çev. Zekeriya Pak - M. Akif Özdoğan. İstanbul: Hikemiyat, 2021.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Risâletu's-sürûr ve'l-ferâh*. Ankara: Milli Kütüphane, Adana İl Halk Kütüphanesi, 01 Hk 141/12, 36b-44a.

Saçaklızade, Mehmed Efendi. *Şikâyetü'l-hacer*. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi, 62/9.

Saçaklızâde, Mehmed Efendi. *Tertîbu'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1988.

Saçaklızâde, Mehmed Maraşî. *Tercemeli Cühdü'l-Mukıl*. çev. Bilinmiyor. Kahramanmaraş: y.y., 2018.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî. *Beyânu Cühdi'l-Mukıl: Haşiye 'alâ Risâleti "Cühdü'l-Mukıl"*. Müessesetu Kurtuba, 2004.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî. *Risâle tavzihi'l-hurûfi'l-mu'cemât*. Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebi Bekir el-Maraşî. *Tehzîbü'l-kırâât*. Dımeşk: Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, 1. Basım, 2012.

Saçaklızade, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. *Beyânu Cühdü'l-Mukill (Cühdü'l-Mukill'in Hâmişinde)*. Müessesetu Kurtuba, 2004.

Saçaklızade, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. *Cühdü'l-Mukill*. Ürdün: Dâru Ammar, 2. Basım, 2008.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. "Hâşiyetü'l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve'l-Hayâlî". *Mecmûʿatu'l-Havâşîl-Behiyye ʿalâ Şerhi'l-ʿAqâ'idi'n-Nesefiyye*. ed. Feracullah Zeki el-Kurdî. Mısır: Matbaʿatu Kurdistân el-ʿİlmiyye, 1329.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. “Hâşiyetü’l-Merʿaşî ʿalâ Kul Ahmed ve’l-Hayâlî”. *Mecmûʿatu’l-Havâşîl-Behiyye ʿalâ Şerhi’l-ʿAqâʾidi’n-Nesefiyye*. ed. Feracullah Zeki el-Kurdî. Mısır: Matbaʿatu Kurdistân el-ʿİlmiyye, 1329.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşî. *Reddü’l-Celâl*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, Haraççıoğlu, HO1325, 1b-21a.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. *Risâle fî beyâni’n-nâsih ve’l-mensûh*. Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt, 1714/3, 87b-107a.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşi. *Risale fî hükmü’t-teğannî*. Ankara: Milli Kütüphane, 06 Hk 1593/1 DVD Nr. 1283, 1a-13a.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî. *Takrîru’l-Kavânîn el-Mütedâvile min İlmî’l-Munâzara*. thk. Yusuf Türker. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2017.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebi Bekr Mar’aşî. *Nasîhatu’l-ulemâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 401, 18b-20a.

Saçaklızade, Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî. *Beyân-ı Cühdi’l-Mukıl (Şerhu Cuhdi’l-Mukıl)*. Konya: Vilayet Matbaası, 1871.

Saçaklızade, Muhammed b. Ebu Bekr Maraşî. *Cühdü’l-mukil*. Amman: Daru Ammar, 2001.

Sandaloğlu, Osman. *Maraş’ta Saçaklızadeler ve Eski Maraş Alimleri*. ed. Yaşar Alparslan. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2009.

Sarı, Mehmet Ali. “el-İtkān”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/el-itkan

Sarı, Mehmet Ali. “İbnü’l-Kâsıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-kasih

Sarı, Mehmet Ali. “İdgam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul). 21/471-472. TDV Yayınları, 2000. https://islamansiklopedisi.org.tr/idgam

Sarı, Mehmet Ali. “İmâle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/177. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Sarı, Mehmet Ali. “Kalânisî, Muhammed b. Hüseyin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, ts. https://islamansiklopedisi.org.tr/kalanisi-muhammed-b-huseyin

Semih, Ceyhan - Orhan, Musahanlı. *Ruhu Pak Ceddi Pak*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2023.

Sert, Durmuş. “Alemüddin Ebu’l-Hasen es-Sehavî: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri ve Eserleri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1994). http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125743

Söylemez, Faruk. “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2007), 69-85.

Suyûtî, Celâleddîn. *et-Tehaddüs bi niʿmetillâh*. Cambridge: Cambridge Universty Press, 1975.

Suyûtî, Celâleddîn es-. *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Müessesetu Risâle, 2008.

Suyûtî, Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Şuayb el-Arnaud. Dimaşk: Müessesetü’r-Risâle Naşirûn, 2008.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.

Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman es-. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1974.

Şâtıbî, Kasım b. Firrûh eş-. *Hırzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*. ed. Eymen Ruşdî Suveyd. Dımaşk: Mektebetü İbn Cezerî, 2013.

Taberî, Ebû Ca'fer et-. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Mısır: y.y., 1903.

Taberî, İbn Cerîr et-. *Câmiʿu'l-beyân ʿan te'vîli ʿâyi'l-Kur'ân*. Dâru Hacer, ts.

Taberî, İbn Cerîr et-. *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.

Tartı, Nevzat. "et-Temhîd fî ʿUlûmi't-Tevcîd Niçin Yazıldı? İbnü'l-Cezerî Üzerine Bir Niyet Okuması". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu (01–04 Kasım 2018, Bursa)*. 841-854. Bursa, 2021.

Taşdemir, Yunus Emre - Sağlam, Mustafa. "Mefkûd Ve Mevcut Eserleriyle Resmü'l-Mushaf Literatürü". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Ekim 2024), 620-658. https://doi.org/10.31121/tader.1489805

Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Miftâhu's-sa`âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzû`âti'l-`ulûm*. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1985.

Taşköprîzâde, Ahmed Efendi. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Medîne: Mucemme'u'l-Melik Fahd li Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 2000.

Tekin, Kenan. "Cihet-i Vahde Tartışmaları Bağlamında 18. Yüzyıl Osmanlı İlim Düşüncesi". *Sahn-ı Semân'dan Darülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler XVII. Yüzyıl*. ed. Ahmet Hamid Furat vd. 3/23-45. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Tellioğlu, İbrahim. "Of Tarihine Dair Bazı Gözlemler". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 9/18 (2015), 93-111.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid Istılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 4. Basım, 2018.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: MÜ İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.

Tetik, İbrahim. "Kur'ân Kırâatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1 (2020), 41-65.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. Dimeşk-Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.

Tufan Gündüz. "Kahramanmaraş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 24/192-196. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Türker, Ömer. "Neşşâr, Sirâceddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/nessar-siraceddin

Uzun, Yakup. "Feth ve İmâle (Ebû Amr ed-Dânî'nin el-Feth ve'l-İmâle Eseri Bağlamında)". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6 (2022), 455-482.

Ünsal, Hadiye. "Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yer". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇUİFD)* 13/1 (2013), 90-119.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Taşköprizâde Ahmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yerinde, Adem. “Muhammed Şuʿle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-sule

Yıldırım, M. Zahit. “Mühîmmelere Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Maraş”. *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu (2012: Kahramanmaraş, Türkiye)*. 1. Basım. C. 3. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 1. Basım, 2013.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezeri ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. M. Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 3. Basım, 2016.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b Abdullah ez-. *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1957.

Zeydân, Corcî. *Târîhu Âdâbi’l-Lugati’l-ʿArabiyye*. Beyrut, 1983.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	MUSTAFA		CAN
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İNGİLİZCE		ARAPÇA
Eğitim Durumu	**Başlama - Bitirme Yılı**		**Kurum Adı**
Lise	2002	2006	Bursa İpekçilik Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2015	2018	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Doktora	2019	2025	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri.
Çalıştığı Kurum (lar)	**Başlama - Ayrılma Yılı**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.	2007	2009	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2009	2016	Uludağ Üniversitesi
3.	2016		Afyon Kocatepe Üniversitesi
Katıldığı Kurs, Proje ve Toplantılar	Bursa Emirsultan Kur'an Kursu Hafızlık Belgesi-1999 Bursa Mihraplı Camii İbnü'l-Cezerî Aşere, Takrib Kursu 2012-2015		
Yayınlar:	1) CAN, M. (2025) Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki Kırâat Yazmalarına Dair Bir Değerlendirme, *Rize İlahiyat Dergisi,* 28, DOI: 10.32950/rid.1601151 2) CAN M., ÜNLER M. (2022), *Ailede Kur'ân-ı Kerim Eğitimi* GÖRKAŞ, İ., UZ E., (Ed.), *İslam'da Aile,* içinde, 347 -365: Ankara, Sonçağ Akademi		
İletişim (e-posta):			

Tarih:	14.04.2025
İmza:	
Adı-Soyadı:	Mustafa CAN